

BULLETIN

KNOB

*Tijdschrift van de
Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond*

JAARGANG 83 · NUMMER 2 EN 3 · JUNI 1985

Bohn, Scheltema & Holkema

NIEUW-NEDERLAND NUMMER

Speciale aflevering met de voordrachten, gehouden op het symposium 'New Netherland Studies, an inventory of current research and approaches', gehouden in het Amsterdams Historisch Museum te Amsterdam op 7 en 8 februari 1983.

NEW NETHERLAND ISSUE

Special issue with the papers read at the symposium 'New Netherlands Studies, an inventory of current research and approaches' held in the Amsterdams Historisch Museum on February 7 and 8, 1983.

REDACTIECOMMISSIE / EDITORIAL COMMITTEE

Boudewijn Bakker, Margriet de Roever, Carla Rogge, Henk Stoepker

VERTALINGEN / TRANSLATIONS

Sytha Hart

De uitgave van deze speciale aflevering werd mogelijk gemaakt dank zij de steun van
The publication of this special issue was made possible thanks to the support of
the Netherlands-America Community Association te New York
het Hendrik Muller's Vaderlands Fonds
de Frans Mortelmans Stichting
het Unger-van Brero Fonds

Tenzij anders vermeld ligt het copyright van de foto's bij de auteurs.

The rights of the photographs are owned by the authors, unless otherwise stated.

KONINKLIJKE NEDERLANDSE
OUDHEIDKUNDIGE BOND

Opgericht 17 januari 1899
Beschermvrouw H.K.H. Prinses Juliana

BESTUUR

S. Buddingh', voorzitter
drs. P. Nijhoff, secretaris, p/a Huis de Pinto, St. Antoniesbreestraat 69, 1011 HB Amsterdam
mr. G. A. A. Conyn, penningmeester, Wilhelminapark 60, 3581 NP Utrecht
drs. B. Bakker, mr. F. L. M. de Gou, drs. U. F. Hylkema, H. J. Jurriëns, drs. P. L. Kan-van Dishoeck, A. M. Meyerman, drs. T. A. S. M. Panhuysen, drs. M. A. Prins-Schimmel, drs. J. F. van Regteren Altena, drs. W. F. Renaud, ir. N. C. G. M. van de Rijt, drs. M. L. Stokroos, ir. F. W. van Voorden.

BESTUUR KNOB

Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond, tevens Orgaan van de Rijksdiensten voor de Monumentenzorg en voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek.

REDACTIE

ir. A. van Drunen, drs. Ch. Dumas (voorzitter redactieraad), drs. E. Elzenga, drs. M. de Haas, mr. J. Korf, drs. A. J. C. van Leeuwen, drs. J. R. Magendans, prof. dr. J. G. N. Renaud, drs. C. Rogge, drs. A. G. Schulte (vanwege de Rijksdienst voor de Monumentenzorg), drs. H. Stoepker, dr. H. A. Tummers (eindredacteur), drs. C. S. Wilmer, H. J. M. Zantkuyl.

REDACTIESECRETARIAAT

Bureau KNOB, Huis de Pinto, St. Antoniesbreestraat 69, 1011 HB Amsterdam, tel. 020-277706. Alleen geopend 's maandags en 's woensdags van 9-17 uur.

Het *Bulletin KNOB* verschijnt in vijf afleveringen per jaar.
Aanmelding als lid, opgave van *adreswijziging* of van beëindiging van het lidmaatschap voor 1 december te zenden aan de *secretaris* van de KNOB: Huis de Pinto, St. Antoniesbreestraat 69, 1011 HB Amsterdam.

Het *lidmaatschapsjaar* loopt van januari tot en met december.

Jaarlijkse contributie (Bulletin inbegrepen):

- lid KNOB f 65,-;
- instelling, vereniging enz. lid KNOB f 100,-,
- jeugd lid tot 27 jaar f 40,-

De leden ontvangen in het begin van het jaar een acceptgirokaart. Betaling bij voorkeur met deze kaart.

Postgiro 140380 ten name van de KNOB te Utrecht.

Losse nummers, jaargangen en banden

Uitsluitend verkrijgbaar bij het secretariaat Huis de Pinto, St. Antoniesbreestraat 69, 1011 HB Amsterdam.

- Losse nummers (voorzover voorradig) f 15,- per aflevering;
- jaargangen: prijs op aanvraag;
- banden: prijs op aanvraag.

Advertenties

Informatie en tarieven zijn verkrijgbaar bij Bohn, Scheltema & Holkema, Emmalaan 27, 3581 HN Utrecht, tel. 030-511274.

NIEUWNEDERLANDSE STUDIËN
EEN INVENTARISATIE
VAN RECENT ONDERZOEK

NEW NETHERLANDS STUDIES
AN INVENTORY OF
CURRENT RESEARCH AND APPROACHES

INHOUD

CONTENTS

- Boudewijn Bakker
TEN GELEIDE
pag. 48
- Boudewijn Bakker
INTRODUCTION
pag. 50
- BELANGRIJKE JAARTALEN IN DE GESCHIEDENIS
VAN NIEUW-NEDERLAND
pag. 52
- CHRONOLOGY
pag. 54
- Nan A. Rothschild en Diana diZerega Wall
DE ARCHEOLOGIE VAN NIEUW-AMSTERDAM
EN NEW YORK
pag. 56
- Summary
THE ARCHAEOLOGY OF NEW AMSTERDAM
AND NEW YORK
pag. 66
- Paul Huey
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN THE SITE
OF FORT ORANGE, A DUTCH WEST INDIA COMPANY
TRADING FORT BUILT IN 1624
pag. 68
- Samenvatting
OPGRAVINGEN BIJ FORT ORANGE,
EEN HANDELSFORT VAN DE WIC UIT 1624
pag. 78
- Lois M. Feister
ARCHAEOLOGY IN RENSSELAERSWYCK,
DUTCH 17TH-CENTURY DOMESTIC SITES
pag. 80
- Samenvatting
NEDERLANDSE 17E-EEUWSE WOONPLAATSEN
IN RENSSELAERSWYCK
pag. 87
- Jan Baart
HO-DE-NO-SAU-NEE EN DE NEDERLANDERS,
DE WISSELWERKING TUSSEN DE MATERIËLE
CULTUREN VAN AUTOCHTONEN EN ALLOCHTONEN
IN 17E-EEUWS NIEUW-NEDERLAND
pag. 89
- Summary
HO-DE-NO-SAU-NEE AND THE DUTCH,
INTERACTION IN MATERIAL CULTURE
BETWEEN AUTOCHTHONS AND ALLOCHTHONS
IN 17TH-CENTURY NEW NETHERLAND
pag. 98
- Charles F. Wray
THE VOLUME OF DUTCH TRADE GOODS RECEIVED
BY THE SENECA IROQUOIS, 1600-1687 AD
pag. 100
- Samenvatting
NEDERLANDSE HANDELSARTIKELEN
BIJ DE SENECA-IROKEZEN, 1600-1687,
EEN KWANTITATIEF ONDERZOEK
pag. 112
- Jan Thijssen
DE ANALYSE VAN 17E- EN 18E-EEUWS AARDEWERK
UIT VONDSTCOMPLEXEN VAN HET WATERLOOPLEIN
TE AMSTERDAM
pag. 113
- Summary
ANALYSIS OF 17TH- AND 18TH-CENTURY CERAMICS
RECOVERED FROM THE WATERLOOPLEIN SITES
IN AMSTERDAM
pag. 118
- Charlotte Wilcoxon
HOUSEHOLD ARTIFACTS OF NEW NETHERLAND,
FROM ITS ARCHAEOLOGICAL AND DOCUMENTARY
RECORDS
pag. 120
- Samenvatting
HUISHOUDELIJKE VOORWERPEN
IN NIEUW-NEDERLAND;
GEGEVENS UIT OPGRAVINGEN
EN ARCHIEFONDERZOEK
pag. 129

- Thera F. Wijsenbeek-Olthuis
 BOEDELINVENTARISSENONDERZOEK; BRONNEN,
 METHODOLOGIE EN EERSTE RESULTATEN
 pag. 130
 Summary
 STUDY OF INVENTORIES OF HOUSEHOLD GOODS;
 SOURCES, METHODOLOGY,
 AND PRELIMINARY RESULTS
 pag. 134
- Charles T. Gehring
 DUTCH MANUSCRIPTS RELATING TO
 NEW NETHERLAND IN US REPOSITORIES
 pag. 136
 Samenvatting
 NIEUWNEDERLANDSE DOCUMENTEN
 IN AMERIKAANSE COLLECTIES
 pag. 140
- Hans J. Ernst
 HET AMSTERDAMSE NOTARIEEL ARCHIEF ALS BRON
 VOOR DE GESCHIEDENIS VAN NIEUW-NEDERLAND
 pag. 142
 Summary
 THE AMSTERDAM NOTARIAL ARCHIVES AS A
 SOURCE FOR THE HISTORY OF NEW NETHERLAND
 pag. 150
- Roderic H. Blackburn
 DUTCH DOMESTIC ARCHITECTURE IN
 THE HUDSON VALLEY
 pag. 151
 Samenvatting
 NEDERLANDSE WOONHUISARCHITECTUUR
 IN DE HUDSON VALLEY
 pag. 164
- Henk J. Zantkuyl
 RECONSTRUCTIE VAN ENKELE NEDERLANDSE
 HUIZEN IN NIEUW-NEDERLAND UIT DE 17E EEUW
 pag. 166
 Summary
 RECONSTRUCTION OF SOME 17TH-CENTURY DUTCH
 HOUSES IN NEW NETHERLAND
 pag. 178
- BIBLIOGRAFIE VAN GESCHREVEN BRONNEN
 pag. 180
 DOCUMENTARY BIBLIOGRAPHY
 pag. 180
- Boekbesprekingen
 pag. 181
- Monumentenberichten
 pag. 188
- KNOB
 Nieuws van de Bond en actuele informatie
 pag. 192

TEN GELEIDE

In 1982 was het tweehonderd jaar geleden dat de nog jonge Verenigde Staten van Amerika en de – naar Europese begrippen eveneens tamelijk jonge – Republiek der Verenigde Nederlanden besloten tot het uitwisselen van ambassadeurs.

In het kader van dit *Bicentennial*, dat op allerlei wijzen min of meer uitbundig werd herdacht, bracht een delegatie van het Amsterdamse gemeentebestuur onder leiding van burgemeester W. Polak in oktober 1982 een officieel bezoek aan New York. Deze stad is immers in 1624 gesticht als Nieuw-Amsterdam en heeft pas veertig jaar later, na de inneming door de Engelsen, zijn tegenwoordige naam gekregen. Het Gemeentearchief van Amsterdam richtte ter gelegenheid van de Amsterdamse week in New York, samen met het Amsterdams Historisch Museum en de New-York Historical Society, een tentoonstelling in in het museum van de Society onder de titel *The Birth of New York: Nieuw-Amsterdam 1624-1664*. De tentoonstelling werd begeleid door een publikatie met dezelfde titel, geschreven door Ernst van den Boogaart, Roelof van Gelder en Eric Nooter. De voorbereidende werkgroep bestond behalve de genoemde auteurs uit Renée Kistemaker, Margriet de Roever en ondergetekende. De tentoonstelling beperkte zich niet tot Nieuw-Amsterdam, maar had de bedoeling ook bepaalde aspecten te belichten van de hele kolonie Nieuw-Nederland, waarvan deze plaats de hoofdstad was.

Al spoedig kwam de werkgroep tot de ontdekking dat er op verscheidene plaatsen zowel in de Verenigde Staten als in Nederland en door beoefenaars van diverse wetenschappelijke disciplines gedurende de laatste decennia baanbrekend onderzoek wordt verricht

naar de geschiedenis en de 'na-geschiedenis' van Nieuw-Amsterdam en Nieuw-Nederland, en naar de economische en culturele betrekkingen tussen kolonie en moederland. De onderzoekers waren zowel historici en kunsthistorici als archeologen. Bij de bouwkunsthistorici ligt de nadruk op de kritische analyse van de zogenaamde *Dutch Houses*, bij de archeologen op de verschillende aspecten van de materiële cultuur van de kolonie. De resultaten van de recente opgravingen in New York City en de gebieden rondom Albany en Rochester worden op verrassende wijze aangevuld en versterkt door het Amsterdamse stads-kernonderzoek, zoals ook de vergelijking met de 17e-eeuwse landelijke bouwkunst in Nederland nieuw licht blijkt te werpen op de geschiedenis van de bouwkunst van Nieuw-Nederland. In de economische en demografische geschiedenis van de kolonie zijn nieuwe wegen geopend door het baanbrekende archiefonderzoek van dr. Simon Hart in Amsterdam, terwijl het omvangrijke vertaalproject in Albany de Nederlandse archieven in Amerika toegankelijk maakt voor moderne wetenschappelijke bestudering.

Het merkwaardige nu was dat de meeste van deze onderzoekers elkaar nog nooit hadden ontmoet, en in veel gevallen zelfs van elkaars bestaan niet wisten. Dit was voor het Gemeentearchief aanleiding om, alweer in samenwerking met het Amsterdams Historisch Museum, ter gelegenheid van de opening in Amsterdam een tweedaags symposium te organiseren onder de titel *New Netherland Studies, An inventory of current research and approaches*. Wegens ziekte van professor J. W. Schulte Nordholt werd het symposium voorgezet door Ernst van den Boogaart. Sprekers waren

de auteurs van deze bundel, benevens professor C.L. Temminck Groll (Dutch Town Planning in the Americas), professor J.A. Faber (Research on 18th-century Amsterdam Probate Inventories) en Charles F. Hayes (Current Research Activities and Future Directions in Seneca Iroquois Archaeology).

Dit symposium, mogelijk gemaakt door financiële bijdragen van de United States Information Service en het Unger-van Brero Fonds, was een groot succes, niet alleen door het grote aantal deelnemers maar ook door de hoge kwaliteit van de wetenschappelijke bijdragen. Van alle zijden werd dan ook de wens te kennen gegeven dat de teksten van de lezingen in boekvorm gebundeld zouden worden. Welgemoed togen de organisatoren weer aan het werk, maar al spoedig bleken de financiën ditmaal een nauwelijks te nemen hinderenis. Gelukkig bleek echter de redactie van het *Bulletin KNOB* geïnteresseerd in de uitgave, zozeer zelfs dat ze bereid was om, onder zekere voorwaarden, een geheel dubbelnummer aan het thema te wijden. Een redactiecommissie toog aan het werk, met het gevolg dat nu vrijwel alle bijdragen in dit nummer verenigd zijn (het artikel van C.L. Temminck Groll wordt gepubliceerd in deel 3 van de serie *Leids Kunsthistorisch Jaarboek*).

Dat dit nummer ondanks zijn driedubbele omvang tenslotte toch in deze vorm heeft kunnen verschijnen is te danken aan de bijzondere financiële hulp van de Netherlands-America Community Association, (wederom) het Unger-van Brero Fonds, Hendrik Muller's Vaderlandsch Fonds, de Frans Mortelmans Stichting en het Amsterdamse Archieffonds. Veel dank is de redactiecommissie voorts verschuldigd aan mevrouw Sytha Hart, die de vertalingen heeft verzorgd, en aan allen die ons met hun adviezen hebben bijgestaan. Wij hopen dat de lezers evenveel genoeg aan deze bundel zullen beleven als wij zelf.

Bij het ter perse gaan van dit nummer bereikte ons het bericht dat Charles Wray op 20 april, bezig in het veld met het verzamelen van Indiaanse voorwerpen, plotseling is overleden. Een halve eeuw lang was hij een van de belangrijkste specialisten op het gebied van de archeologie der Seneca-Indianen. Zijn artikel 'The volume of Dutch trade goods', waarin hij een volledig overzicht geeft van al het Nederlandse materiaal, is het laatste van zijn hand.

Boudewijn Bakker

INTRODUCTION

In 1982 two hundred years had passed since the young United States of America and the – to European standards relatively young – Republic of the United Netherlands decided to exchange ambassadors.

During the celebration of this *Bicentennial* a delegation of the Amsterdam City Council, headed by the mayor W. Polak, paid an official visit to New York, which city was founded after all as Nieuw Amsterdam in 1624 and only got its present name forty years later when the English occupied it. To mark this occasion the Municipal Archives of Amsterdam, in co-operation with the Amsterdam Historical Museum and the New-York Historical Society, organised an exhibition called *The Birth of New York: Nieuw Amsterdam 1624-1664*, in the museum of the Society. Further background was given to the exhibition by a publication bearing the same title, written by Ernst van den Boogaart, Roelof van Gelder and Eric Nooter. Besides these authors the preliminary workgroup consisted of Renée Kistemaker, Margriet de Roever and Boudevijn Bakker. The exhibition was not confined to New Amsterdam but also aimed to cover certain aspects of the entire colony of New Netherland, of which this city was the capital.

Quite early this group found that in several places in the United States as well as in the Netherlands scholars with various backgrounds were doing pioneering research into the history and ‘post-history’ of New Amsterdam and New Netherland, and into the economic and cultural relations between the colony and the mother country. This research is being carried out by historians, art historians, as well as archeologists. Architectural historians are focussing on a critical

analysis of the so-called *Dutch Houses*, and the archeologists on the various aspects of the colony’s material culture. It came as a pleasant surprise to see how the results of the recent excavations in New York City and the areas around Albany and Rochester could be supplemented and enforced by the results of archaeological research in the center of Amsterdam. In the same way a comparison with 17th-century rural architecture in the Netherlands appeared to shed a new light into the history of architecture in New Netherland. New paths were opened as to the economic and demographic history of the colony by Simon Hart’s documentary research and an extensive translation project, that is being carried out in Albany, is opening up the Dutch archives in America to modern scholars. Strangely enough most of these scholars had never met and very often were not even aware of each other’s existence. The Municipal Archives of Amsterdam were therefore pleased to be able – again in co-operation with the Amsterdam Historical Museum – to organise a two-day symposium when the exhibition was moved from New York to Amsterdam.

This symposium was given the title *New Netherland Studies, An Inventory of Current Research and Approaches*. In the absence of professor J. W. Schulte Nordholt, Ernst van den Boogaart acted as chairman of this symposium. Papers were read by the authors of this volume and by professor C. L. Temminck Groll (Dutch Town Planning in the Americas), professor J. A. Faber (Research on 18th-century Amsterdam Probate Inventories) and Charles F. Hayes (Current Research Activities and Future Directions in Seneca Iroquois Archaeology).

This symposium, made possible by financial support from the United States Information Service and the Unger-van Brero Fonds, was a great success, not only because of the large number of participants but also because of the high level of scholarship. Participants from both sides of the ocean were therefore eagerly looking forward to see a collection of the texts of these papers published. Though the organisers were equally eager to try to realise this project, the financial obstacles seemed unsurmountable. Fortunately however, the editors of the *Bulletin KNOB* could be interested in such a publication and were even willing to devote a complete double issue to this subject under certain conditions. A group of editors came together and collected almost all contributions in this issue (C. L. Temminck Groll's article will be published in *Leids Kunsthistorisch Jaarboek* vol. 3).

The publication of this issue, thrice its usual size, was made possible thanks to special financial support

granted by the Netherlands-America Community Association, (once more) the Unger-van Brero Fonds, Hendrik Muller's Vaderlandsch Fonds, the Frans Mortelmans Stichting and the Amsterdamse Archieffonds. The editors are very grateful to Sytha Hart who took care of the translations, and to all those who helped us with their advice.

We hope that the reader will have as much pleasure in reading this volume as we had in preparing it.

While this volume was in print we received word that Charles Wray suddenly died on April 20, while he was out in the fields collecting Indian artifacts. For half a century he was a leading authority of the archaeology of the Seneca Indian. His article 'The volume of Dutch trade goods', finished earlier this year, was to be his last publication, in which he gives a complete survey of all the recovered Dutch materials.

Boudewijn Bakker

BELANGRIJKE JAARTALLEN IN DE GESCHIEDENIS VAN NIEUW-NEDERLAND

- 1602 Oprichting van de Verenigde Oostindische Compagnie (voc).
- 1609 Henry Hudson, voor de voc op zoek naar een nieuwe vaarroute naar Azië, zeilt de rivier op, die later zijn naam zal dragen. Gedurende de volgende jaren landen er regelmatig Nederlandse schepen aan de mond van de rivier de Hudson om bont te kopen van de Indianen. Omstreeks 1613 of 1614 wordt het gebied al Nieuw-Nederland genoemd.
- 1614 Bouw van Fort Nassau op de westoever van de Hudson.
- 1621 Oprichting van de Nederlandse Westindische Compagnie (wic). De Staten Generaal verlenen de Compagnie een handelsmonopolie voor de handel tussen het moederland, West-Afrika en heel Amerika, waaronder Nieuw-Nederland.
- 1624 De eerste Nederlandse kolonisten vestigen zich op Manhattan. Bouw van een nieuw fort, Fort Orange, aan de Hudson, ongeveer 1 mijl ten noorden van Fort Nassau.
- 1625 Begin van de bouw van het fort Amsterdam op de zuidpunt van Manhattan.
- 1626 De Nederlanders kopen Manhattan van de Indianen voor goederen ter waarde van 60 gulden.
- 1626-1632 Peter Minuit's ambtstermijn als directeur-generaal van de kolonie. Deze functionaris, de hoogste in Nieuw-Nederland, werd benoemd door de Westindische Compagnie.
- 1628 De eerste dominee van de kolonie, Jonas Michaëlius, arriveert en sticht een Nederlands Hervormde Kerk in New York.
- 1629 De wic begint de kolonisatie van Nieuw-Nederland te bevorderen.
- 1630 Kiliaen van Rensselaer sticht de kolonie Rensselaerswijck aan de oevers van de Hudson, in de nabijheid van Fort Orange.
- 1632-1647 Minuit wordt als directeur-generaal opgevolgd door Bastiaan Jansz. Krol (1632-1633), Wouter van Twiller (1633-1638) en Willem Kieft (1638-1647).
- 1639 De wic neemt nieuwe maatregelen om de emigratie te bevorderen. De bonthandel, tot dusver slechts gedreven door de Compagnie, wordt voor alle inwoners van Nieuw-Nederland opengesteld.
- 1641 De gezinshoofden in Nieuw-Amsterdam en omgeving kiezen een Raad van Twaalf als een soort vertegenwoordigend lichaam.
- 1643-1645 Oorlog met de Indianen. Conflicten laaien van nu af aan met tussenpozen op.
- 1647-1664 Peter Stuyvesants 17-jarige ambtstermijn als directeur-generaal.
- 1647 De inwoners van Nieuw-Amsterdam kiezen een Raad van Negen. De Raad heeft een adviserende taak maar geen onafhankelijk gezag.
- 1652 In Nieuw-Amsterdam wordt de eerste Latijnse School geopend. De wic sticht een nieuwe kolonie in de heuvels boven Fort Orange, genaamd Beverwijck.
- 1653 Nieuw-Amsterdam wordt een stad; het krijgt een bestuur bestaande uit twee burgemeesters, een schout en zeven schepenen. Er wordt een gevangenis en een armenhuis opgericht.

Afb. 1. 'Restitutio-kaart', in of na 1673. Deze kaart maakt deel uit van de Janssonius-Visscherreeks: een serie kaarten van Nieuw-Nederland die tot in de 18e eeuw herdrukt en gekopieerd werd. Deze kaart werd gemaakt toen de Nederlanders tijdelijk New York weer in bezit namen in 1673-1674. De figuren boven het profiel symboliseren die overgave aan de Nederlanders (New York Historical Society, New York).

The 'Restitutio Map', 1673 or shortly thereafter. From the Janssonius-Visscher series. These maps of New Netherland were reprinted and copied well into the 18th century. This plate was made at the time when the Dutch recaptured New York for fifteen months in 1673-1674. The allegorical figures above the prospect of the city symbolize the surrender of the British to the Dutch.

- 1655 Peter Stuyvesant verovert New Sweden aan de Delaware.
- 1662-1664 De Engelsen versnellen het tempo van hun aanvallen op Nieuw-Nederland.
- 1664 Nieuw-Nederland wordt veroverd door de Engelsen. Nieuw-Amsterdam krijgt de nieuwe naam New York, Rensselaerswijck en Beverwijck worden herdoopt in Albany.
- 1673-1674 De Hollanders heroveren Nieuw-Nederland, maar directeur-generaal Antonio Colve kan het niet langer dan vijftien maanden houden.
- 1676 Fort Orange wordt verlaten. De Engelsen bouwen een nieuw fort.

CHRONOLOGY

- 1602 Founding of the Dutch East India Company (Verenigde Oostindische Compagnie, or VOC).
- 1609 Henry Hudson, seeking a new passage to Asia for the VOC sails up the river that is later to bear his name. In the following years Dutch vessels land regularly at the mouth of the Hudson to buy fur from the Indians. As early as 1613 or 1614, the area is being called New Netherland.
- 1614 Building of Fort Nassau on the west side of the Hudson River.
- 1621 Founding of the Dutch West India Company (Westindische Compagnie, or WIC). The States General grant the Company a monopoly on trade between the mother country, West Africa and the Americas, including New Netherland.
- 1624 The first Dutch colonists settle on Manhattan Island. The WIC builds a new fort, Fort Orange, on the Hudson River a mile north of Fort Nassau.
- 1625 The construction of Fort Amsterdam on Manhattan is begun.
- 1626 The Dutch buy Manhattan from the Indians for sixty guilders' worth of goods.
- 1626-1632 Petrus Minuit's term as director-general of the colony. This, the highest office in the land, was filled by appointment by the West India Company.
- 1628 The first minister of divinity in the colony, Jonas Michaëlius, arrives and founds the Collegiate Reformed Dutch Church of New York.
- 1629 The WIC begins to promote the colonization of New Netherland.
- 1630 Kiliaen van Rensselaer founds the colony of Rensselaerswijck on the banks of the Hudson near Fort Orange.
- 1632-1647 Minuit is succeeded as director-general by Bastiaen Jansz. Krol (1632-1633), Wouter van Twiller (1633-1638) and Willem Kieft (1638-1647).
- 1639 The WIC takes new measures to stimulate immigration. The fur trade, which until now has been operated only by the Company, is opened to all residents.
- 1641 The heads of families in New Amsterdam and surroundings choose a Council of Twelve as a kind of representative assembly.
- 1643-1645 War with the Indians. Conflicts are to flare up at intervals from now on.
- 1647-1664 Peter Stuyvesant's 17-year tenure as director-general.
- 1647 A Council of Nine is chosen by the inhabitants of New Amsterdam. The Council has an advisory role but no independent authority.
- 1652 The first Latin School opens its doors. The WIC founds another colony in the hills above Fort Orange, called Beverwijck.
- 1653 A prison and a poorhouse are founded. A town government is installed in New Amsterdam, consisting of two burgomasters, a *schout* (sheriff) and seven *schepenen* (aldermen).

Ill. 2. A Mohawk Indian, 1644. This print was first published in Minister Megapolensis's pamphlet and reprinted by Joost Hartgers in 1651. The Indian villages were copied from the Blaeu map of New Netherland, 1635. (A. W. Sijthoff's Uitgeversmaatschappij, Alphen aan den Rijn.)

Een Mohawk Indiaan, 1644. Deze prent werd voor het eerst gepubliceerd in Een Kort Ontwerp van de Mohawkvase Indianen, een boekje van dominee Johannes Megapolensis. De Indianendorpen kwamen al voor op een kaart van Nieuw-Nederland van Joan Blaeu uit 1635 en vormden een vast element op latere kaarten van het gebied.

- 1655 Peter Stuyvesant occupies New Sweden on the Delaware.
- 1662-1664 The English step up the tempo of their attacks on New Netherland.
- 1664 New Netherland is taken by the English. New Amsterdam is renamed New York, Rensselaerswijck and Beverwijck are renamed Albany.
- 1673-1674 The Hollanders recapture New Netherland, but director general Antonio Colve cannot hold it for longer than 15 months.
- 1676 Fort Orange is deserted. The English Government builds a new fort.

NAN A. ROTHSCHILD EN DIANA DIZEREGA WALL*

DE ARCHEOLOGIE VAN NIEUW-AMSTERDAM EN NEW YORK

Het onderzoek naar de archeologie van Nieuw-Amsterdam en andere historische nederzettingen is een betrekkelijk nieuw terrein in Amerika. Van oudsher werd het meeste werk op het gebied van de historische archeologie in Amerika uitgevoerd door archeologen, die opgeleid waren als antropologen en wier interesse aanvankelijk slechts uitging naar het onderzoek van prehistorische Indiaanse vindplaatsen. In het algemeen zijn archeologen pas gedurende de laatste vijftien jaar begonnen met het onderzoek naar de overblijfselen van de koloniale aanwezigheid van de Nederlanders, Spanjaarden, Fransen en Engelsen, alsook naar die van de latere, meer recente Amerikanen. Stadsarcheologie is van nog recentere datum dan historische archeologie; veel archeologen gingen aanvankelijk uit van de veronderstelling dat er niet veel van archeologische waarde te vinden zou zijn in stedelijke gebieden. De eerste historische opgravingen in New York City beperkten zich tot kleine terreinen, soms niet groter dan een achtererf of één bepaald object. Pas sinds kort, vanaf 1979, worden op grote schaal opgravingen verricht van hele huizenblokken in het gebied dat al het centrum van de stad is vanaf de eerste nederzetting in Nieuw-Amsterdam in 1624.

Vier van deze kleine opgravingen betreffen de Ne-

derlandse aanwezigheid in Nieuw-Amsterdam. Twee van deze opgravingen werden uitgevoerd bij het Vander-Ende Onderdonk Huis in Queens en het Wycoff Huis in Brooklyn (beide waren boerderijen in de 17e en het begin van de 18e eeuw). De eerste opgravingen bij het Onderdonk Huis werden verricht door Bert Salwen en Sarah Bridges van de Universiteit van New York, later door Nan Rothschild, gevolgd door Ralph Solecki van de Columbia Universiteit. Geen van deze opgravingen leverde echter 17e-eeuws materiaal van enige omvang op.¹ Het Wycoff Huis werd opgegraven door Salwen, Bridges en Joel Klein en leverde een klein aantal 17e-eeuwse vondsten op, waaronder enig Nederlands materiaal.²

Op twee andere plaatsen, die hier van belang zijn omdat zij 17e-eeuws materiaal aan het licht brachten, werden opgravingen gedaan in stortmateriaal waarmee gedempt werd. Bij de ene, bij Old Slip, werkte Paul Huey terwijl er graafwerkzaamheden werden verricht voor een gebouw op Water Street 55.³ Niettegenstaande de bijzonder moeilijke werkomstandigheden bracht hij een aanzienlijke hoeveelheid 17e-eeuwse vondsten uit het stortmateriaal aan het licht. Een tweede opgraving vond plaats tegenover het Stadt Huys blok bij een bestaand gebouw op Pearl Street 64.⁴ Hier groeven

* Nan Rothschild studeerde antropologie aan Columbia University en promoveerde aan New York University. Zij is als docente verbonden aan Barnard College, Columbia University, New York. Diana diZerega Wall studeerde aan New York University. Na haar doctoraal examen was zij een tijd als docente verbonden aan deze Universiteit. Zij leidde verder enkele opgravingen in New York City. Momenteel werkt zij aan haar dissertatie.

¹ Salwen, B., S. Bridges en N. Rothschild, 'The Utility of Small

Samples from Historic Sites: Onderdonk, Clinton Avenue, and Van Campen', *Historical Archaeology* 15 (1981), 79-84.

² Salwen, B., S. Bridges en J. Klein, 'An Archaeological Reconnaissance at the Pieter Claesen Wycoff House, Kings County, New York', *Bulletin, New York State Archaeological Association* 61 (1974), 26-38.

³ Huey, P.R., 'Old Slip and Cruger's Wharf at New York: An Archaeological Perspective of the Colonial American Waterfront', *Historical Archaeology* 18 (1984), 15-37.

Arnold Pickman en Rothschild drie proefputten in de grond die daar tussen 1687 en 1696 was gestort. Dit waren de eerste opgravingen die volgens een standaardmethode werden verricht en ze waren nuttig omdat ze zowel de potentiële waarde van stortmateriaal als de uitstekende staat waarin organisch materiaal in deze omstandigheden bewaard blijft aantoonde.

Naast deze onderzoeken, die onder leiding stonden van archeologen, deed Regina Kellerman, een architectuur-historica, in 1969 en 1970 een opgraving op de plek van het 17e-eeuwse Nederlandse stadhuis, op zoek naar overblijfselen van dit bouwwerk. Al deze kleine opgravingen bleken buitengewoon nuttig en vormden het voorspel tot de opgravingen op grotere schaal, die de laatste tijd zijn ondernomen.

Vanaf 1979 is er gewerkt op tien grote vindplaatsen in Manhattan. Dit leverde een grote hoeveelheid 17e- tot 19e-eeuws materiaal op.

Het feit dat deze grote opgravingen op touw werden gezet, vormt de weerslag van een verandering in de opvattingen aangaande de archeologie van stedelijke gebieden; er is hiervoor een drietal redenen aan te wijzen. Allereerst zijn de archeologen zich ervan bewust geworden dat belangrijk archeologisch materiaal in goede staat bewaard kon blijven in de meest verstedelijkte gebieden van de wereld. Zowel Huey's opgravingen op Water Street 55 en bij Fort Orange in het huidige Albany, New York, als de vondst door Bridges en Salwen van Peter Stuyvesants pallsade van 1657 in Kingston, New York,⁵ hebben tot dit bewustwordingsproces bijgedragen. Een tweede reden is dat met de toenemende interesse in stadsonderzoek in Amerika sinds de jaren zestig zowel geschiedkundigen als antropologen zich vragen zijn gaan stellen, die beantwoord kunnen worden met informatie die wordt verkregen door het archeologisch onderzoek in stedelijke gebieden. Verder hebben de veranderde opvattingen over wat voor Amerika van waarde is sinds de jaren zestig hun weerslag gevonden in wettelijke maatregelen, genomen door de federale, staats- en stedelijke overheden, die nadrukkelijk stellen dat het Amerikaanse culturele erfgoed, waaronder de archeo-

logische rijkdommen, behouden moeten blijven 'om het Amerikaanse volk een gevoel van oriëntatie te geven'.⁶

De uitvoering van deze wettelijke maatregelen heeft er in sommige gevallen toe geleid dat er, afhankelijk van de omstandigheden, fondsen toegewezen werden door de overheid of door particuliere ontwikkelaars die benut konden worden om vindplaatsen te lokaliseren en opgravingen te verrichten van archeologische objecten die anders bij de bouw van moderne bouwwerken verloren zouden zijn gegaan.

De wetten die deze opgravingen mogelijk maakten zijn onder andere de National Historic Preservation Act van 1966, die betrekking heeft op gevallen waar met fondsen van de federale overheid wordt gebouwd, en de verordeningen van de New York State Environmental Quality Review. Sinds 1979 heeft de New York City Landmarks Preservation Commission van deze staatsverordeningen in bepaalde gevallen gebruik gemaakt, waar archeologische monumenten als gevolg van nieuwbouw verloren zouden zijn gegaan. Bij de tien groot opgezette projecten in Manhattan werd tot op heden in één geval de federale wetgeving aangevend om opgravingen mogelijk te maken en in de negen andere gevallen werd door de Landmarks Preservation Commission gebruik gemaakt van de plaatselijke wetgeving.

In tegenstelling tot de gang van zaken in sommige Europese landen en in Mexico zijn de opgravingen in New York City niet tot stand gekomen als onderdeel van de taak van een overheidsinstelling of van historische musea of archeologische instituten. Er bestaat geen stedelijke archeologische dienst en de historische musea, zoals het Museum of the City of New York en de New York Historical Society, moeten nog ingeschakeld worden bij de verwerving en bewaring van de archeologische verzamelingen, die voortkomen uit deze projecten. De opgravingen zijn daarentegen verricht door individuele archeologen van de plaatselijke universiteiten, die ofwel onafhankelijk hun werk verrichtten onder auspiciën van de New York City Landmarks Preservation Commission, zoals bij de opgra-

4 Pickman, A. en N. Rothschild, *64 Pearl Street: An Archaeological Excavation in Seventeenth Century Landfill*, ongepubliceerd manuscript. New York Landmarks Conservancy, New York 1981.

5 Bridges, S., *The Clinton Avenue Site, Kingston, New York*. Onge-

publiceerde doctoraalscriptie, New York University Department of Anthropology, New York 1974.

6 The National Historic Preservation Act of 1966.

vingen bij het Stadt Huys blok en Hanover Square 7, of door particuliere, op commerciële basis werkende adviesbureaus, die het contract om opgravingen te verrichten direct van de ontwikkelaar krijgen en dus in feite voor hem werken.

Onder de archeologen die betrokken zijn bij dit werk waren Bert Salwen van de Universiteit van New York, die voor een groot gedeelte het initiatief nam tot deze projecten, en enige van zijn studenten, onder wie de auteurs van dit artikel, en Arnold Pickman en Wendy Harris; verder Joan Geismar van de Columbia Universiteit, Roselle Henn, Meta Janowitz, Jed Levin en Diane Dallal van de City University of New York, Joel Grossman van Greenhouse Consultants, Edward Rutsch van Historic Conservation and Interpretation en Terry Klein en Bertram Herbert van Louis Berger and Associates.

Het archeologisch onderzoek in New York richt zich nadrukkelijk op de totale geschiedenis van de stad. Wij willen archeologisch onderzoek doen naar het Nederlandse Nieuw-Amsterdam en het Engelse koloniale New York, alsmede naar de stad na de Amerikaanse Revolutie en gedurende de periode van de groei van het industriële kapitalisme in de 19e eeuw.

ONDERZOEKSMETHODE

De onderzoeksmethode, gebruikt bij de opgravingen in beneden-Manhattan, is een standaardmethode, die in drie fasen wordt uitgevoerd. De eerste twee fasen, archiefonderzoek en proefopgravingen, worden uitgevoerd om een schatting te maken van de waarde van het archeologische materiaal ter plekke, terwijl de derde fase – gedeeltelijke of gehele redding – inhoudt dat een grote hoeveelheid van het materiaal⁷ wordt geborgen en dat de aandacht zich richt op de archeologisch meest belangrijke aspecten van de vindplaats.

De eerste fase, het archiefonderzoek, wordt uitgevoerd om het archeologisch potentieel van de vindplaats te bepalen en indien dit aanwezig is een beschrijving te maken van de geschiedenis van het gebruik

van het terrein. De archeologische mogelijkheden van een vindplaats zijn immers gekoppeld aan de geschiedenis van het terrein en aan de eventuele verstoringen die het bodemarchief hebben vernietigd. Een groot gedeelte van New York City werd bijvoorbeeld aangelegd in de twintigste eeuw en een vindplaats in één van deze wijken zou weinig van archeologisch belang opleveren.

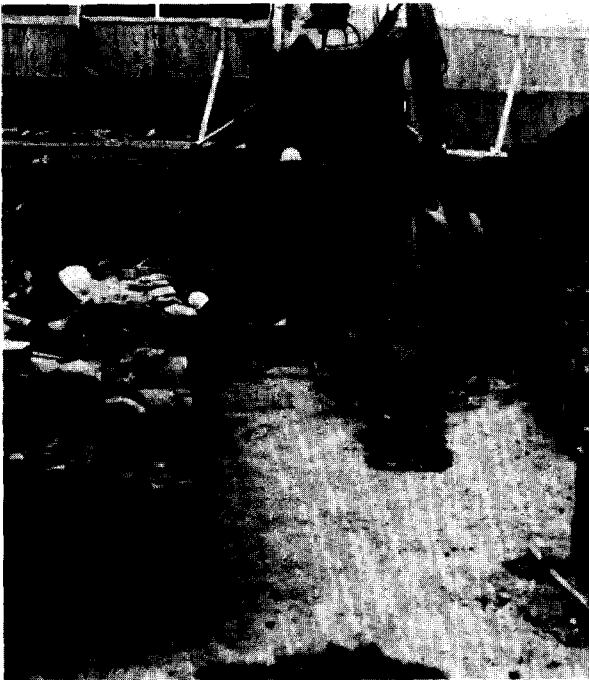
Daar waar de geschiedenis van een plek het waarschijnlijk maakt dat er archeologisch interessant materiaal is te vinden, willen we ook bepalen of het waarschijnlijk is dat dit materiaal door latere bouwwerken werd vernietigd. Aangezien het gebied van het 17e-eeuwse Nieuw-Amsterdam ook het gebied is van de wijk rondom Wall Street met zijn 20e-eeuwse wolkenkrabbers, moeten we nagaan tot welke diepte de kelders van de latere gebouwen op die plaats zijn aangelegd. Wolkenkrabbers hebben vaak een kelderdiepte van 7 meter of meer, wat een vernietiging van dat deel van het opgravingsterrein inhoudt. In de archieven van het Department of Buildings van New York City kan men gewoonlijk de kelderdieptes nagaan van de gebouwen uit de late 19e en 20e eeuw.

Als is vastgesteld dat een plek voldoende archeologische mogelijkheden biedt, wordt de geschiedenis van het gebruik van dat stukje land in detail nagegaan. Dit is van belang voor zowel de planning van de opgraving als voor de interpretatie van de vondsten tijdens het veldwerk. Deze gedetailleerde geschiedschrijving geeft aan wanneer en waar gebouwen werden neergezet op de vindplaats en hoe deze gebouwen werden gebruikt. Voor dit gedeelte van het onderzoek worden kaarten, atlanten, verkoopakten, belastinggegevens, stadsgidsen, de plaatselijke geschiedenis en andere bronnen geraadpleegd.

Wanneer uit dit archiefonderzoek blijkt dat een plek mogelijk archeologische vondsten kan opleveren, wordt er met verkennend graven begonnen. De proefopgraving is bedoeld om de waarde te bepalen van het archeologisch materiaal ter plekke en om te beslissen of een grotere hoeveelheid van het materiaal moet worden opgegraven.

Begonnen wordt met behulp van zware machines, waarmee het puin van de meest recente gebouwen wordt weggehaald tot aan de betonnen keldervloeren of de geplaveide oppervlakte van achtererven (afb. 1).

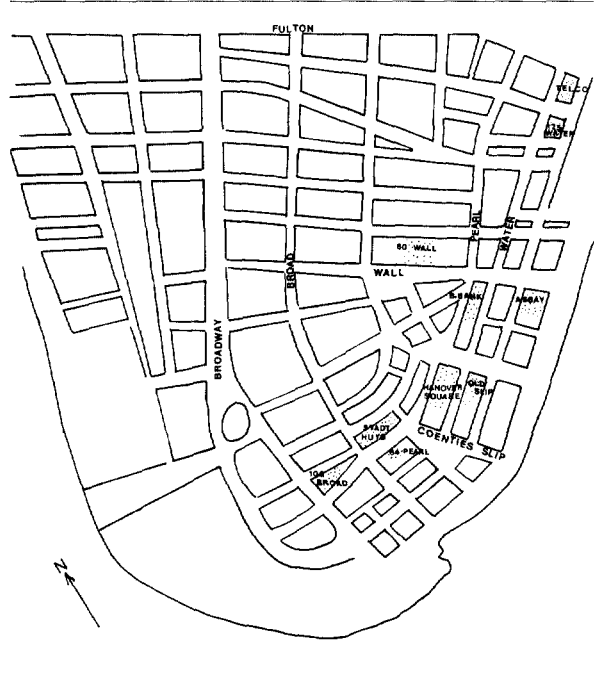
7 Rothschild, N. A. en D. diZerega Rockman, 'Method in Urban Archaeology: The Stadt Huys Block', in R. S. Dickens, Jr. (red.), *Archaeology of Urban America: The Search for Pattern and Process*. Academic Press, New York 1982.

Afb. 1. Een graafmachine wordt gebruikt om het puin weg te ruimen van een moderne keldervloer bij het Stadt Huys blok.
A backhoe being used to clear debris from a modern basement floor at the Stadt Huys Block.

Dan worden de vloeren verwijderd en begint het opgraven met de hand. Met behulp van wat er bekend is over de geschiedenis van de locatie wordt bepaald welke gedeelten met de hand worden opgegraven. Als er bijvoorbeeld 17e-eeuwse gebouwen op de plek hebben gestaan, zouden een paar graafploegen kunnen worden ingezet op de plaats van die gebouwen om na te gaan of er kelderresten bewaard zijn gebleven, die in verband gebracht kunnen worden met de functie van die gebouwen. Bovendien zouden 17e-eeuwse en latere achtererven onderzocht kunnen worden om te kijken of er achtererf-elementen, zoals putten en secreten, aanwezig zijn.

Na afloop van de proefopgraving wordt besloten al dan niet tot de derde fase, berging, over te gaan. Om dit besluit te kunnen nemen wordt het opgegraven materiaal al bewerkt terwijl het proefgraven nog aan de gang is, zodat gegevens over datering en soorten van overblijfselen voorhanden zijn zodra dat nodig is. De bergingsfase bestaat gewoonlijk uit het opgraven

Afb. 2. Een kaart van beneden-Manhattan met de ligging van veel van de opgegraven archeologische vindplaatsen.
A map of lower Manhattan showing the location of many of the archaeological sites which have been excavated.

van een grotere hoeveelheid materiaal en het meer volledig vastleggen van zaken die gedurende de verkenning werden ontdekt.

Deze derde, definitieve fase, is uitgevoerd bij acht van de tien onderzoekslocaties. De zaken waar men in deze fase op stuitte, lopen nogal sterk uiteen. De resultaten van de opgravingen van deze acht vindplaatsen zullen hieronder worden besproken (afb. 2).

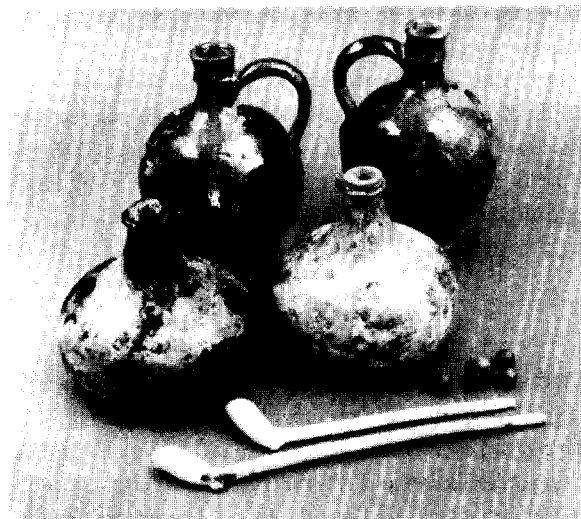
DE OPGRAVINGEN

Van de acht grote vindplaatsen in New York City waar men tot berging is overgegaan liggen er drie (het Stadt Huys blok, Broad Street 100 en Wall Street 60) op het oorspronkelijke eiland Manhattan in het gebied van de Nederlandse vestiging van Nieuw-Amsterdam, terwijl de andere vijf (Hanover Square 7, Barclays Bank, het Telco blok, Water Street 175 en Assay) gelegen zijn op terreinen die door landaanwinning in verscheidene

Afb. 3. Een luchtfoto van het Stadt Huys blok die de buitengewoon dichte bebouwing laat zien.

An aerial view of the Stadt Huys Blok, showing its intensely urban context.

Afb. 4. Enkele van de artefacten die bij de Lovelace herberg werden gevonden, waaronder aardewerk, wijnflessen, knikkers en pijpen. *Some of the artifacts recovered from the Lovelace Tavern, including ceramics and wine bottles, marbles, and pipes.*

perioden van de geschiedenis van de stad van het einde van de 17e tot het begin van de 19e eeuw zijn ontstaan. Archeologische vondsten die betrekking hebben op de 17e-eeuwse bewoning van Nieuw-Amsterdam en New York zijn opgegraven op twee terreinen op het oorspronkelijke land.

Het Stadt Huys blok

De eerste grote opgraving in New York vond plaats op het terrein van het Stadt Huys blok. Dit project werd in 1979 en 1980 uitgevoerd onder leiding van de auteurs. Het blok is gelegen aan de oorspronkelijke kustlijn van Manhattan en wordt begrensd door Pearl Street, Broad Street, Stone Street en Coenties Alley (afb. 3) en is de plek waarop het 17e-eeuwse Nederlandse stadhuis stond. Hoewel, naar we aannemen, de funderingen van het stadhuis door latere bouwwerken zijn verwoest, vonden wij funderingsmuren en resten van mesthopen, die in verband gebracht kunnen worden met een herberg die in 1670 gebouwd werd door Francis Lovelace, de tweede Engelse gouverneur van New York. Het materiaal uit deze context bevatte onder meer grote aantallen wijnflessen en brokstukken van tabakspijpen, die een beeld oproepen van het leven in een herberg in de 17e eeuw (afb. 4).⁸ Midden-17e-eeuwse niveaus, die materiaal bevatten uit het Nederlandse Nieuw-Amsterdam, werden ook aangetroffen op de plaats van een achtererf en onder Stone Street. Bovendien kwam een 17e-eeuws tonvormig object, mogelijk een put, aan het licht, evenals secreten, regentonnen en nog een put (afb. 5), daterend van de 18e tot ruwweg het midden van de 19e eeuw.

Broad Street 100

Deze vindplaats, opgegraven in de herfst en de winter van 1983 onder leiding van Joel Grossman, ligt ook aan de oorspronkelijke kustlijn van Manhattan, iets verder dan het Stadt Huys blok. In de vijf weken die de opgraving duurde werden de overblijfselen van vier 17e- en vroeg-18e-eeuwse huizen ontdekt, evenals enige objecten van hout en gele baksteen (waaronder la-

⁸ Rockman, D. diZerega en N. A. Rothschild, 'City Tavern, Country Tavern: An Analysis of Four Colonial Sites', *Historical Archaeology*, in druk.

Afb. 5. Een ronde bakstenen put, daterend uit het begin van de 18e eeuw.

A curved-brick well, dating to the early eighteenth century.

trinetonnen en een ongewoon rechthoekig bakstenen bouwsel, waarvan de functie onbekend is). Eén van deze bouwresten kan horen bij de funderingen van het pakhuis van de Nederlandse Westindische Compagnie. De opgravingen legden oorspronkelijke loopvlakken bloot en een aanzienlijke hoeveelheid 17e-eeuwse vondsten, waaronder een berken mand met zowel Indiase als Nederlandse artefacten en een houten 'Chinees, dam-achtig' spelbord en knikkers.⁹

Wall Street 60

Dit blok werd in 1984 opgegraven onder leiding van Edward S. Rutsch. Deze vindplaats bestrijkt een gedeelte van de waarschijnlijke locatie van het noordelijke deel van de oorspronkelijke vestiging, gemarkeerd

⁹ Mededeling Grossman.

¹⁰ Mededeling Baart.

door de muur die de Nederlandse kolonisten ter bescherming bouwden, en is een half blok ten westen van de plek waar Barclays Bank stond gelegen. Er werd geen spoor gevonden van de muur (die in 1695 werd afgebroken), maar wel werden verscheidene objecten gevonden, waaronder twee vroeg-18e-eeuwse putten, zoals die bij het Stadt Huys blok, een midden- tot laat-18e-eeuws secrete en acht laat-18e- tot vroeg-19e-eeuwse objecten. Er werd op deze plek slechts een geringe hoeveelheid 17e-eeuws materiaal aangetroffen.

Twee van de grote opgravingen vonden plaats op nieuw gewonnen land, waarvoor het stortmateriaal aangebracht werd aan het einde van de 17e eeuw.

Hanover Square 7

Deze vindplaats, die in 1981 werd opgegraven onder leiding van de auteurs en Arnold Pickman, is gelegen in een blok dat begrensd wordt door Pearl Street, Water Street, Old Slip en Coenties Slip, één blok ten noordoosten van het Stadt Huys blok. Hier werd een grote hoeveelheid stortmateriaal opgegraven. Dit bevatte veel Nederlands en ander 17e-eeuws materiaal, waaronder enig in Bergen op Zoom vervaardigd aardewerk.¹⁰ Bovendien werden de funderingen ontdekt van alle eerste bouwwerken die werden neergezet aan de zijde van Pearl Street (afb. 6). Deze muren bereikten bijna het niveau van de oude rivierbedding en werden gebouwd ten tijde van de aanplemping in de rivier aan het einde van de 17e eeuw. Waarschijnlijk werden de muren tot deze diepte gebouwd om het stortmateriaal bijeen te houden en om de gebouwen die werden neergezet voordat het stortmateriaal zich had gestabiliseerd de nodige stevigheid te geven. Uit documenten blijkt dat verscheidene Nederlandse families, zoals de families Duykinck, Van Tienhoven en Clock, evenals de beroemde Schot Robert Livingstone, de eigenaars waren van de opgegraven huizen.¹¹ Enkele van deze huizen hadden ook achtererven en intacte keldervloeren, die vol lagen met bewoningsafval of met mesthopen. Op Hanover Square 7 werden ook latere objecten opgegraven, zoals een waterreservoir, een secrete en enige houten kistachtige bouwsels.

¹¹ Phelps Stokes, I. N., *The iconography of Manhattan Island 1489-1909*. New York 1915-.

Afb. 6. Enkele van de 17e-eeuwse funderingsmuren die aan het licht kwamen op Hanover Square 7.
Some of the seventeenth-century foundation walls uncovered at 7 Hanover Square.

Afb. 7. Een luchtfoto van het Telco blok.
An aerial view of the Telco Block.

De Barclay Bank vindplaats

Deze vindplaats, begrensd door Wall Street, Water Street en Pearl Street, werd opgegraven in 1984 onder leiding van Terry Klein en Bertram Herbert. Ook hier vonden de archeologen stenen funderingsmuren, die doorliepen tot de bodem van de gedempte rivier en waarschijnlijk ook dienden om het stortmateriaal bijeen te houden, en een gedeelte van een 17e-eeuwse sloop of droogdok met de resten van een werf. Behalve de 17e-eeuwse vondsten in het stortmateriaal, werden ook talrijke midden-18e-eeuwse tot vroeg-19e-eeuwse zaken gevonden. Daarbij bevonden zich met keien geplaveide vloeren, putten en houten kistachtige bouwsels, zoals die aangetroffen werden op Hanover Square 7.¹²

Er zijn ook opgravingen verricht op een paar andere door landaanvulling verkregen terreinen, die in korter bestek behandeld zullen worden. De vindplaatsen bij het Telco blok en Water Street, die ongeveer een halve kilometer ten noorden van het Stadt Huys blok zijn gelegen, werden in de 18e eeuw door landaanvulling verkregen. Het Telco blok (afb. 7) werd in 1981 opgegraven onder leiding van Diana Wall (Rockman). De vulling onder dit blok werd in ten minste twee fasen opgebracht, de eerste in de jaren dertig van de 17e eeuw. Bij de opgraving hield men zich voornamelijk bezig met het nemen van monsters uit het stortmateriaal en met het vastleggen van constructies die het stortmateriaal bijeenhielden (zoals kades en schotten) en van ongeveer vijftien laat-17e- tot midden-19e-eeuwse bouwsels, zoals secreten en waterreservoirs.¹³

De vindplaats op Water Street 175, een blok ten zuiden van het Telco blok gelegen, werd in 1981 en 1982 opgegraven onder leiding van Joan Geismar. Naast 18e- en vroeg-19e-eeuwse objecten en de constructies die het stortmateriaal bijeenhielden, werd in het stortmateriaal een koopvaardijship uit ca. 1730-1740 ontdekt, vastgelegd en opgegraven. Misschien

¹² Beaudry, M. C., 'Current Research: Northeast', *The Society for Historical Archaeology Newsletter* 17 (1984), 35. Mededeling T. Klein.

¹³ Rockman (Wall), D., W. Harris en J. Levin, *The Archaeological Investigation of the Telco Block, South Street Seaport Historic District, New York, New York*. Ongepubliceerd manuscript, Soil Systems Inc., Marietta, Georgia 1983.

werd dit schip tot zinken gebracht om het stortmateriaal vast te houden.¹⁴

De vindplaats Assay, een terrein dat aan het einde van de 18e en het begin van de 19e eeuw door landaanvulling werd verworven, werd in 1984 opgegraven onder leiding van Roselle Henn en Diana Wall. Men richtte zich bij de opgravingen van dit blok voornamelijk op het nemen van monsters uit het stortmateriaal tot aan de bedding van de rivier (meer dan 7 meter onder het maaiveld) en op het beschrijven van met keien geplaveide kades, schotten en andere bouwwerken bedoeld om het stortmateriaal bijeen te houden. Bovendien werden verscheidene midden-19e-eeuwse secreten opgegraven.

Het Telco blok, Water Street 175 en Assay zijn alle gelegen op terreinen die in de 18e en/of vroege 19e eeuw door landaanvulling werden verkregen. De opgravingen leverden gegevens op over de overgang die beneden-Manhattan doormaakte van een gemeenschap waar de mensen woonden en werkten naar een gebied waar vrijwel uitsluitend gewerkt wordt.

VRAAGSTELLINGEN DIE VOORTSPRUITEN UIT HET ONDERZOEK

Een van de grote winstpunten van het opgraven van historische vindplaatsen in steden is de ontdekking van een groot aantal artefacten en een grote hoeveelheid gegevens. De archeologen zijn begonnen met behulp van de informatie verkregen uit de opgravingen, vragen te formuleren omtrent de ontwikkeling van New York van de 17e tot het begin van de 20e eeuw. Wij zullen hier een overzicht geven van het onderzoek dat thans gaande is en – ook al ligt de nadruk op die projecten die uitgaan van het vroege, 17e- en 18e-eeuwse materiaal – tevens in het kort een paar projecten beschrijven die zich richten op latere periodes. Het is naar onze mening van het uiterste belang de unieke waarde aan te tonen van de informatie die we kunnen opdoen zowel uit de archeologie alleen, als uit een combinatie van archeologisch en geschiedkundig on-

derzoek, die onze kennis van de geschiedenis van Nieuw-Amsterdam en New York kan verrijken.

Een van de vragen die voortspuiten uit het onderzoek richt zich op een analyse van de eetgewoonten en het aanpassingsproces van de kolonisten. Dit project werd gefinancierd door de National Science Foundation en wordt uitgevoerd door Rothschild, Meta Janowitz, Kate Morgan en Wall, waarbij gebruik wordt gemaakt van dierlijk materiaal uit het Stadt Huys blok, Hanover Square 7 en het Telco blok (ongeveer 35 000 botfragmenten en 650 pond schelpen). Men neemt aan dat de vroege kolonisten in de Nieuwe Wereld probeerden vast te houden aan hun traditionele eetgewoonten en de eerste doelstelling van het onderzoek is te bepalen in hoeverre die poging succes had en of de schriftelijke gegevens die we hebben aangaande Europese eetgewoonten overeenstemmen met het dierlijke materiaal. We nemen aan dat er, vooral in de eerste jaren van de vestiging, tot op zekere hoogte met voedsel werd geëxperimenteerd (wilde dieren en vogels, vis en schaaldieren), deels omdat de voedselaanvoer vanuit Europa in gebreke bleef en deels omdat er zoveel nieuwe voedselbronnen aanwezig waren in de nieuwe omgeving. Met het verstrijken van de tijd zullen veranderingen in de omgeving, toenemende bevolkingsdichtheid, verstedelijking en de daaruit voortvloeiende specialisatie (zoals de functie van slaggers en beroepsvissers) geleid hebben tot een vermindering van de verscheidenheid en een steeds grotere standaardisatie van het voedselpakket, wat men zou moeten kunnen zien aan het dierlijk afval.

Een andere doelstelling van dit onderzoek is te proberen na te gaan waaruit het voedselpakket van de verschillende etnische en sociaal-economische groeperingen bestond. Men bedenke wel dat de geschreven bronnen geen antwoord kunnen geven op deze vragen. Beschrijvingen van maaltijden zijn schaars en blijven vooral beperkt tot ceremoniële of belangrijke maaltijden. Een enkele reiziger heeft soms in het voorbijgaan iets te zeggen over bijvoorbeeld typisch 'Nederlandse' maaltijden met maismeelpap, brood en melk.

Een tweede onderzoeksproject dat door Rothschild wordt uitgevoerd baseert zich meer op geschreven bronnen dan op opgegraven materiaal. Antropologen nemen aan dat de organisatie van een gemeenschap kan worden afgelezen uit het gebruik van de ruimte,

¹⁴ Geismar, J.H. (red.), *The Archaeological Investigation of the 175 Water Street Block, New York City*. Ongepubliceerd manuscript. New York City Landmarks Preservation Commission, New York 1983.

terwijl prehistorische archeologen dikwijls aannemen dat de afmeting van een huis een directe afspiegeling is van de welstand van de bewoner. Wij beschikken over de funderingen van zeven vroege huizen op Hannover Square, terwijl er nog zo'n 200 op het Castello Plan van 1660 staan aangegeven. Men heeft de afmetingen van deze huizen vergeleken met belastinggegevens uit vroege archiefstukken om na te gaan wat het verband is tussen de grootte van een huis en de welstand van de bewoner.¹⁵

Ofschoon er van de Nederlandse bewoners van de Nieuwe¹⁶ of de Oude¹⁷ Wereld gezegd wordt dat er gewoonlijk geen direct verband bestond tussen de grootte van hun huis en de mate van welstand heeft Rothschild wel een samenhang gevonden tussen deze twee variabelen in Nieuw-Amsterdam. Dit zou een gevolg kunnen zijn van de reactie op het leven in een multinationale gemeenschap, waarin de vorm en de afmeting van een huis signalen waren van het behoren tot een bepaalde groep en van de identiteit van een familie binnen die gemeenschap. Er waren ook mensen met grotere huizen dan men zou kunnen verwachten op grond van de hoogte van hun belastingaanslag; onder deze mensen waren Peter Stuyvesant, Van Dyck (de militaire commandant van de Nederlandse West-Indische Compagnie), Jacobus Kip (penningmeester van de Algemene Raad), Dominee Megapolensis en verscheidene schepenen, die misschien allen minder belasting hoefden te betalen omdat zij een openbaar ambt bekleedden.

Bij een derde terrein van onderzoek richtte men zich in het bijzonder op de vorm en de productie van aardewerk en dit met twee doelstellingen. De eerste was het opzetten van een typologie van de belangrijkste vormen die in gebruik waren in Nieuw-Amsterdam, dat een nogal unieke plaats inneemt in de Nieuwe Wereld door zijn multinationale karakter. De tweede doelstelling bestond uit het bepalen van de plaats waar dit aardewerk, dat bij opgravingen gevonden werd, gemaakt werd en in het ontdekken van dat moment

in de geschiedenis van de kolonie, waarop deze zelf in staat bleek dit belangrijke gebruiksgoed te produceren. Er werd een typologie ontwikkeld met gebruikmaking van Nederlandse genreschilderijen en archeologisch onderzoek in Nederland¹⁸; het is te hopen dat deze classificering nog verder beproefd en verfijnd kan worden met materiaal uit verdere opgravingen. Men is nog bezig met het probleem van het bepalen van de plaats van fabricage van aardewerk, waarbij er een samenwerking bestaat bij het analyseren van slijpplaatjes tussen Jan Baart en Robert van Wageningen van de Archeologische Dienst Amsterdam en Allan Gilbert van de Fordham University; Gilbert begint aan een onderzoek betreffende neutronenactivatie.

Janowitz zal het onderzoek van aardewerk verder uitbreiden met een analyse van de organisatie van de vervaardiging en het verhandelen van aardewerk in Engeland, Nederland en Nieuw-Nederland in de 17e en het begin van de 18e eeuw. Zij richt zich voornamelijk op het effect dat de Engelse verovering van Nieuw-Nederland had op de verspreiding van aardewerk in Nieuw-Amsterdam en New York. Daarbij komen de volgende vragen aan de orde: wat was de beweeglijkheid van handwerkslieden tussen Engeland, Nederland en Nieuw-Amsterdam en New York; welke veranderingen traden op in de organisatie van de productie in de aardewerkindustrieën in deze gebieden; wat waren de veranderingen in het functioneren van de handel en de verspreiding van aardewerk gedurende deze hele periode?

Bij het analyseren van het aardewerk is Janowitz vooral geïnteresseerd in zowel het dateren als het bepalen van de plaats van herkomst van 17e- en vroeg-18e-eeuws aardewerk. Bij haar onderzoek worden verschillende aspecten van het aardewerk betrokken, zoals de soort klei, de vorm, de functie van het aardewerk en stilistische kenmerken. Sommige scherven uit Nieuw-Amsterdam tonen wat betreft vorm en decoratie gelijkenis met materiaal dat in Amsterdam werd opgegraven. Zo zullen ook verschillende eigen-

15 Rothschild, N. A., 'Keeping Up With the Stuyvesants: House Size and Status in Seventeenth Century New Amsterdam', in J. S. Henderson en P. Netherly (red.), *Festschrift in honor of J. V. Murra*. In druk.

16 Merwick, D., 'Dutch Townsmen and Land Use: A Spatial Perspective on Seventeenth Century Albany, New York', *William and Mary Quarterly* 37 (1980), 53-78.

17 Mededeling Zantkuyl.

18 Janowitz, M. F., K. T. Morgan en N. A. Rothschild, 'Pluralism and Pots: An Analysis of Coarse Earthen Wares From New Amsterdam/New York', in S. P. Turnbaugh (red.), *Domestic Pottery of the Northeastern United States: Regional Production and World Trade*. Academic Press, New York, in druk.

schappen van het aardewerk dat in New York werd gevonden worden vergeleken met die van aardewerk dat in die tijd in Engeland werd vervaardigd. Met behulp van dit onderzoek hoopt men tot een reconstructie te kunnen komen van de produktie en het verhandelen van aardewerk in Nieuw-Amsterdam en New York in de 17e en het begin van de 18e eeuw.¹⁹

Diana Dallal doet onderzoek naar een soortgelijk probleem, maar richt zich in plaats van op aardewerk op de verspreiding van Engelse pijpen in het Nederlandse Nieuw-Amsterdam en Nederlandse pijpen in het Engelse New York.²⁰

Een ander onderzoeksobject is het bestuderen van het assimilatieproces van de Nederlandse bevolking in New York City na de Engelse machtsovername. Geschiedkundigen waren veelal geneigd de invloed van de Engelse verovering op de Nederlandse traditie in New York te minimaliseren door de nadruk te leggen op het gemak waarmee het Nederlandse bestuur overging in het Engelse bestuur en op overeenkomsten tussen Nederlandse en Engelse instellingen.²¹ De laatste tijd echter gaan historici het belang onderkennen van de nationale verschillen tussen de Nederlanders en de Engelsen in de koloniale geschiedenis van New York. Dit probleem wordt op twee verschillende manieren geïnterpreteerd. De ene zienswijze, zoals die door Archdeacon naar voren wordt gebracht, stelt dat de Engelse verovering van Nieuw-Amsterdam resulteerde in een radicaal verengelsen van de instellingen in New York City rond 1712, toen de oudere Nederlandse elite haar macht en invloed had verloren aan de opkomende Engelse elite.²²

De andere zienswijze, naar voren gebracht door Goodfriend, stelt dat het verengelsen van New York via een veel geleidelijker proces verliep, hetgeen aan het begin van de 18e eeuw resulteerde in een pluralistische maatschappij, waarin de Nederlandse en de Engelse bevolkingsgroepen structureel en cultureel van

elkaar gescheiden bleven.²³ Tot dusver beschikken wij nog niet over een voldoende hoeveelheid materiaal waarvan is aangetoond dat het afkomstig is uit Nederlandse en Engelse huishoudens van het einde van de 17e en het begin van de 18e eeuw om dit probleem te kunnen benaderen. Men kan echter aannemen dat wij over meer basisgegevens kunnen beschikken naarmate er meer opgravingen worden verricht in het 17e- en 18e-eeuwse gebied van de stad. Wij zijn van plan artefacten en dierlijk en plantaardig materiaal van deze twee etnische groepen te bestuderen om na te gaan of we een feitelijk verschil kunnen aantonen in culturele traditie en etnische identiteit tussen de Nederlanders en de Engelsen in die tijd.

Andere punten die door de archeologen in New York worden bestudeerd hebben betrekking op de latere geschiedenis van de stad en zullen hier slechts kort worden vermeld. Wij willen er echter met nadruk op wijzen dat archeologisch materiaal ook gegevens kan opleveren die van belang zijn voor vragen betreffende het meer recente verleden en niet alleen voor de 17e en 18e eeuw. Een van deze onderzoeken betreft de veranderingen in het familieleven van de middenklasse van New York aan het einde van de 18e en het begin van de 19e eeuw.²⁴ Met de scheiding die ontstond tussen huis en werkplaats ontwikkelden deze zich tot twee verschillende terreinen van maatschappelijke activiteit: de werkplaats werd het terrein van de economische activiteit, waar de man de hoofdrol speelde, terwijl het huis het terrein werd van het familieleven en de gevoelsmatige activiteit, met de vrouw in de hoofdrol. Deze verandering kan in verband worden gebracht met een veranderend waardeoordeel ten aanzien van de vrouw en haar plaats in de samenleving en wordt ook wel beschreven als de 'cultus van de huiselijkheid' of de afbakening van het 'terrein van de vrouw'.

Een van de doelstellingen van Wall's onderzoek is

19 Mededeling Janowitz.

20 Dallal, D., *English Clay Pipes to Nieuw Amsterdam/Dutch Clay Pipes to New York*. Voordracht gehouden op de Seventeenth Annual Meeting, Society for Historical Archaeology, Williamsburg, Virginia 1984.

21 Bridenbaugh, C., *Cities in the Wilderness*. A. A. Knopf, New York 1968.

22 Archdeacon, Th. J., *New York City, 1664-1710: Conquest and Change*. Cornell University Press, Ithaca, New York 1976.

23 Goodfriend, J. D., *Too Great a Mixture of Nations: The Development of New York City Society in the Seventeenth Century*. Proefschrift, UCLA, University Microfilms, Ann Arbor 1975.

24 Rockman, D., en D. diZerega, *The Separation of the Home and Workplace in Early Nineteenth Century New York City*. Voorstel voor dissertatie-onderzoek, Department of Anthropology, New York University 1983.

na te gaan of er sprake is van een ontwikkeling van het 'terrein van de vrouw', aangegeven door een verandering in de kwaliteit van het huiselijk leven die optreedt in de huishoudens van de middenklasse vóór de scheiding tussen huis en werkplaats, of dat we moeten aannemen dat deze verandering pas optrad nadat deze scheiding tot stand was gekomen. De gegevens die men bij dit onderzoek gebruikt bestaan uit huishoudelijke overblijfselen (zoals aardewerk, glas, boten en plantaardig materiaal) van laat-18e- en vroeg-19e-eeuwse huishoudens van handwerkslieden, waar huis en werkplaats één waren.

De archeologen van New York City zijn ook geïnteresseerd in het bestuderen van archeologische overblijfselen uit het einde van de 19e eeuw. Jed Lewin richt zich op het bestuderen van de laat-19e-eeuwse werkplaats door een analyse van materiaal dat de arbeiders uit die tijd hebben nagelaten. Zijn vraag richt zich op de mate waarin de groei van de 'rationalisering van de werkplaats' en de opkomst van de 'kapitalistische werkdiscipline' invloed hadden op het leven van de arbeider in deze periode. Hij benadert dit probleem door een onderzoek naar de patronen van het alcoholgebruik op de werkplaats.²⁵

Roselle Henn en William Askins richten hun aandacht op laat-19e- en vroeg-20e-eeuwse arbeidersgemeenschappen. Henn bestudeert de veranderingen in de rol van arbeidershuishoudens in Weeksville, een zwarte gemeenschap in Brooklyn, gedurende deze periode van overgang naar industriële produktie en het doordringen tot de markteconomie. Met gebruikmaking van archeologisch materiaal analyseert zij veranderingen die zich voordeden in de activiteiten van de gezinsleden, met als doel na te gaan in hoeverre deze huishoudens afhankelijk werden van in massa vervaardigde artikelen en na te gaan welke aspecten van het huishoudelijk leven het meest beïnvloed werden door die veranderingen.²⁶

Askins bestudeert de veranderingen in klasse-identiteit bij de zwarte en blanke bewoners van Sandy Ground, een gemeenschap op Staten Island, gedurende dezelfde periode. Hij gebruikt artefacten zoals aardewerk en huisgevels als kenmerken die de maatschappelijke groepsidentiteit aangeven, om daarmee deze veranderingen na te gaan.²⁷

CONCLUSIE

Het archeologische onderzoek van Nieuw-Amsterdam en het latere New York City staat nog in de kinderschoenen. Tot dusverre zijn er slechts op vier belangrijke plaatsen overblijfselen aangetroffen van Nieuw-Amsterdam: het Stadt Huys blok, Broad Street 100, Barclays Bank en Hanover Square 7. Wij hopen onze hoeveelheid materiaal te kunnen vergroten door verdere opgravingen te doen in New York. Verder kan onze analyse van dit materiaal slechts een voorlopige zijn. Wij verheugen ons erop in samenwerking met onze Nederlandse en Engelse collega's meer te leren omtrent de Europese antecedenten van het Amerikaanse leven. Wij zijn tevens van plan verder te gaan met het archeologisch onderzoek naar het verband tussen de materiële en andere culturele aspecten en wij verwachten dat wij informatie kunnen uitwisselen over de wijze waarop samenlevingen die in de 17e eeuw dezelfde wortels hadden, zich ontwikkelden en veranderden tot verschillende maatschappijen in een andere sociale en geografische omgeving.

SUMMARY*

THE ARCHAEOLOGY OF NEW AMSTERDAM AND NEW YORK

Early archaeological research in New York City was

25 Levin, J., *Drinking on the Job: The Rise of Capitalist World Discipline*. Voordracht gehouden op de Seventeenth Annual Meeting, Society for Historical Archaeology, Williamsburg, Virginia 1984.

26 Henn, R. E., *The Reproduction of Inequality: An Archaeological Examination of the Role of Households in Late Nineteenth and Early Twentieth Century American Class Relation*. Ongepubliceerd voorstel voor dissertatie-onderzoek, Department of Anthropology, CUNY Graduate Center 1983.

27 Askins, W., *You are What You Eat From: Ceramic Style and Social*

Group Identity in Sandy Ground. Voordracht gehouden op de Seventeenth Annual Meeting, Society for Historical Archaeology, Williamsburg, Virginia 1984.

* The author, Nan Rothschild, received her M.F. from Columbia and her Ph.D. from New York University. She is teaching now at Barnard College, Columbia University, New York. Diana diZerega Wall has almost completed her Ph.D. at New York University, where she has taught. She has excavated further sites in New York City.

limited to the excavation of small sites. Since 1979, however, ten large sites, consisting of large portions of city blocks, have been investigated. This change is due to three factors: 1 recent environmental laws designed to protect archaeological and historic resources; 2 a new interest in the history of urban areas; and 3 the recognition that important information may be recovered through archaeological research in intensely urban contexts.

These large archaeological projects are mandated by either local or federal laws and are financed by the developer who is constructing a building on the site. The typical procedure consists of three phases. The first two consist of documentary research and field testing, which determine the extent and importance of the archaeological deposits on the site. Then, if it is warranted, a third stage of research is designed to salvage those resources which are deemed important and which will be destroyed by the proposed construction.

Eight sites have been excavated during the last five years. They include five sites on landfill and three on fast land. The latter include the Stadt Huys Block, location of the original Dutch town hall, where the founda-

tions of the Lovelace Tavern were recovered; and the 100 Broad Street site, where the probable foundations of the West India Company Warehouse were found. Seventeenth-century ground surfaces and deposits were recovered from both of these sites, along with 18th- and 19th-century deposits and features. The third fast land site is 60 Wall Street, where 18th- and 19th-century features were found. Two of the landfill sites were made in the 17th century: the 7 Hanover Square site, where a series of early house foundations and deposits were recovered, and the Barclays Bank site. Both of these yielded quantities of early Dutch material in the fill. The Telco Block, 175 Water Street, and Assay sites are all 18th- and/or 19th-century landfill sites, and provided documentation for lower Manhattan's transition from a community where people lived and worked to a more purely commercial area.

The material recovered from these excavations is being analyzed in order to gain a greater understanding of past American lifeways. Several current research projects involve the analysis of ceramics, faunal materials, and other artifacts, which are studied in conjunction with a variety of kinds of historical documents.

PAUL HUEY*

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN THE SITE OF FORT ORANGE, A DUTCH WEST INDIA COMPANY TRADING FORT BUILT IN 1624

The New York State Office of Parks, Recreation and Historic Preservation owns and operates 34 State Historic Sites throughout the state. These are mostly historic forts and houses and are operated as museums. At least four of these sites were first occupied by the Dutch in the 17th century in the Hudson River Valley. Because of the work by E. B. O'Callaghan in the 19th century, by A. J. F. van Laer in the early 20th century, and currently by Dr. Ch. Gehring of the New York State Library in transcribing, translating, and publishing Dutch records from the 17th century, the history of the Dutch colonial period in New Netherland is becoming better known. The Dutch colonial history of New York as New Netherland from 1609 until 1664 corresponds almost exactly in time with the 'Golden Age' of the 17th century in the Netherlands. However, it was not until 1970 that archaeologists in New York State found and carefully excavated the very first artifacts from Dutch sites of 17th-century New Netherland.

Dutch traders of the early 17th century perhaps could not have found a better area in North America to suit their purposes than the Hudson Valley. The Hudson-Mohawk River system offered direct access to the interior of the continent. Maps of the 17th and 18th centuries often emphasized the north-south Hudson River and the Mohawk River connecting to the

westward. These rivers cut through the mountain barriers of eastern North America (ill. 1). The profitable trade in beaver skins with the Indians had prompted the construction of Fort Nassau in 1614 on the west side of the Hudson River south of the present city of Albany. Because of sharp competition between the traders, the Dutch West India Company was chartered in 1621 with a monopoly of the fur trade. Fort Nassau was abandoned, and in 1624 the West India Company built a new fort on the west side of the Hudson River nearly a mile north of old Fort Nassau. It was 150 miles up the Hudson River from its mouth. The new fort, called Fort Orange, was built of wood and had four bastions. The earliest known drawing of the fort is on the map of Rensselaerswyck which was made about 1632 and shows the fort entirely surrounded by a moat, the east side of which was at the river's edge (ill. 2). Unfortunately, this is the only detailed drawing of the fort in the 17th century known to exist.

Peter Stuyvesant arrived at Fort Orange in July 1648 as director general of New Netherland. Because the fort had been 'almost entirely washed away' the previous winter by a flood, Stuyvesant ordered Fort Orange to be rebuilt with stone. On August 11, 1648, the Council of New Netherland decided to allow 'some respectable inhabitants of New Netherland to build at their own expense houses in said Fort [Orange], against the wall, run up with stone [brick] 12 feet high.' The rear wall of each house evidently formed a common wall with the wall of the fort.¹ A brewery already had been built inside the east wall of the fort

* Paul R. Huey is senior scientist (archaeology) with the Bureau of Historic Sites of the New York State Office of Parks, Recreation and Historic Preservation. He is responsible for archaeological research and the management of archaeological resources at the 34 State Historic Sites in New York State.

Consult the bibliography at the back of this issue for the complete titles of the published texts and documentary sources.

¹ Fernow 1883, 92-93; Van Laer 1974, IV, 550.

Ill. 1. Map of New England, New York, and Pennsylvania published in 1763. Fort Orange was built in 1624 at present Albany on the west bank of the Hudson River just south of the junction with the Mohawk River, (Il Gazzettiere Americano, Volume I. Livorno, Marco Coltellini, 1763. Facing page 166).

Kaart van New England, New York en Pennsylvania, uitgegeven in 1763. Fort Orange werd in 1624 gebouwd ter plaatse van het huidige Albany op de westoever van de rivier de Hudson even ten zuiden van het punt waar deze rivier en de rivier de Mohawk samenkomen.

in 1647 by Jean Labatie, a trader and carpenter, and construction of other houses by traders inside the walls of the fort soon followed the 1648 decision by the Council.²

In September 1664 Stuyvesant surrendered all of New Netherland, including Fort Orange, to an English fleet. By this time Fort Orange and many of the houses within it were in very bad condition. A decision in 1675 to abandon the fort and build a new fort at a different location was finally executed in 1676 by the English governor Andros.³ The location of the

Ill. 2. Detail from the map of Rensselaerswyck drawn about 1632. (Special Collections, New York State Library).

Detail van de kaart van Rensselaerswijck, getekend omtrent 1632.

² Van Laer 1974, II, 408; Fernow 1883, 106.

³ *Third Annual Report of the State Historian of the State of New York, 1897*. Wynkoop Hallenbeck Crawford Co., New York and Albany 1898, 416; O'Callaghan 1853, III, 255.

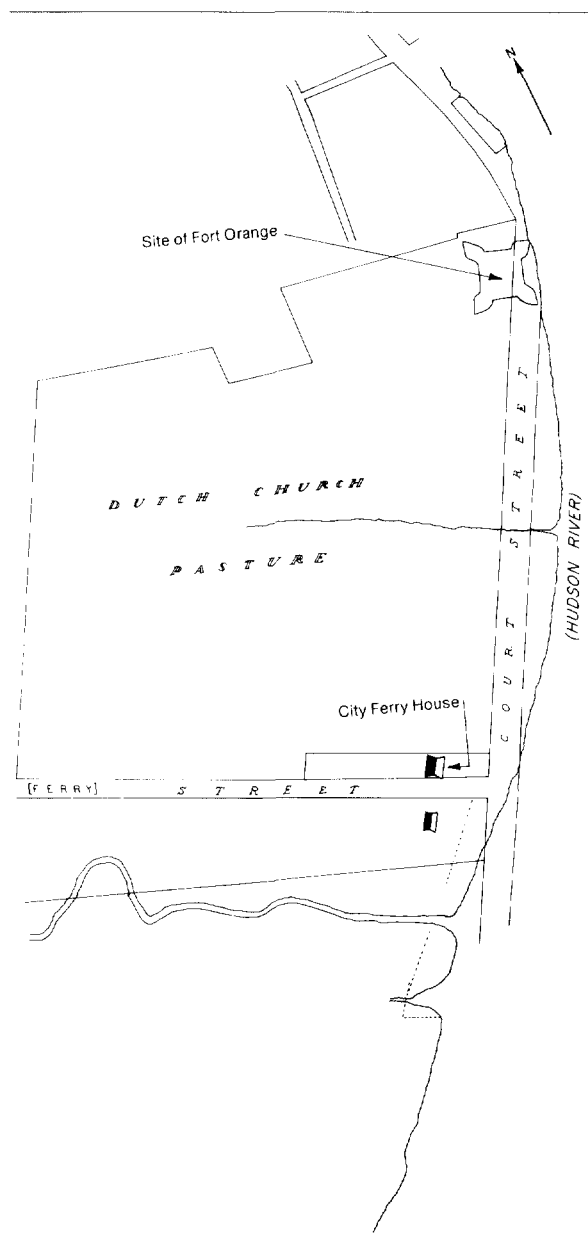
new fort was on the hillside immediately above Albany, the Company town originally designed and established by Stuyvesant a short distance north of Fort Orange in 1652.

DOCUMENTATION OF THE SITE AND INITIAL EXCAVATIONS

Fort Orange remained abandoned and in ruins in the open pasture south of Albany for more than a century following 1676. Maps of 1756 and 1770 show the old fort ruins still visible in the pasture south of the city wall. Finally, in 1790, plans were made to expand the city southward over the site (ill. 3). A street named Court Street was built along the old curving river bank, and additional land was later created in the river by filling in one block of land to Quay Street, east of the site of the fort. Court Street was built about 1790 across the two east bastions and curtain wall of Fort Orange, and this street covered and protected this small part of the site that became buried beneath it. Unfortunately, new houses built along the west side of the street with deep cellars destroyed most of the remainder of Fort Orange. More of the site was destroyed in 1932. In that year construction of a new bridge across the Hudson River required demolition of old buildings along the street and construction of a new concrete retaining wall for railroad tracks. This concrete wall cut diagonally across the old street of 1790. It destroyed the two east bastions and east curtain wall of Fort Orange, leaving only a narrow section undisturbed between the concrete wall and the original west line of the street.

Simeon DeWitt was the surveyor who had planned the new streets beginning in 1790, and during the 1790s he purchased land on which to build for himself a substantial new house. He chose to build his house facing the street, precisely on the site of Fort Orange. Following Simeon DeWitt's death his house became a hotel, called appropriately the 'Fort Orange Hotel'. Through most of the 19th century, this location was well known as the original site of Fort Orange, but this fact was forgotten in the 20th century, especially after the streets were relocated in 1932.⁴

During the 1960s plans were made to build a new

Ill. 3. Detail from the Albany City Map drawn by Simeon DeWitt in 1790 (file no. 077, Office of the Albany City Engineer). *Detail van de stadskaart van Albany, getekend door Simeon DeWitt in 1790.*

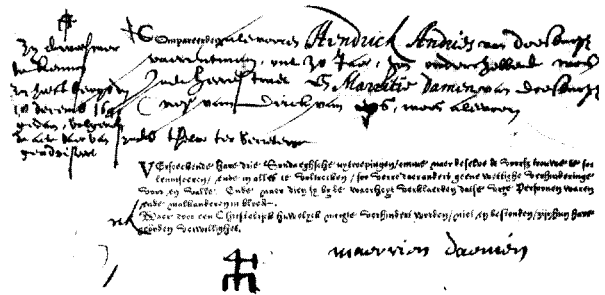
Hudson River bridge and a large highway along the river in front of Albany, and a part of this highway

⁴ Munsell, J., *The Annals of Albany*. Vol. 1. Joel Munsell, Albany 1869, 257.

was by chance planned to cross the forgotten site of Fort Orange. Archaeological testing to determine whether any evidence of Fort Orange could be located and identified was begun in 1970 by the New York State Historic Trust, now the Division for Historic Preservation in the New York State Office of Parks, Recreation and Historic Preservation. Using old maps and dimensions in the land conveyance records of Simeon DeWitt's property from the 1790s it was possible to re-establish where DeWitt's house had stood. On October 19, 1970, with the assistance of the New York State Department of Transportation, test digging began at this location. The excavation soon revealed the stone walls of Simeon DeWitt's cellar. Below the floor of this cellar there was only natural blue clay. Directly in front of the cellar, however, under what had been the street in 1790, the first 17th century Dutch artifacts began to be found. These included a fleur-de-lis marked tobacco pipe stem and a brass Jew's harp and were perhaps the first clearly diagnostic Dutch artifacts to be excavated from a positively identifiable Dutch site of New Netherland.

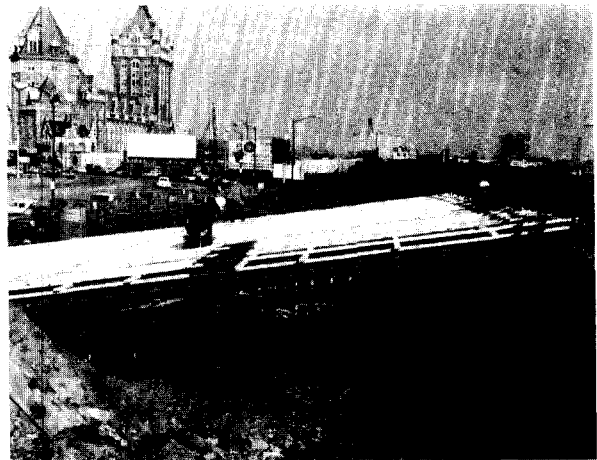
FEATURES AND STRUCTURES

Successful efforts to clear away overburden and to expose features of the site continued into November 1970 despite increasingly cold, wet weather. It was found in two areas that important parts of the site had also been destroyed early in the 1960s when underground fuel tanks were installed for a nearby gas station. Nevertheless, small portions of three structures in the fort which had stood against the east curtain wall were uncovered, in addition to more extensive and complete remains of a single structure that had stood against the south curtain wall. This last structure had a shallow cellar that was found under a pile of broken red bricks, broken as well as complete yellow klinker bricks, and broken red earthen pan tiles. It was the house of Hendrick Andriessen van Doesburgh. He was a sailor and lived in Amsterdam in the Heerestraet in 1649 when he married Maritie Damen, a widow (ill. 4). He had come to New Netherland in 1642 but briefly returned to Amsterdam to marry in 1649. He sailed again for New Netherland, and probably in 1651 he

Ill. 4. Marriage bans of Hendrick Andriessen van Doesburgh, Amsterdam, December 4, 1649. (Municipal Archives, Amsterdam, DTB 680/176).

Ondertrouwakte van Hendrick Andriessen van Doesburgh, Amsterdam, 4 December 1649.

Ill. 5. Shelter erected over part of the Fort Orange site in December 1970, under which excavations continued during the winter. *Overdekking aangebracht over een gedeelte van de Fort Orange vindplaats in december 1970, waaronder de opgravingen gedurende de winter doorgingen.*

built this house against the inside of the south wall of Fort Orange.⁵

Early in December the excavation work concentrated on the Hendrick Andriessen van Doesburgh house site and its immediately surrounding area. The Department of Transportation built a shelter over this part of the site and provided heat so that the work could continue during the winter (ill. 5). It was a cold

5 Van Rensselaer Bowier 1908, 609; Municipal Archives, Amsterdam, DTB 680/176; Van Laer 1922, 134, 160; Munsell, J., *Collections on the History of Albany*. Vol. III and Vol. IV. J. Munsell, Albany 1879 and 1871, III, 204.

winter with much snow. Some mornings it was 34 degrees below zero Celsius. The south wall of Hendrick Andriessen van Doesburgh's house formed a section of the south wall of Fort Orange. Here the wall apparently consisted of horizontal logs or timbers stacked between vertical posts. Outside was the south moat of Fort Orange, just west of the southeast bastion. The inside edge of the moat sloped down from the horizontal log wall to the bottom, and this slope was covered with round, hard cobblestones. The other side of the moat, on the south side, was a vertical stone wall that was perhaps part of a ravelin (ill. 6). The stonework of the moat was evidently built by Peter Stuyvesant to repair and strengthen the fort after the great flood of 1648. At a deeper level in the moat, below the sloping surface of cobblestones, the excavations revealed the soil profile of the original moat of 1624.

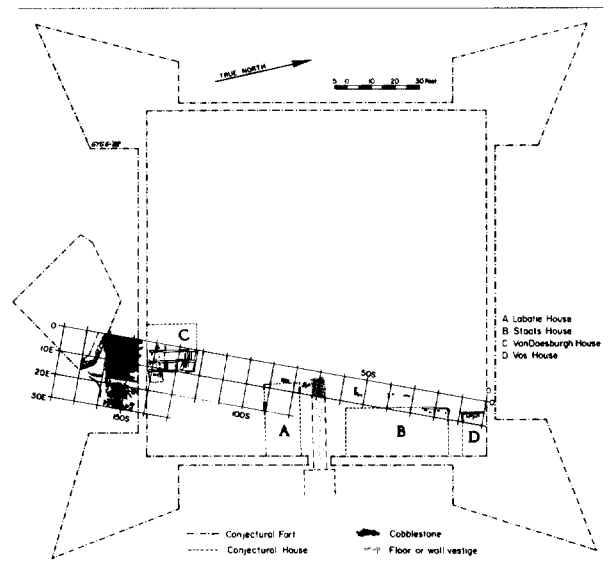
The Van Doesburgh house cellar and parts of the cellars of two other houses were carefully excavated. They were discovered to have been constructed with

floors and walls made of wooden boards which were in direct contact with the damp, silty earth. The outline of a wooden cellar wall or corner in the soil at first was visible to a careful excavator only as a very thin line of rotted wood fibers separating one soil deposit from another. Excavation of the Van Doesburgh house revealed that below the bricks and pan tiles the shallow wooden cellar was filled with a layer of mud and garbage deposited between 1651 and 1664. On top of the mud and garbage was a small fireplace built probably by English soldiers in 1664 before the house collapsed. Below the mud and garbage was the original wooden floor. A section of the cellar wall built of wood consisted of at least four alternating layers of horizontal and vertical wooden planks. A small side wing on the cellar was of wooden walls only one plank in thickness, but it was partially destroyed when an iron water main was built under the street in the 19th century. This house, having a wooden cellar built in soft, wet alluvial soil on the river flat, was obviously of temporary construction. It indicates the attitude of

Ill. 6. Westward view of the south moat of Fort Orange. The scale is divided into 36 inches. Cobblestones on inside slope of the moat are on the right, and a vertical stone counterscarp or ravelin wall is on the left.

Gezicht westwaarts op de zuidelijke gracht van Fort Orange. De meetlat is verdeeld in 36 inches. Rechts keien aan de binnenkant van de gracht en links de verticale stenen ravelijnsmuur.

Ill. 7. Plan of excavated area of Fort Orange with conjectural reconstruction, ca 1650 (?).

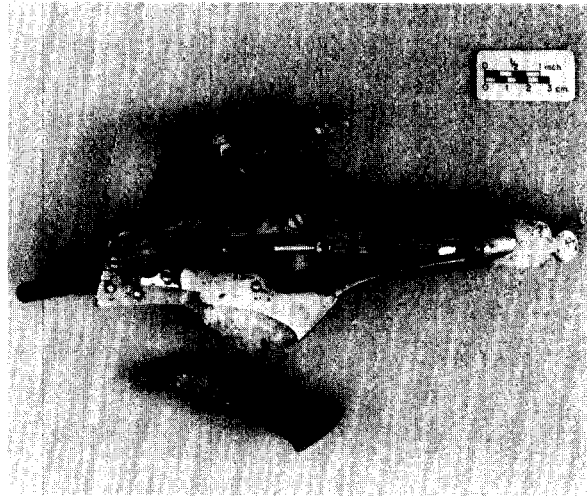
Tekening van het opgegraven gedeelte van Fort Orange met een op gissingen gebaseerde reconstructie, ca. 1650 (?).

Dutch traders who considered their time at Fort Orange as a temporary period in which to become wealthy and then to move elsewhere. Although the Van Doesburgh house was decaying and rotting in the soil below ground, above ground the house was very comfortable. It had delft tiles and lead windows with enamel painted decoration. It had a good pan tile roof. The small yellow klinker bricks were from a chimney, and the soft, large red bricks were probably for walls above ground.

Many of the 17th-century Dutch land records have been translated into English and published, and from these deeds it was possible to identify the various houses that stood inside Fort Orange (ill. 7). The corner of one of the houses with a wooden cellar that was uncovered was probably the house built in 1649 by the wife of Joachim Staats. She was Tryntie Jochems and had lived in Amsterdam in the Haarlemmer Straat when she married Joachim Staats in 1642. Joachim Staats, born about 1618, was a surgeon and had lived in the Nieuwe Weg.⁶ This house was described as 44 feet long and 20 feet wide, and Abraham Staats later sold it to Jan van Twiller. From Van Twiller it passed into the hands of Jeremias van Rensselaer. The house was on the north side of the east entrance of the fort.⁷

On the south side of the fort entrance way remains of a different type of structure were found. This structure did not have a cellar but was built on a foundation wall made of large, soft-fired red bricks. Unfortunately, only a few sections of this wall remained; the other parts were destroyed by 19th-century pipe lines under the street and by 20th-century fuel tanks and the concrete retaining wall of 1932. It is believed this structure was the brewery built by Jean Labatie in 1647. Labatie, a carpenter, was an exile from France. He was born about 1614 in Lorraine in a village near Verdun called Bissonveau. He sold the building in 1661 to Evert Pels.⁸

The third cellar built with wooden boards was found north of the Staats cellar, but only a corner remained. It would have been near the northeast bastion

Ill. 8. Wheel lock part excavated at Fort Orange (bottom) with complete wheel lock mechanism (top). (Complete wheel lock in collection of Crailo State Historic Site, New York State Office of Parks, Recreation and Historic Preservation.)

Gedeelte van een radslot opgegraven bij Fort Orange (onder) met een compleet radslotmechanisme (boven). (Het complete radslot bevindt zich in de verzameling van de Crailo State Historic Site, New York Office of Parks, Recreation and Historic Preservation.)

of the fort and was probably the house of Hans Vos, another trader. The distance from north to south of the excavated area containing this row of buildings, at least 150 feet, indicates that the entire length of the east side of the fort had been uncovered. The angle of orientation conformed to the survey map of 1790. A British engineer in 1766 recorded that the rectangular interior area of the site of Fort Orange measured 140 feet along the river side, while the scale of a map made in 1698 showing the ruins of Fort Orange suggests that the outside dimensions of the square fort were no more than 160 feet from north to south.⁹

The fort was never very strong, and it was primarily a place of trade. Although relatively few military items were found, there was a part from a wheel lock firearm (ill. 8), a small section of fine chain mail, numerous chips of gunflint and pieces of small lead shot, and two small iron cannon balls.

6 Municipal Archives, Amsterdam, DTB 457/149.

7 *Van Rensselaer Bowier* 1908, 678; Munsell (see note 5), III, 38-39, 195.

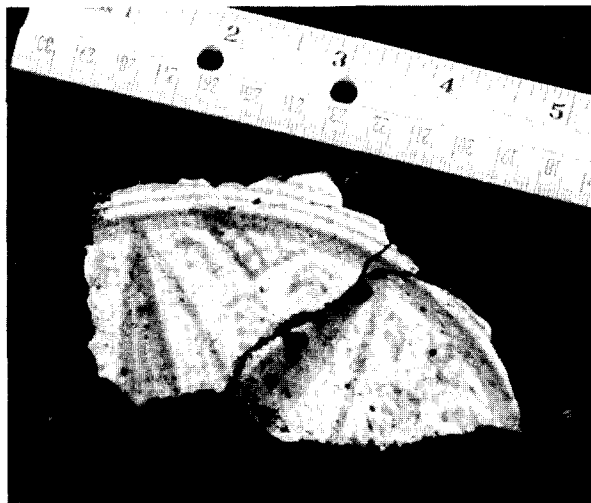
8 *Ibid.* IV, 290-291; Van Laer 1974, II, 408; Leder, L. H. (ed.), *The Livingston Indian Records: 1666-1723*. The Pennsylvania Historical Commission, Gettysburg, Pa. 1956, 144-145.

9 Scull, G. D. (ed.), *The Montresor Journals. Collections of the New-York Historical Society for the Year 1881*. New York 1882, 396; *The Dutch Settlers Society of Albany Yearbook*. Vol. II (1926-1927). Albany 1927, pl. 4.

Ill. 9. Glass roemer stem with three prunts uncovered in situ in Fort Orange (scale in inches).

Steel van een glazen roemer met drie braamnoppen, in situ in Fort Orange (schaal in inches).

Ill. 10. Blue and white decorated majolica plate sherd uncovered in situ in Fort Orange.

Scherf van een met blauw en wit versierd majolica bord, in situ in Fort Orange.

EVIDENCE OF EATING AND DRINKING UTENSILS

Glassware in Fort Orange was fragile and delicate. Roemer glasses were commonly used. One small roemer stem was decorated with three prunts (ill. 9). Other roemer glasses had stems with many more prunts. Glassware also included square glass bottles with threaded pewter caps, while fragments of delicate clear glass beakers decorated with threads of red, blue, and white *façon de Venise* were also frequent.

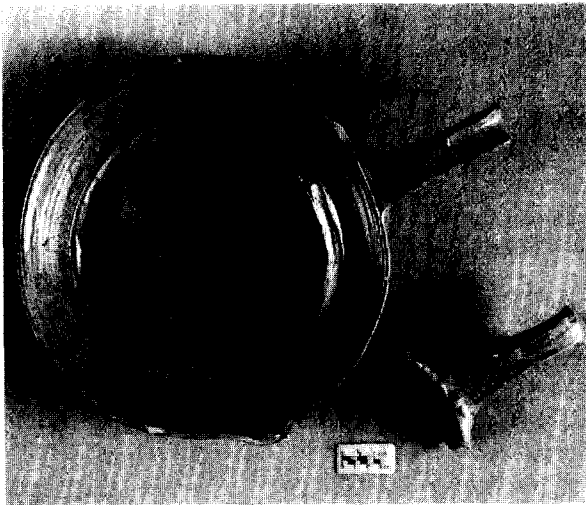
Ceramics from the Fort Orange site present a rich area for study. It is hoped that by means of the quantitative study of ceramic sherds by type compared from different sites it will be possible to identify differences in trade pattern, economic status, preferences, and other cultural behavior patterns among the inhabitants of New Netherland as well as of Fort Orange. Tin glazed earthenware was the most common ceramic in the area north of the east entrance in the vicinity of the Staats house. Many sherds are Wan-Li decorated majolica, tin glazed on one side only. Other majolica sherds have geometric patterns (ill. 10). Delft sherds,

which were tin glazed inside and outside, are often more carefully decorated. One delft bowl from the Van Doesburgh house closely matches the porcelain bowl in a still life painting by Jan Treck dated 1649.¹⁰ Such bowls of porcelain, called *klapmutsen*, were also found on the wreck of the *Witte Leeuw* sunk in 1613 near St. Helena.¹¹ Other delft ceramics from the Van Doesburgh house included a delft plate with a plain rim and in the center a very simple decoration in the style of a Chinese landscape. Polychrome decorated majolica, both with floral as well as geometric patterns, was the third type of tin glazed earthenware from Fort Orange.

Lead glazed red earthenware was the most common ceramic in the Van Doesburgh house, but it was second to tin glazed wares in the Staats house area. A red earthenware frying pan handle was found in the Van

¹⁰ Hale, J. R., *Age of Exploration*. Time Incorporated, New York, 1966, 45.

¹¹ Van der Pijl-Ketel, C. L. (ed.), *The Ceramic Load of the 'Witte Leeuw' (1613)*. Rijksmuseum, Amsterdam 1982, 104.

Ill. 11. Lead glazed red earthenware frying pan handle from Fort Orange (lower right) with complete red earthenware frying pan found near Broek in Waterland, North Holland. (Complete frying pan in collection of Crailo State Historic Site, New York State Office of Parks, Recreation and Historic Preservation.)

Met lood geglazurd, rood aardewerken handvat van een koekepan uit Fort Orange (rechtsonder) naast een complete rode aardewerken koekepan gevonden bij Broek in Waterland, Noord-Holland. (Complete koekepan in de verzameling van de Crailo State Historic Site, New York State Office of Parks, Recreation and Historic Preservation.)

Doesburgh house, and parts of colanders were found in several areas of the site. A three-legged pot or *grape* also was in the Van Doesburgh house. The frying pan handle is nearly identical to examples excavated at 17th-century sites in the Netherlands (ill. 11).

The third most common ceramic type at Fort Orange was Rhenish salt glazed stoneware. One type is mottled brown salt glazed stoneware and includes bellarmine jugs (*baardmannen*) (ill. 12). The second type of Rhenish stoneware is blue-on-grey decorated and molded Westerwald stoneware. The Rhenish stoneware seems to be slightly more common in the Van Doesburgh house than around the Staats house.

The fourth most common ceramic was buff or white bodied green and yellow lead glazed earthenware. Vessel types included *grapen* and colanders. This ceramic was slightly more common in the Staats house area than in the Van Doesburgh house.

Finally, the least common ceramic was porcelain. A few pieces were found in both areas, but these sherds amount to only about 1% of a preliminary ceramic sample.

Ill. 12. Neck and handle portion of a brown salt glazed stoneware bellarmine jug excavated from the Hendrick Andriessen house (scale in inches).

Hals en oorfragment van een baardmankruik (steengoed met zoutglazuur), opgegraven in het huis van Hendrick Andriessen (schaal in inches).

Indications of diet were present in the large number of animal bones that were recovered. These garbage bones included many deer bones as well as bones of fish and of wildfowl. The Indians frequently brought and traded venison at the fort, but the Dutch also hunted wild game.¹² A small brass medal was also found that might have been a token carried for good luck by a hunter. It shows a scene from the story of Meleager and the Boar Hunt on one side and on the other side images of Apollo and Diana. Beneath these figures are the initials H. K., probably of the maker of the token.

EVIDENCE OF CLOTHING AND WEARING APPAREL

More than 300 glass beads were found in the site. Of these beads, 64% were of tubular form, while 36% were rounded varieties. Most of the glass beads were found around the area that was the east entrance of

¹² Van Rensselaer Bowier 1908, 35-36.

Ill. 13. String of eight white wampum beads uncovered *in situ* in the Hendrick Andriessen house (scale in inches).

Snoer van acht witte van schelpen gemaakte kralen, in situ in het huis van Hendrick Andriessen (schaal in inches).

the fort. It was probably the area of greatest trade activity with the Indians.

Indian wampum beads were also found. The excavations produced 57 small wampum beads made of clam shell. Of these 57 wampum beads, 30 were white and 27 were of purple colored shell. A few of the purple beads were unfinished or had broken during manufacture. The wampum functioned as a means of exchange instead of coins or specie. Consequently, very few coins were discovered; one coin was an English farthing of the period of James I. The Indians who came to Fort Orange to trade created a strong demand for wampum, which they evidently used for adornment as well as for other purposes that today are not fully understood. A string of eight white wampum beads was uncovered *in situ* in a corner of the Van Doesburgh house (ill. 13). Between 1654 and 1664, the value of wampum had depreciated from a value of six white beads equal to one stuiver to a value of eight white beads to one stuiver, and this string of eight

beads was therefore equal to one stuiver about 1664 when it was left in Fort Orange.¹³

Several metal buckles and small buttons were discovered, and small, round, smooth black glass buttons also appeared. A total of ten of these black glass buttons were found scattered in the site. They are very similar to the black glass buttons found at the site of the Dutch settlement on Nova Zembla from the winter of 1596 and 1597, and they are often found on Indian sites in New York State through much of the 17th century. However, in Amsterdam during the excavations for the metro, only one button of this type appeared among the 566 buttons that were studied dating from the late 16th and early 17th centuries.¹⁴

Cloth became an important item of trade with the Indians, and several lead bale seals were found that had been used to mark shipments of cloth. One large folded and stamped lead seal that was found in a deposit probably dating from the 1650's indicates a shipment of cloth from Kampen, Overijssel. Similar Kampen seals have been found at Iroquois Indian sites dating between 1650 and 1682.¹⁵

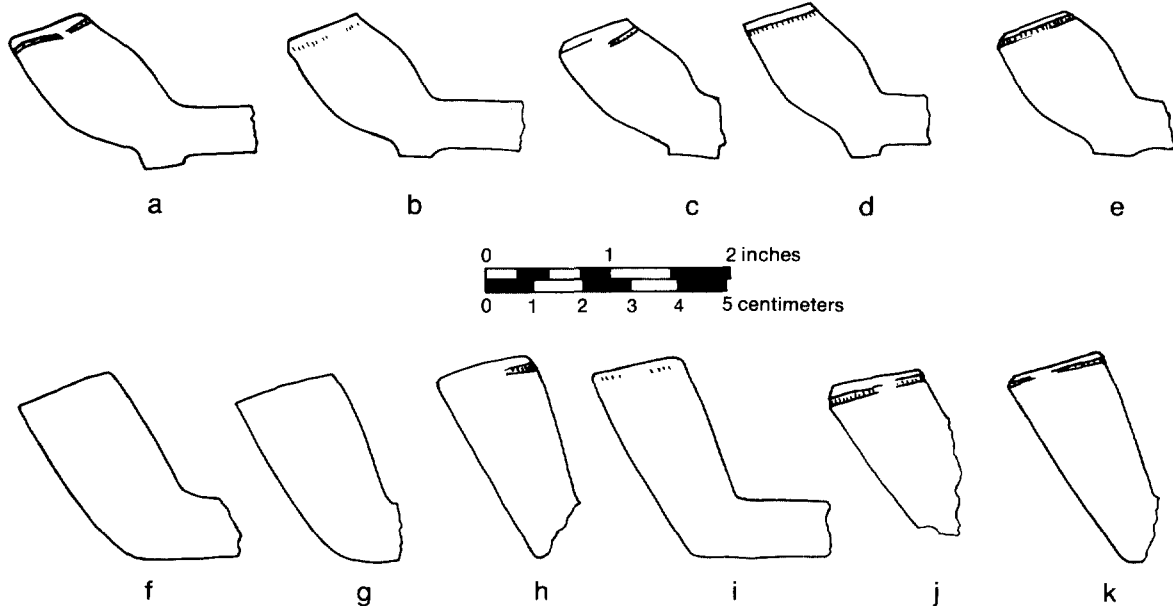
EVIDENCE OF RECREATION AND ENTERTAINMENT

Clay tobacco pipe fragments were among the most frequently found artifacts at Fort Orange. The pipe bowls were usually of the round bulbous form with flat heels, but an additional form of white clay pipe bowl that was elbow-shaped or funnel-shaped, with straight sides, also was present (ill. 14). Both types frequently bore Dutch maker's marks. The site produced 244 marked pipe bowls or fragments of bowls, representing 73 different maker's marks. The predominant maker's initials were EB, which appeared on the flat heel of bulbous pipe bowls as well as on the bases of some elbow-shaped pipe bowls. The second most common heel mark was the initials PG. The EB mark was presumably that of Edward Burt, who was born in England and moved to Amsterdam before 1630. He

¹³ Van Laer 1920, 102; Fernow 1897, v, 30.

¹⁴ Baart, J., et al., *Opgravingen in Amsterdam*. Fibula Van Dishoeck, Amsterdam 1977, 183.

¹⁵ Bradley, J. W., 'Dutch Bale Seals from 17th-Century Onandaga Iroquois Sites in New York State', *Post-Medieval Archaeology* xiv (1980), 199-200.

Ill. 14. Examples of bulbous pipe bowls (a-e) and elbow pipe bowls (f-k) from Fort Orange, all made of white clay and unmarked. Bore diameters are $\frac{8}{64}$ inch (a, f, g) and $\frac{7}{64}$ inch (b-e, h, i, k).

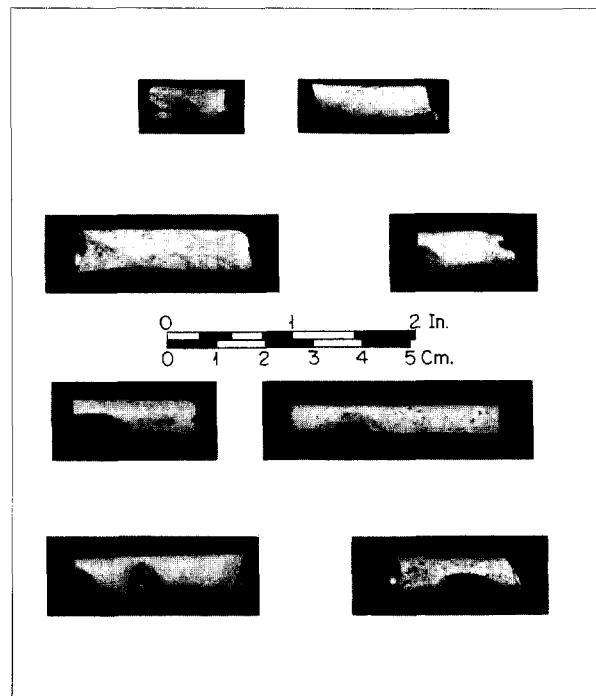
Voorbeelden van dubbelkonische pijpekoppen (a-e) en elleboogvormige pijpekoppen (f-k) uit Fort Orange, alle gemaakt van witte klei en niet gemerkt. De binnendiameters van de steel zijn 3 mm (a, f, g) en 2,5 mm (b-e, h, i, k).

was a pipemaker and lived on the Rozengracht. He died there in 1665.¹⁶ Broken pipe stems were very common, and some had been carved to make small whistles (ill. 15). Most of these were found along the east wall near the fort entrance, where most of the glass beads were also found. Perhaps these whistles were used for signalling from the fort, or perhaps they were children's toys. Examples also have been found in 17th-century sites in New York City (New Amsterdam).

In addition to clay tobacco pipes, other toys at the site included round clay marbles and brass and iron Jew's harps. The marbles were carefully made and precisely round, and it is interesting to observe that marbles are very rarely found in 17th-century English sites of this period, unlike Dutch sites.

¹⁶ The writer is indebted to Margriet de Roever of Amsterdam for information on Edward Burt.

Ill. 15. Reworked tobacco pipe stems from Fort Orange. These were probably made into small whistles or musical instruments. *Herbewerkte stelen van tabakspijpen uit Fort Orange. Hiervan werden waarschijnlijk fluitjes of muziekinstrumenten gemaakt.*

COMPLETION OF THE PROJECT

In March 1971 the excavations were complete, and the site was filled so the new highway could be built. A new concrete retaining wall for relocated railroad tracks cut through the area that was excavated. Today cars, trucks, and buses travelling at high speed constantly pass over the Fort Orange site on the highway along the west bank of the Hudson River. This scene has changed greatly since 1624, when Fort Orange was deep within the North American continent in the midst of a wilderness, and very far from Amsterdam.

The archaeological remains at this site have told much about life in Fort Orange that is not in the records. Arriving only four years after the English settled Plymouth, the Dutch at Fort Orange did not suffer the starvation and hardships of Plymouth and Jamestown. Later, the Dutch traders of Fort Orange evidently spared no effort in importing with them the very best glassware, ceramics, and domestic comforts that they had known in their home country. Their houses, though temporary, were built with solid roofs and walls, with delft tiles along the walls, and with fine enamel-decorated leaded casement windows set with crown glass.

The preliminary ceramic percentages, also, do seem to indicate differences in wealth and status. It is known that Staats was highly prosperous, and Jan van Twiller was Van Rensselaer's cousin. The area around the Staats-Van Twiller house thus contained mostly delft and majolica, while the house of Hendrick Andriessen, a sailor from Doesburgh, Overijssel, contained mostly red earthenware, a much less expensive ware. The amount of porcelain was about the same in both areas. The predominance of tin glazed earthenwares that is associated with Staats, Van Twiller, and Van Rensselaer in Fort Orange corresponds to the predominance of tin glazed earthenwares at two other 17th-century Dutch sites located across the river from Fort Orange, in the original colony of Rensselaerswyck. Predominance of red earthenware at the Van Doesburgh house in Fort Orange, however, corresponds to the predominance of red earthenware over the tin glazed ware at most of the 17th-century English sites at Jamestown, Virginia, and in New England. The meaning of these relationships is not yet clear, and

much more work remains to be done. It will be very important, for example, to be able to compare quantitatively the types and percentages of artifacts from Fort Orange and other 17th-century sites in North America with material excavated from 17th-century land fill, house lots, cellars, cess pits, and other sites in the Netherlands accurately dated and individually documented by archival research. Using the evidence of material culture, it will thus become possible more clearly to determine the similarities and differences between the Netherlands and New Netherland and between New Netherland and Dutch colonies elsewhere in the world during the 17th century.

As new development and construction continues, especially in cities, the number of remaining archaeological resources for study of the 17th century steadily diminishes. Rescue archaeology, combined with careful documentary research and analysis of artifact data, has become a clear priority which is second, however, only to the pressing need for careful planning and the protection and preservation of archaeological sites where possible for the future.

SAMENVATTING*

OPGRAVINGEN BIJ FORT ORANGE,
EEN HANDELSFORT VAN DE WIC UIT 1624

Fort Orange werd door de Nederlandse Westindische Compagnie in 1624 gebouwd aan de rivier de Hudson, even ten zuiden van de plaats, waar deze rivier samenkomt met de rivier de Mohawk. De Hudson River Valley, met een handelsroute over water zonder niveaoverschillen, vormde een uitstekende vestigingssplaats voor de Nederlanders. Nadat Fort Orange in 1648 zwaar beschadigd was door een overstroming, werd het onder leiding van Peter Struyvesant gedeeltelijk opnieuw in steen opgetrokken. Ongeveer tegelijkertijd begonnen particuliere handelaren hun huizen binnen het fort te bouwen. Zonder op enige weerstand te stuiten bezetten de Engelse troepen het fort in 1664.

* De auteur, Paul Huey, is als hoofdonderzoeker (archeologie) verbonden aan het Bureau of Historic Sites of the New York State Office of Parks, Recreation and Historic Preservation. Hij is verantwoordelijk voor het archeologisch onderzoek en het beheer van het bodemarchief in de 34 vindplaatsen van historisch belang in de staat New York.

In 1676 werd het fort door hen verlaten toen er een nieuw fort op een andere plaats in Albany werd gebouwd. Toen de stad Albany zich in die richting begon uit te breiden, werd er een straat aangelegd boven een gedeelte van het vroegere Fort Orange. De straat bedekte en beschermde de oostelijke courtine en het zuidoostelijke bastion, maar na 1790 werden er langs de straat nieuwe huizen gebouwd met diepe kelders, die andere gedeelten van het fort vernietigden. In 1932 werd er nog meer vernietigd door de aanleg van een brugtalud en een steunmuur voor een spoorbaan.

Plannen om een nieuwe snelweg aan te leggen, die in de loop van 1970 voltooid zou moeten zijn, betekenden de verwoesting van het kleine overblijvende gedeelte van het vroegere Fort Orange. Daarom werden er in 1970 en 1971 noodopgravingen verricht van dit bedreigde gedeelte door de New York State Historic Trust, thans de Division for Historic Preservation in the New York State Office of Parks, Recreation, and Historic Preservation. De opgravingen legden de gedeeltelijke overblijfselen bloot van drie huizen met houten kelders, een huis met een stenen fun-

dering en de zuidelijke gracht. De gracht was aan een zijde bekleed met ronde keien en aan de andere zijde bevond zich een verticale stenen muur, waarschijnlijk van een ravelijn.

Elk van de bouwwerken binnen het fort werd beschreven aan de hand van oorspronkelijke Nederlandse archiefstukken. De opgravingen leverden bouw materiaal op, glaswerk, aardewerk, knopen, tabakspijpen en andere artefacten, identiek aan materiaal dat in 17e-eeuwse Nederlandse vindplaatsen in Nederland en elders werd opgegraven. Een uitzondering vormen elleboogvormige pijpekoppen, die alleen voorkomen in Amerika en vanuit Nederland werden geïmporteerd. De percentages aardewerk, aangetroffen in gebouwen binnen het fort, laten verschillen zien die misschien tegenstellingen in welstand en status weerspiegelen. Een toekomstige vergelijking van deze gegevens met materiaal dat opgegraven is in 17e-eeuwse vindplaatsen in Nederland zal misschien een nieuw inzicht opleveren ten aanzien van de overeenkomsten en de verschillen tussen Nieuw-Nederland en Nederland in de 17e eeuw.

LOIS M. FEISTER*

ARCHAEOLOGY IN RENSSELAERSWYCK

DUTCH 17TH-CENTURY DOMESTIC SITES

The States General granted the Dutch West India Company a trading monopoly in North America by its charter of 1621. By 1630, however, the Company, with its 'Privileges and Exemptions for Patroons', had established a system for settlement of a colony, and Kiliaen van Rensselaer, a diamond merchant from Amsterdam, requested land for a colony on the Hudson River 'beginning above and below Fort Orange on both sides of the river with the islands therein'.¹ Van Rensselaer purchased the land in parcels from the Indians and set up farms occupied by tenants under contract to him. Since this colony was restricted to the practice of agriculture, the low flat land along the river already cleared by the Indians attracted his interest. This was mostly land on the islands and on the flats along the river. He was pleased to discover that his colony contained 'fat clayey soils...yearly enriched by the overflow of high water'.² He also encouraged the establishment of mill sites, and, ultimately, everyone in the colony was interested in the fur trade although reserved to the West India Company.

The geographical area known as Rensselaerswyck stretched for more than 20 miles along the Hudson River from present day Beeren Island to an area north of the mouth of the Mohawk River, where the Mo-

hawk flows into the Hudson forming five sprouts and a series of islands (ill. 1). The topography of this Upper Hudson area consists of flats along the river with low hills behind. Several streams empty into the Hudson from both east and west, thus providing sites for mills and trade routes to the interior.

Much of the flat land along the river had been previously cleared and cultivated by the Indians, and archaeologists have worked extensively for many years to develop an understanding of the sequence of prehistoric occupation in the Hudson and Mohawk Valleys.³ The sequence of prehistoric cultures prior to European contact has been interpreted from archaeological evidence and is based largely on the food procurement systems used by each.

The native American Indians entered the Hudson-Mohawk Valley region probably around 10,500 B.C., after the retreat of the last glacier. Although they no doubt gathered fruits and vegetables, their main interest appeared to be that of following the herds of large animals such as caribous and mastodons. Known today as Paleo-Indians, they moved in small groups among the conifer forests and meadowlands that characterized the post-glacial environment of the region. From about 8000 B.C., however, and until c. 5000

* Lois M. Feister is scientist-archaeologist with the Bureau of Historic Sites, New York State Office of Parks, Recreation and Historic Preservation. Her responsibilities include directing archaeological field work at various sites within New York State and producing interpretive written reports. She has published articles on Indians and archeology of the historic period in several periodicals, and she was recently commissioned to write the early history of the Hudson-Mohawk Valley region for a new book on the history of Troy, New York.

Consult the bibliography at the back of this issue for the complete titles of the published texts and documentary sources.

1 *Van Rensselaer Bowier* 1908, 157.

2 *Ibid.*, 307.

3 Ritchie, W. A., *The Archeology of New York State*. The Natural History Press, Garden City, NY 1969. Funk, R. E., *Recent Contributions to Hudson Valley Prehistory*. The University of the State of New York, Albany 1976, 205-300.

Ill. 1. Aerial view northward of some of the flat land along the Hudson River near Albany.

Luchtfoto naar het noorden toe genomen van een gedeelte van het vlakke land langs de rivier de Hudson bij Albany.

B.C., there seems to have been little human occupation of the area, perhaps because the expansion of conifer forests did not support resources useful to man. By c. 5000 B.C., however, a deciduous forest offered such environmental advantages, and human populations returned. These peoples, known collectively as members of the Archaic cultural stage, followed a highly diversified approach to food procurement. Hunting of deer, bear, elk, turkey, and other small animals was supplemented by fishing for trout, bass, salmon, sturgeon, and the gathering of shell fish. They also specialized in gathering hundreds of types of plants. Travelling in small semi-nomadic bands, they ranged over the entire area utilizing a variety of food stuffs. These bands probably separated into nuclear or extended families for certain parts of the year and rejoined at different times. Archaeologists have discovered many of the small campsites in the upper Hudson-Mohawk Valley, mostly dating after c. 3000 B.C. These have yielded tools and faunal remains on which knowledge of these peoples is based.

Gradually between c. 1000 B.C. and 1600 A.D., many changes occurred in the lifestyles of these peoples in a process that is yet poorly understood. The changes are characterized by the introduction first of carved soapstone vessels followed by those of low-fired pottery, new forms of chipped tools, smoking pipes, copper ornaments, and elaborate mortuary prac-

tices. By c. 1000 A.D. the Iroquois were living in large permanent villages and cultivating crops such as corn, squash, and beans. The men continued to hunt and the women to gather wild foods, but the groups were much less mobile. The clearing and working of land as a central focus took hold in a relatively short period of time, and the horticultural way of life was flourishing when Hudson arrived in 1609. The Indians who boarded Hudson's ship were perhaps members of the Mahican tribe. A few miles farther west up the Mohawk Valley and into northern and western New York were a linguistically different group, the Iroquois, who were also to become important to the Dutch settlers. Both the Mahican and Iroquois tribes were agriculturists, lived in settled villages, and had trade networks of their own that extended far beyond the Hudson and Mohawk areas.

By the time of Hudson's arrival, man had been in the Hudson Valley for about 12,000 years. Archaeological evidence, though incomplete and fragmented, has revealed that numerous cultures have lived in the area, and many changes have taken place in their subsistence patterns. The confluence of two major rivers was of great importance to these people, and the advantages offered by the region had much of the same appeal to prehistoric groups as to the Europeans who came on the scene in the early years of the 17th century.

The first Europeans in the new land immediately noticed with great interest the land already occupied by Indians. Care was taken, at least in the Fort Orange area, to purchase the land from the Indians. Kiliaen van Rensselaer, the first patroon, ordered his agents to buy land 'from the Mahicans, Maquas (Mohawks, a nation of the Iroquois) or such other nations as have any claim to them, giving them no occasion for discontent, but treating them with all courtesy and discretion'.⁴ The Dutch appear to have been fairly consistent about this policy of trying legally to extinguish Indian titles to the land, sometimes repeatedly purchasing the same tract. In 1643, Arendt van Curler, nephew and agent of the patroon, admitted he had been planting on one of three islands opposite what later became the Schuyler Flatts and location of Van

⁴ *Van Rensselaer Bowier* 1908, 159.

Ill. 2. A view of one of the five sprouts of the Mohawk River as it curves around high, rocky Peebles Island to the right.
Gezicht op één van de vijf zijriviertjes van de rivier de Mohawk die zich rechts slingert rond het hoge, rotsige Peebles Island.

Curler's house. He recognized that he 'shall therefore be obliged to purchase the said islands from the Indians, though they will ill-bear to part with them. For we are bound now and hereafter to give the Indians no provocation to rebel'.⁵

A chain of islands in the river formed the central spine around which Van Rensselaer built his colony. These islands were of two basic types: flat, seasonably flooded areas useful for farming such as Castle, Papsweeney, and Schodack Islands; and hilly, rocky islands with thin soil most useful for grazing and growing hay such as Peebles, Van Schaick, and Green Islands (ill. 2). The map made for Van Rensselaer about 1632 demonstrates his interest in establishing farms on the islands, and he quickly proceeded also to encourage a small settlement on the eastern shore of the mainland as well as farms on the river flats and mills at the mouths of creeks (ill. 3).

In 1652, the Dutch West India Company under Peter Stuyvesant established a town on the hillside northwest of Fort Orange. Title to the land was conveyed to the Colonie of Rensselaerswyck in the 1670s. Known initially as Beverwyck and renamed Albany by the English, this settlement has grown to a small city of about 100,000 inhabitants and is now the capital of New York State.

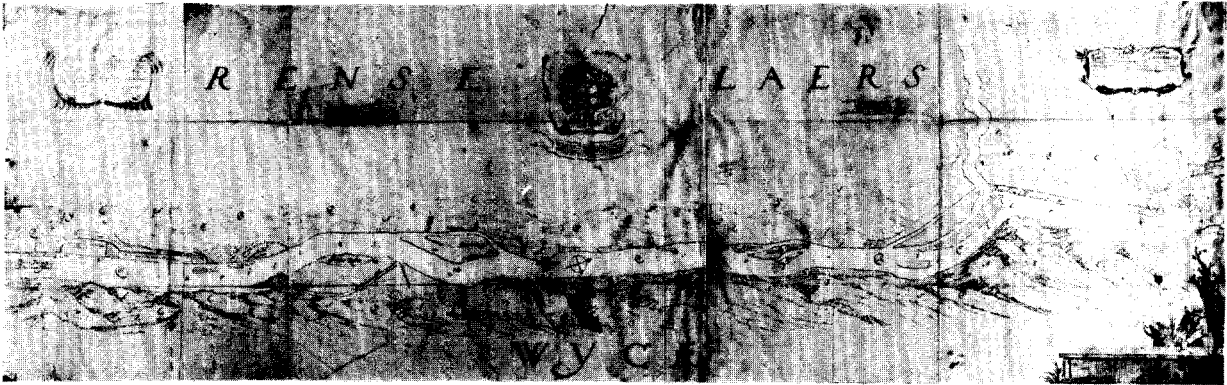
⁵ Birch, J. J., *The Markers Speak: An Informal History of the Schenectady Area*. The Schenectady Historical Society, Schenectady, New York 1962, 157-160.

Archaeological investigations in this Upper Hudson region have been conducted mainly as a result of development pressures. Various prehistoric and 17th-century sites have already been lost due to the growth of Albany's port, the joining of islands to the mainland with fill, and the areal spread of Albany and its suburbs in the 19th and 20th centuries. Since 1970, however, with the archaeological discovery of Fort Orange, a growing awareness of the importance of archaeological resources has resulted in excavation in Dutch farm and urban sites of the 17th century in developing areas. While evidence of earlier Indian occupation has frequently appeared at Dutch sites, the following pages summarize some of the information about early European structures and Dutch material culture that had previously been unknown and unstudied.

SCHUYLER FLATTS AND PAPSCANEE ISLAND

Located north of Albany on the west side of the Hudson River, the fertile area known as 'de Vlackte' or Schuyler Flatts has increasingly become the location of extensive urban sprawl with the establishment of apartment complexes and shopping centers. A house built by Philip Peterszen Schuyler probably in the 1670s and enlarged by his descendants in the 18th century stood until 1962 when it was destroyed by fire. Because of a threat to that site by developers, the Town of Colonie agreed to help sponsor archaeological rescue excavations at the Flatts. The discovery of significant features there resulted in purchase by the Town of the land with plans to develop a passive historical park to preserve the site.

South of the site of the Schuyler house, a concentration of 17th century artifacts led to the opening of test squares in that location. Within a few weeks, parts of a 17th-century wood-lined cellar hole were uncovered. The corners of the structure above ground were built on brick supports adjacent to the cellar, and brick footings were found *in situ* at the cellar floor level for posts of the cellar wall. Wooden steps leading down into the cellar were still present along with wooden boards on the cellar floor. Parts of the collapsed wooden walls were uncovered in the slumped fill, and a large collection of artifacts was found associated with the

Ill. 3. The map of Rensselaerswyck drawn c. 1632. Note how carefully the islands in the river and the flat lands along it are delineated (New York State Library).

Kaart van Rensselaerswijck, getekend rond 1632. Wat opvalt is hoe bijzonder nauwkeurig de eilanden in de rivier en het vlakke land daarnaast zijn getekend.

occupation of the house and with the filling episode that occurred after the house collapsed.

Arendt van Curler, nephew of Kiliaen van Rensselaer, built a house-barn combination structure at the Flatts in 1643. He described the building as 120 feet by 28 feet, 40 feet of which was to be for his living area. A partial cellar measuring 20 feet by 28 feet was placed under the house section of the structure.⁶ The wood lined cellar hole of the structure at the Flatts fits these dimensions almost perfectly, and many of the artifacts date from the mid 17th century. Therefore, it seems likely this was Van Curler's house. The method of construction that was chosen was only temporary in duration and resulted in the recorded collapse of the building in 1668.⁷

Another farm house site of the 17th century has been located near one end of Papscanee Island, one of the original low, flat farming areas. Van Rensselaer was very anxious to acquire Papscanee from the Indians and in his correspondence frequently urged his representatives to purchase the land or, failing that, to rent it from the Indians.⁸ Finally, by 1637 successful farms were established, and the land was purchased. While no 17th-century features have been uncovered at this site, the artifacts correspond closely to those excavated at the Flatts and at Fort Orange.

FORT CRAILO

A small, early settlement was established by Van Rensselaer on the east side of the Hudson River in the 1640s. A church was planned to be built, and the Patroon's home, named Crailo after the family estate in The Netherlands, was later established somewhere in this area, which was known as the Greenbush. Today, an 18th-century structure called 'Fort Crailo' which is preserved as a State Historic Site across the river from Albany may stand on the same site as the original Crailo farm (ill. 4). In 1974 when a new sewer line was to be installed under Riverside Avenue passing in front of the Crailo house, archaeologists worked with the construction company to explore any historical remains associated with the site that might be uncovered.⁹

Just southwest of the house a series of pits were discovered under the road fill. The pits were evidently dug by Indians who camped in the area, perhaps for trade with the Dutch. Contained in the pits were chipped stone tools and Indian pottery, along with fragments of delft tiles, delft, majolica, and redware vessels, fragments of brass, a glass prunt from a 17th-century Dutch roemer drinking glass, a Jew's

⁶ *Ibid.*, 152-153.

⁷ *Jeremias van Rensselaer* 1932, 451.

⁸ *Van Rensselaer Bowier* 1908, 325.

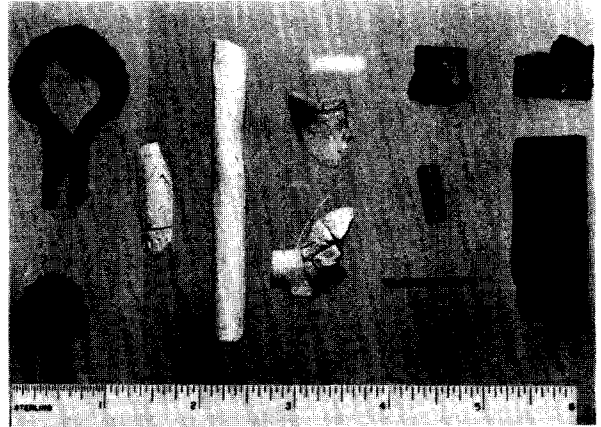
⁹ Huey, P. R., L. M. Feister en J. McEvoy, 'Archeological Investigations in the Vicinity of "Fort Crailo" During Sewer Line Construction Under Riverside Avenue in Rensselaer, NY,' *The Bulletin of the New York State Archeological Association* 69 (1977), 19-41.

Ill. 4. A rear view of present day Crailo State Historic Site, located on the east side of the Hudson River in an area occupied since the 17th century.

Gezicht op de achterzijde van de huidige Crailo State Historic Site, gelegen op de oostelijke oever van de rivier de Hudson in een gebied waar sinds de 17e eeuw vestigingen zijn geweest.

harp, clay tobacco pipe stems, a tubular glass bead, and yellow and red brick fragments (ill. 5). The fill in the pits indicate that 17th-century Indians, possibly Mahicans, had camped near the Dutch settlement for the purpose of trade. Several of the pits contained a mixture of Indian and Dutch material that help define the characteristics of Dutch-Indian interaction at the early Greenbush settlement. The Dutch material is consistent with an occupation period extending from about 1625 to about 1650. The noteworthy amount of Dutch domestic material in relation to the usual trade goods seems to indicate beginnings of strong Dutch influence on Indian life. Delft and majolica were the predominant types of European ceramics present, but in contrast to the farm sites previously described, there was a total absence of Rhenish salt glazed stoneware. Architectural material such as tiles and brick present in the pits is particularly intriguing. Van den Bogaert in his 1634 trip through the Mohawk Valley Indian villages reported iron hinges on longhouses as well as 'iron work, iron chains, harrow irons, iron hoops, nails...'¹⁰ By 1637, the Patroon was urging that means be found to build for the Indians 'houses and huts

Ill. 5. Artifacts excavated near Crailo State Historic Site (left to right): a Jew's harp and a glass prunt from a roemer glass; clay pipe fragments, brass kettle fragments, a striped glass trade bead; and a brass lace tip.

Artefacten opgegraven bij de Crailo State Historic Site (van links naar rechts): een mondharp en een glazen braamnop van een roemer, fragmenten van kleipijpen, fragmenten van koperen pannen, een gestreepte glazen kraal en een nestel (schaal in inches).

which they can shut with doors and windows, to which end...the smith...may furnish nails, hinges, bolts and other necessities...'11 The rapid acceptance by Indians of such useful structural materials in addition to items such as guns and brass kettles is a subject worthy of further study.

In addition to the pits, information was also gained about changes in the topography and alignment of the river bank since the 17th century. Five hundred feet south of Fort Crailo, a line of 19th-century wood pilings was discovered. Associated with the pilings was dark fill, probably dredgings from the river heaped behind the pilings to create new land. The dredgings, dating to the 1830s, represent probably the first of many filling episodes that have resulted in the creation of additional land, leaving Fort Crailo today almost 200 feet inland from the river. However, the location of the original river bank under present Riverside Avenue demonstrates that Fort Crailo once stood considerably closer to the river, perhaps originally on a point around which Riverside Avenue today partly continues to curve. Discovery of this amount of change in the river bank was unexpected, but this ad-

10 Jameson 1909, 141.

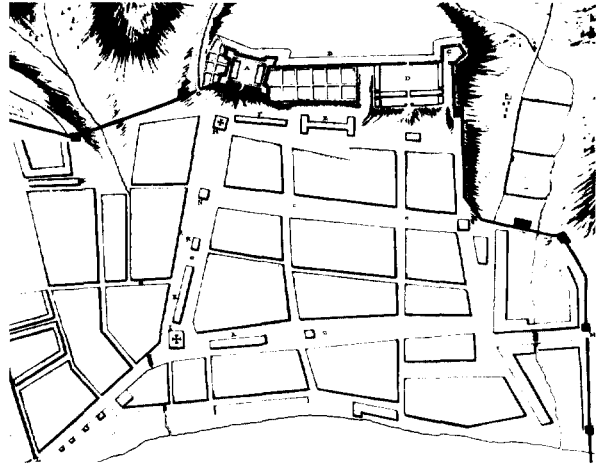
11 Van Rensselaer Bowier 1908, 351.

ditional evidence helps to explain and interpret the historic environment around Fort Crailo.

CENTRAL AREA OF ALBANY

The town laid out by the West India Company northwest of Fort Orange was planned with a wide central street, now called State Street, and a series of houses built up the hillside faced this street. The 1757 map of Albany is a close approximation of the appearance of the 17th-century town (ill. 6). The Dutch church was built in 1656 at the intersection of State Street and Broadway (I), a new fort was built at the top of the hill to replace the old Fort Orange by the river in 1676 (A); and in the 18th century a guardhouse was built at State Street and Pearl Street (N), and the English church was built between it and the fort (H). The fort was rebuilt several times in the late 17th and 18th centuries. When the local public utility company decided to excavate trenches to lay new electrical conduit lines under Broadway and up the hill under State Street and Pearl Street, archaeologists once again worked with the construction company to investigate the archaeological remains under these original streets (ill. 7). Because of the deep cellar holes of modern city buildings and the constant rebuilding of Albany through time, little evidence of 17th- and 18th-century occupation has been found in the city blocks on either side of the streets. Archaeological investigations under the streets, however, revealed not only evidence of the structures shown on the 1757 map, but layers of debris from the shops and houses that once lined the streets. Concentrations of leather scraps, barrel fragments, crown glass cuttings, and butchered bones all demonstrated the presence of shoemakers, coopers, and other crafts along the street, especially in the late 17th- and 18th-century layers. Shopkeepers and craftsmen evidently left some of the debris of their trade in the street in front of their business locations. Interestingly, the material evidence correlates closely with a list that was prepared by A. J. F. van Laer, the archivist, from deeds of the locations of properties along State Street in the 17th century.¹²

¹² *The Dutch Settlers of Albany*. The Dutch Settlers Society of Albany Yearbook III, 1926-1927.

Ill. 6. The 1757 map of Albany showing the Dutch Church (I) at the intersection of State and Broadway and other important structures built in the streets. The town was laid out in the 17th century and was called Beverwyck (British Museum Library).

Kaart van Albany van 1757 met de Nederlandse Kerk (I) bij de kruising van State Street en Broadway en andere belangrijke gebouwen in de straten. De stad werd in de 17e eeuw aangelegd en heette Beverwyck.

Ill. 7. Archaeologists working under State Street in downtown Albany during installation of new electrical conduit lines. *Archeologen aan het werk onder State Street in de binnenstad van Albany toen er nieuwe elektrische kabels werden aangelegd.*

The conduit trench turned the corner from Broadway to State Street and just nicked the foundation of the Dutch church, the location of which was carefully recorded and photographed. Just beyond the Dutch church, evidence of a 17th-century water system was uncovered at intervals in the State Street trench. The system consisted of wooden logs channeled lengthwise, covered, and connected to carry water from a spring located near the English fort at the top of the hill down to cisterns located in State Street for the use of the inhabitants. Hand wrought nails that once held wooden planks over the channeled surface of each of the logs were still in place. Jasper Danckerts, a visitor to Albany in 1679, described the system as he observed it: 'From the other side of this fort the inhabitants have brought a spring or fountain of water, under the fort, and under ground into the town, where they now have in several places always fountains of clear, fresh, cool water'.¹³

When archaeologists excavated part of the 18th-century guard house foundation at State and Pearl Streets, they discovered the building had been built directly over this earlier wooden water main. The remains of the earlier water system were well preserved in the natural glacial lake-bottom blue clay that underlies all of Albany.

There were few archaeological remains at the top of the State Street hill. Based on the dating of the few layers present and some research in city records, it must be concluded that the top of the hill was graded early in the 19th century to flatten the incline. As a result, most evidence of the British fort was erased except for a deep wood-lined cellar hole. Built again of wooden planks lining the walls and floor of the cellar, this feature dated from the 18th century and demonstrated the continued use of an early building technique through the late colonial period.

MATERIAL CULTURE AND FEATURES

Because much of the archaeological work that has been done in the original area of the Rensselaerswyck col-

ony was prompted by the pressure of new development, archaeologists have often moved from one project to another with little time between. As a result, analysis of the material has proceeded slowly and is still very incomplete. However, as at Fort Orange, the complete range of 17th-century Dutch material culture is represented in the domestic sites, both at farm and in 'urban' settings. Ceramics were of the current types and forms in use in The Netherlands, thin fancy glassware was also in use, and the types of trade goods in demand by the Indians are present in every site. Access to the fur trade was legally limited exclusively to the West India Company; however, in actuality 'every boor was a merchant',¹⁴ and the company opened the trade to other inhabitants by 1650. Farms such as Van Curler's and Schuyler's on the Flatts were undoubtedly located not only because they were cleared and available for agriculture but also because they were good locations for intercepting the fur trade before it reached Fort Orange. The Indians were constantly concerned with keeping their guns in repair, and since Philip Peterszen Schuyler was also a gunstock maker, this undoubtedly also attracted Indians to his house. Indeed, spare gun parts were found at the site. In addition to the usual trade items (knives, beads, pipes, etc.), pieces of white coral have been found on each Dutch site so far, evidence of the active Caribbean trade. Clay marbles were also common in the Dutch sites but apparently are not usually found at 17th-century English sites in America.

Of the various features excavated thus far, the most surprising, and apparently common, was the wood-lined cellar hole. Construction of this type dates back to the Middle Ages in Europe and thus was not unknown to the early Rensselaerswyck settlers. The easy availability of wood probably was combined with a conscious decision on the part of these farmer-traders to build temporary living quarters. There is good evidence that, unlike English groups who came to America to escape religious troubles at home, most of the Dutch intended to make their money and return to The Netherlands. It turned out, of course, that many did stay in the New World, but this may not have been

¹³ Jasper Danckaerts 1913, 217.

¹⁴ Jameson 1909, 207; '... elcken Boer was een Koopman': David Pietersz. de Vries, *Korte historiael ende journaels aanteykeninge*.

Uitg. door H. T. Colenbrander, Nijhoff, 's-Gravenhage 1911, Werken uitgegeven door de Linschoten-Vereeniging III, 236.

their original intention. Digging a hole and lining it with framed wooden walls and a floor was an easy way to create a secure space below a shelter, but collapse of the structure within 10 to 20 years was almost guaranteed. It is noteworthy that the houses built above these wooden cellars were evidently decorated with delft tiles, furnished with fine ceramics and glassware, glazed with leaded windows, and covered with good red pan tile roofs. Obviously, comfort for the inhabitants was a priority even if only for a limited period of time.

Quantitative distribution analysis of ceramic sherds makes possible a comparison of sites. European ceramics from the Indian pits under Riverside Avenue, for example, are differently distributed insofar that Rhinish salt glazed stoneware is entirely absent. Perhaps this is because stoneware jugs contained liquor that was illegal to trade with Indians. Illegal liquor trade from Fort Orange to the Indians near Greenbush had become a problem by 1658, and sherds of salt glazed stoneware seem to appear on Iroquois Indian sites in western New York only after the middle of the 17th century. It is possible that the Indians living at the Riverside Avenue site from about 1625 to 1650 had somehow been protected from liquor through Van Rensselaer's influence, or that their presence there predated the time when the liquor trade became a serious problem.

CONCLUSION

Early Dutch domestic sites in the Colony of Rensselaerswyck were established according to a few basic criteria: previously cleared, low, flat land, potential mill sites, and closeness to trade routes. The earliest houses were intended for occupation of limited duration. The wood-lined cellar hole was still in use through much of the 18th century. The material culture of these Dutch settlers was maintained at a high level, and the changeover to English sources of supply did not occur until perhaps the 1680s and not strongly until the end of the 17th century.

Archaeologists in the Rensselaerswyck area today have been able to locate a few of these sites on the flats along the river, on islands, and under the streets of

cities. These and other excavations in Rensselaerswyck have provided data about the Dutch and Indians available from no other sources. The data supplement the written records, and the two sources taken together can help us understand an important chapter in the histories of both the United States and The Netherlands.

SAMENVATTING*

NEDERLANDSE 17E-EEUWSE WOONPLAATSEN IN RENSSELAERSWYCK

Archeologisch onderzoek in de vallei, waar de rivieren de Hudson en Mohawk samenvloeien, heeft aangetoond dat dit gebied sinds het einde van de laatste ijstijd (circa 10.500 v.C.) door Indianen bewoond werd. De eerste bewoners, aangeduid als Paleo-Indianen, zwierven in kleine groepen rond, levend van de jacht op kudde kariboes. Tussen 8000 en 5000 v.C. nam de bewoning sterk af daar het postglaciale landschap vervangen werd door een dicht naaldwoud, dat weinig bronnen voor bestaan bood. Na ongeveer 5000 v.C. ontstond een loofbos dat betere mogelijkheden bood, zodat de bewoning terugkeerde. Kleine groepen mensen voerden een semi-nomadisch bestaan en leefden van jacht op klein wild, visvangst en het verzamelen van plantaardig voedsel. Diverse kleine, kortbewoonde nederzettingen ('campsites') voornamelijk daterend uit de tijd na 3000 v.C. zijn in dit gebied onderzocht en leverden bewoningssporen als stenen werktuigen en dierenbotten op. Tussen 1000 v.C. en 1600 n.C. veranderde de leefwijze geleidelijk. Omstreeks 1000 leefden de Irokezen in grote permanente nederzettingen en werd naast de jacht en voedselverzameling ook landbouw beoefend. Nieuwe technieken

* De auteur, Lois M. Feister, is als onderzoeker-archeoloog verbonden aan het Bureau of Historic Sites, New York State Office of Parks, Recreation and Historic Preservation. Haar werkzaamheden bestaan onder meer uit het leiding geven aan archeologisch veldwerk bij de verschillende vindplaatsen in de Staat New York en uit het schrijven van verslagen waarin de vondsten geïnterpreteerd worden. Zij heeft verscheidene artikelen gepubliceerd over Indianen en archeologie en kreeg kort geleden de opdracht om over de vroege geschiedenis van het Hudson-Mohawk Valley gebied te schrijven in een nieuw boek over de geschiedenis van Troy, New York.

als aardewerkvervaardiging en metaalbewerking hadden hun intree gedaan. Daarnaast hadden de Irokezen en de naburige Mohikanen handelscontacten met op grote afstand van de Hudson en Mohawk gelegen gebieden.

De gunstige ligging trok ook de Nederlandse kolonisten aan en kort na 1630 stichtte Kiliaen van Rensselaer, een diamanthandelaar uit Amsterdam, een kolonie, Rensselaerswijck, die zich aan weerszijden van het in 1624 gebouwde Fort Orange over een lengte van 35 km langs beide zijden van de Hudson tot voorbij de samenvloeiing met de Mohawk uitstreckte en die ook een aantal eilanden in de Hudson omvatte. De kolonisten beoefenden landbouw en dreven handel met de Indianen. In 1652 werd een stad gesticht ten noordwesten van Fort Orange, die uitgroeide tot het tegenwoordige Albany, hoofdstad van de staat New York (afb. 3). Na de ontdekking van Fort Orange in 1970 zijn op verschillende plaatsen in Albany opgravingen uitgevoerd, waarbij sporen van 17e-eeuwse Nederlandse bewoning in Rensselaerswijck aan het licht kwamen. In het gebied 'de Vlakte' werd door Philip Petersz. Schuyler omstreeks 1675 een huis gebouwd, dat na een vergroting in de 18e eeuw, in 1962 verbrand is. Bij een opgraving ten zuiden van het huis van Schuyler werden een houten kelder en bakstenen poeren van het huis erboven aangetroffen, te zamen met Nederlandse objecten uit het midden van de 17e eeuw. Historisch onderzoek bracht aan het licht dat het hier om het huis ging van Arendt van Curler, neef van Van Rensselaer, waarvan vastgelegd was dat het in 1668 was ingestort.

Tijdens de aanleg van een riolering in 1974 werd een onderzoek ingesteld bij een nog bestaand 18e-eeuws huis 'Fort Crailo', dat mogelijk op dezelfde plaats staat als de residentie van Van Rensselaer, 'Crailo', door hem omstreeks 1645 op de oostoever van de Hudson gebouwd (afb. 4). Er werden kuilen gevonden die naar uit de vulling af te leiden valt, gegraven zijn door 17e-eeuwse Indianen, vermoedelijk Mohikanen, die in de nabijheid van de Nederlandse bewoning gekampeerd hebben om handel te drijven. De vondsten bestaan uit Indiaanse en Nederlandse ob-

jecten uit het tweede kwart van de 17e eeuw en de aanwezigheid van Nederlands materiaal, zoals faience (een term waarmee wordt aangeduid wat vroeger vaak Delfts blauw werd genoemd) en majolica (een iets ouder, verwant soort aardewerk) naast traditionele handelsgoederen duiden erop dat de materiële cultuur van de Indianen onder Nederlandse invloed gewijzigd is. Ook Nederlandse bouwmaterialen hadden naast geweren en koperen pannen een plaats in de Indianennederzetting verworven (afb. 5). Het onderzoek verschaftte ook informatie over de oorspronkelijke loop van de rivier en de verplaatsing van de oever door de aanplantingen en de aanleg van een beschoeiing.

Beverwijck, het latere Albany, werd doorsneden door een heuvelopwaarts gaande straat, nu State Street, met huizenblokken aan weerszijden (afb. 6). Toen sleuven getrokken moesten worden voor de aanleg van nieuwe elektriciteitsleidingen onder State Street en de kruisende Broadway, kon onder de straten een onderzoek ingesteld worden (afb. 7). Aan weerszijden van de straat was de bodem door diepgaande 19e- en 20e-eeuwse bebouwing verstoord. Onder het straatniveau werden vondsten gedaan, die stamden van de 17e- en 18e-eeuwse bewoners. Vooral winkeliers en ambachtlieden hadden de sporen van hun nering voor hun huis achtergelaten, zoals leerresten, glasscherven, tonfragmenten en slachtafval. Bij de kruising van Broadway en State Street werden resten gevonden van een 17e-eeuwse houten waterleiding, die water uit de bergen naar een cisterne voerde.

Hoewel de analyse van de vondsten nog gaande is, kan uit het materiaal uit Albany geconstateerd worden dat de Engelse invloed op de materiële cultuur voor 1680 niet en voor 1700 nauwelijks blijkt. Uit de teruggevonden architectonische resten (houten kelders die als tijdelijk onderkomen gediend kunnen hebben) zou afgeleid kunnen worden dat de eerste boeren-handelaars – ondanks het betrekkelijk comfort van de boven de kelders gebouwde huizen die van een tegelvloer waren voorzien en door dakpannen gedekt waren – niet van plan waren om zich blijvend overzee te vestigen.

JAN BAART*

HO-DE-NO-SAU-NEE EN DE NEDERLANDERS

DE WISSELWERKING TUSSEN DE MATERIËLE CULTUREN VAN AUTOCHTONEN EN ALLOCHTONEN IN 17E-EEUWS NIEUW-NEDERLAND

Wanneer men vanuit New York langs de rivier de Hudson reist, verschijnt landinwaarts de middelgrote stad Albany. Een aantal wolkenkrabbers houdt er de herinnering aan New York vast. Juist ten noorden van deze stad vloeit de rivier de Mohawk samen met de Hudson. De Mohawk voert in oostelijke richting door een groene vallei omgeven door gebergte naar het land der Irokezen, Ho-De-No-Sau-Nee. In de 17e eeuw lagen daar de nederzettingen van de vijf stammen verenigd in de Liga van de Irokezen: de Mohawks, de Oneida's, de Onondaga's, de Cayuga's en tenslotte de belangrijkste stam de Seneca's.¹ Ten westen van dit gebied ligt het meer van Ontario, het meer der Irokezen, waarin de talrijke rivieren, waaraan de Indianennederzettingen gelegen waren, uitmonden. Dit waterrijke landschap was een zeer aantrekkelijke standplaats voor bever, otter en lynx. De huiden van deze dieren trokken in de 16e eeuw de Europese ontdekkingsreizigers in dit gebied aan. In 1524 verscheen er als eerste de Italiaan Verrazzano, uitgezonden door de Franse koning, François I. Het jaar daarop voer de Portugees Esteban Gomez de rivier op, waaraan later

Hudson door zijn tocht in 1609 zijn naam zou geven. Met deze tocht van Hudson laat men gewoonlijk de activiteiten van de Nederlanders beginnen (afb. 1). Er zijn evenwel aanwijzingen, op grond van zowel historische² als archeologische gegevens, dat deze al in de laatste jaren van de 16e eeuw aanvingen. Het archeologisch onderzoek over de periode van de 16e en 17e eeuw in Amerika, maar ook in Nederland is hierbij van betekenis. Het verschaft nieuwe gegevens over de 'Late Proto-Historic' en 'Early and Middle Historic Period' van New York.

Met de opgravingen in Nieuw-Amsterdam is in 1916 begonnen met het bergen van een deel van het schip 'de Tijger', waar kapitein Adriaen Block in 1614 de Hudson mee opzeilde en dat vervolgens uitbrandde. Systematisch onderzoek heeft in Nieuw-Amsterdam plaatsgevonden sinds 1979.³ In het najaar van 1970 werd bij de aanleg van een weg met de eerste opgraving in Albany begonnen⁴ en in 1974, bij gelegenheid van het aanleggen van leidingen, vonden de eerste opgravingen bij Fort Crailo, de residentie van de Van Rensselaers plaats.⁵ Verreweg de langste tradi-

* Jan Baart studeerde klassieke talen, klassieke en middeleeuwse archeologie aan de Gemeente Universiteit van Amsterdam. Van 1970-1972 was hij werkzaam als assistent aan het Albert Egges van Giffen Instituut voor Prae- en Protohistorie van de Gemeente Universiteit van Amsterdam. Sinds 1972 is hij hoofd van de afdeling Archeologie die ressorteert onder Dienst Openbare Werken en het Amsterdams Historisch Museum.

1 Morgan, L. H., *League of the Ho-De-No-Sau-Nee or Iroquois*. Sage and Brother, Rochester 1851; Wray, Ch. F., *Manual for Seneca Iroquois Archaeology*. Rochester Museum and Science Center, Rochester 1973.

2 O'Callaghan, E. B., *History of New Netherland*. 1. New York 1846-48, 29.

3 Nooter, E., 'The Archaeology of Dutch New York,' in *The Birth of New York, Nieuw Amsterdam 1624-1664*. Amsterdam 1982; zie verder de bijdrage van Rothschild en diZerega Wall elders in dit nummer.

4 Huey, P. R., *A Brief Survey of selected Items of Dutch Material Culture of the 17th Century at Fort Orange in Albany, New York*. Paper presented at the annual meeting of the Society for Historical Archaeology, Philadelphia 1982; zie verder de bijdrage van Huey elders in dit nummer.

5 Huey, P. R., L. M. Feister en J. E. Mc Evoy, 'Archaeological Investigations in the Vicinity of "Fort Crailo" during Sewer Line Construction under Riverside Avenue in Rensselaer, New York,' *New York State Archaeological Association Bulletin* 69 (1977), 19-42; zie verder de bijdrage van Feister elders in dit nummer.

Afb. 1. Luchtfoto van de rivier de Hudson ten zuiden van Albany. Naast de rivier enige akkers, die bebouwd werden door pachters van Van Rensselaer rond 1630. Henry Hudson zeilde in 1609 tot deze bocht met de 'Halve Maen'.

Aerial view of the Hudson River south of Albany. On the banks of the river some fields that were cultivated by Van Rensselaer's tenants around 1630. In 1609 Henry Hudson sailed his ship the 'Halve Maen' as far as this bend.

tie van archeologisch onderzoek kennen de Indianen nederzettingen. Lewis Henry Morgan schreef in 1851 het eerste wetenschappelijke verslag over een Indianenstam: de Irokezen.⁶ In dit etnografisch werk is beperkt gebruik gemaakt van archeologische gegevens. Systematisch archeologisch onderzoek begon in de jaren na 1930. De laatste decennia zijn de nederzettingen onderzocht van de Seneca's,⁷ Oneida's⁸ en Onondaga's,⁹ terwijl studies over de Cayuga's en Mohawks tot

nu toe beperkt zijn gebleven. In Nederland verschaft het systematisch archeologisch onderzoek van de Nieuwe Tijd in Amsterdam nieuwe informatie.¹⁰ Vooral de grootschalige opgravingen ter gelegenheid van de aanleg van de Metro en de bouw van het Stadhuis/Muziektheater spelen een rol. Daarnaast betekende de oprichting van een permanente Afdeling Archeologie van de stad Amsterdam in 1972, dat ook veel gegevens die te voorschijn zijn gekomen bij an-

6 Morgan, zie noot 1.

7 Wray, Ch. F. en H. L. Schoff, 'A Preliminary Report on the Seneca Sequence in Western New York, 1550-1687', *Pennsylvania Archaeologist* 23 (1953) nr. 2, 53-63; zie verder de bijdrage van Wray elders in dit nummer.

8 Publikaties van Bennett, 1962-1983 en Pratt, 1961-1983; Hayes, Ch. F. (red.), 'Proceedings of The 1982 Glass Trade Bead Con-

ference,' *Research Records of the Rochester Museum of Arts and Sciences* 16 (1983), 260 en 276.

9 Bradley, J. W., *The Onondaga Iroquois: 1550-1655, A Study in Acculturative Change and its Consequences*. Ph.D. dissertation, Syracuse University, University Microfilms, Ann Arbor 1979.

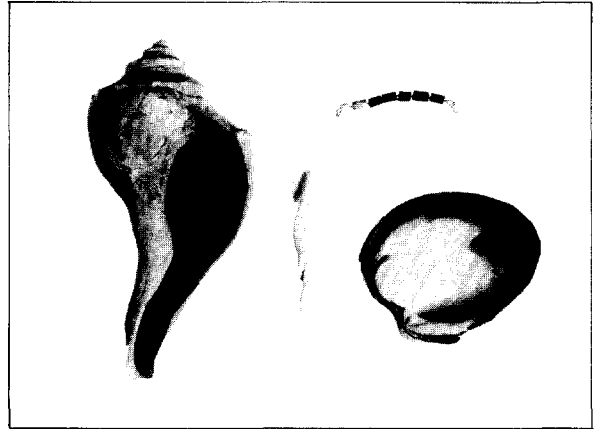
10 Baart, J. M., e.a., *Opgravingen in Amsterdam, 20 jaar stadskernonderzoek*. Bussum 1977.

dere bouwactiviteiten in de stad gedocumenteerd werden en behouden bleven voor onderzoek. Enige van deze resultaten spelen sinds kort een rol bij het archeologisch onderzoek in de staat New York.

De belangen van de Nederlanders in Noordoost-Amerika lagen in de handel in bont. Het bont was voornamelijk afkomstig van bevers, maar ook wel van ander wild, zoals otters en lynxen. In Nederland werd het gebruikt in de kledingindustrie en als handelsartikel voor de Europese markt. Tot in Rusland waren er afzetmogelijkheden. Het bont werd van de Indianen verkregen door ruilhandel. Geruild werd tegen wampum, ook wel sewan geheten, en tegen glazen kralen, textiel, ijzeren bijlen en messen, geweren, koperen ketels en snuisterijen zoals spelden, vingerhoeden, aardewerk, knopen, kammen, tinnen lepels en bekers, glazen, spiegeltjes, pijpen, tabaksdozen en nog enige incidenteel aangetroffen artikelen.

Bij het archeologisch onderzoek in Amsterdam is geen bont te voorschijn gekomen. Ook al zijn de conserveringseigenschappen van de venige Amsterdamse bodem bijzonder goed, toch is bont een te vergankelijk materiaal om bewaard te blijven. Dit gemis wordt evenwel in ruime mate gecompenseerd door de artefacten die tegen het bont geruild werden.

Op de eerste plaats dient het wampum vermeld te worden. Dit waren van schelpen gemaakte kralen. Het gaat om twee soorten, purperen en witte kralen. De purperen kralen werden gemaakt van *Mercenaria mercenaria* en de witte van de *Busycon carica* en *Busycon canaliculatum*. Van deze laatste soorten werden de 'columellae' gebruikt (afb. 2). De purperen exemplaren waren meer waard dan de witte. Het ontstaan van het gebruik van deze kralen moet bij de Indianen gezocht worden. Zij maakten evenwel met hun stenen gereedschap grove vormen. De vorm van het wampum dat de Nederlanders als ruilmiddel gebruikten is bepaald door de Nederlandse techniek. De Indianen, in het bijzonder op Long Island, maakten kralen met door Nederlanders geleverde ijzeren boren. Deze kralen zijn 6,4 tot 9,5 mm in lengte en 3,2 mm in diameter. De doorboring is minder dan 1 mm! Deze boren worden op goederenlijsten omschreven als 'muxes', per trans-

Afb. 2. Twee soorten schelpen, de *Mercenaria mercenaria* (links) en de *Busycon canaliculatum* (rechts), die werden gebruikt voor de fabricage van wampum, de schelpkralen. In het midden het middenstuk of columella van de *Busycon canaliculatum*, waaruit men de witte kralen vervaardigde. De schelpkralen op de foto zijn opgegraven in de Onondaga-nederzettingen Pompey Center Site (1600-1620) en de Carley Site (1640-1650). Schaal 1:3 (foto DOW Amsterdam, Amsterdams Historisch Museum, Afd. Archeologie).

Two types of shells, the Mercenaria mercenaria (left) and the Busycon canaliculatum (right), used in the production of wampum, the shell beads. In the center the middle piece of a columella of the Busycon canaliculatum, from which the white beads were made. The shell beads shown here were recovered at the Onondaga settlements Pompey Center Site (1600-1620) and Carley Site (1640-1650). Scale 1:3.

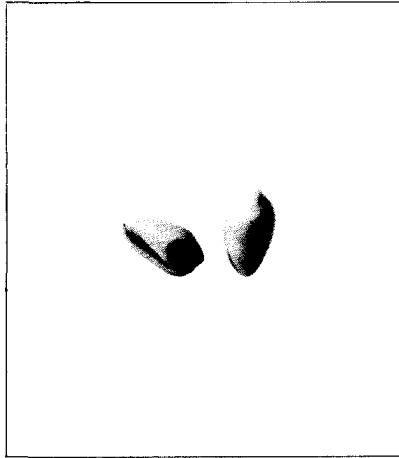
actie in aantal variërend van 30 tot 700.¹¹ Zij worden onder andere gebruikt als betaalmiddel voor land. De aanmaak van wampum speelde een belangrijke rol in de economie. Er ging geen ruil van beverhuiden zonder wampum. In de loop van de 17e eeuw devalueerde de waarde van wampum aanzienlijk. De plaatsen, waar wampum gemaakt werd waren meer en meer in Engelse handen terecht gekomen. Deze economische crisis was een van de oorzaken van het einde van de handel in Nieuw-Nederland.¹²

Een tweede groep schelpen onder de vondsten in Nieuw-Nederland heeft tot nu toe weinig aandacht gekregen. Het gaat om de verschillende soorten cowrie-schelpen, *Cypraea moneta*, *Cypraea obvetata* en *Cypraea annulus* (afb. 3). In Amsterdamse vondstcomplexen uit de 17e eeuw komen talrijke, soms vele honderden cowrie-schelpen voor (afb. 4). In de opgravingen

¹¹ Ceci, L., 'The First Fiscal Crisis in New York,' *Economic Development and Cultural Change* 28 (1980), 839-847, vooral 840.

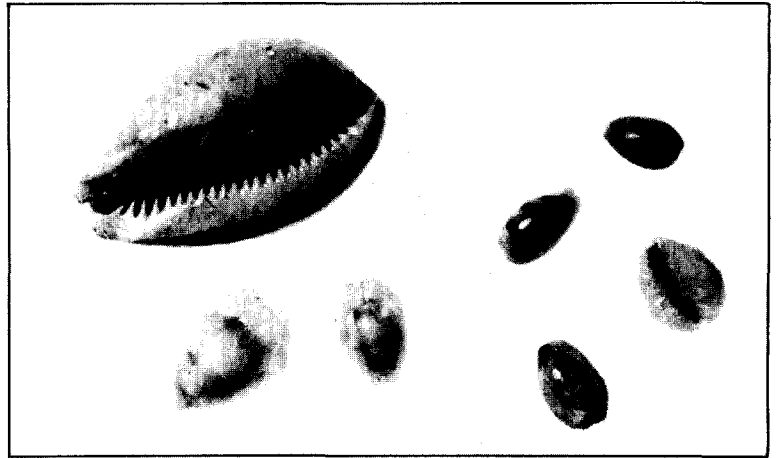
¹² Ceci, L., *The Effect of European Contact and Trade on the Settlement*

Patterns of the Coastal Indians of New York, 1524-1665. The Archaeological and Documentary Evidence. Ph. D. dissertation, Queen's College, University Microfilms, Ann Arbor 1977, tabel 9 en 10, 194 en 199-201.

Afb. 3. Twee cowrie-schelpjes, opgegraven in de Seneca-nederzetting Dann Site (1655-1675). De schelpjes hadden een doorboring om ze tot een snoer te rijgen. Schaal 1 : 1 (foto DOW Amsterdam, Amsterdams Historisch Museum, Afd. Archeologie).

Two small cowrie shells, recovered at the Dann Site Seneca settlement (1655-1675). The shells were perforated and made into a string. Scale 1 : 1.

Afb. 4. Een verzameling cowrie-schelpen, afkomstig uit de afvalput van een huis aan de Oostenburgermiddenstraat te Amsterdam. Schaal 1 : 1 (foto DOW Amsterdam, Amsterdams Historisch Museum, Afd. Archeologie).

A collection of cowrie shells recovered from the wastepit of a house at the Oostenburgermiddenstraat in Amsterdam. Scale 1 : 1.

op de VOC-scheepswerven in 1982 werden grote aantallen cowrie-schelpen aangetroffen. In een afvalput van een huis bevond zich een pot geheel gevuld met deze schelpen. Op veilinglijsten van goederen uit Oost-Indië staan zij geboekt als 'kauries'.¹³ Deze schelpen waren bestemd voor de handel op Afrika en Amerika. Verschillende vondsten in New York wijzen erop, dat de Nederlanders deze cowrie-schelpen als ruilmiddel gebruikt hebben.

Een bijzondere plaats binnen de bestudering van uit Europa afkomstige vondsten in Amerika nemen glazen kralen in. Nauwkeurige studies met typenlijsten zijn gemaakt van de vondsten aan glazen kralen die in Indianennederzettingen zijn vervaardigd.¹⁴

In Amsterdam werd in 1930 een hoeveelheid glasafval gevonden aan de Keizersgracht. Uit archiefonderzoek kwam de suggestie naar voren, dat op deze plaats een glasfabriek gestaan had van Van Tonger-

loo.¹⁵ Het glasafval werd gepubliceerd noch bewaard. Zo ging belangrijke informatie verloren. In de jaren 60 werd door een particulier voor het eerst een collectie kralen aangelegd. Deze kralen waren verzameld uit Amsterdams stadsafval uit de 17e eeuw, dat als verbetering van de grond buiten Amsterdam gestort was.¹⁶ Archivalische informatie voor de Amsterdamse glashuizen werd in 1923 toegankelijk gemaakt door de publikatie van F. H. Hudig. Door middel van dit onderzoek is het mogelijk de verschillende glasfabrieken in de 17e en 18e eeuw te lokaliseren. Het oudste archivalisch bekende glashuis stond aan het Begijnhof. Obizzo, een Italiaan, verkreeg van de stad faciliteiten voor de oprichting van deze fabriek en werkte van 1597 tot 1601. Daarna gingen de rechten voor een glashuis over op Jan Jansz Carel, die zijn schoonzoon Soop de fabriek liet leiden. De fabriek stond aan de Kloveniersburgwal en was in bedrijf tot omstreeks

¹³ Gaastra, F. S., *De Geschiedenis van de VOC*. Bussum 1982, 27.

¹⁴ Kidd, K. E. en M. A. Kidd, 'A Classification System for Glass Beads for the Use of Field Archaeologists,' in *Canadian Historic Sites: Occasional Papers in Archaeology and History*. 1, Ottawa 1970, 45-89.

¹⁵ Oldewelt, W. F. H., 'De glasblazerij op het Muntplein', in *Amsterdamsche archiefvondsten*. Amsterdam 1942, 185-190.

¹⁶ Sleen, W. G. N. van der, *A Handbook on Beads*. Luik 1973; Kar-khins, K., 'Dutch Trade Beads in North America,' *Proceedings of the 1982 Glass Trade Bead Conference, Research Records of the Rochester Museum of Arts and Sciences* (red. Ch. F. Hayes) 16 (1983), 111-125.

1630. Er werkten meer dan 80 man. Dit hoge aantal mensen werkzaam in één bedrijf geeft een indruk van de importantie van dergelijke glashuizen. Tevens leidde dit tot een nieuwe produktiewijze in deze tak van nijverheid. Men ging over van huisnijverheid naar manufactuur. In deze bedrijven werden allerlei glasprodukten vervaardigd, waaronder ook de kralen.

Abraham van Tongerloo had een vestiging aan de Regulierspoort, de huidige Munttoren, van 1613 tot 1619. Een brand in de fabriek dwong hem te verhuizen. Van 1619 tot 1623 zou hij gevestigd geweest zijn aan de Keizersgracht. Aan dezelfde Keizersgracht vinden we het glashuis van Claes Rochusz, dat in bedrijf was van 1621 tot ± 1652. Twee Luikenaren, Guy Libon en Jean Paston, maakten glazen van ± 1634 tot ± 1645 in de buurt van het Karthuizerklooster. Van 1656 tot ± 1660 wordt Nicolas Jacquet vermeld aan de Keizersgracht in de voormalige glasblazerij van Claes Rochusz. Hij had op dezelfde plaats een 'nive glas en corael blasery' gesticht. De meest vermaarde glasblazerij uit de 17e eeuw, als bezienswaardigheid van de stad beschreven, stond aan de Rozengracht. Jacquet, de zoon van Claes Rochusz, kreeg vergunning in 1660 voor tien jaar tot 1670. Daarna is deze fabriek nog tot 1679 in bedrijf geweest, voordat hij definitief dicht ging.

Hierna volgen nog een viertal fabrieken, die gelegen zijn aan de rand van de 17e-eeuwse omwalling: aan de oostzijde van de Amstel, de Leidschepoort, de Weesperpoort en de Wittenburgergracht. De laatste stond op het terrein van de Oostindische Compagnie en was werkzaam van 1750 tot 1806. Deze fabriek maakte glazen en flessen. De laatste fabriek waarvan bekend is, dat zij kralen maakte was die aan de Amstel. Daar werd gewerkt van ± 1667 tot ± 1677. Tot zover de historische bronnen.¹⁷ Opvallend is, dat slechts één of enkele fabrieken tegelijk werkzaam zijn. Dit komt omdat het stadsbestuur het patent voor het fabriceren van glazen slechts aan één persoon gunde. De omzet van zo'n fabriek was dan ook enorm. Sommige fabrieken moeten enige duizenden glazen per dag gemaakt hebben. Op deze wijze konden zij voor een aanzienlijk deel in de behoefte van de stad voorzien en tevens voor de export produceren.

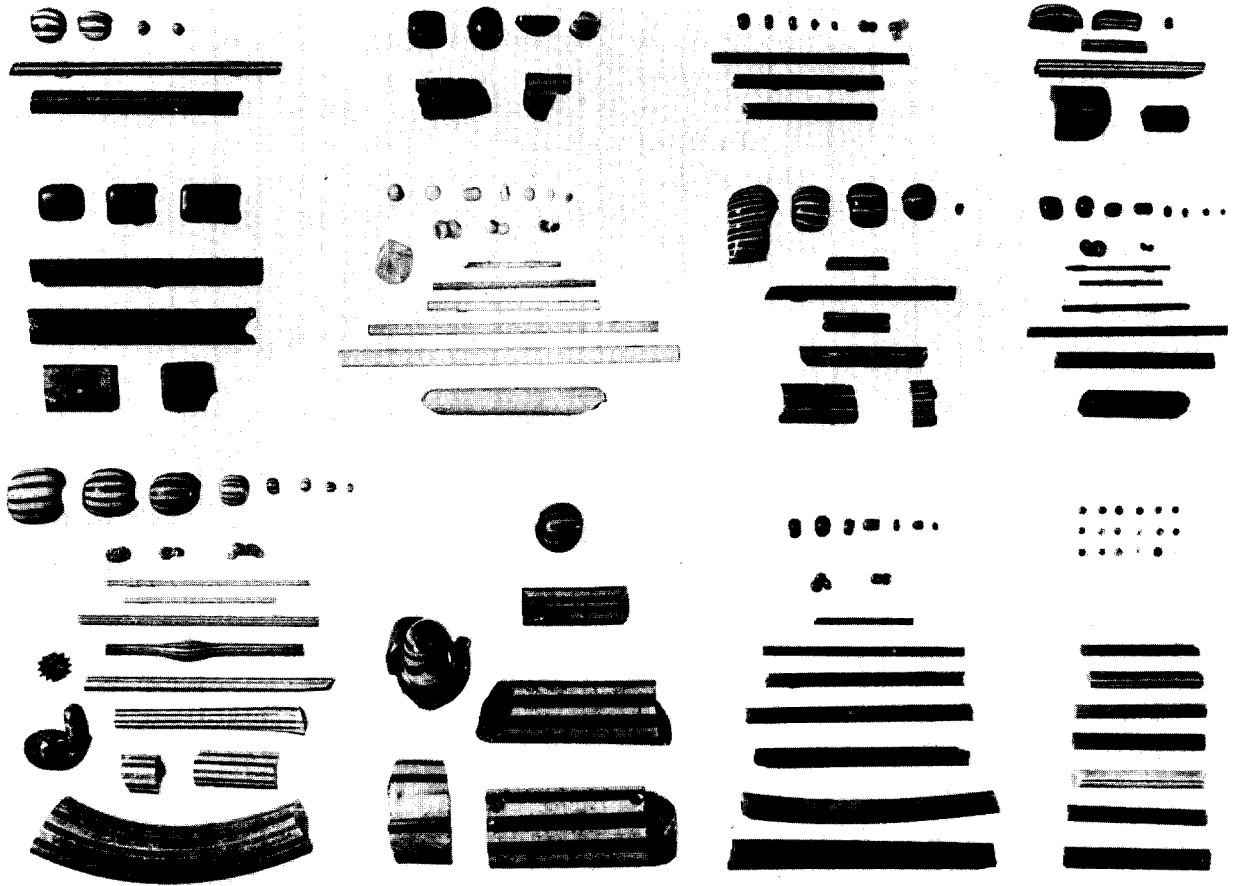
Het archeologisch onderzoek heeft de laatste jaren door de omvangrijke Waterlooplein-opgravingen en het volgen van de werkzaamheden van de Dienst Openbare Werken Amsterdam bij het vernieuwen van de walkanten van de grachten een grote hoeveelheid kralen en op ten minste zeven plaatsen glasafval opgeleverd. Het eerste verrassende resultaat van de bestudering van het glasafval is, dat de drie oudste vondstgroepen voorafgaan aan de oudste historische gegevens. Het zijn twee vindplaatsen op het Waterlooplein met vondsten uit de periode 1580 tot 1593 en 1593 tot 1596. De derde vindplaats is gelegen aan de Keizersgracht met zeer omvangrijke vondsten van glasbakken, glazen en kralen. Deze vondsten zijn ouder dan de aanleg van de Keizersgracht in 1611. Het glasafval moet, gezien de typologie van de glazen ertussen aangetroffen, in de periode 1590-1596 ter plaatse van de huidige Keizersgracht gestort zijn (afb. 5). Op dat moment was deze plaats gedeeltelijk nog onbebouwd gebied. Door deze oudste Amsterdamse vondstgroepen van kralen is het mogelijk vast te stellen, dat in Amsterdam geproduceerde kralen uit de periode van ± 1580 tot 1596 in Indianennederzettingen terecht gekomen zijn.

Ofschoon gewoonlijk het glashuis van Obizzo, van 1597 tot 1601, als oudste glashuis in Amsterdam vermeld wordt, bestaan er ook archivalische gegevens, die wijzen op een glashuis dat eerder in bedrijf was. In 1597 wordt in Antwerpen door Sara Vincx een klacht ingediend over de concurrentie uit Holland. Dat deze klacht verband hield met het glashuis van Obizzo is onwaarschijnlijk. Obizzo begon pas met zijn werkzaamheden in de loop van 1597. De klacht moet op een ouder glashuis betrekking hebben.¹⁸

Amsterdamse kooplieden met belangstelling voor de Nieuwe Wereld hadden van ouds interesse in glashuizen. Jan Jansz Carel was een van de oprichters van de Oostindische Compagnie. Hij financierde ontdekkingsstochten in de laatste jaren van de 16e eeuw. Ook vinden we hem terug als oprichter van het grote glashuis in 1602 aan de Kloveniersburgwal. In 1613 wordt vermeld, dat er kralen, paternosterwerk, gemaakt werden. Een weinig afval van een kralenproductie aan de overkant van de gracht, schuin tegenover dit glashuis,

17 Hudig, F. W., *Das Glas*. Wenen 1923, 1-134.

18 *Ibid.* 29.

Afb. 5. Een hoeveelheid kralen, halffabrikaten van kralen en produktieafval uit de periode 1590-1596, opgegraven bij de Keizersgracht (foto DOW Amsterdam, Amsterdams Historisch Museum, Afd. Archeologie).

Number of beads, semi-manufactured beads and production waste from the period 1590-1596, recovered near the Keizersgracht.

geeft zeer waarschijnlijk een indruk van de produktie. Het zijn grote ronde polychrome kralen. Een andere Amsterdamse koopman, Dirk van Os, was deelnemer aan een glashuis in Middelburg, waar vanaf 1581 glas gemaakt werd.

Kralen uit de tot nu toe behandelde vondstgroepen komen bij honderden voor in de Seneca-nederzettingen 'Factory Hollow' en 'Dutch Hollow'. De datering van deze nederzettingen is respectievelijk 1590-1610 en 1595-1615.¹⁹ Hetzelfde geldt voor de Onondaga nederzetting 'Pompey Center', gedateerd 1600-1620.²⁰ In

deze nederzettingen komen vooral de polychrome ronde kralen voor. Na 1630 verandert de produktie van kralen duidelijk. Er worden meer en meer rechte staven als kralen gemaakt. Een grote hoeveelheid staafvormige kralen is te voorschijn gekomen uit een afvalput aan het Waterlooplein (afb. 6). Het zijn typen, die bij duizenden gevonden zijn in de Seneca-nederzetting 'Dann Site', bewoond van 1655-1675 (afb. 7). Het zijn waarschijnlijk produkten uit het glashuis van Jacquet gevestigd aan de Rozengracht. In de tussentijdse periode is het glashuis van Claes Rochusz, 1621 tot ± 1652, aan de Keizersgracht van belang geweest. Het einde van de Nederlandse periode van New York is niet per se een sluitdatum voor de aanwezigheid van Amsterdamse kralen in Noord-Ame-

¹⁹ Wray, Ch. F., 'Seneca Glass Trade Beads,' *Proceedings of the 1982 Glass Bead Trade Conference. Research Records of the Rochester Museum of Arts and Sciences.* (red. Ch. F. Hayes) 16 (1983), 41-49, vooral 42.

²⁰ Bradley (zie noot 9), 224.

rika, daar de contacten na 1664, toen Nieuw-Nederland in Engelse handen overging, tot 1680 nog zeer intensief waren en ook daarna niet geheel verdwenen. Alleen wordt het moeilijker de herkomst van de kralen vast te stellen, daar zij ook uit Engeland afkomstig kunnen zijn. In ieder geval worden in Amsterdam met grote regelmaat vondstgroepen met kralen uit de eerste helft van de 18e eeuw opgegraven.

In 1626 werd Manhattan voor 'de waarde van' 60 gulden gekocht.²¹ Betekent dit, dat met zilveren munt betaald werd? Dit is niet het geval. De zestig gulden moeten beschouwd worden als rekeneenheid. In 1626 betekende zestig gulden dertig beverhuiden of 4320 witte schelpenkralen.²² De betaling aan de Indianen zal gebeurd zijn in wampum gecombineerd met textiel, glaskralen of metalen voorwerpen. Immers, in de Indianennederzettingen wordt geen Europees zilvergeld gevonden. De vervaardiging van 4320 schelpenkralen vroeg ongeveer honderd dagen werken door de Indianen. In geld uitgedrukt betekent dit dus een dagloon van f 0,60. Dit was in Amsterdam in die tijd het dagloon van een doorsnee dagloner. De winst werd gemaakt bij de ruil van textiel in wampum. Er is één uitzondering. In de Hudsonvallei is een muntvondst

gedaan bestaande uit zilvergeld. Door het Koninklijk Kabinet van Munten, Penningen en Gesneden Stenen zijn drie Leeuwendaalders aangekocht.²³ Over de vondstomstandigheden is niet meer bekend dan de vindplaats. Deze schatvondst zal eerder iets te maken hebben met de Europese bewoning dan met de Indianen. Het is bekend, dat aan het einde van de 17e eeuw er een bescheiden circulatie van Nederlandse zilveren Leeuwendaalders in New York was. Zo is het ook mogelijk dat in de Nederlandse nederzettingen bij opgravingen enige duiten of een enkele zilveren munt te voorschijn komen. Opvallend is evenwel, dat bij gebrek aan Nederlandse munt ook wampum en beverhuiden als betaalmiddel onder de Nederlanders geëind hebben.²⁴ Pogingen om een eigen Munt op te richten zijn ondernomen door P. Stuyvesant, maar afgewezen uit Holland.

Textiel heeft een belangrijke rol gespeeld als ruilmiddel. Isaac De Rasieres schreef in 1626 naar Nederland, dat hij 200 stuks blauwe en grijze duffels nodig had. Deze wilde hij ruilen tegen wampum. De transactie zou ca. 10 000 beverhuiden opleveren, of te wel 20 000 gulden. Bij verschillende Indianennederzettingen zijn tijdens opgravingen behalve fragmenten

21 Vermeld in een brief door P. Schagen, 5 november 1626; Algemeen Rijksarchief, archief Staten Generaal, West-Indische Compagnie, no. 5770.

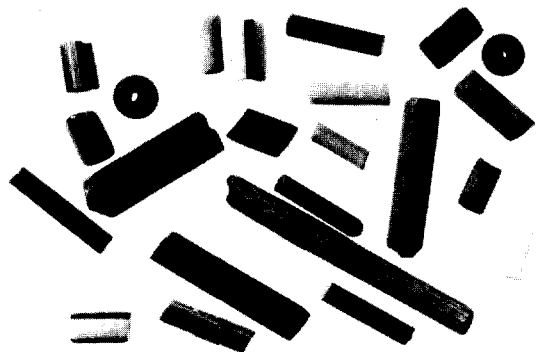
22 Ceci (zie noot 11), 843.

23 Mededeling H. Jacobi, Koninklijk Kabinet van Munten, Penningen en Gesneden Stenen, 's-Gravenhage.

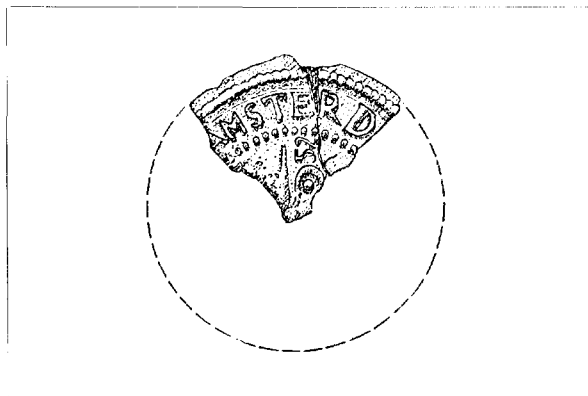
24 Massey, J. E., 'Early Money Substitutes', in *Studies on Money in Early America*. New York 1976, 15-24, vooral 23.

Afb. 6. Kralen uit het midden van de 17e eeuw, opgegraven uit een afvalput op het Amsterdamse Waterlooplein. Schaal 1:1 (foto DOW Amsterdam, Amsterdams Historisch Museum, Afd. Archeologie). *Beads from the middle of the 17th century, recovered from a wastepit at the Waterlooplein in Amsterdam. Scale 1:1.*

Afb. 7. Een goed vergelijkbare vondst, de glaskralen uit de Seneca-nederzetting Dann Site (1655-1675). Schaal 1:1 (foto DOW Amsterdam, Amsterdams Historisch Museum, Afd. Archeologie). *A comparable collection of glass beads recovered at the Dann Site Seneca settlement (1655-1675). Scale 1:1.*

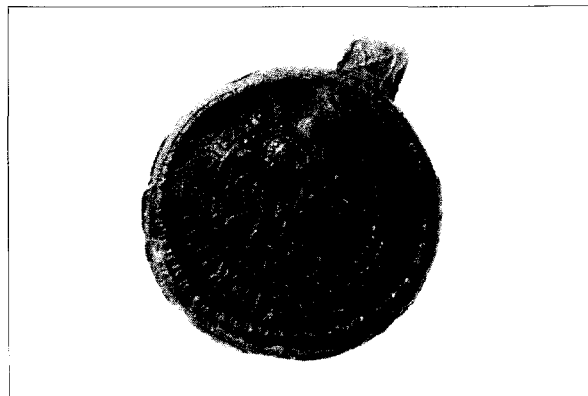

Afb. 8. Een fragment van een 'Amsterdams anderhalf stael' lakenlood, gedateerd 1652. Dit lood werd opgegraven in Lot 18 Site (1650-1655), het gebied van de Onondaga's. Schaal 1 : 2 (foto J. W. Bradley, Charlestown, USA).

Fragment of an 'Amsterdams anderhalf stael' lead bale seal, dated 1652. This leaden seal was excavated at the Lot 18 Site (1650-1655) in the territory of the Onondaga. Scale 1 : 2.

textiel van zowel wol als linnen, ook lakenloden aangetroffen. Zij geven informatie over de plaats van herkomst en de kwaliteit. Er zijn regelmatig lakenloden uit Kampen, Leiden en Amsterdam gevonden in zowel Nederlandse als Indianennederzettingen. Uit Kampen kwamen vooral duffels, een grof weefsel. Op de bevrachtingslijsten van de Mayflower, een New York's schip dat vracht had ingenomen in Amsterdam en dat in Engeland in beslag werd genomen, staan deze Kampense duffels vermeld. Er werd dus gewone textiel aangevoerd voor verbruik onder de Nederlanders en als ruilmiddel. Evenwel wijzen de lakenloden uit Leiden, maar nog meer die uit Amsterdam, erop, dat ook uitstekende kwaliteit laken in de Indianennederzettingen terecht kwam. Zo werden daar loden van 'anderhalf' en 'groot dubbelt stael', de hoogste kwaliteit, gevonden (afb. 8 en 9).²⁵ In de archivalische bronnen is sprake van invoer van Duits en Vlaams linnen en tevens van kaarden. Hieruit blijkt, dat ondanks een verbod door de WIC op de vervaardiging van textiel een linnenproductie in Nieuw-Nederland op gang kwam. Ook is bekend, dat ter plaatse vlas verbouwd werd.

Ingevoerde koperen voorwerpen, zoals ketels, en

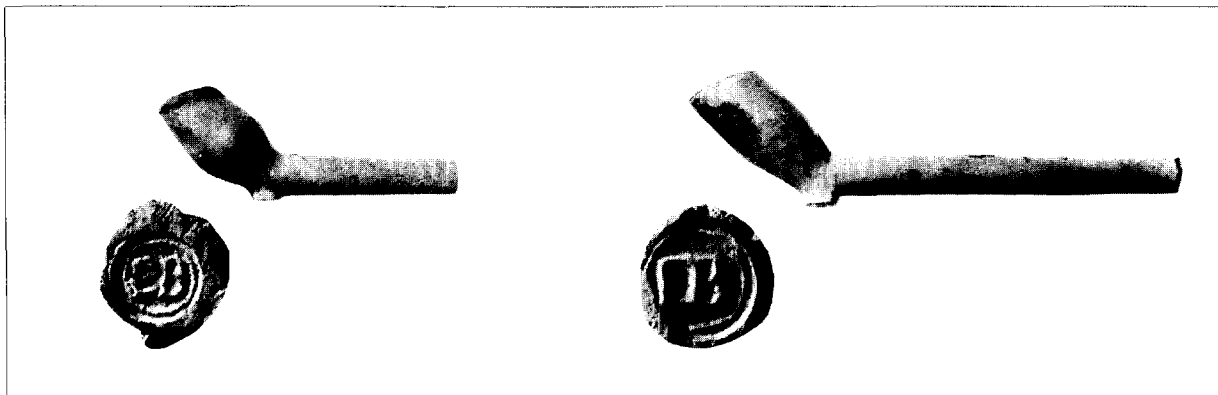
Afb. 9. De keerzijde van een compleet lakenlood van de anderhalf-staalkwaliteit. Het lood behoort tot de vondsten, die in Amsterdam zijn gedaan tijdens de bouw van de Metro. Schaal 1 : 2 (foto DOW Amsterdam, Amsterdams Historisch Museum, Afd. Archeologie).
The backside of a complete lead bale seal for 'Amsterdams anderhalf stael' quality. This leaden seal was found in Amsterdam during the construction of the underground railway. Scale 1 : 2.

ijzerwaren, zoals messen en bijlen, waren bij de Indianen in gebruik. Reeds voor de komst van de Europeanen hadden de Indianen enige kennis van de winning en bewerking van koper. Aanvankelijk werd het ingevoerde koper ook als grondstof voor de vervaardiging van pijlpunten en allerlei gereedschappen of van sieraden zoals hangers en kralen gebruikt. Rond het midden van de 17e eeuw is de aanvoer vanuit Nederland zo omvangrijk, dat deze Indiaanse productie verdwijnt. De ketels, bijlen en messen zijn over het algemeen in Amsterdam en andere Europese centra vervaardigde massagoederen.

In de Nederlandse nederzettingen worden bouwmaterialen zoals stenen, dakpannen, tegels, plavuizen en planken eerst ingevoerd. Hetzelfde geldt voor aardewerk en glas of voedingsmiddelen als brandewijn, bier en tarwe. Nog gedurende de Nederlandse periode wordt de zaagmolen in gebruik genomen, zodat planken ter plaatse gezaagd kunnen worden. Tarwe, gerst en haver worden verbouwd in de agrarische nederzettingen zoals 'Rensselaerswijck'. Ook neemt men de vervaardiging van baksteen en aardewerk ter hand.²⁶ Uit het overzicht van beroepen in Nieuw-Amsterdam

25 Bradley, J. W., 'Dutch Bale Seals from 17th-Century Onondaga Iroquois Sites in New York State', *Post-Medieval Archaeology* 14 (1980), 197-200; Bradley, J. W., 'Ironwork in Onondaga: 1550-1650', *Studies on Iroquoian Culture*. (ed. Nancy Bonvillain)

in *Occasional Publications in Northeastern Anthropology* 6, Rindge, New Hampshire 1980, 109-118; mededeling Wray: In de Seneca-nederzettingen komen na ± 1640 Amsterdamse, Kampense en Leidse lakenloden voor.

Afb. 10. Pijpen uit de opgraving Wittenburg te Amsterdam, van een type dat regelmatig in de Indianennederzettingen gevonden wordt. Zij zijn gemerkt met de initialen EB, behorend bij de Amsterdamse pijpenmaker Edward Burt. Schaal pijp 1:2, merk 3:2 (foto DOW Amsterdam, Amsterdams Historisch Museum, Afd. Archeologie).

Pipes recovered at the Wittenburg site in Amsterdam which are regularly found in Indian settlements. They have a beelmark with the initials EB, of the Amsterdam pipemaker Edward Burt. Scale 1:2 (pipe), 3:2 (beelmark).

in 1655 blijkt, dat slechts één pottenbakker voor de aardewerkproductie verantwoordelijk is.

Hoe genuanceerd het proces van de ontwikkeling van de handel en nijverheid is, valt op te maken uit de gegevens, dat in 1626 eiken balken en notenhout vanuit Nieuw-Amsterdam naar Amsterdam verscheept worden en dat delen grenenhout en vervolgens notenhout in 1675 van Amsterdam naar New York vervoerd worden. De distributie van Amsterdamse goederen over de verschillende Nederlandse en Indianennederzettingen vertoont een interessant patroon. De rijkste materialen in huisraad zoals porselein en glas worden gevonden in Fort Orange en Beverwijck, de handelsnederzetting bij uitstek. Nieuw-Amsterdam daarentegen heeft vooral door het hoge percentage rood aardewerk, het goedkoopste gebruiksgoed, meer het karakter van een garnizoensplaats. Over de boeren-nederzettingen bestaat nog weinig informatie. Het percentage Nederlandse importen in de Indianennederzettingen vraagt vooral een chronologische benadering. In de eerste Nederlandse periode van ca. 1590 tot 1625 variëren de percentages van de importen tegenover de inheemse artefacten van 0 tot 25%. In de

tweede periode in de ontwikkeling van de contacten van de Indianen met de Nederlanders van 1625 tot 1650 loopt het percentage op tot 50%. In de laatste jaren van de Nederlandse periode wordt dit zelfs 75%.²⁷

Tot slot een impressie van het uit Amsterdam uitgevoerde aardewerk, dat in Indianennederzettingen is teruggevonden. De oudste fragmenten dateren uit de periode 1590-1610.²⁸ Voorbeelden zijn de Duitse borden van aardewerk uit Coppengrave. In de Nederlandse periode worden aangetroffen: het gewone rode aardewerk uit Bergen op Zoom, rood en slibwerk-aardewerk uit Noord-Holland, majolica onder andere uit Amsterdam, faience uit Haarlem en Delft, steengoed uit Keulen en het Westerwald, en pijpen uit Amsterdam en andere Hollandse steden (afb. 10). Fragmenten van het Europese aardewerk worden aanvankelijk door de Indianen doorboord en gebruikt als hanger. Zij geven hetzelfde beeld als de Bataven in de Romeinse Tijd, die met fragmenten terra sigillata om de hals liepen. Specifiek is het gebruik om aardewerk in de graven mee te geven. Een interessant voorbeeld zijn twee chocoladekopjes met oren (afb. 11 en 12).²⁹ Zij

26 Sopko, J. S., *An Analysis of Dutch Bricks from a 17th Century Structure within the Site of Fort Orange at Albany, New York*. New York State Parks, Recreation and Historic Preservation, Bureau of Historic Sites, Albany 1982, 53-55.

27 Wray en Schoff (zie noot 7), 56-59.

28 Bradley (zie noot 9), 221.

29 Mededeling C. Wilcoxon.

Afb. 11. Chocoladekopjes van Delftse faience, grafvondsten uit de Seneca-nederzettingen Marsh Site (1650-1670) en Dann Site (1655-1675) (foto Rochester Museum & Science Center, Rochester, USA). *Chocolate cups of delftware, burial gifts recovered from the Seneca settlements Marsh Site (1650-1670) and Dann Site (1655-1675).*

Afb. 12. Vergelijkbare kopjes uit de opgravingen op het Waterlooplein (1670-1700) (foto DOW Amsterdam, Amsterdams Historisch Museum, Afd. Archeologie).

Similar cups recovered at the Waterlooplein Site (1670-1700).

dateren uit de periode 1670-1700 en laten tevens zien, dat na het einde van de Nederlandse periode nog regelmatig Nederlands aardewerk is ingevoerd en geruild met de Indianen.

Samengevat kan gesteld worden, dat op grond van de materiële resten opgegraven in de staat New York, de eerste Nederlandse contacten met de Indianen tussen \pm 1590 en 1610 gelegd werden. Binnen het geheel van Europese contacten met de Indianen valt dit samen met een plotselinge intensivering van geïmporteerde Nederlandse artefacten in de nederzettingen. Hieruit zou geconcludeerd kunnen worden, dat de eerste directe contacten tussen Irokezen en Europeanen gelegd werden door Nederlanders. Gedurende de periode van de Nederlandse vestigingen is de materiële cultuur van de Indianen geheel veranderd. Ook kan de conclusie worden getrokken dat het door de bestudering van de resten uit opgravingen in de stad New York mogelijk is aan te tonen, dat de staatkundige verandering in 1664, wanneer Nieuw-Amsterdam overgaat in Engels bezit en New York gaat heten, niet samenvalt met het einde van de invloed van de Nederlandse materiële cultuur in New York.³⁰

³⁰ Baugher-Perlin, Sh., M. Janowitz, M. Kodack en K. Morgan, *Towards an Archaeological Predictive Model for Manhattan: A Pilot Study*. New York City Landmarks Preservation Commission, New York 1982.

SUMMARY*

HO-DE-NO-SAU-NEE AND THE DUTCH, INTERACTION IN MATERIAL CULTURE BETWEEN AUTOCHTHONS AND ALLOCHTHONS IN 17TH-CENTURY NEW NETHERLAND

We have documentary as well as archaeological sources at our disposal that can tell us about the first contacts between Europe's mainland and present New York State. The first documentary references to these contacts date from the journeys of the Italian Verrazano in 1524 and the Portuguese Esteban Gomez. The first archaeological findings date from the period 1525-1550 and consist of copper fragments originating from Europe. These were excavated in Western New York State in the Indian settlements of the Iroquois, a tribal league consisting of the tribes of the Seneca, the Cayuga, the Onondaga, the Oneida and the Mohawk. Contacts with these Indians were indirect through other Indian tribes.

Around 1600 one sees an abrupt change in the archaeological findings from the settlements of the Iroquois. Whereas European material of before 1600 is scarce, one finds a sudden increase and more varied components of material of around 1600. Hudson's

* The author, Jan Baart, was born in 1939. He studied classical languages and classical and modern archaeology at the Gemeente Universiteit van Amsterdam. From 1970-1972 he was employed as a research assistant with the Albert Egges van Giffen Instituut voor Prae- en Protohistorie of the Gemeente Universiteit van Amsterdam. From 1972 onwards he has been head of the Archeological Division of the Department of Public Works, Amsterdam, and the Amsterdam Historical Museum.

journey of 1609 is usually taken as the starting-point of this Dutch Period. There is however archaeological and documentary information that points to a starting-point of these contacts before the end of the 16th century. Recent archaeological research in New York State as well as in Amsterdam is beginning to provide a new source of the study of the starting-point and development of the Dutch Period in New York. Though remains of the Dutch ship 'de Tijger' of Adriaen Block were found during a groundwork in 1916, systematic research did not get on its way until after 1970. From that time on various excavations in New Amsterdam itself, in Fort Orange and Crailo have yielded a considerable amount of information about the material culture. These concern the Dutch settlement on the coast in present New York City that was built to control the overseas trade, as well as a fort in the interior to regulate the fur trade with the Indians and farming settlements on the banks of the Hudson River.

Large scale excavations on the site of the City Hall and Music Theatre at the Waterlooplein in Amsterdam have yielded a great deal of material that can serve as comparative material precisely for this period. Findings from other excavations are also being examined. If we take the glass beads for example, the information obtained from excavations in the town centre of Amsterdam with twelve sites where glass waste and products from some of the ten historically documented glass-factories of Amsterdam were found, has supplied us with an important link in the study of American-Dutch relations. The fur that was obtained from the Indians was not preserved in the Amsterdam soil. Many of the articles shipped by the Dutch on the other hand, have been excavated in New York State. During the last fifty years Charles Wray examined many Indian settlements and salvaged some hundreds of thousands of artifacts. These have been beautifully documented and are now being kept at the Rochester Museum. The

groups of findings he recovered consist of shells and glass beads, textile fragments, lead bale seals, gunparts, iron axes and knives, tools, brass kettles, buttons, thimbles, earthenware, glasses, mirrors, combs, pewter spoons and jugs, clay pipes, tobacco boxes and a series of objects that were found incidentally.

Together with the traces of burials, houses and other remains of settlements they comprise the material sources from which we can get a picture of the process of acculturation that the Indian tribes went through as a result of their contact with the Dutch. This process could be illustrated by the following figures. During the first Dutch period from 1590-1625 the percentage of imported goods among the findings (as against native artifacts) varies from 0 to 25%. During the second period of development of the contacts of the Indians with the Dutch from 1625 to 1650 this percentage increases to 50%. During the final years of the Dutch period the percentage even rises to 75%. Also in the Dutch settlements proper we can see a development of the material culture from the information supplied by excavations. At first building materials like bricks, roof-tiles, wall tiles, floor-tiles, boards, earthenware and foodstuffs like brandy, beer and wheat were imported. Later the building of a saw-mill, of brick- and pottery-works, the foundation of breweries and the production of wheat, barley and oats in the place of settlement, are evidence of the development of these settlements.

One may conclude that the first direct contacts between the Iroquois and the Europeans were made by the Dutch. During the period of Dutch settlement the material culture of the Indians underwent a radical change. From the study of the material remains from excavations in New York City it seems that the change of power in 1664, when New Amsterdam was taken over by the English and became New York, did not coincide with the end of the influence of Dutch material culture in New York.

CHARLES F. WRAY†*

THE VOLUME OF DUTCH TRADE GOODS RECEIVED BY THE SENECA IROQUOIS, 1600-1687 A.D.

Before the actual arrival of the Europeans in the New World, native trade networks had already been established between the Atlantic coast and inland tribes, making possible long-range communication and the bartering of native goods over hundreds of miles of forest and river trails.¹ Native copper and ocean shell beads and ornaments were among the most typical items involved in this early trade. It was along such existing trade routes that the first European trade goods came to the Seneca. As early as twenty years before Henry Hudson's 1609 voyage of exploration to the New World, Dutch merchants had become aware of its trading potential and had begun trading with the ships of other European countries.² Glass trade beads were being produced in quantity soon after the establishment of bead factories in Amsterdam in the early 1590's. Dutch beads were immediately shipped to natives along the coast of North America along with iron axes, knives, brass kettles, and other goods. Then, through native bartering, these Dutch goods began to reach the hands of inland groups such as the Seneca Iroquois by the late 1590s (ill. 1).

The founding of New Amsterdam in 1624 made possible a rather unique partnership between the Neth-

erlands and the League of the Iroquois. Europe desired furs for clothing the growing class of wealthy and status-conscious merchants. The Iroquois, for their part, wanted and needed the iron axes, knives, awls, flintlocks, gun powder, blankets, brass kettles and colorful glass beads necessary for their changing way of life, wars of conquest, elaborate burial customs, and confirmation of their own status and power. Clever Dutch businessmen quickly recognized the immense profit that this mutually rewarding trade could bring them. They also discovered the importance of shell wampum beads, produced by the coastal Indians, in the growing fur trade with inland Iroquois. By controlling wampum production along with a plentiful supply of European goods, the Dutch were able to successfully compete with the French and the English in the New World.³

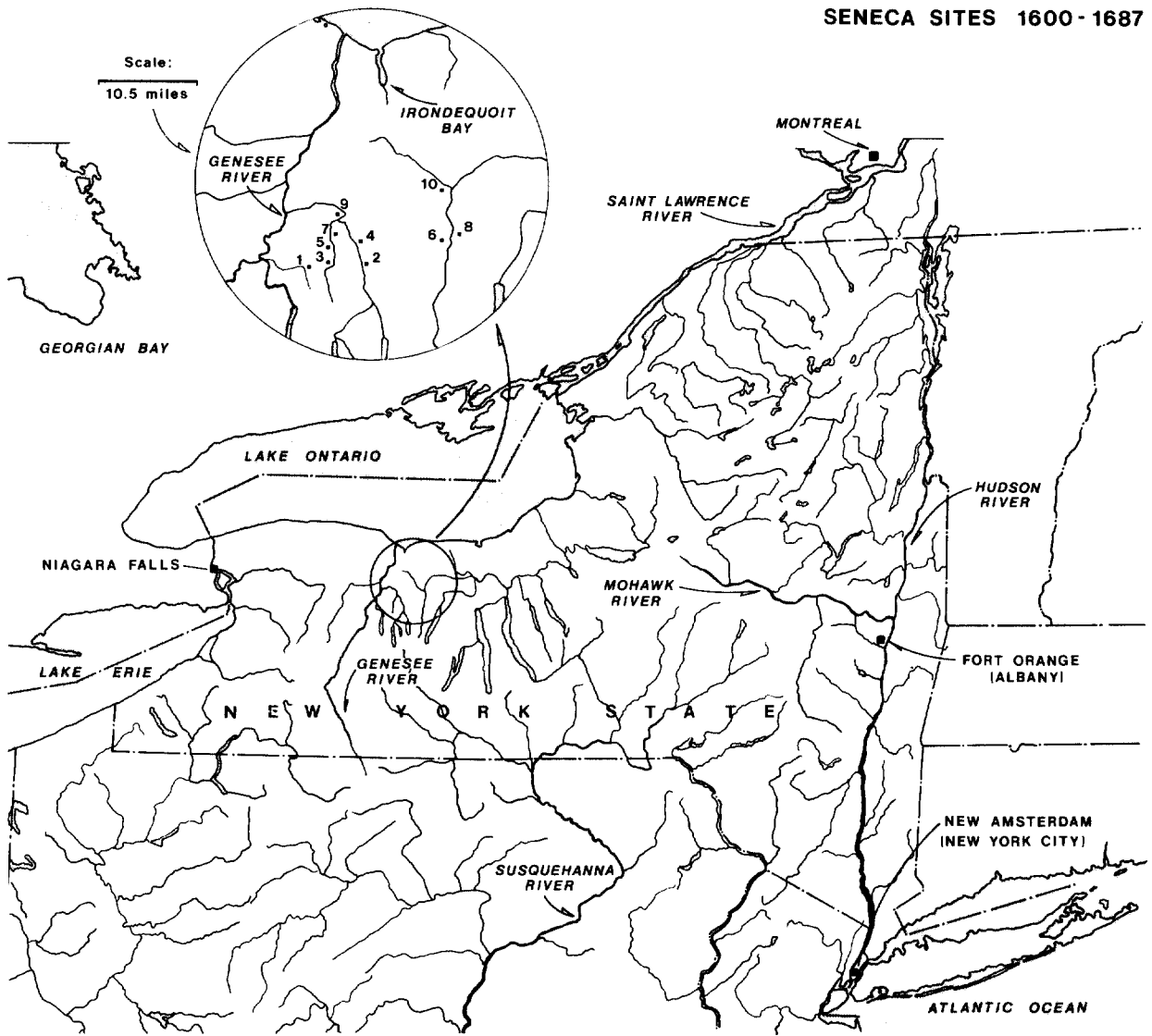
The Seneca were the most remote member of the Iroquois League composed of the Mohawk, Oneida, Onondaga, Cayuga, and the Seneca. They lived in the western part of New York State, in the Genesee Valley, some 200 miles west of Fort Orange (Albany) and 300 miles northwest of New Amsterdam (New York City) (ill. 1). During the 17th century, the Seneca lived

* Charles F. Wray was a Fellow and Honorary Curator of Anthropology at the Rochester Museum & Science Center; Past President, a Fellow, and a Trustee of the New York State Archaeological Association, and a Past President of its Morgan Chapter; former Head of the Mineral Department of Ward's Natural Science Establishment and a Fellow of the Society for Pennsylvania Archaeology. Mr. Wray's collection, one of the finest, internationally known archaeological collections of Seneca artifacts, is now at the Rochester Museum & Science Center. His publications and articles focus on the Seneca archaeology, and include flint analysis, chronology of historic Seneca villages, and a manual on Seneca archaeology among others.

1 Swanton, J. R., 'The Indians of the Southeastern United States', *Bulletin American Ethnology*, Smithsonian Institution, 137 (1946); 'Indian Tribes of North America', *Bulletin American Ethnology*, Smithsonian Institution, 145 (1952).

2 Baart, J., personal communication, 1984.

3 Ceci, L., *The Effect of European Contact and Trade on the Settlement Pattern of Indians in Coastal New York, 1524-1665: The Archaeological and Documentary Evidence*. Ph.D. Dissertation, City University of New York, 1977.

SENECA SITES 1600 - 1687

1 <u>Dutch Hollow</u> 1600 - 1620	6 <u>Steele</u> 1635 - 1655
2 <u>Factory Hollow</u> 1600 - 1620	7 <u>Dann</u> 1655 - 1675
3 <u>Lima</u> 1620 - 1635	8 <u>Marsh</u> 1655 - 1675
4 <u>Warren</u> 1620 - 1635	9 <u>Rochester Junction</u> 1675 - 1687
5 <u>Power House</u> 1635 - 1655	10 <u>Boughton Hill</u> 1675 - 1687

0 40 miles

TRILLER

Ill. 1. Map of New York State showing Seneca villages of 1600-1687 A.D. and their relation to the Dutch at Fort Orange, Albany and New Amsterdam - New York City (drawing T. Miller, Rochester).

Kaart van de staat New York met Seneca dorpen van 1600-1687 en hun ligging ten opzichte van het Nederlandse Fort Orange bij Albany en Nieuw-Amsterdam - New York City.

in two large coexisting villages and two smaller satellite villages within a few miles of each other (ill. 1).⁴ Additional small settlements sometimes existed in newly acquired conquered areas. The early 17th-century Seneca population can be estimated at approximately 3000 persons. In spite of devastating losses brought about by catastrophic epidemics of European diseases and tribal warfare, the overall population remained fairly stable, even possibly growing slightly between 1600 and 1687, through the adoption and assimilation of conquered peoples, to a population of 4000 or more persons. Before the end of the 17th century, the Seneca were said to be composed of eleven assimilated peoples, most important of which were the Huron, Petun, Neutral, Erie, Susquehanna, Illinois, and Ottawa.⁵

Seneca villages were usually on small heights of land near a permanent water supply, such as a spring or stream. The densely packed villages were protected by wooden palisades. Their homes were multi-family longhouses with five to ten or more central fires serving twice that number of individual families. Larger villages averaged about eight to ten acres in area with another ten or more acres under cultivation. The Iroquois gained their subsistence by growing corn, beans, squash, and melons. Protein was acquired by hunting deer, bear, water fowl, and other smaller animals and by fishing in the well-stocked, numerous streams and lakes of their region. As a matter of practice or necessity, villages were moved about a mile or two every ten to twenty years in order to acquire fresh land for farming and a new supply of wood for fuel and for building. Between 1560 and 1687, these villages were moved seven times.⁶

Burial rituals and customs were greatly elaborated by the Seneca during the 16th and 17th centuries, particularly in the provision of lavish grave offerings to accompany the deceased. In addition to many other sorts of goods, the graves of children were supplied with necklaces of glass and shell beads, often to the count of hundreds and even thousands of beads. Adult

male graves often included wampum and glass bead belts, iron tools such as knives, awls, axes, scissors, flintlock muskets and pistols, brass kettles of food, and native-made pipes, combs, and ladles. Adult women were most typically buried with glass beads, iron knives and axes, a kettle of food, and an occasional comb or ladle. To acquire the European goods, the Seneca traded with the Dutch at Fort Orange (Albany) and, to a lesser extent, at New Amsterdam (New York City). While there, they probably also collected sherds of delftware and majolica, and ornamental prunts from broken glass goblets found on the Dutch dumps. These were later made into pendants and dice for their amusement. Lead bale seals, musket balls, and discarded gun parts may also have been collected on the Dutch dumps by the Senecas during these trading trips.

PLUNDERING OF BURIALS

Unfortunately, the enormous quantity of European trade goods that was buried in the ground with the dead in Seneca villages became the target of looters long before the days of modern collectors and archaeologists. There is archaeological evidence that Seneca burials were systematically plundered of valuable and useful items such as wampum and glass beads, guns and weapons, and brass kettles at the time of the French military expedition of the Marquis de DeNonville in 1687.⁷ The burials in the cemeteries of the villages actually destroyed by the French army and its 1000 Indian allies were quite carefully looted, while those of the preceding villages were less thoroughly done due to their being partially overgrown. The Indian allies of the French were composed of the remnants of defeated and displaced enemies of the Seneca, bent on revenge and eager for loot.

A similar catastrophe overtook the Seneca in 1779, during the American Revolution, when the Sullivan-Clinton Expedition devastated their villages and fields.⁸ After the defeat of the British and the Seneca,

4 Wray, Ch. F. and H. Schoff, 'A Preliminary Report on the Seneca Sequence in Western New York, 1550-1687', *The Pennsylvania Archeologist* (1953).

5 Thwaites, R. G. (ed.), *The Jesuit Relations and Allied Documents*, 1-73. New York 1959, XLV, 207.

6 Wray, Ch. F., 'Manual for Seneca-Iroquois Archaeology', in *Cultures Primitive*. Honeoye Falls, New York 1973.

7 Selden, G. B., 'The Expedition of the Marquis de DeNonville Against the Seneca Indians, 1687', *Rochester Historical Society* 4 (1925), 1-82.

8 Cook, F., *Journals of the Military Expedition of Major General John Sullivan against the Six Nations of Indians in 1779*. Auburn, New York 1887.

American farmers moved into western New York State and started clearing the fields and forests covering these former Seneca villages. They were often able to pay for the clearing and plowing of the land by selling wagon loads of scrap iron and brass from these sites to local blacksmiths. On the Dann Site, near Honeoye Falls, New York (ill. 1), it took the new land owner five years, from 1795 to 1800, to clear and level the fields. While clearing the land, he took three loads of iron axes, gun barrels, brass kettles, and miscellaneous metal scrap to the blacksmith.⁹ There is also the story of Abner Jones, a New Hampshire clockmaker who moved into the Seneca area in 1820 just to be able to dig up and collect enough yellow brass from trade kettles in Indian burials to enable him to make his clocks with brass parts. Most of his less fortunate competitors were forced to use wooden parts due to the general shortage of brass in the United States following the American Revolution.¹⁰

ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS

A series of archaeological investigations of the Seneca sites has been undertaken by the author and others over the course of the last fifty years. These excavations were aimed at clarifying the sequence and dating of known Seneca sites and the discovery of unknown sites in this sequence. The major emphasis was on the excavation of burials with their relatively intact offerings of material goods. The types and frequencies of European trade goods in these offerings have been particularly informative in this regard, in that they have proven to be a sensitive indicator of time differences. A summary of the varying quantities of some categories of these goods is outlined below. The chronology of sites referred to in this text is the end result of these efforts. It should be emphasized, however, that whereas the sequence of sites is very secure, the dates proposed represent relative approximations and may be in error by five to ten years, particularly for the early sites.

SUMMARY OF TRADE GOODS FOUND IN SENECA BURIALS

The following represents a brief synopsis of the quantities of some of the most significant types of trade goods found in Seneca burials during successive periods between 1600 and 1687 A.D. A tabular summary is provided in table 1 and illustrations of a few representative artifacts in ill. 2 to 17.

1600-1620 A.D.

Although trade goods had begun to flow into Seneca sites as early as 1560, the first tidal wave of Dutch goods reached the Seneca during the period of 1600 to 1620. The major villages of this period were Dutch Hollow and Factory Hollow (ill. 1). About 580 burials for which records were kept have been excavated from these sites. Of these, about 60% had recoverable offerings. Glass beads were definitely the most popular or available item of trade. A total of 36,760 has been recovered from the two sites. Iron items were also relatively common, with a total of 43 axes, 33 knives, and 8 awls. Brass kettles were still relatively scarce with only 12 occurring in burials. Bangles made from scraps of brass, however, were more common than at any later time. Fifty of them have been recorded. A few brass hawk bells and bracelets, as well as two cootie combs were also found. There is no evidence of guns, blankets, spoons, or scissors on these early sites (table 2). None of the burials of this time period show any evidence of looting prior to 1800.

1620-1635 A.D.

Unfortunately, the evidence from this time period is meager compared with that from the other periods. One of the two major sites, the Lima Site, lies under the modern village of that name. Most of its burials were destroyed years ago by roads and gravel quarrying, and no substantial archaeological collections exist. The other major site, Warren, was partially excavated over a hundred years ago, but most of the artifacts were lost in the New York State Museum fire of 1912. Records exist for only 42 more recently excavated burials. Nevertheless, considering the limited

⁹ Clinton, DeWitt, *Discourse Delivered before the New York Historical Society at their anniversary meeting, December 6, 1811*. New York 1812.

¹⁰ Jamison, T., *Antique Clock Collector and Researcher*, Chicago, Illinois, personal communication, 1984.

Table 1. Quantities of trade goods in Seneca burials, 1600-1687 A.D.
Hoeveelheden handelsgoederen in Seneca-graven, 1600-1687.

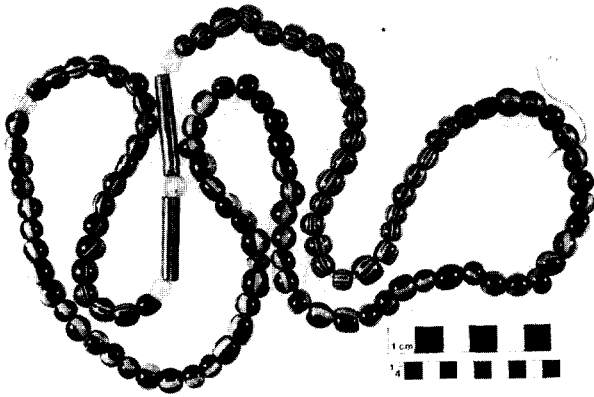
	1600-1620	1620-1640	1640-1655	1655-1675	1675-1687	
	Factory Hollow	Warren	Steele	Marsh	Boughton Hill	
	Dutch Hollow	(Lima)	Power House	Dann	Rochester Junction	
No. of burials excavated	582	42	469	537	559	<i>Aantal opgegraven graven</i>
% of burials with offering	60%	78%	80%	80-85%	80-85%	<i>% graven met grafgiften</i>
% of burials looted	—	—	50%	80-85%	90%	<i>% geplunderde graven</i>
No. of burials represented in RMSC collections	350	42	175	150	185	<i>Aantal graven opgenomen in de RMSC-verzamelingen</i>
Numbers of:						<i>Aantal:</i>
* glass beads	36 760	8 300	16 220	32 730	38 940	* <i>glazen kralen</i>
* glass buttons	—	19	185	32	11	* <i>glazen knopen</i>
iron axes	43	8	34	46	63	* <i>ijzeren bijlen</i>
iron knives	33	10	86	208	286	<i>ijzeren messen</i>
iron awls	8	4	29	26	59	<i>ijzeren elzen</i>
** guns/gun parts	—	2	18	30	50	** <i>geweren/geweeronderdelen</i>
swords	—	1	3	4	3	<i>zwaarden</i>
mirror boxes	—	—	10	13	16	<i>spiegeldozen</i>
iron bracelets	—	—	16	41	7	<i>ijzeren armbanden</i>
scissors	—	1	16	26	39	<i>scharen</i>
jew's harps	—	—	1	3	5	<i>mondharpen</i>
** blankets	—	1	18	35	34	** <i>deken</i>
brass dangles	50	1	12	1	7	<i>bronzen enkelbanden</i>
brass bracelets	11	—	5	41	5	<i>bronzen armbanden</i>
brass chain	—	—	10	5	—	<i>bronzen ketting</i>
brass hawk bells	4	1	49	43	24	<i>bronzen valkebellen</i>
brass kettles	12	7	156	300	242	<i>bronzen ketels</i>
brass thimbles	—	—	15	13	1	<i>bronzen vingerhoeden</i>
brass tobacco boxes	—	—	2	3	2	<i>bronzen tabaksdozen</i>
brass spoons	—	—	11	13	9	<i>bronzen lepels</i>
cootie combs	2	—	7	4	—	<i>luizenkammen</i>
kaolin pipes	—	1	6	5	5	<i>pijpen</i>
lead seals	—	—	17	32	2	<i>loden zegels</i>
* bead and button counts based on RMSC collections						* <i>aantallen kralen en knopen gebaseerd op RMSC-verzamelingen</i>
** occurrence, not count						** <i>aantallen malen voorgekomen, niet geteld</i>

Table 2. Metal trade goods recovered from surface of Dann site between 1978 and 1984 using a metal detector (author only). *De hoeveelheden metalen handelsvoorwerpen, opgegraven door de schrijver met behulp van een metaaldetector bij de Dann-vindplaats tussen 1978 en 1984.*

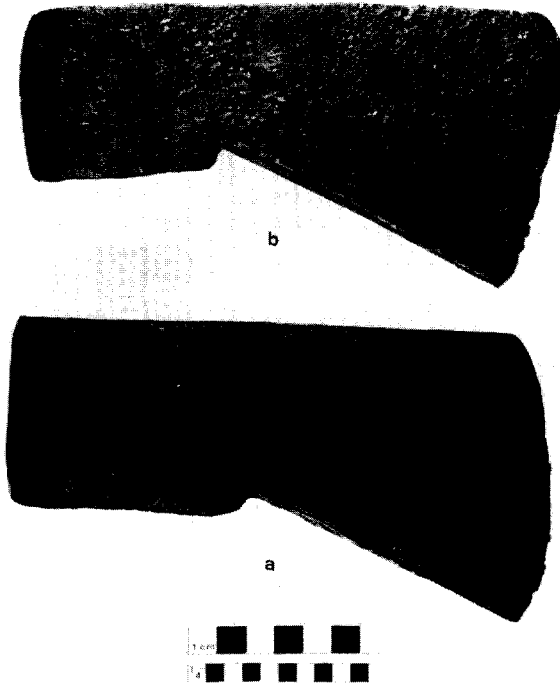
GUN PARTS		GEWEERONDERDELEN	IRON ARTIFACTS	IJZEREN ARTEFACTEN
barrel fragments	177	<i>loopfragmenten</i>	axes	70 <i>bijlen</i>
batteries	239	<i>batterijen</i>	ax fragments	250 <i>bijlfragmenten</i>
bolts	271	<i>bouten</i>	awls	298 <i>elzen</i>
breach plugs	12	<i>staartschroeven</i>	chisels	79 <i>beitels</i>
butt plates (brass & iron)	11	<i>kolfplaten (brons en ijzer)</i>	fish hooks	19 <i>visbaken</i>
caps (upper jaw)	280	<i>bovenste haanlippen</i>	jew's harps	17 <i>mondharpen</i>
clips, ramrod (brass)	30	<i>laadstokkokers</i>	keys	3 <i>sleutels</i>
dogs	9	<i>sperbaken</i>	knives & fragments	509 <i>messen en -fragmenten</i>
hammers	194	<i>banen</i>	nail rod & bales	784 <i>spijkerijzers</i>
lock plates & parts	168	<i>slotplaten en onderdelen</i>	nails, hand wrought	549 <i>spijkers, handgesmeed</i>
pans	255	<i>pannen</i>	rapier pommels	2 <i>rapierknoppen</i>
screws (lock plates)	50	<i>schroeven van slotplaten</i>	saw fragments	2 <i>zaagfragmenten</i>
screws, upper vice	166	<i>steenschroeven</i>	strike-a-light	2 <i>vuurslagen</i>
sears	251	<i>stangen</i>		
sight, rear (brass & iron)	16	<i>achtervizieren (brons en ijzer)</i>	total	2 583 <i>totaal</i>
springs, battery	244	<i>batterijveren</i>		
springs, hammer	191	<i>slagveren</i>		
triggers	350	<i>trekkers</i>	LEAD ARTIFACTS	LODEN ARTEFACTEN
trigger guards (brass & iron)	14	<i>trekkerbeugels (brons en ijzer)</i>	bars, pieces	53 <i>staven, stukken</i>
tumblers	342	<i>tuimelaars</i>	balls, musket & pistol	1 092 <i>musket- en pistoolkogels</i>
wormers	3	<i>krassers</i>	carvings	<i>snijwerk</i>
			Dutchman	1 <i>Nederlander</i>
total	3 273	<i>totaal</i>	fish	1 <i>vis</i>
			turtle	5 <i>schildpad</i>
			pipe effigies	11 <i>figuratieve</i>
BRASS ARTIFACTS	280	BRONZEN		<i>pijpekoppen</i>
		ARTEFACTEN	seals	28 <i>zegels</i>
arrow points	280	<i>pijlpunten</i>	splashings	520 <i>druppels</i>
fish hooks	1	<i>visbaken</i>		
Jesuit rings	17	<i>jezuïtenringen</i>	total	1 711 <i>totaal</i>
kettle ears	14	<i>keteloren</i>		
kettle, melted scraps	1 028	<i>gesmolten stukjes ketel</i>	GRAND TOTAL	11,129 <i>ALGEHEEL TOTAAL</i>
kettle patches	26	<i>ketellappen</i>		
kettle scraps	2 195	<i>ketelfragmenten</i>		
spoon fragments	1	<i>lepelfragmenten</i>		
total	3 562	<i>totaal</i>		

sample of burial offerings, the quantities of trade goods are suggestive of the fact that goods had become more readily available. A total of 8300 glass beads, many of them tiny seed beads, has been counted from the Warren Site. Iron tools were also relatively common, with a total of 8 iron axes, 10 iron knives, and 4 iron awls. Two burials produced a few flintlock

gun parts and 3 more included lead musket balls. These are the very first indications that the Seneca were becoming familiar with firearms and were acquiring at least a few parts. Brass kettles increase at this time, with 7 reported in burials. Brass bangles and hawk bells decline; only one of each is reported. Appearing for the first time in a Seneca burial is a kaolin

Ill. 2. Necklace of early Dutch trade beads, Dutch Hollow, 1600-1620 A.D., 659/v (photo T. Miller, Rochester).
Halsketting van vroege Nederlandse handelskeraten, Dutch Hollow, 1600-1620, 659/v.

Ill. 3. Iron trade axes: a Factory Hollow, 1600-1620 A.D., 6093/102; b Power House, 1635-1655 A.D., 2451/24 (photo T. Miller, Rochester).
Ijzeren bijlen: a Factory Hollow, 1600-1620, 6093/102; b Power House, 1635-1655, 2451/24.

(ball clay) pipe portraying a man on horseback as a heel mark. There is also no evidence that burials on these sites were looted prior to 1800.

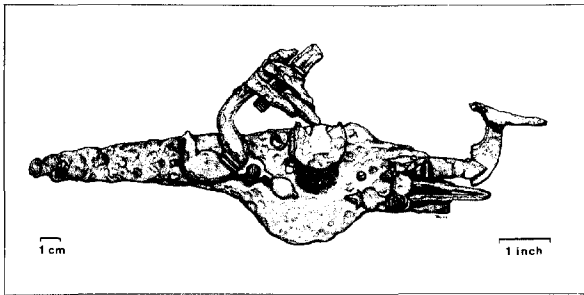
1635-1655 A.D.

During this time period, the volume of Dutch trade goods increased immensely. The two major sites are Power House and Steele (ill. 1). There is recorded information on 469 burials excavated from these sites. Of these, 80% had burial offerings. Glass beads are still the most abundant European item, but are outnumbered by the Dutch-controlled shell wampum bead by a two to one ratio. From these sites there are over 16,220 glass beads. Iron trade goods continue to increase with 34 iron axes, 86 iron knives, 29 iron awls, 16 iron scissors, 10 iron mirror boxes, 16 iron bracelets, 18 flintlock guns and pistols (complete or partial), gun powder, lead musket balls and bars, and 3 iron swords or rapiers. Brass goods, especially kettles, increased markedly; inventories show 156 brass kettles, 12 brass bangles, 49 brass hawk bells, 2 brass tobacco boxes, 11 brass spoons (some tin-plated), 5 brass bracelets, 15 brass thimbles, 10 ornamental brass chains, 38 brass buttons, and a jew's harp. Other items include 18 occurrences of fragments of blankets, 7 walrus ivory cootie combs, 6 kaolin (ball clay) pipes, and 185 glass buttons (see table 2).

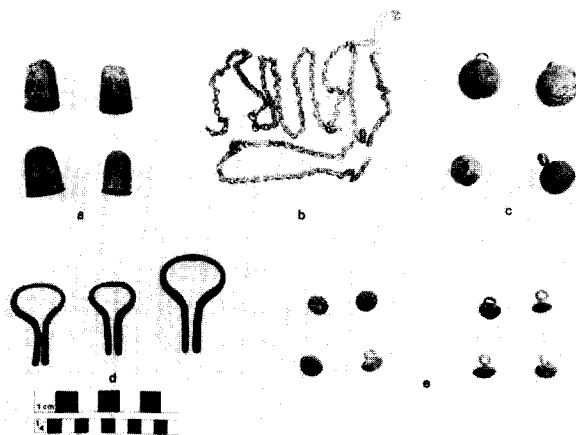
Individual items of significance from these sites include: a Wilhelm Frederick, Prince of Orange brass mirror box (ill. 9), lead bale seals from Leiden, Amsterdam and Kampen, a silver wine taster of English origin dated 1637; French Jesuit rings and medals; glass prunts from goblets; and pendants and dice made from delftware and majolica (ill. 10). There is archaeological evidence that about 50% of the burials on these sites had been looted prior to the clearing of the land. Most of the looting is presumed to have occurred at the time of the DeNonville Expedition in 1687. Thus, the counts of European goods indicated here are probably significantly lower than they might otherwise have been.

1655-1675 A.D.

The two major sites of this period are Dann and Marsh (ill. 1). There are 537 recorded burials from these sites.

Ill. 4. Early flintlock mechanism, Power House, 1635-1655 A.D., 6242/24 (drawing T. Miller, Rochester).
Vroeg vuursteenslot van geweer, Power House, 1635-1655, 6242/24.

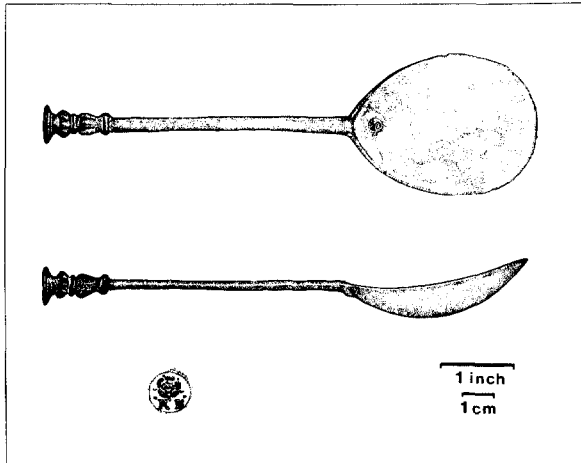
Ill. 5. Brass trade goods: *a* thimbles, Power House, 1635-1655 A.D., 691, 692, 1696, 2067/24; *b* chain, Power House, 1635-1655 A.D., 702/24; *c* hawk bells, Power House, 1635-1655 A.D., 1009, 1225/24; *d* jew's harps, Power House, 1635-1655 A.D., Marked 'R', 2788, 2789, 3243/24; *e* buttons, Power House and Steele 1048/24 and 12230-12233/100 (photo T. Miller, Rochester).
Bronzen handelsgoederen: *a* vingerhoeden, Power House, 1635-1655, 691, 692, 1696, 2067/24; *b* ketting, Power House, 1635-1655, 702/24; *c* valkebellen, Power House, 1635-1655, 1009, 1225/24; *d* mondharpen, Power House, 1635-1655, gemerkt 'R' 2788, 2789, 3243/24; *e* knopen, Power House en Steele, 1048/24 en 12230-12233/100.

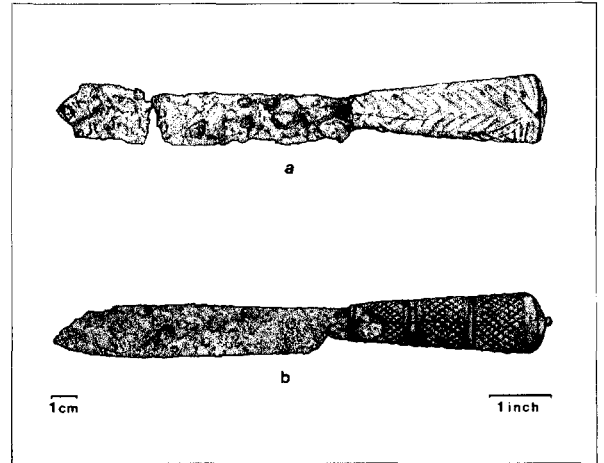
Ill. 6. Walrus ivory artifacts: *a* necklace, Rochester Junction, 1675-1687 A.D., 225/29; *b* cootie comb, Power House, 1635-1655 A.D., 753/24; *c* cootie comb, perforated, Power House, 1635-1655 A.D., 5270/24 (photo T. Miller, Rochester).
Artefacten van walrusivoor: *a* ketting, Rochester Junction, 1675-1687, 225/29; *b* luizenkam, Power House, 1635-1655, 753/24; *c* luizenkam, geperforeerd, Power House, 1635-1655, 5270/24.

Burial offerings were included in 82% of these. Glass beads are more plentiful than at any other time and outnumber shell wampum beads by a ratio of two to one. More than 32,730 glass beads have been recorded from these sites. Glass buttons are common, with 32 having been recovered. Iron tools are even more numerous than on preceding sites, with 46 iron axes,

208 iron knives, 26 iron awls, 26 iron scissors, 13 iron mirror boxes, 62 iron bracelets, 4 iron swords or rapiers, and 30 flintlock guns and pistols (complete or partial). Brass goods are also more abundant and include 300 brass kettles, 43 brass hawk bells, 1 brass bangle, 3 brass tobacco boxes, 13 tinned brass spoons, 41 brass bracelets, 13 brass thimbles, 5 segments of

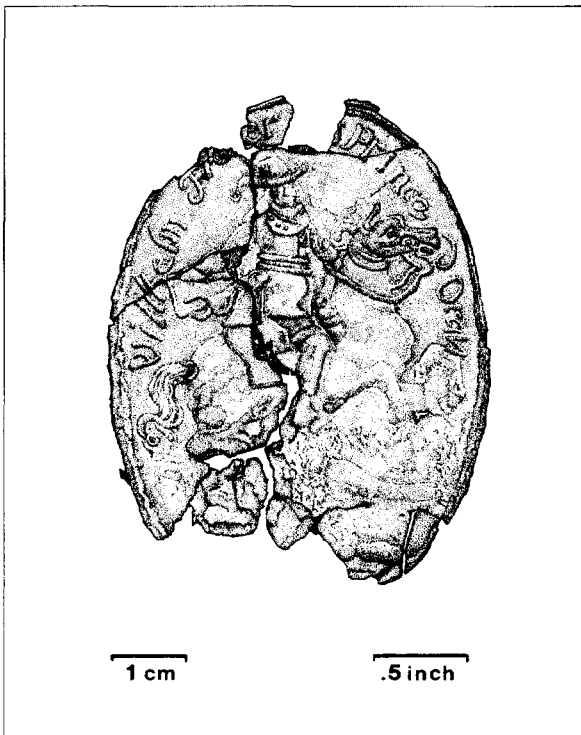

Ill. 7. Tinned brass spoon, 'R.B.' hallmark, Power House, 1635-1655 A.D., 1014/24 (photo T. Miller, Rochester).
Vertinde koperen lepel, 'R.B.' stempel, Power House, 1635-1655, 1014/24.

Ill. 8. Bone handled iron knives: a Power House, 1635-1655 A.D., 399/24; b Dann, 1655-1675 A.D., 874/28 (drawing T. Miller, Rochester).

IJzeren messen met benen heften: a Power House, 1635-1655, 399/24; b Dann, 1655-1675, 874/28.

Ill. 9. Brass mirror box cover, Wilhelm Frederick, Prince of Orange, Power House, 1635-1655 A.D., 1348/24 (drawing T. Miller, Rochester).
Koperen deksel van een spiegeldoos, Willem Frederik, Prins van Oranje, Power House, 1635-1655, 1348/24.

ornamental brass chain, and brass buttons. Other items included 35 blanket fragments, 4 walrus ivory cootie combs, and 5 kaolin (ball clay) pipes (table 2).

Important individual artifacts from these sites include: a Dutch three-legged redware pipkin (ill. 11); a German stoneware jug with a pewter lid (ill. 12); 2 delftware blue on white chocolate cups; a brass kettle (ill. 13); 2 pewter porringers (ill. 14); a pewter baby bottle (ill. 15); a tinned brass basin; a brown glazed cup; lead bale seals from Kampen; Jesuit rings and medals; a Frederick Henry, Prince of Orange mirror box lid dated 1634 (ill. 16) and glass prunts from German goblets. There is evidence that about 80-85% of the burials on these sites had been looted prior to the clearing of the land, again very significantly diminishing the quantities of European goods that were originally present in burial offerings. The majority of the looting is again assumed to have occurred during the DeNonville Expedition of 1687 A.D.

1675-1687 A.D.

The sites of this time period represent the end of the northward migration of the Seneca villages, brought about by their destruction at the hands of DeNonville's expedition in 1687 A.D. The two major sites are

those at Rochester Junction and Boughton Hill (ill. 1). Records are available on 559 burials from these sites, revealing that 80-85% were accompanied by burial offerings. Glass beads, although predominantly not Dutch and believed to be English, are still the most abundant European trade item. A total of 38,940 glass beads have been found on these sites. The total of only eleven glass buttons recovered from these sites is significantly less than from the previous sites.

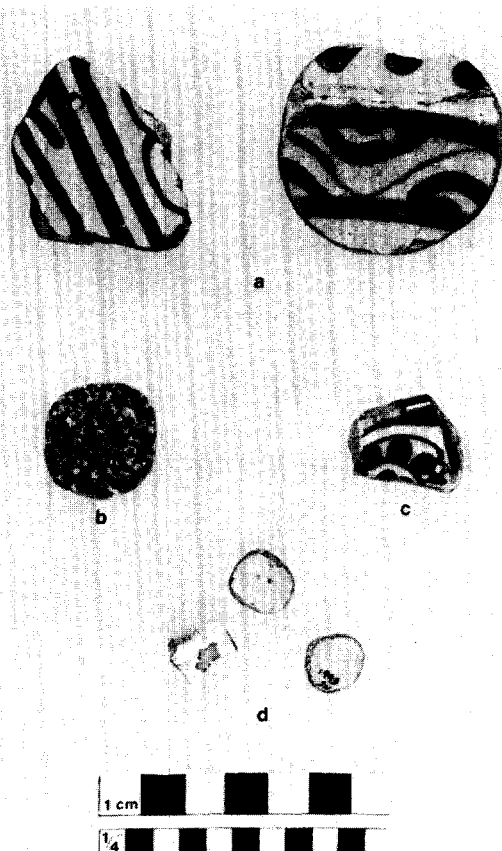
Iron tools are numerous, with 63 iron axes, 286 iron knives, 59 iron awls, 39 iron scissors, 16 iron mirror boxes, 7 iron bracelets, 5 iron jew's harps, 3 iron swords or rapiers, and 50 flintlock muskets and pistols (complete or partial). Brass goods were just as plentiful, with 242 brass kettles, 7 brass bangles, 24 brass hawk bells, 2 brass tobacco boxes, 9 tinned brass spoons, 5 brass bracelets, and 1 brass thimble (see table 2). Other goods included 34 occurrences of blanket fragments, and 15 kaolin (ball clay) pipes. Notably missing are Dutch cootie combs, brass buttons, and brass chain and most varieties of glass beads. Unusual items from these sites include a Dutch jug with the Amsterdam Coat of Arms (ill. 17) and Jesuit rings and medals. Except for the carryover of some Dutch items, the increase in non-Dutch items reflects the English takeover of Albany (Fort Orange) and the Iroquois trade in 1664 A.D.

Archaeological evidence supports the idea that about 90% of the graves at these sites had been looted prior to the clearing of the land. The looters were mainly searching for wampum and glass beads, useable guns and gun parts, good kettles in which to carry their loot, and any other useable European items. Native-made items such as pipes, combs, and ladles were usually left mixed in the grave fill or thrown out of the grave. Some kettles and gun barrels were stamped or beaten flat to be used as digging tools for more grave robbing. Thus, it is clear that the European

trade good inventory would originally have been much greater than indicated by burial excavation. The looting was most likely done by the Indian allies of the French, as no French soldier's items such as buttons, buckles, etc., have ever been found in these disturbed graves.

SURFACE EVIDENCE

In spite of the extensive excavations that have taken place on most of these Seneca village sites, surface collections still yield great quantities of archaeological materials, adding significantly to our estimates of European goods that had reached these sites. The Dann Site at Honeoye Falls, New York (ill. 1), has been one of the most productive in this respect. One collector, who hunted it yearly between 1920 and 1970

Ill. 10. Delft and majolica pendants and dice: a delft pendants, Power House, 1635-1655 A.D., 732, 733/24; b delft die, Boughton Hill, 1670-1687 A.D., 167/98; c delft pendant, Dann, 1655-1675 A.D., 1515/28; d majolica dice, Power House, 1635-1655 A.D., 193, 194, 3227/24 (photo T. Miller, Rochester).

Faience en majolica bangers en dobbelstenen: a faience bangers, Power House, 1635-1655, 732, 733/24; b faience dobbelsteen, Boughton Hill, 1670-1687, 167/98; c faience banger, Dann, 1655-1675, 1515/28; d majolica dobbelstenen, Power House, 1635-1655, 193, 194, 3227/24.

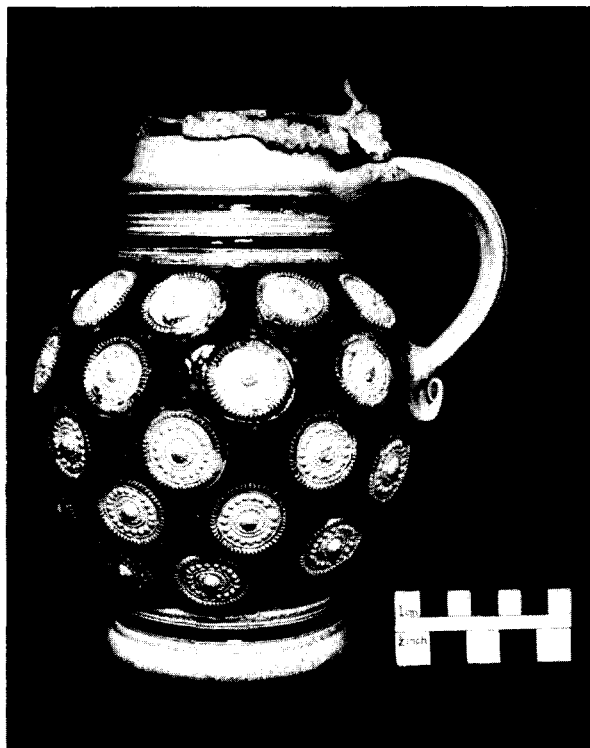
Ill. 11. Redware pipkin, Dann, 1655-1675 A.D., 372/28 (photo T. Miller, Rochester).

Kookkan van rood aardewerk met loodglazuur, Dann, 1655-1675, 372/28.

Ill. 13. Brass kettle, Dann, 1655-1675 A.D., 6001/28 (photo T. Miller, Rochester).

Koperen pan, Dann, 1655-1675, 6001/28.

Ill. 12. German stoneware jug with pewter lid, Dann, 1655-1675 A.D., 2628/28 (photo T. Miller, Rochester).

Duitse kruik van steengoed met tinnen deksel, Dann, 1655-1675, 2628/28.

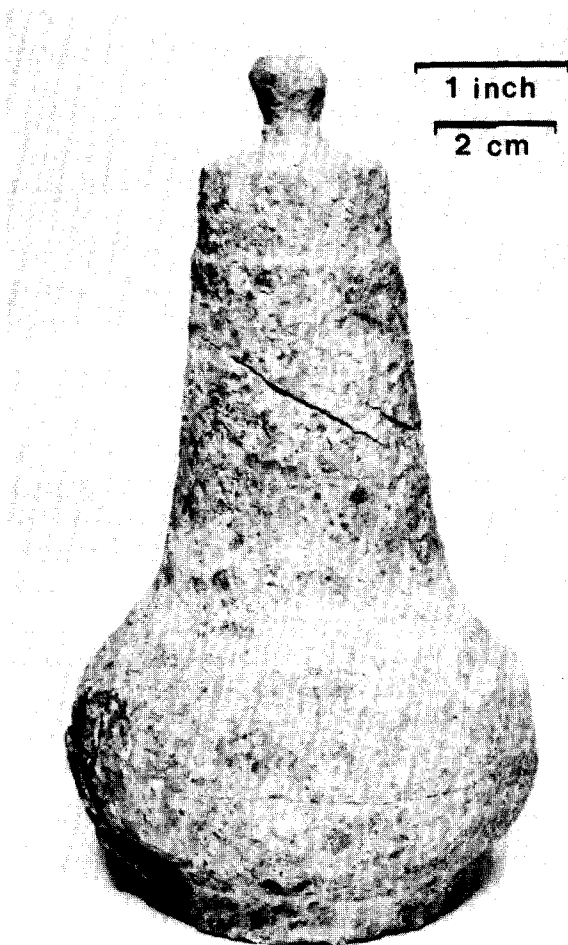

Ill. 14. Pewter porringer, Dann, 1655-1675 A.D., 400/28.

Tinnen papkom, Dann, 1655-1675, 400/28.

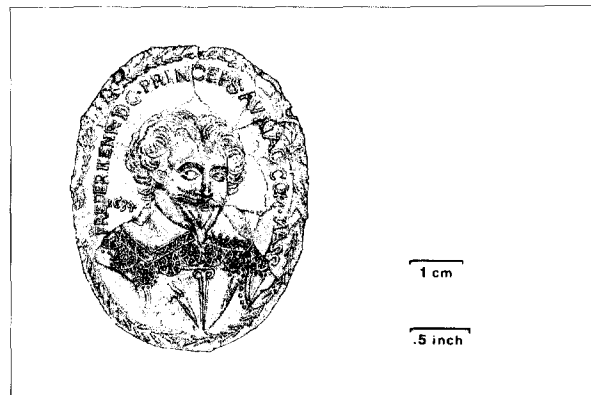
found a total of 18,000 glass and shell beads on the surface. Every owner who operated the farm collected thousands of beads and artifacts. In 1913, the New York State Museum purchased the archaeological collection of the farm's owner, John Dann, to rebuild its collection lost in the State Museum fire of 1912.¹¹

Between 1980 and 1984, after nearly two centuries of yearly plowing, farming, and the collection of artifacts from this village site, the author, using a mod-

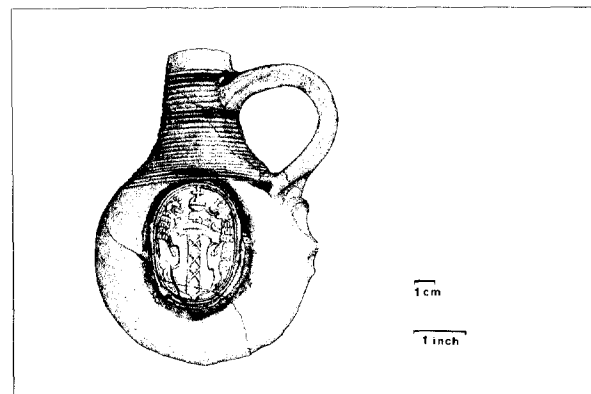
Ill. 15. Pewter baby pacifier, Marsh, 1655-1675 A.D., 549/99 (photo T. Miller, Rochester).

Tinnen fopspeen, Marsh, 1655-1675, 549/99.

Ill. 16. Brass mirror box cover, Frederick Henry, Prince of Orange, Count of Nassau, dated 1634, Dann, 1655-1675 A.D., 239/28 (drawing T. Miller, Rochester).

Bronzen deksel van een spiegeldoos, Frederik Hendrik, Prins van Oranje, Graaf van Nassau, gedateerd 1634, Dann, 1655-1675, 239/28.

Ill. 17. Saltglazed stoneware jug, blue on gray, Rhineland, with Coat of Arms of Amsterdam, Boughton Hill, 1675-1687, 1867/103 (photo T. Miller, Rochester).

Kruik van steengoed, zoutglazuur, blauwe beschildering, Rijnlands, met het wapen van Amsterdam, Boughton Hill, 1675-1687, 1867/103.

ern metal detector, was able to recover over 11,000 artifacts, including 70 iron axes, over 3000 flintlock gun parts, over 1000 lead musket balls, and nearly 300 brass arrow-points (table 1). Furthermore, about 2000 glass and shell beads are discovered on the surface every year, in addition to gunflints, arrowpoints, pendants, rings, etc. Certain artifacts are even more plentiful in the refuse and on the surface than in the burials, especially on sites between 1640 and 1670. Some of these are fragments of kaolin pipes, brass and iron jew's harps, brass arrowpoints, lead musket balls, Je-

suit rings, flintlock gun parts, sword or rapier pommels, carvings in lead of animal and human figures, and glass and shell beads.

CONCLUSION

The total quantity of European trade goods received by the Seneca during the years of dominant Dutch influence (1600-1687 A.D.) is a considerable amount. If we choose certain key artifacts found in burials in

the Rochester Museum and Science Center's collection, we find: 132,980 glass beads, 228 glass buttons, 194 iron axes, 629 iron knives, 126 iron awls, 82 scissors, 98 flintlock guns and pistols, 88 occurrences of blankets, 717 brass kettles, 33 brass and pewter spoons, 17 kaolin pipes, 51 lead bale seals, 116 brass hawk bells, and 51 brass and iron bracelets.

Taking into consideration the number of artifacts collected over the years from the middens and from the surface of the village sites, we can probably quite reasonably double this amount. Then, since from 50 to 90 percent of the burials between 1635 and 1687 A.D. were looted during the DeNonville raid of 1687 A.D., we can presumably double this figure yet again. Let us, then, consider that this figure represents just the material acquired by the Seneca, the most distant member of the Iroquois League from the Dutch trading posts. Since the Seneca were just one of the five members of the League and, at most, equalled less than half of its population, then we could probably double or triple this total figure again for an estimate of the materials sent to the entire League. These estimates may actually be very conservative considering the quantity of material that was ultimately lost or destroyed. Also, these figures do not include those articles going to other Indian tribes of the Atlantic Coast or those bartered by the Iroquois to other tribes farther inland or to Canada.

SAMENVATTING*

NEDERLANDSE HANDELSARTIKELEN BIJ DE SENECA-IROKEZEN, 1600-1687, EEN KWANTITATIEF ONDERZOEK

Tussen 1600 en 1687 werden grote hoeveelheden Europese artikelen door de Nederlanders naar de Nieuwe Wereld verzonden om die met de Irokezen te

ruilen voor pelzen. De meest populaire artikelen waren glazen kralen en knopen, ijzeren bijlen, messen en elzen, koperen pannen, armbanden, mondharpen, spiegel- en tabaksdozen, geweren met vuursteensloten, pistolen, buskruit en loden kogels, dekens en pijpen. Duizenden van deze artikelen zijn drie eeuwen lang bewaard gebleven in de grond van voormalige Seneca-dorpen in het westen van de staat New York. Veel hiervan bevindt zich thans in de verzameling van het Rochester Museum and Science Center in Rochester, New York.

Indien wij uitgaan van het aantal artefacten dat door de jaren heen werd verzameld uit afvalhopen en aan de oppervlakte van nederzettingen, kunnen wij dit aantal waarschijnlijk verdubbelen en, aangezien 50 tot 90 procent van de graven tussen 1635 en 1687 werd geplunderd tijdens de expeditie van DeNonville in 1687, kan ook dit aantal nog wel worden verdubbeld. Laten wij hierbij ook in aanmerking nemen dat dit aantal slechts het materiaal vertegenwoordigt dat door de Seneca's werd verkregen, die van alle stammen van het Irokese stammenverbond, het verst verwijderd woonden van de Nederlandse handelsposten. Aangezien de Seneca's slechts één van de vijf stammen van dit verbond waren en op zijn hoogst minder dan de helft van de bevolking van dit verbond vertegenwoordigden, kunnen wij dit totale aantal waarschijnlijk nogmaals met twee of met drie vermenigvuldigen om een schatting te verkrijgen van de totale hoeveelheid goederen, die naar het gehele verbond werd gezonden. Deze schatting kan heel goed aan de lage kant zijn, gezien de hoeveelheid goederen die verloren is geraakt of is vernietigd. Bovendien zijn in deze aantallen niet die artikelen opgenomen die naar andere Indiaanse stammen aan de Atlantische kust gingen of die door de Irokezen geruild werden met andere dieper landinwaarts of in Canada wonende stammen.

* De auteur, Charles F. Wray, was lid en ere-curator van de afdeling Antropologie van het Rochester Museum & Science Center; voormalig voorzitter, lid en bestuurslid van de New York State Archeological Association en van die instelling ook voormalig voorzitter van de Morgan Chapter; voormalig hoofd van de afdeling Mineralen van het Ward's Natural Science Establishment en lid van de Society for Pennsylvania Archeology. De verzameling van Charles Wray, één van de mooiste die er is, is

een internationaal bekende archeologische verzameling van artefacten van de Seneca en berust thans in het Rochester Museum & Science Center. Zijn publikaties en artikelen richten zich voornamelijk op de archeologie van de Seneca en bevatten onder andere analyses van vuursteen, de chronologie van historische Seneca-dorpen en een handboek over de Seneca-archeologie.

JAN THIJSSEN*

DE ANALYSE VAN 17E- EN 18E-EEUWS AARDEWERK UIT VONDSTCOMPLEXEN VAN HET WATERLOOPLEIN TE AMSTERDAM

Voor de bouw van het nieuwe stadhuis annex muziektheater aan het voormalige Waterlooplein te Amsterdam werd ongeveer de helft van het plein in 1981 en 1982 door de gemeentelijke afdeling archeologie onderzocht. Het onderzoek verschafte inzicht in het ontstaan en de bewoningsgeschiedenis van het Waterlooplein. Oorspronkelijk liep op de plaats van het Waterlooplein een buitenbocht van de rivier de Amstel. Geleidelijk werd het gebied door de uitleg van percelen vanaf de zeedijk (nu de Jodenbreestraat) aan de rivier onttrokken. Deze perceelsgewijze landwinning kwam tot een einde toen het stadsbestuur in 1591 besloot om hier een groot bouwterrein aan te leggen. Het plan werd in de periode 1592-1596 uitgevoerd door de Amsteloever op te hogen en verder aan te plempen met huisvuil, afgedekt met kleizoden. Na het graven van twee grachten, de Houtgracht en de Leproengracht, kreeg het gebied de vorm die op de kaart van Balthasar Florisz uit 1625 te zien is (afb. 1). Het terrein is in dat jaar al volgebouwd en omgeven door houtwerven. Er staan vier huizenblokken op, die door de Korte en Lange Houtstraat van elkaar gescheiden worden. Na 1625 moest de Amstel nog herhaaldelijk inkrimpen voordat de nog bestaande oever werd afgebakend. In 1882 werden de Houtgracht en de Leproengracht gedempt en ontstond het Waterlooplein.

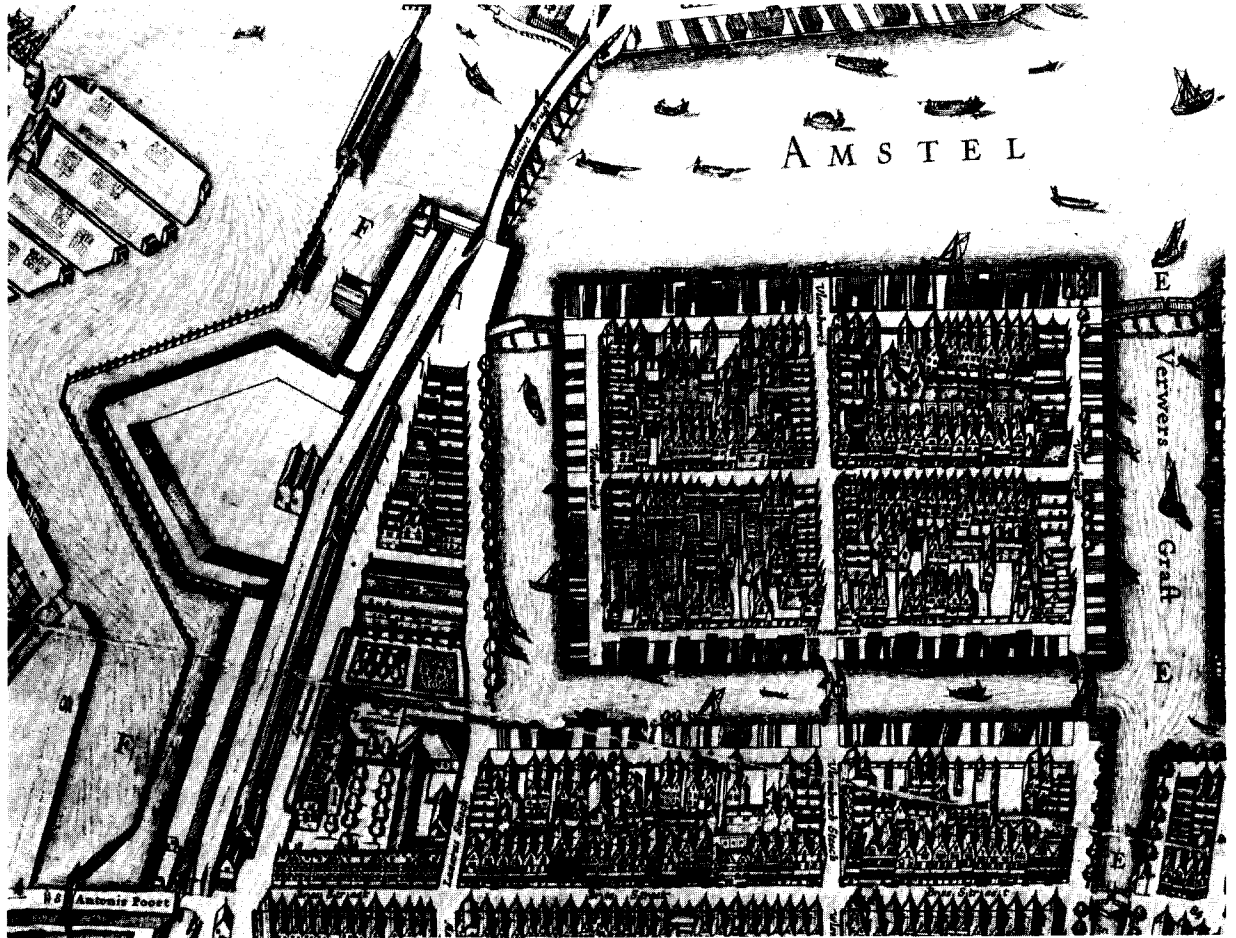
Het belangrijkste deel van het onderzoek werd gevormd door de opgraving van één compleet woonblok in 1981 en als aanvulling daarop het opgraven van de

beerputten van een tweede blok in 1982. Het ging om de twee blokken die we op de kaart van Balthasar Florisz zien aan de Amstel van de Verwersgracht tot aan de Leproengracht. Een gegeven daarbij was dat de bewoners van het 'Waterlooplein' op grond van archivalische bronnen in een aantal sociale groepen waren onder te brengen. Aan de Amsteloever (Zwanenburgerstraat) en aan de grachten woonden de meer en minder goeude kooplieden; aan de Korte en Lange Houtstraat huisden overwegend ambachtslieden. Tot in de Tweede Wereldoorlog had de buurt een sterk joods karakter. Sinds het begin van de 17e eeuw woonden er Portugese joden. Later vonden ook Duitse en Poolse joden hier hun onderkomen.

Het onderzoek richtte zich in de eerste plaats op het verzamelen van materiële overblijfselen die de veronderstelde sociale verschillen archeologisch aantoonbaar zouden kunnen maken. De meeste aandacht ging daarbij uit naar de in de regel achter de huizen gelegen beerputten, die als vergaarbak van huishoudelijk afval in dezen een belangrijke rol spelen. Door het verwijderen van een zijwand was een stratigrafische bestudering van de inhoud mogelijk en konden de materiële resten als gesloten vondstcomplexen worden geborgen. In de complexen bevindt zich verschillend materiaal: aardewerk, glas, metaal, bot, hout, leer en textiel. Daarnaast werden systematisch beermonsters genomen ten behoeve van botanisch en zoölogisch detailonderzoek. Het zijn overigens niet alleen de vond-

* J. Thijssen studeerde biologie aan de Katholieke Universiteit Nijmegen en oecologische prehistorie, provinciaal-Romeinse en Middeleeuwse archeologie aan de universiteit van Amsterdam (Instituut voor Prae- en protohistorie). Hij publiceerde over

Romeins aardewerk en werkte als gemeentearcheoloog te Deventer. Hij bewerkt sinds 1979 aardewerk uit de stadskern van Nijmegen en is sedert 1981 betrokken bij de bewerking van aardewerkcomplexen uit Amsterdam.

Afb. 1. Detail uit kopergravure van Balthasar Florisz van Berckenrode uit 1625 (foto Dow Amsterdam, Amsterdams Historisch Museum, Afd. Archeologie).

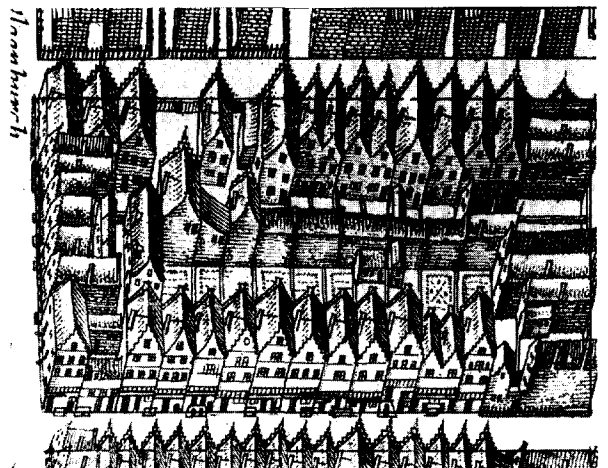
Detail of a copperplate engraving by Balthasar Florisz van Berckenrode from 1625.

sten uit de beerputten die indicaties voor sociale stratificatie geven. Ook de grootte van de huizen, de aanwezigheid van kelder of tuin en de constructie van de beerput kunnen aanwijzingen geven over de welstand van de bewoners. Een teken van welvaart was ook een opgegraven reeks van zomerkeukens achter een aantal panden aan de Amstelzijde (afb. 2).

Direct na de opgraving van 1982 is er een begin gemaakt met de verwerking van de diverse materiaal-

Afb. 2. Detail van afb. 1. Het in 1981 compleet opgegraven huizenblok met op het binnenterrein de zomerkeukens (foto Dow Amsterdam, Amsterdams Historisch Museum, Afd. Archeologie).

Detail of ill. 1. The block of houses that was fully excavated in 1981 with the summer kitchens in the inner yard.

groepen. Daarna werd de bestudering van de keramiek en het botmateriaal, zijnde de belangrijkste bestanddelen van de complexen, ter hand genomen. Een eerste vereiste was daarbij de criteria vast te stellen voor een verantwoorde differentiatie van de complexen. Wat het aardewerk betreft leek het zinvol aansluiting te zoeken bij het bestaande onderzoekprogramma van de Archeologische Dienst. Het doel daarvan is door middel van een kwantitatieve en kwalitatieve inventarisatie van een reeks representatieve vondstcomplexen de materiële cultuur en zijn ontwikkeling te reconstrueren. Met het oog hierop is het opgravingsprogramma steeds afgestemd geweest op het bijeenbrengen van vondstcomplexen die met behulp van historische bronnen goed gedateerd kunnen worden. Vrijwel zonder uitzondering zijn ze afkomstig uit pakketten huisvuil, dat in Amsterdam door de eeuwen heen op grote schaal is benut voor het ophogen en op peil houden van het woonniveau. Op deze wijze werd de voortdurende bodemdaling door het inklinken van het veen in de ondergrond teniet gedaan. In de loop der jaren is zo een reeks van standaardcomplexen opgesteld, die met intervallen van ongeveer 25 jaar de periode van circa 1200 tot 1900 bestrijkt. Dit onderzoekprogramma kan door het bestuderen van de sociale differentiatie een extra dimensie krijgen, waarbij de geïnventariseerde standaardcomplexen als referentiekader dienen. Bij de bewerking van de complexen wordt in kwalitatief opzicht onderscheid gemaakt in: rood-, grijs- en witbakkend aardewerk, majolica, faience, steengoed en porselein als de belangrijkste groepen; in kwantitatieve zin wordt van de (door vorm en functie) bepaalde typen het aantal aanwezige exemplaren geteld.

Voor de standaardcomplexen tot circa 1600 is de typologische inventarisatie afgerond. Derhalve ontbreekt voorsnog de basis voor de bewerking van het 17e- en 18e-eeuwse beerputmateriaal van het Waterlooplein. Gezien zowel het arbeidsintensieve karakter van de typologische inventarisatie als de vormenrijkdom van het te bewerken materiaal werd besloten de kwantitatieve verwerking van de Waterloopleinvondsten te beperken tot het door middel van wegen vaststellen van het aandeel van de voornoemde groepen in het geheel van de keramiekvondsten. Op deze wijze zijn 28 complexen verwerkt (tabel 1).

Om een chronologische ordening in de complexen aan te kunnen brengen zijn ze op grond van een algemene indruk gedateerd. Daarbij zijn ook enkele stukken keramiek opgevallen, die direct in de richting van joodse huishoudens wijzen: zogenaamde pesachbordjes van Delfts aardewerk (met Hebreeuwse tekst) en Portugese majolica. De laatste groep kan moeiteloos met de uit dat land afkomstige joden in verband worden gebracht. Ook in andere materiaalgroepen, en wel speciaal onder de metaalvondsten zijn voorwerpen aangetroffen, die zonder meer aan joodse bewoners kunnen worden toegeschreven.

Aan de hier benutte weegmethode zijn een aantal tekortkomingen inherent. Bij de toepassing van de typologische inventarisatie in plaats van de weegmethode zal niet alleen de datering van de complexen verfijnd kunnen worden, maar ook een verdere kwalitatieve differentiatie van de diverse keramiekgroepen mogelijk zijn. Bovendien geven de twee methoden bij een inventarisatie van hetzelfde complex duidelijke verschillen te zien. Een voorbeeld uit Nijmegen moge dit illustreren. Bij de inventarisatie van de keramiek (datering XVIIIc) uit een drietal beerputten is van beide methoden gebruik gemaakt (tabel 2). In de weegresultaten zien we in vergelijking tot het aantal exemplaren duidelijk een ondervertegenwoordiging van porselein en Engels aardewerk; het steengoed en roodbakkend aardewerk daarentegen zijn sterk oververtegenwoordigd. Bij de faience en het witbakkende aardewerk zijn de resultaten voor de drie complexen gevarieerd.

Ondanks de kritiek die op de weegmethode te uiten is, kunnen uit de resultaten van het Waterloopleinonderzoek toch wel enige conclusies getrokken worden. Op de eerste plaats merken we op, dat sinds ongeveer het midden van de 17e eeuw, wanneer faience voor het eerst in de complexen verschijnt, het in zeer korte tijd gemeengoed moet zijn geworden. De explosieve opkomst van de Delftse faienceproductie tussen 1647 en 1661 zal daar niet vreemd aan zijn. Een geheel ander beeld echter levert het Chinese porselein op. Tot aan het tweede kwart van de 18e eeuw wordt het slechts in een deel van de complexen aangetroffen en dan nog in sterk wisselende hoeveelheden. In dit geval is er duidelijk sprake van een geleidelijke popularisering van luxe-artikel tot gebruiksgoed. Ook de jongere

Tabel 1. Weegresultaten Waterloo plein. Aandeel van de groepen in procenten. 1 Roodbakkend aardewerk. 2 Witbakkend aardewerk. 3 Majolica. 4 Faience. 5 Steengoed. 6 Chinees porselein. 7 Engels aardewerk (creamware e.a.). 8 Grijsbakkend handgevormd aardewerk.

Weighing results Waterloo plain. Share of the groups in %. 1 Red earthenware. 2 White earthenware. 3 Majolica. 4 Delftware. 5 Stoneware. 6 Chinese porcelain. 7 English earthenware (creamware a.o.). 8 Grey handmade earthenware.

Complex nr.	gewicht (g) weight (g)	1	2	3	4	5	6	7	8	datering date
22-93	35 700	96	2	2						XVIIA
19-80	11 870	88	6	3		1		2		
20-82	14 190	84	4	9	2	1				XVIIb
13-52	6 590	69	10	3	14		4			
17-69	33 315	67	5	5	19	4				XVIIc
19-78	45 630	50	6	20	24					
18-74	36 080	52	5	16	26		1			XVIIId
3-14	14 850	45	7	7	32		9			XVIIb
4-17	70 610	62	5	13	17	1	1	1		1690-1725
1- 8	112 850	31	6	12	44	1	6			
14-54	50 060	66	1	5	14	6	7	1		XVIIIa
17-68	36 350	65	10	14	11					
16-66	18 190	62	6	15	14	1	2			
9-39	14 680	55	6	3	33		3			
19-77	43 260	54	4	11	27		4			
20-81	8 170	53	15	9	23					
8-37	21 780	52	9	14	25					
23-94	101 440	62	5	7	21	2	1		2	XVIIIb
6-23	13 735	15	1		53	15	16			
18-73	15 440	60	2	12	19		7			XVIIIa
3-12	31 465	42	6	6	16	3	18	9		
13-51	22 665	69	5	1	12		11	2		XVIIc
8-36	28 320	62	2	4	23		6	3		
7-30	21 620	52	7	9	21		2	9		
19-76	6 635	30		20	33		11	6		
16-65	11 735	68	7	13	8	1	2		1	XVIIIb
12-44	33 950	54	1	27	11		4	3		XVIII
7-29	12 950	40	7	3	25		7	18		XIXa

complexen uit de 18e eeuw vertonen onderling flinke verschillen in de hoeveelheid porselein. Hetzelfde verschijnsel blijkt, zij het met enige vertraging, ook in Nijmegen op te treden. Pas na het midden van de 18e eeuw komt Chinees porselein daar algemeen voor en variëren de hoeveelheden eveneens aanzienlijk. De opmerkelijke hoeveelheid Chinees porselein uit een andere Nijmeegse beerput (tabel 3) kan verklaard worden uit het feit dat deze hoorde bij het huis van een familie uit de goeode burgerij.

Op grond van de vondsten uit Amsterdam en Nijmegen kan de conclusie getrokken worden dat de aan-

wezigheid van Chinees porselein in de 17e en in het begin van de 18e eeuw een kwalitatief criterium voor sociale stratificatie vormt; daarna moet het als kwantitatief criterium gehanteerd worden. Het beeld dat het Engelse aardewerk geeft, vertoont sterke overeenkomst met dat van de faience. Zowel in Amsterdam als Nijmegen komt het vanaf ongeveer het midden van de 18e eeuw algemeen voor. Op het Waterloo plein raken de beerputten daarna buiten gebruik, zodat de ontwikkeling van het industriële aardewerk hier niet verder gevolgd kan worden. Bij de andere keramiek-groepen is het beeld erg onduidelijk. Wel lijkt er een

Tabel 2. Drie beerputten in Nijmegen (xviiiC). Aandeel van de keramiekgroepen in aantal exemplaren, percentage en gewichtspercentage.

Three cesspits from Nijmegen (xviiiC). Share of the ceramics groups in number and percentage of specimens and weight in percentage.

	beerput nr. 71 cesspit nr. 71			beerput nr. 41 cesspit nr. 41			beerput nr. 55 cesspit nr. 55			
	aantal number	%	gewicht weight %	aantal number	%	gewicht weight %	aantal number	%	gewicht weight %	
Engels aardewerk	21	30,0	15,3	8	13,3	3,1	30	62,5	47,6	<i>English earthenware</i>
Chinees porselein	7	10,0	3,5	2	3,3	1,8	9	19,5	14,4	<i>Chinese porcelain</i>
Europees porselein	1	1,4	0,2							<i>European porcelain</i>
steengoed	3	4,3	10,1				1	2,2	10,8	<i>stoneware</i>
faïence	6	8,6	3,5	21	35,0	23,2	2	4,4	14,5	<i>delftware</i>
witbakkend aardewerk	4	5,7	10,9	3	5,0	1,3	1	2,2	3,4	<i>white earthenware</i>
geelbakkend aardewerk	1	1,4	4,7							<i>yellow earthenware</i>
roodbakkend aardewerk	27	38,6	51,8	26	43,4	70,6	3	6,5	9,3	<i>red earthenware</i>
totaal	70	100	100	60	100	100	46	100	100	<i>total</i>
gewicht in g		14 905			3 540			4 855		<i>weight (g)</i>

Tabel 3. Inventarisatie van beerput 16 te Nijmegen. Datering 1760-1840; porselein xviiiB. Aandeel van de keramiekgroepen in aantal exemplaren, percentage en gewichtspercentage.

Inventory of cesspit 16, Nijmegen. Dating 1760-1840; porcelain xviiiB. Share of ceramic groups in number and percentage of specimens and weight in percentage.

	aantal number	%	gewicht % weight %	
roodbakkend aardewerk	98	21,2	46,5	<i>red earthenware</i>
Engels aardewerk	198	42,4	23,6	<i>English earthenware</i>
imitatie creamware	3	0,7	0,4	<i>imitation creamware</i>
rood steengoed (Delft)	2	0,4	0,2	<i>red stoneware (delft)</i>
faïence	53	11,4	13,5	<i>delftware</i>
steengoed (Duits)	10	2,1	5,5	<i>stoneware (German)</i>
porselein (vnl. Chinees)	69	14,8	4,4	<i>porcelain (pred. Chinese)</i>
porselein (Europees)	13	2,8	1,1	<i>porcelain (European)</i>
witbakkend aardewerk	19	4,0	3,9	<i>white earthenware</i>
majolica	1	0,2	0,9	<i>majolica</i>
totaal	466	100	100	
gewicht (g)		98 950		<i>weight (g)</i>

omgekeerd evenredige verhouding te bestaan tussen de hoeveelheden porselein en het roodbakkend aardewerk.

Behalve bij het porselein zijn er ongetwijfeld ook in andere keramiekgroepen criteria voor sociale stratificatie aanwezig. Met behulp van de gehanteerde weeg-

methode zijn deze echter niet traceerbaar. Gedacht kan worden aan kwalitatieve verschillen die bij een typologische (arbeidsintensieve) inventarisatie direct herkenbaar worden. Het onderzoek van andere materiaalgroepen dan de keramiek heeft inmiddels ook aanzetten tot classificatie van sociale groepen opgeleverd.

Het is zinvol de resultaten van de diverse studies onderling te vergelijken en in relatie te brengen met archivalische bronnen. De weegmethode kan intussen verregaand gesimplificeerd worden en enkel en alleen worden aangewend voor de bepaling van de hoeveelheid porselein in verhouding tot de andere keramiek als criterium voor sociale stratificatie. Met behulp van de ontwikkelde en nog te ontwikkelen criteria voor sociale stratificatie kan de basis gelegd worden voor een verantwoorde samenstelling van een reeks representatieve complexen, waarin de verschillende sociale groepen gelijkelijk vertegenwoordigd zijn. Op die manier kan het Waterloopleinonderzoek tevens worden ingepast in en op één lijn gebracht worden met het lopende aardewerkonderzoek van de Amsterdamse archeologische dienst.

SUMMARY*

ANALYSIS OF 17TH- AND 18TH-CENTURY CERAMICS
RECOVERED FROM THE WATERLOOPLEIN SITES
IN AMSTERDAM

In 1981 and 1982 the archaeology department of the City of Amsterdam conducted the excavation of two blocks of houses at the Waterlooplein that are separated from the river Amstel by timber-yards on Balthasar Florisz's map of 1625 (ill. 1). They are part of a much bigger built-up area that was made ripe for development on the orders of the town council in the period 1592-1596. The starting-point of this investigation was the expectation based on documentary sources that here it would be possible to collect systematically the material remains of various social groups. Wealthy and less wealthy merchants had their houses along the river Amstel and the canals, whereas craftsmen mainly lived in the Lange Houtstraat and the intersecting Korte Houtstraat. A considerable part of its population was Jewish. These were predominantly Portuguese Jews from the beginning of the 17th century onwards, later also Polish and German Jews.

An enormous quantity of material remains was

found in the cesspits that were usually situated at the back of the houses. By removing a sidewall the recovered component could be salvaged stratigraphically from the fill. The component usually contains the following groups of material: ceramics, glass, metal, bone, wood, leather and textile fragments. In the current research program of the Archaeological Service that also aims at a reconstruction of the development of the material culture on the basis of recovered findings that are collected systematically and are well dated, the making of qualitative as well as quantitative inventories plays an important part. The qualitative distinction is made between, among other things, red, grey and white earthenware, majolica, delftware, stoneware and porcelain. By determining the number of specimens that belong to the same type because of their form and function, we get to know the quantity. For practical reasons the relative amount of the various groups in the 17th- and 18th-century component was determined by weighing (table 1). To demonstrate the differences between the two methods the inventories of three cesspits from Nijmegen are given in table 2. It is clear that the weighing method gives an advantage to coarse ceramics over the groups of fine ceramics as porcelain and English earthenware (e.g. creamware).

The Waterlooplein further revealed that delftware as well as English earthenware is found in all social strata. We see however, that Chinese porcelain became popular in a different and more gradual way. It occurs only from the second quarter of the 18th century onwards in greatly varying amounts. Nijmegen (about 100 km land-inward from Amsterdam) shows the same, though somewhat delayed picture from the middle of the 18th century onwards. In that city a cesspit with remarkable quantities of Chinese porcelain and English earthenware could be tied up with a well-to-do family (table 3). By that time cesspits have gone out of use at the Waterlooplein, so that the development cannot be traced further.

From the investigation it becomes clear that the presence of Chinese porcelain in the 17th and 18th cen-

* The author, J. R. Thijssen, was born in 1943 and studied biology at the Katholieke Universiteit Nijmegen and ecological prehistory, provincial Roman and medieval archeology at the Universiteit van Amsterdam (Instituut voor Prae- en Protohistorie).

He published about Roman earthenware and worked in Deventer as town-archaeologist. He has been working on earthenware from the town center of Nijmegen since 1979 and has been working with earthenware findings from Amsterdam since 1981.

ture is a criterium with which one can determine the social stratum, which is further determined by the quantity. Weighing as a method of quantification appears to be a useful one when determining a first social differentiation in 17th- and 18th-century ceramic finds on the basis of the porcelain present in the finds. In order to trace qualitative differences in other ceramic-groups a far more labour-intensive typological inventory will

have to be drawn up. The presence of specific earthenware such as the Passover plates of Delftware (with Hebrew texts) and Portuguese majolica can then be judged quantitatively. The treatment of other groups of material from the Waterlooplein has yielded comparable results. The most logical continuation of the investigation seems to be to check these results with the documentary sources.

CHARLOTTE WILCOXEN*

HOUSEHOLD ARTIFACTS OF NEW NETHERLAND, FROM ITS ARCHAEOLOGICAL AND DOCUMENTARY RECORDS

In former times, historians concerned themselves only with the more heroic aspects of the past – great religious and political movements, important military campaigns, events in the lives of monarchs and national leaders – these were the criteria for history. Few considered that in the material culture of a people, as represented by the objects with which they surrounded themselves, there lay a valuable key to the past. The concept that earthen dishes, pewter mugs, beds and bolsters, or even silver beakers could be considered seriously as lying within the field of history would have been repellent to 19th-century scholars. Only within recent years have domestic objects not only been accepted, but embraced enthusiastically, as significant aspects of a nation's cultural pattern. Two things that almost certainly influenced this change of attitude toward ordinary objects as important historical testimonials were the works of the Dutch *genre* painters of the 17th century and the new interest in archaeology that stirred Europe and the British Isles in the following century.

At a time when most of the Italian, Spanish and German masters of painting and engraving were still held captive by grandiose religious conceptions, and the fascination of classical allegory, the Dutch were drawing and painting with infinite care and genius the kaleidoscope of Dutch living. These paintings, with their unique attention to detail can, if used carefully,

very well serve as a source for the study of the material culture of New Netherland. Since it is evident that there was a carry-over of household objects from the Old World to the New, even though there may have been differences in quality and quantity, these pictures cannot be neglected when studying the material goods of Dutch America (ill. 1). Likewise, many Dutch master drawings of the 17th century depict views of villages along river flats that could well have been drawn in New Netherland. In this study paintings are no further discussed. Here an attempt is made to examine what primary sources as archaeological finds and contemporary documents, compared with one another, can reveal about the material culture of New Netherland. Examples of both items were to be seen on the fine New Netherland exhibition that opened at the New York Historical Society in October 1982, and went on to be shown at the City Museum of Amsterdam in the winter and spring of 1983 (ill. 2).

RESEARCH ON THE MATERIAL CULTURE OF NEW NETHERLAND

The sources of information about the household appurtenances of New Netherland communities used are 1 inventories and auction lists from court records; 2 an impressive amount of archaeological artifacts re-

years she worked as a volunteer with the New York State Office of Parks, Recreation and Historic Preservation, assigned to the archaeological department.

Consult the bibliography at the back of this issue for the complete titles of the published texts of the documentary sources.

* Charlotte Wilcoxen is Research Associate at the Albany Institute of History and Art, Albany, New York. She has worked in the museum field for twenty years, in curatorial and research positions. Her current work includes research and writing in the fields of ceramics, decorative arts, and history of Albany in the New Netherland period and the years following, to 1700. For four

III. 1. Simple meal in rural interior, painting by Jan Jansz. van Buesem, 17th century, with undecorated leadglazed red earthenware and spoons. In the foreground in the center a pipkin or *grape* (globular cookingpot) with three feet and two cars. Red earthenware of this kind was also very common in New Netherland (photo Rijksmuseum, Amsterdam).

Eenvoudige maaltijd in plattelandsinterieur, schilderij door Jan Jansz. van Buesem, 17e eeuw, waarop onversierd rood aardewerk met loodglazuur en lepels voorkomen. Op de voorgrond in het midden een grape (bolle kookpot) op drie pootjes met twee oren. Dit soort rood aardewerk was ook zeer gangbaar in Nieuw-Nederland.

covered from 17th-century sites by professional archaeologists; and 3 the published letters of Jeremias van Rensselaer, Director of the Patroonship of Rensselaerswyck from 1656 to 1674.¹ The inventories and auction records examined for the purposes of this paper cover the years 1641-1674, and thus lie within the expanded New Netherland years.

One of the first things apparent in the inventories

is that there are inconsistencies and omissions in their contents. Certain household articles that would be expected are not there. Some show no earthenware; some, no knives or forks. A few contain no chairs; others have chairs but no tables. Clocks do not yet appear in 17th-century inventories, nor are wooden shoes mentioned. It is not enough to say that certain items do not appear because they were too common

¹ *Jeremias van Rensselaer* 1932. Patroonships were large agricultural colonies in New Netherland established by individuals in the Netherlands, as authorized by a charter from the Dutch West India Company dated June 7, 1629, and entitled 'Freedom and Exemptions for the patroons, masters or private persons who will plant any colonies in, and send cattle to New Netherland...'. The patroon agreed to send 50 persons above the age of 15 to the *colonie* within four years, and, among other things,

not to allow the weaving of woolen, linen, or cotton goods. He also agreed to purchase the land from the Indians at whatever price they asked. Several patroonships were founded under this act, but only one, the *Colonie* of Rensselaerswyck, established by Kiliaen van Rensselaer, of Amsterdam, was successful. Each patroonship had a director who lived in America and managed the affairs of the *colonie*. (See Van Rensselaer Bowier 1908).

Ill. 2. Ceramics from New Netherland and Amsterdam, shown at the exhibition 'The birth of New York', held at the Amsterdam Historical Museum, February-March, 1983 (photo Jan van Broekhoven, Municipal Archives Amsterdam).

Keramik uit Nieuw-Nederland en Amsterdam op de tentoonstelling 'Van Nieuw-Amsterdam tot New York', gehouden in het Amsterdams Historisch Museum in februari-maart 1983.

or of low value, since often things listed in the inventories seem quite worthless. It appears probable, however, that in many cases certain items were omitted from the inventory lists because a kind of common law of the time permitted some goods to be withdrawn from the probate.

The four most significant 17th-century archaeological sites in New York state that have been professionally explored are Fort Orange (occupied continuously by the Dutch from 1624 to 1664, and for another period of months in the 1670s); the Stadthuys site on lower Manhattan Island (the Stadthuys was built in 1643, but the site had been populated to some extent since 1625); the Rensselaerswyck farm, 'de Vlackte', known after 1672 as Schuyler Flatts, where Arent van Curler built a farmhouse for the patroon in 1643; and the numerous sites of Indian villages in central New York State occupied by the Iroquois Indians at the period of contact with the Dutch. Of the four, Fort Orange is the most representative of the Dutch period, since its small area was most intensively utilized by a

heterogeneous company consisting of Indian traders, soldiers and families who occupied homes within the fort itself. The artifacts they left were encapsulated in 1676, when the fort was abandoned and left unoccupied for the next 100 years.

CERAMICS FROM ARCHAEOLOGIC SITES

Few household articles carry more cultural significance than do ceramics and kitchen utility equipment. Archaeological artifacts recovered within recent years at the site of Fort Orange, in New York City and on Indian village sites in central New York State, as well as inventory and auction lists of New Netherland's people, all show that the New Netherland home was well supplied with both of these. Three types of ceramic wares found in abundance at the Fort Orange site are utility earthenwares with red, white, or buff bodies; Rhenish stonewares, and tin glazed earthenware. There was relatively little porcelain found there (ill. 3).

Most of the redware was of the common undecorated cinnamon-brown, lead glazed variety, represented most frequently by such forms as 3-footed pipkins, large and small, large shallow milk(?) pans and colanders, frying pans and pitchers. Only a small number of sherds of slip-decorated redwares was found, with about the same number of sherds of North Italian marbled slipware. Another utility ware popular in New Netherland, according to archaeological findings, was yellow and green glazed earthenware with a white body. This is usually found in the form of small cooking pots (pipkins), or colanders (called *doorslagen* in the New Netherland inventories).

German stoneware is found in large quantity on New Netherland archaeological sites – both Westervald drinking vessels and Bartmann jugs, large and small, from Frechen (near Cologne). Those of the latter found at Fort Orange and Schuyler Flatts (Albany, NY) are similar in every respect to those found in the wreck of the Dutch ship, *Vergulde Draeck*, which sank in Western Australian waters in 1656.² These have a

² Green, J. N., *The Loss of the Verenigde Oostindische Compagnie Jacht Vergulde Draeck, Western Australia 1656*. British Archaeological Reports, Oxford 1977, 95.

Ill. 3. Delft earthenware plate, 1650-1670, excavated at Fort Orange, Albany.

Faïence bord, 1650-1670, opgegraven bij Fort Orange, Albany.

mottled buff-and-dark-brown surface design, with the two colors sometimes showing in obtrusive, sharply contrasted tones, as in tiger ware. There were only minimal traces of a Siegburg-type of stoneware on these sites, usually appearing in small sherds of the putty-colored jugs that were deeply incised in a latticework design that in Germany is called *Netzornament*.³

Dutch majolica of the first half of the 17th century was plentiful at the Fort Orange site and at 17th-century sites in New York, as well as at Schuyler Flatts. Sherds with Wan-li border designs were numerous, and most of these majolica patterns can be identified in Dingeman Korf's book on Dutch majolica, though there were one or two designs recovered at Fort Orange that do not appear there.⁴

On the faïence,⁵ too, Wan-li motifs were frequent. A small bowl from Fort Orange with this kind of decoration appears to be a transition piece between majolica and faïence. It is tin glazed on all surfaces, and its decoration is a sophisticated design of flowers and medallions that shows a strong Ming influence. The paste, however, has the coarseness and hint of a reddish tone often found in majolica, and the body is thicker than is usual for a piece of faïence of so fine a design. Most of the Fort Orange sherds of tin glazed earthenware are small, but several large sections of faïence plates were recovered. These, too, have a transitional character, being thick in body and crudely painted. Here, the design occupies only the centre of the plate, with a plain white rim, which gives them the appearance of a debased version of the group of delft plates of the 1670s that are decorated with scenes by the well-known Dutch painter Frederick van Frijtom.

³ Reineking-von Bock, G., *Steingut*. Köln 1976, 188 no. 224.

⁴ Wan-li (1573-1619) was the last important Ming emperor of China before the Transition Period. It was during his reign that much of the *Kraack* porcelain came into Holland, among which were many dishes having the so-called 'Wan-li design' in blue and white, and consisting of a paneled border of stylized chrysanthemums alternating with Chinese symbols; and a central motif of a bird on a rock surrounded by flowers (*margrietten*). Dingeman Korf, *Nederlandse majolica*. Haarlem 1981.

⁵ The word 'faïence' is used throughout this study to distinguish earthenware with a tin glaze on both sides from majolica, which has a tin glaze on only one side (the obverse), and a lead glaze on the back. Only when it is known that a piece referred to was actually made in Delft that word is used.

Evidence of cups is rare among the Fort Orange remains, and the only one in tin glazed earthenware found there is decorated with the black lace pattern called by the Spanish *dibujo de encaje*. This is not a Dutch cup, but may be either Iberian or of Mexican majolica. Dutch faience cups of the second half of the 17th century have, however, been found archaeologically at the Flatts and on Indian sites in central New York State. It seems likely that the latter reached the Indians through their constant trade with Fort Orange.

CERAMICS FROM DOCUMENTARY SOURCES

Turning now to the evidence offered by inventories and auction lists, to learn how closely it approximates that of the Fort Orange archaeological artifacts, it is immediately apparent that while in the case of the latter the record is entirely clear, since it is artifactual, the documentary record is less conclusive.

Though the inventories and auction records reveal a fair amount of earthenware, they provide no adequate descriptions of it. Now and then the term 'white earthenware' appears, and this presumably means either faience or majolica, yet the amount so described is much too small to account for all that must have been present, judging by the archaeological discoveries at Fort Orange. Nor do the lists help in distinguishing between faience and majolica. Redware is never referred to as such – which would not, of course, be expected – though it was in large supply in New Netherland. Spanish olive jars, though their remains are numerous both at Fort Orange and Schuyler Flatts, are not mentioned.

Porcelain appears by name in only four of the household inventories, and this suggests that it was scarcer in New Netherland than silver, which appears in a number of inventories and sales lists. At least this is consistent with the archaeological findings at Fort Orange, which revealed little porcelain of an early period. The term 'Hollants porceleyn', often used in the Netherlands in the 17th century to indicate faience as distinct from majolica, does not appear in any of the inventories. When the word 'porceleyn' is used in these, it appears to refer to true porcelain, which at

that period could be ordinary imported Chinese porcelain or *Chine de commande*. To some degree this scarcity of porcelain may have reflected conditions in China during the Transition Period (1644-1662) between the Ming and Ch'ing dynasties, during which Chinese domestic upheavals seriously disrupted the production and export of porcelain. In April 1662, Susanna van Rensselaer, of Amsterdam, wrote to her brother, Jeremias, in New Netherland, saying: 'I had much trouble in procuring the small table plates, as not many are being made'.⁶ This letter, which may well refer to plates of Chinese export porcelain (*Chine de commande*), was written at the very end of the Transition Period, and presumably before the new emperor (K'ang-hsi) had accomplished the reorganization of the porcelain manufacture.

Other Oriental goods, though present in New Netherland, were extremely scarce there, no doubt because there was not a large group with wealth. The succeeding generations of Dutch, however, produced many citizens who imported Oriental luxuries. Of these Esther Singleton writes: 'There is scarcely an inventory of a person of ample means in New York after 1675 that does not contain some article of Eastern origin'.⁷ The inventory of Margarita van Varick (1696) shows a vast amount of Oriental luxury goods, but her husband had been a merchant in the Far Eastern trade.

Strangest of all in the New Netherland lists, is the absence of anything that can be positively identified as German stoneware, since the archaeological work at Fort Orange, Schuyler Flatts and Indian towns showed conclusively that it was plentiful at those places. An inventory of 1665 only adds to the puzzle by its reference to 'a stone faience can'.⁸ It should always be kept in mind, however, that the appraisers who made the inventories were generally ignorant of the technicalities of ceramics, and interested only in getting the work completed. Another consideration is that the 19th-century translators of most of these records were American historians unfamiliar with Dutch ceramic types or with Dutch decorative arts in general. However, careful examination of the original Dutch texts reveals few errors in the translations. Only

⁶ Jeremias van Rensselaer 1932, 291.

⁷ Singleton, E., *Furniture of Our Forefathers*. New York 1970, 255.

⁸ Dingeman Versteeg 1976, 2, 570.

once, when a translator confused a chimney cloth and bed curtains with small floor rugs (not used in early 17th-century New Netherland), has a truly misleading translation been detected.

METALLIC AND WOODEN ARTIFACTS

Pewter (occasionally confused with tin by translators) is plentiful in New Netherland inventory and auction lists, especially pewter plates, which appear to have been used widely on New Netherland dining tables. In addition, the lists show that a great variety of brass, copper, tin, and iron household utensils were used. These metallic artifacts do not show up in the same high ratio among the objects recovered at Fort Orange, but this is understandable in view of the differences in archaeological survival between metals and ceramics.

Utility and eating vessels of wood (called *houtebakken*) are found in New Netherland inventories, though they are not plentiful. Eating implements are scarce. No forks are shown in any of the inventory lists, and only six show knives, which were rare generally in the 17th century, except as Indian trade goods. Forks were among the goods that Jeremias van Rensselaer took with him to New Netherland in 1654: 14 pairs of knives and forks.⁹ Spoons occur in about three-fifths of the lists studied. Thirty-three of these were silver spoons; seventy were of pewter, tin or some unspecified material. This scarcity of eating tools could be interpreted as showing that food was largely conveyed to the mouth with the hands.

GLASSWARE

A great number of a sophisticated variety of drinking glasses has been revealed by archaeological excavations at sites in formerly New Netherland. Most of these are fragments of *roemers* in green *Wald* glass, as well as of glasses in the *façon de Venise* style. Yet of the inventory and sales lists reviewed, drinking glasses ap-

pear in only three. The estate of Jan van Marken, a collector of excise taxes and hence prosperous, shows a parcel of wine glasses (*roemers*), eight great wine glasses, and a cryptic entry that reads, '21 *stroo rissen* (straw packages?) with wine glasses'.¹⁰

Six beer glasses (*bier glassen*) sold an auction in the 1650s for 6 guilders the lot, while at another auction in 1665 Jeremias van Rensselaer bought '3 great wine glasses' for 5 guilders.¹¹ The only other reference found to drinking glasses is in the *Correspondence of Jeremias van Rensselaer*, where there is an invoice for more than 700 glasses shipped to him from Amsterdam in 1656 for his trading house in Beverwyck. Among these were gill and half-gill goblets (*roemers*); also pint, half-pint and quarter-pint *roemers*; 25 vials (*flessions*); 25 beer glasses, and a number of measuring glasses (*pas glassen*).¹²

FURNITURE

Nothing in the lists is more obvious than the scarcity and inferior quality of the furniture in New Netherland, contrasted with the quite adequate quality and amount of other household goods. The descriptions of furniture are not specific, and one can only guess at the size and importance of a piece by noting the price paid for it. The prices paid for furniture were proportionately far lower than those paid for any other household goods.

In 1652, Brant van Slichtenhorst, Director of Rensselaerswyck, who had been recalled to the fatherland, made an inventory of the furniture belonging to the house of the patroon, which Van Slichtenhorst had occupied for some years. This consisted of two tables, one of which was used for communion services; a bedstead, and what he described as '3 or 4 old chairs'.¹³ Yet he was one of the two or three most important men in New Netherland at the time.

The estate of *Meester* van Imbroch, of Esopus (Kingston), a barber-surgeon and Indian trader, both profitable callings in New Netherland, showed one of the largest inventories found, yet it lists only 2 bed-

⁹ *Jeremias van Rensselaer* 1932, 13.

¹⁰ Pearson and Van Laer 1869-1919, 1, 344.

¹¹ *Ibid.*, 84.

¹² *Jeremias van Rensselaer* 1932, 28.

¹³ Van Laer 1922, 201-202.

steads and a child's bed, an old chest, a round table and a small square table, a medicine chest, 7 chairs, 2 benches, 1 church pew, a trunk and a mirror. The beds, medicine chest and trunk do not appear in the subsequent auction of these goods, but the remainder of the furniture, with a bird's cage thrown in, brought only 54 guilders.¹⁴

Jeremias van Rensselaer, representing the wealthiest class in New Netherland, wrote to his mother in 1660, after he had been in the province for four years, asking her to send him a bed, a mirror, a hanging for the fireplace, and 8 Spanish chairs, the latter to be used for council meetings in place of the pine benches previously used. He describes to her his embarrassment when he had been unable to put up Director-General Pieter Stuyvesant for the night because he had no adequate furniture.¹⁵

Of the furniture, beds consistently brought the highest prices at the sales. These appear in the inventories under various names: *bet* or *bedt* (probably the feather tick only), *bedstede*, *ledecant* (a free-standing bed frame?), *slaap banck* (a press or cupboard bed) and *luyermant* (a child's wicker cradle). Chests brought lower prices at auction than beds. In this connection, sometimes the phrase *een groote kist* appears, at other times, *een kas*, a cupboard. Tables and chairs usually went for only a few guilders. An exception was a Spanish table that sold for 64 guilders, the highest price listed for a piece of furniture. Several of the inventories mention *luyermanten*, cradles of woven reeds such as appear often in Dutch 17th-century paintings.

In considering the scarcity of handsome and ornate furniture such as existed in Holland at the time, it should be kept in mind that except for a few individuals in the various communities, the people of New Netherland were for the most part immigrants of humble origins who had not yet had a chance to amass wealth. This would come to the next generation of Dutch, and their inventories in the latter part of the 17th century would reflect this new affluence in the quantity and quality of their furniture. Here, however, we are reviewing only the records for the New Netherland years.

TEXTILES AND CLOTHING

Textiles and clothing are of impressive variety on these lists, and form a valuable resource for anyone doing research in this field. The weaving and dyeing of cloth was forbidden by law in New Netherland to provide greater profit for the West India Company, and thus textiles were even more expensive there than in the fatherland. Most of those imported were intended for the Indian fur trade, which took precedence over all other trade, and the Dutch citizens had to get along with what was left. Largely because of this, used clothing and other used textiles were in great demand and brought in some cases exorbitant prices over other kinds of goods.

Auction records of Beverwyck and elsewhere in New Netherland offer abundant evidence of this inflated value of used clothing. In 1654, two old coats – so described in the records – sold for a total of 74 guilders, while at the same time two chests brought a total of only 15 guilders. In 1655, six pewter plates sold for 12 guilders, while a petticoat brought 36 guilders and a coat 64. At the auction of Dirck Janse Kroon's goods¹⁶, 6 napkins sold for 31 guilders, while a great chest (so described), sold for only 11 guilders. A pair of old white silk stockings brought 16 guilders, though chairs and tables were selling for around 3 to 5 guilders. At an auction that included table silver, a painted casket, and other substantial goods, the highest price of the day, 205 guilders, was paid for what was described only as 'a black grosgram garment'.¹⁷

The correspondence of Jeremias van Rensselaer furnishes us with an interesting sidelight on how one family of wealth in Holland reacted to these inflated prices for used clothing. When he sailed for New Netherland in 1654, his mother, Anna (van Wely) van Rensselaer sent with him to be traded for furs an assortment of old clothing, including a leather doublet, a Turkish grosgrain suit, a colored satin doublet, and a pair of cloth breeches. She also sent two cloth suits that had belonged to her sons Nicholas and Ryckart, with instructions that for these Jeremias must demand cash in beaver.¹⁸

14 Dingman Versteeg, 1976, 2, 566-575.

15 Jeremias van Rensselaer 1932, 238.

16 Pearson and Van Laer 1869-1919, 1, 350-352.

17 *Ibid.*, 88.

18 Jeremias van Rensselaer 1932, 14.

Although Jeremias van Rensselaer was content to live with a modicum of furniture, he was more demanding in clothes. Among the many articles of clothing that he ordered from Amsterdam in 1658 were such things as a black camel's hair hat with ribbon; a pair of English silk stockings dyed black, a pair of shoe bows made from $3\frac{1}{4}$ yards of ribbon, lace neckbands, a pair of perfumed gloves with lilies – which may mean that they were embroidered in *fleurs de lis*; a pair of half scarlet pleated Leyden stockings, Spanish leather boots, red cloth and silver braid for a waistcoat, a black cloth cloak with but one seam in the back, and a coat with 'a little skirt according to the fashion'.¹⁹

On the other hand, the clothing of an ordinary settler who died on a ship bound for New Netherland was more modest. The inventory taken of his goods lists a suit of black cloth trimmed with satin braid, a white bombazine shirt, 3 old shirts, two old cambric neckbands, a pack of colored bombazine clothes, two old black hats, one old fur cap, two pairs of new shoes, and one pair of old white stockings.²⁰

Now and then articles of clothing of an earlier period are found in the inventories, such as a slashed doublet of satin, suits of Leyden grosgrain, and a farthingale and ruff. Women's furred damask jackets for wear in the house, such as are often seen in the paintings of Dutch masters, are mentioned several times in the inventories. Among the textiles mentioned in the inventories of clothing are: kersey, cambric, camlet, bombazine, armozine, rattinet, sarsenet, 'woolen stuff', serge, broadcloth, Haarlem damask, Flemish damask, silk damask, grosgrain, grogram, Spanish cotton, Osnaburg linen, Flemish linen, diapered linen, Spanish silk, and *poedesoe* (poult-de-soie).

SILVER AND JEWELRY

Silver appears in the inventories in the form of dishes, drinking vessels, salt cellars, occasional *chatelaines* and buttons. Jeremias van Rensselaer ordered from Holland silver hatbands as gifts, and also a silver needle. Jewelry appears on a number of inventories, including what appear to be Dutch headdresses of gold or silver. In 1660, Mrs. Margrita (van Slichtenhorst) Schuyler sent six black beaver pelts to Amsterdam and asked that a gold headdress be sent her in exchange.²¹ At this time a fine-quality beaver skin was worth around $6\frac{1}{2}$ guilders, Holland money.

OTHER GOODS

Metal currency was scarce in New Netherland, and wampum²², beaver and commodities such as grain and lumber substituted for it as media of exchange, with wampum (*seewant*) worth less than beaver, and both worth less than Holland money. People hoarded money as valuables, and it was sold at auctions as any other commodity. Jacobuses, rix-dollars, Spanish pieces of eight, and ducatoons are mentioned in the lists, along with English goldpieces and unidentified coins.

Guns, swords, and daggers appear frequently on the inventories and auction lists. Snaphaunce locks are mentioned, along with one firelock. In 1658, Jeremias van Rensselaer imported a gun with a 5-foot barrel, and the following year he received '3 choice Utrecht guns'.²³

Games and sports that are known to have been favorites with the Dutch, both in *Patria* and New Netherland, are poorly represented in the inventories. Trick-track boards with pieces are found, but skates

19 *Ibid.*, 12-14, 23-24, 110.

20 This was Jan Dircksen, who died on the ship '*t Hoff van Cleeff*', on a voyage to New Netherland. The contents of his chest were valued at 60 guilders, and were purchased on July 11, 1651 by Jan Cornelisen, a smith from Breukelen, who promised that on his return to *Patria* he would pay the money to Dirck Hendricksen, of Westbroeck, in the Province of Utrecht, next of kin and apparently father to the deceased. (See Van Laer 1974, 3, 277, 279.)

21 *Jeremias van Rensselaer* 1932, 232.

22 The wampum (called *seewant* by the Dutch) used at Fort Orange and elsewhere in New Netherland consisted of small tubular beads made from sea shells by the Algonquin Indians of the Rhode Island and Long Island coastal areas. It came in two colors, white and a dark purple (called black). The Dutch learned early that the Indians preferred it to European currency, and they used it widely in the fur trade and as a domestic medium of exchange in New Netherland, since currency was in short supply there.

23 *Jeremias van Rensselaer* 1932, 150.

appear only once and sledges not at all. Marbles, found in quantity at Fort Orange, are not mentioned, and neither are sticks and balls for *kolf*, known by a Beverwyck court record to have been played there. A bat and balls is mentioned, but no bowling equipment.

Judging by the inventories, exotic goods from the Orient had little place in the material culture of New Netherland. A few isolated items suggest the Far East, such as a coconut with silver mountings²⁴ and a casket inlaid with ebony²⁵, but for the most part luxuries of this kind are missing. There is nothing to indicate that Japanese porcelains, so popular with the Dutch at Capetown, ever reached New Netherland. Perhaps this was because of their late entry on the European scene.

Except for a substantial number of pictures, purely decorative items do not appear in the inventories. The pictures themselves are never identified by title, subject, or medium, and so far as is known, none from the 17th century has been preserved in its original frame. Some of the pictures were of religious subjects, in fact many religious paintings that belonged to the Dutch of early 18th-century New York still exist.

THE INVENTORY OF JONAS BRONCK

Some of the most sophisticated goods found in any of the New Netherland inventories are those belonging to Jonas Bronck, an early settler who gave his name to the Bronx, now a part of New York City. Bronck's widow, Antonia Slaghboom, later married Arent van Curler and lived in the Albany and Schenectady areas. New Netherland was far from being exclusively Dutch, but was a cosmopolitan community made up of many nationalities. Bronck appears to have been a Dane, and his inventory, dated May 6, 1643, contains a number of Danish books, as well as those in Dutch, German, and Latin. He owned a sizeable farm, and agricultural equipment is listed in the inventory, along with a stone house covered with tiles, a barn, a tobacco house and two hay barracks, and the following clothing and household goods: 11 pictures, large and small; 3 guns, 1 musket, 1 rapier with silver mounting, 1 Japanese cutlas, 1 dagger with silver mounting, 1 gold

signet ring, 19 pewter plates, 12 pewter plates, large and small; 7 silver spoons, 1 silver cup, 1 small silver tray, 4 tankards with silver chains, 2 mirrors, one with an ebony frame and the other with a gilt frame; 6 little alabaster saucers, 3 iron pots, 3 brass kettles, 1 brass skimmer, 1 extension table, 1 chest containing various pieces of porcelain, a few panes of window glass, a lot of old iron.

The following clothing is listed in the inventory, but no household linens: 1 suit of black cloth, 1 pair of black gloves, 1 black satin suit, 1 old slashed satin doublet, 2 suits of Leyden grosgrain, 1 blue damask woolen shirt, 2 hats, 1 black cloth mantle, 1 mantle of colored cloth, 6 old shirts. No woman's clothing is entered, unless it is the mantles.²⁶

It will be noted that this inventory contains no chairs, nor beds, and only one table. It is unthinkable that a man owning the amount of silver and porcelain shown, would have no bed or chairs, therefore his wife must have had a right to withhold such furnishings from the probate.

EPILOGUE

It is believed that almost none of the household objects of the Dutch of New Netherland still exist, except for an occasional piece here and there and a wealth of archaeological specimens. Thus, documentary sources and archaeological remains have become of great importance in reconstructing this Dutch environment. Nevertheless, this study brings with it the conclusion that neither of these, taken separately, constitutes a complete and trustworthy record of the household objects used in New Netherland during the years 1624 to 1674. Taken together, however, they supplement each other, especially in such archaeologically stable fields as ceramics and glass, and the evidence thus accumulated supplies a comprehensive picture of the general level of material culture that existed in New Netherland in the 17th century.

²⁴ Van Laer 1974, 2, 339.

²⁵ Pearson and Van Laer 1869-1919, 1, 192.

²⁶ Van Laer 1974, 2, 121-125.

SAMENVATTING*
 HUISHOUDELIJKE VOORWERPEN
 IN NIEUW-NEDERLAND;
 GEGEVENS UIT OPGRAVINGEN
 EN ARCHIEFONDERZOEK

Kennis over het huisraad dat in de 17e eeuw in Nieuw-Nederland in gebruik was, kan uit drie bronnen worden verkregen: 1 uit inventarissen en veilinglijsten uit gerechtelijke archieven; 2 aan de hand van archeologische vondsten, opgegraven in Indianenonderzettingen en woonplaatsen van Nederlandse immigranten; 3 aan de hand van de correspondentie van Jeremias van Rensselaer, patroon van Rensselaerswijck van 1656 tot 1676. Daarnaast moet ook acht worden geslagen op genrestukken van Nederlandse schilders, waarop voorwerpen van dagelijks gebruik zijn afgebeeld. Daar deze voorwerpen vanuit Nederland in Amerika werden ingevoerd, kunnen de schilderijen ook als kennisbron voor de Amerikaanse situatie gelden.

Onder het huisraad vormt keramiek een van de belangrijkste categorieën. Van de diverse keramiekgroepen komt rood onversierd aardewerk met loodglazuur (het gebruiksgoed in kelder en keuken) het meest voor. Populair was ook het witte aardewerk met 'geel' en 'groen' loodglazuur, vooral voor kleine kookpotten en vergieten ('doorslagen' in de inventarissen). Rood aardewerk met slibversiering komt weinig voor. Rijlands steengoed met zoutglazuur is in grote aantallen, zowel door baardmankruiken als drinkgerei uit het Westerwald, vertegenwoordigd. Aardewerk met tinglazuur komt zowel voor in de oudere, eenzijdig van tinglazuur voorziene variëteit (Nederlandse majolica) als in de jongere, dubbelzijdig van tinglazuur voorziene variëteit (faience). Porselein en andere goederen uit het Verre Oosten werden nauwelijks aangetroffen.

De overvloed aan archeologische gegevens staat in schril contrast tot de beperktheid van de geschreven bronnen, als het om keramiek gaat. Dit houdt onder andere verband met een niet consistente naamgeving

en een gebrekkige keramische kennis van de opstellers van inventarissen. Tinnen en andere metalen voorwerpen, die als archeologisch object weinig kans tot overleven hebben, worden daarentegen wel regelmatig in de geschreven bronnen genoemd. Hetzelfde geldt voor houten voorwerpen, en wat het eetgerei betreft, voor lepels, die van divers materiaal zijn vervaardigd. Drinkglazen (zowel Waldglas als façon de Venise-glas) komen onder de bodemvondsten veelvuldig en in de geschreven stukken weer minder voor. Over het meubilair geeft de archeologie geen uitsluitsel. Uit de bronnen wordt een beeld verkregen van schaarste aan meubilair dat bovendien slecht van kwaliteit was. Als verklaring hiervoor kan gegeven worden dat de eerste Nederlandse immigranten van eenvoudige afkomst waren. Pas een latere generatie zou welvaart vergaren.

In het belang van de Westindische Compagnie was het ter plaatse vervaardigen van textiel verboden. Dit werd ingevoerd. Uit de geschreven bronnen blijkt, dat ook tweedehands kleding veel waard was. De archeologie geeft hier – gezien de vergankelijkheid van het materiaal – geen informatie over. Sieraden en zilveren tafeltgerei worden enkele malen in de documenten genoemd. Munten waren schaars en werden geveild als de andere goederen, terwijl wampum en beverbont als betaalmiddel dienden. Wapens tenslotte worden regelmatig in de bronnen genoemd, terwijl onderdelen bij opgravingen zijn gevonden.

Nieuw-Nederland was geen exclusief Nederlandse gemeenschap, maar herbergde vele nationaliteiten. Een van de welvarendste inwoners, Jonas Bronck (wiens naam in de Newyorkse wijk Bronx voortleeft), was een Deen. In de uitvoerige in 1643 opgemaakte lijst van zijn bezittingen staan elf schilderijen vermeld, maar ontbreken meubelen. Uit dit en andere voorbeelden blijkt dat ook de geschreven bronnen hun lacunes hebben, die evenwel van een andere orde zijn dan de lacunes in het archeologisch materiaal. Geschreven bronnen en archeologie kunnen elkaar aanvullen en te zamen een samenvattend beeld geven van de materiële cultuur.

* De auteur, Charlotte Wilcoxon, is onderzoeksmedewerkster aan het Albany Institute of History and Art, Albany, New York. Zij is al twintig jaar werkzaam in musea, als beheerder en onderzoeker. Haar huidige werkzaamheden bestaan uit onderzoek naar en schrijven over aardewerk, de decoratieve kunsten en de ge-

schiedenis van Albany tijdens de Nieuw-Nederlandse periode en de daarop volgende jaren tot 1700. Gedurende vier jaar werkte zij als vrijwilligster bij het New York State Office of Parks, Recreation and Historic Preservation, waar zij verbonden was aan de afdeling archeologie.

THERA F. WIJSENBEEK-OLTHUIS*

BOEDELINVENTARISSENONDERZOEK

BRONNEN, METHODOLOGIE EN EERSTE RESULTATEN

De belangstelling van geschiedkundigen voor de materiële cultuur in het verleden is, in tegenstelling tot die van archeologen, van zeer recente datum. Binnen diverse stromingen in de sociaal-economische geschiedenis neemt het aantal studies over consumptiepatronen van verschillende sociale groeperingen toe. Dit is onder andere geïnspireerd door de studie *Civilisation matérielle et le capitalisme* van F. Braudel.¹ Dank zij de computer is het nu mogelijk kwantitatieve studies over gebruiksvoorwerpen, kleding, meubilair en onroerend goed op te zetten om het consumptiegedrag van verschillende lagen van de bevolking te onderzoeken. Voor dit onderzoek zijn boedelinventarissen, waarin alle duurzame goederen van een gezinshoofd staan opgesomd, de belangrijkste bron.

INTERNATIONAAL EN NATIONAAL
BOEDELINVENTARISSENONDERZOEK

Aan het eind van de jaren zeventig zijn, onafhankelijk van elkaar, in vele landen onderzoeken van inventarissen begonnen. Dit is een gevolg van de ontwikkeling van het vak sociale en economische geschiedenis. Na de intensieve demografisch-economische studies van de Franse Annalenschool, de macro-economische onderzoeken van de New Economic History in de vs en de sociaal-historische studies rond het Stan-

dard of Life-debate in Engeland, richt de aandacht zich nu steeds meer op psychologische achtergronden of op de meest elementaire levensbehoeften als kleding, voedsel, woonomstandigheden en ontspanning. Computers met grote geheugencapaciteit en geavanceerde programma's bieden historici de mogelijkheid een grote variëteit aan gegevens te verwerken. Een onderzoek naar de meer dan 300 000 voorwerpen, zoals die voorkomen in de onderzochte boedels te Delft, zou zonder computer onmogelijk geweest zijn.

In Nederland bestuderen leden van de vakgroepen Landbouwgeschiedenis te Wageningen en Economische en Sociale Geschiedenis te Amsterdam de materiële cultuur van respectievelijk het platteland en de steden. De gegevens over regionale verschillen in consumptiepatronen, in spreiding van welvaart en in acceptatie van innovaties, kunnen een bijdrage leveren aan het onderzoek naar de dynamiek en de sociale veranderingen in de Nederlandse maatschappij. Voorbeelden van boedelinventarissenonderzoek in andere landen zijn te vinden in de publikaties van A. Hanson Kones over de persoonlijke vermogens in 1774 in de vs en van J. Kuuse met als onderwerp de Zweedse levensstandaard in de 19e en 20e eeuw.²

* Thera F. Wijsenbeek-Olthuis studeerde sociaal-economische geschiedenis te Leiden en Chapel Hill (North Carolina). Zij is als wetenschappelijk medewerkster verbonden aan de vakgroep Economische en Sociale Geschiedenis van de Universiteit van Amsterdam. In het kader van het boedelinventarissenonderzoek te Delft verscheen van haar hand een viertal publikaties.

1 Braudel, F., *Civilisation matérielle, économie et capitalisme xve-xviiie siècle*. Parijs 1979.

2 Hanson Jones, A., *Wealth of a Nation to Be, the American Colonies on the Eve of the Revolution*. New York 1980; Kuuse, J., *Varaktiga konsumtionsvarors spridning 1910-1965, en indikator för välförhållanden i Sverige*. Stockholm 1969.

VINDPLAATSEN VAN BOEDELINVENTARISSEN

De oudste boedelinventarissen zijn enkele 15e-eeuwse inventarissen in de archieven van de Nederlandse Hanzesteden aan de IJssel. Verreweg de meeste boedelbeschrijvingen werden in de periode 1650 tot 1800 opgemaakt. Verspreid over het hele land worden uit dat tijdvak duizenden inventarissen in archieven bewaard. Daar vindt men ze in de notariële, de rechterlijke en familie-archieven, het archief van de VOC, de WIC en de administratie van sociale instellingen zoals weeshuizen, ziekenhuizen, bejaardentehuizen en ten slotte de weeskamers. Weeskamers werden sinds de 14e eeuw in het westen van het land opgericht om het bezit van wezen en geestelijk onvolwaardigen te beschermen tegen wanbeheer door voogden. Ten behoeve van de controlerende taak van deze instellingen moest er volgens de wet een boedelinventaris van het bezit van iedere vermogende wees worden opgemaakt. Daarom zouden weeskamerarchieven middeleeuwse inventarissen kunnen bevatten; dit is echter niet het geval. Met uitzondering van zes boedellijsten uit de periode 1580 tot 1600 in Den Haag bevinden zich in weeskamerarchieven slechts inventarissen uit de 17e, 18e en enkele uit de 19e eeuw (de instelling werd in het begin van de 19e eeuw opgeheven). Vóór 1600 werden nauwelijks inventarissen opgemaakt, zowel uit onwil van de bevolking om zich aan de voor hen nieuwe bureaucratische maatregelen te confirmeren, als uit onmacht vanwege de politieke onrust in de 16e eeuw. Van stad tot stad verschilt de bruikbaarheid van deze archieven. Sommige weeskamers lieten alleen bij moeilijke gevallen een boedelbeschrijving maken; de weeskamerarchieven van Delft, Leiden en Den Haag samen bezitten echter enkele duizenden inventarissen.

De meeste boedelbeschrijvingen zijn terug te vinden in de notariële archieven, daar elke officiële inventaris door een notaris moest worden opgemaakt. Na de Hervorming stelden de steden een bewaarplicht in voor notariële protocollen, bijvoorbeeld Alkmaar in 1550, Delft in 1574, Amsterdam in 1578 en Den Haag in 1594. Alleen in de Amsterdamse protocollen bevinden zich 16e-eeuwse inventarissen. In de tweede helft van de 17e eeuw neemt hun aantal enorm toe. In Utrecht bevatten de protocollen voor de periode 1650 tot 1800 naar schatting 1000 boedelbeschrijvingen, in

Noord-Holland zonder Amsterdam 4500, in Noord-Brabant 5000 en in Delft 3500; de Amsterdamse protocollen bevatten voor de jaren 1700 tot 1710 3000 inventarissen. In die provincies waar het notariaat slecht was georganiseerd of waar de reputatie van notarissen te wensen overliet (in Friesland), maakten rechters de inventarissen op. Daarom zijn die inventarissen in de rechterlijke archieven te vinden. Hun aantal wordt geschat op 4500 in Friesland, 1000 in Groningen en 5000 in Noord-Brabant. In de Hollandse steden werd in de 18e eeuw van 7% van alle volwassen inwoners bij versterf een boedelinventaris opgemaakt. Familie-archieven zijn alleen een interessante vindplaats van inventarissen voor een studie naar het vermogen van één familie gedurende enkele generaties.

Niet alleen in de weeskamerarchieven maar ook in de notariële protocollen zijn de boedels van meer vermogende erflaters sterk oververtegenwoordigd; men vindt er geen uit de pro deo-klasse. Tot deze arme groep behoorde de helft van de stedelijke bevolking. Wil men van deze groep inventarissen vinden, dan is men aangewezen op de archieven van sociale instellingen. Omdat regenten van gast- en weeshuizen altijd krap bij kas zaten, probeerden ze op allerlei manieren aan geld te komen. Bij opname van kinderen in het weeshuis werd aan de hand van een boedelbeschrijving het vaak schamele bezit verkocht om zo een deel van de kosten van hun opvoeding te dekken. Failliete boedels 'repudieerden' de regenten, maar iedere extra stuiver werd gretig aangenomen. Ook gasthuizen eisten de erfenis op als ze nog vorderingen hadden op overleden patiënten. Het hangt af van de administratie van de afzonderlijke instellingen of ook de arme-boedelbeschrijvingen bewaard zijn gebleven. Vaak zijn deze vernietigd. Was echter een organisatie rijk genoeg om een notaris in dienst te nemen, dan kunnen de arme-boedelbeschrijvingen in de protocollen worden gevonden. Het feit dat het weeshuis in Delft van de diensten van een notaris gebruik maakte, was de doorslaggevende factor om die stad als onderzoeksterrein te kiezen. Het is tekenend dat na het ontslag in 1770 van die notaris de inventarissen in de Delftse protocollen sterk in aantal teruglopen.

Logboeken van VOC- en WIC-schepen kunnen eveneens boedelbeschrijvingen bevatten, nl. van zeelieden

die in dienst van de Compagnie gestorven waren (een derde van de bemanning van deze schepen keerde niet terug). Het betreft hier slechts de inhoud van hun zee-manskist, inclusief de smokkelwaar. Eventuele bezittingen in Nederland staan niet vermeld.

INHOUD VAN DE BOEDELINVENTARISSEN

In de vaste formuleringen waarmee iedere akte begint, vulde de notaris de naam van de erflater en de erfgenamen in, dikwijls met het adres en soms met het beroep. Waarschijnlijk om de afwikkeling van de erfenis te vergemakkelijken werd na de inleiding het testament overgeschreven, maar het feit dat een notaris per beschreven bladzijde werd betaald zal ook wel hebben meegespeeld. De lijst van bezittingen begint altijd met het onroerend goed en de effecten (indien aanwezig), eerst de huizen en het land, dan de effecten. Graven en grafkelders horen ook bij onroerend goed. Voor het contante geld, dat in een tijd zonder bankrekeningen hoog kon oplopen, werd een aparte rubriek ingeruimd. De notering van de roerende goederen daarentegen geschiedde niet uniform. Meestal beschreef de notaris de voorwerpen per kamer; bijvoorbeeld een bank en een klok in de gang, vier stoelen en een tafel en een kast met op de eerste plank een servies, op de tweede plank glazen en op de kast drie Delftse potten in de eetkamer. Een andere indeling bestaat uit het uitsplitsen van de goederen naar het materiaal waarvan deze zijn gemaakt: namelijk goud en zilver, aardewerk, porselein, tinwerk, koperwerk, ijzerwerk en kleding en linnengoed. Tenslotte komen er ook inventarissen voor zonder enige systematiek in de volgorde van de voorwerpen. Meestal gaat het dan om uiterst arme erf-laters die met hun gezin in één kamer woonden.

BETROUWBAARHEID EN VOLLEDIGHEID VAN DE BOEDELINVENTARISSEN

Het is erg moeilijk na te gaan of inventarissen alle voorwerpen in een huishouden bevatten. Testamenten kunnen uitsluitend geven over de waardevolle voorwerpen; maar welke goederen zonder waarde werden niet meer genoteerd? Spijkers vindt men niet in de boe-

delbeschrijvingen maar hamers wel; scharen komen alleen voor als ze van zilver zijn. Daarentegen staan wel gebroken aardewerk, kapotte glazen en stoelen zonder zittingen beschreven. In eerste instantie leek het dat de armste boedels onvolledig waren vanwege het dikwijls ontbreken van tafels. Maar schilderijen of prenten uit die tijd laten arme interieurs zien zonder tafels. Daar doen dan twee tonnen met een plank er over dienst als tafel. Toch moet men erg voorzichtig zijn met het gebruik van beeldende kunst als bewijsmateriaal. Van de sieraden op portretten kunnen b.v. de parels véél groter zijn dan in werkelijkheid mogelijk is. Een arm gezin met een mooi gedreven koperen kan (waar juist het licht op valt) zal niet hebben bestaan. Esthetiek kan voor kunstenaars veel belangrijker zijn dan de weergave van de werkelijkheid. In de boedel-lijsten is het ontbreken van schoeisel een duidelijk aantoonbaar hiaat, omdat bij de schulden wel rekeningen van de schoenmaker staan. Bij de huisdieren worden wel het vee, paarden, kippen en vogels (zoals kanaries, papagaaien, leeuweriken en kauwen) vermeld, maar geen katten en honden. Alleen hondemanden en halsbanden duiden op het houden van deze dieren. Van de voorwerpen wordt wel het materiaal en dikwijls de kleur, maar nooit de vorm of bewerking beschreven. Zo ontbreekt bij de kleding enige aanduiding over de snit, waardoor veel modesnufjes ons ontgaan; eveneens ontbreken beschrijvingen van de beschilderingen op porselein of meubels. Daarom kan samenwerking met kunsthistorici en archeologen, die de realia bestuderen, leiden tot een beter inzicht in dit materiaal.

ENIGE RESULTATEN VAN HET BOEDELINVENTARISSENONDERZOEK IN DELFT

Uit alle Delftse inventarissen van de 18e eeuw is op grond van vermogen en gezinssamenstelling een selectie gemaakt. Dat inkomen een bepalende factor is voor de kwantiteit en kwaliteit van de goederen is vanzelfsprekend, maar ook de grootte van een gezin – een alleenstaande heeft minder voorwerpen nodig dan een familie met vijf kinderen – dient bij de onderlinge vergelijkingen te worden betrokken. Bij het criterium 'gezinssamenstelling' is bovendien rekening gehouden met de leeftijd door een onderscheid te maken tussen

Afb. 1. Interieur van de woonkeuken van de tekenaar Jacob Cats op de Bloemgracht in Amsterdam, door hemzelf getekend, 1769. Deze keuken, van een middenklas burgerfamilie is ruim voorzien van huishoudelijke voorwerpen. Borden en mooi aardewerk of porselein dienen als wandversiering; let ook op de hond rechts op de stoel (Gemeentelijke Archiefdienst Amsterdam).

Interior of kitchen/livingroom of the draughtsman Jacob Cats on the Bloemgracht in Amsterdam, drawn by himself 1769. This kitchen of a middle class family is amply provided with household objects. Plates and nice earthenware or porcelain are used as wall decorations; note the dog on the chair on the right.

erflaters met minderjarige en met meerderjarige kinderen. Voor de bestudering van de lange-termijnontwikkeling van het consumptiegedrag zijn voor drie perioden van 25 jaar (ongeveer drie generaties) aan het begin, in het midden en aan het eind van de 18e eeuw elk honderd boedelbeschrijvingen in het onderzoek betrokken. De erflaters van die honderd boedels zijn weer onderverdeeld in vijf belastingklassen met ieder vier 'gezinsamenstellingsgroepen', namelijk ongehuwden, gehuwden zonder kinderen – ongeveer 20% van de gehuwden stierf zonder kinderen na te laten – en gehuwden met minderjarige en meerderjarige kinderen. De inventarissen van deze subgroepen van ieder vijf inventarissen zijn met behulp van random-getal-

len³ gekozen, zodat deze voor een gehele groep representatief geacht kunnen worden. Met behulp van speciaal voor dit onderzoek ontworpen computerprogramma's kunnen de gegevens van deze driehonderd boedels worden bewerkt. Dit levert in zeer grote lijnen het volgende beeld op van het consumptiegedrag in Delft gedurende de 18e eeuw.

In het begin van de eeuw bestond het bezit van de pro deo-groep slechts uit de meest elementaire voorwerpen: voor het koken één ijzeren pot, voor het eten had nauwelijks ieder gezinlid een bord en in gezinnen met kleine kinderen bezat ieder meestal slechts

3 Random-getallen zijn willekeurige getallen, waarmee het mogelijk is een aselechte steekproef te maken.

het hemd aan zijn lijf. Het kostbaarste bezit van al deze gezinnen was het 'bed' – een soort dekbed. De houten borden die in de 17e eeuw nog veel voorkwamen, zijn bijna allemaal vervangen door 'aarden' borden. Deze hingen in rekken aan de muur om tevens als wandversiering te dienen (afb. 1). De schaarse gouden voorwerpen in de pro deo-groep van twintig erflaters – negen gouden ringen, twee eindstukken van een hoofdijzer en drie gouden kettingen – zijn te vinden in de inventarissen van drie erflaters, een kroegbaas en twee inwonende dienstboden. De vrouw van de kroegbaas bezat vier gouden ringen en een hoofdijzer, van de sieraden van de dienstboden waren twee gouden kettingen beleend. Alle andere boedels van deze groep waren uiterst armoedig. Het is daarom des te verwonderlijker dat in alle kamers – de meeste gezinnen woonden slechts in één vertrek – schilderijen hingen. De lagere middengroepen – met veel ambachtslieden en winkeliers – leefden in het begin van de eeuw zeer sober. Vergeleken met de armen zijn de hoeveelheden van alle soorten voorwerpen groter en iedereen bezat wel eenvoudige sieraden en enig zilver bestek.

In de rijke gezinnen treft men enorme hoeveelheden porselein en linnengoed, zoals tafelkleden, servetten (enige honderden) en lakens aan. Indrukwekkend is de omvang van het zilver en van de juwelen, vooral de parels en diamanten. De huizen hingen vol met schilderijen, waaronder veel portretten. De samenstelling van het bezit van de rijken veranderde niet wezenlijk gedurende de gehele eeuw. Alleen verdwenen geleidelijk de schilderijen en werden vooral in het midden van de eeuw de porseleinkasten extra aangevuld. Nieuw in het laatste kwart van de 18e eeuw zijn Engelse (thee)serviezen, spelletjes en mahonie meubelen. Bij de sieraden raakten parels uit de mode en begon men armbanden te dragen. De omvang van het huisraad en linnengoed nam aan het eind van de eeuw af.

Bij de middengroepen moet het midden van de eeuw de welvarendste periode zijn geweest. Meubels, aardewerk en porselein, linnengoed en zilver kwamen in veel grotere hoeveelheden voor, de inrichting werd luxueuzer en vooral het eet- en kookgerei werd uitgebreid. Aan het eind van de eeuw kan men een achteruitgang van deze groep constateren, niet alleen bij het onroerend goed maar ook bij het huisraad. Wel blijkt dat men meer variatie in de kleding ging aan-

brenge, want japonnen, halsdoeken en mutsen komen veel meer voor. In de armste woningen werd het sinds het midden van de eeuw steeds voller. Vooral voor het koken en eten gebruikten de armen meer voorwerpen. De schilderijen werden merendeels vervangen door Delftse 'platen' en bibelots als Delftse koetjes en muiltjes. Aan het eind van de eeuw is de verarming, vergeleken met de middengroepen, minder merkbaar. Gouden sieraden zijn nagenoeg verdwenen en zilver kwam, met uitzondering van gespen en haken, nauwelijks meer voor. Evenals de middengroepen kregen de armen meer kleren. De langzame achteruitgang van de welvaart van diverse sociale groepen in Delft kan in verband gebracht worden met het verval van de nijverheid in deze stad.

Historici hopen met onderzoek van boedelinventarissen een bijdrage te leveren tot de kennis van de materiële cultuur. Het oprichten van een databank met computergegevens over de beschreven voorwerpen uit de inventarissen in combinatie met computergegevens over realia, verzameld door archeologen en kunsthistorici, is noodzakelijk. Ook dient een uitwisseling van ervaringen met computerprogramma's en coderingen van voorwerpen te worden gestimuleerd. Zo kan er in de toekomst een vruchtbare samenwerking tot stand komen tussen geschiedkundigen, kunsthistorici en archeologen.

SUMMARY*

STUDY OF INVENTORIES OF HOUSEHOLD GOODS; SOURCES, METHODOLOGY, AND PRELIMINARY RESULTS

Inventories of household goods are an important source for historians studying the material culture. With the help of the computer it is possible to deal with the great number of facts which come forward from the many kinds of objects in these inventories. The archives and in particular the notarial records contain a great number of inventories of rich as well

* The author, Thera F. Wijsenbeek-Olthuis, studied social and economic history in Leiden and Chapel Hill (North Carolina) and is associate scientist with the section Economic and Social History of the University of Amsterdam. Her publications include four articles on inventories of household goods at Delft.

as poor households. The result of a study of inventories gives us an idea of the consumers' behaviour and the level of prosperity of various social groups. A study of long term developments in this respect was made in Delft of 300 18th-century inventories. To this end the century was divided into three 25 year periods (about three generations). For each period five classes were distinguished as to relative prosperity and these were subdivided into four groups of different family sizes. The following development could be demonstrated.

In the beginning of the century the poorest groups only owned the barest essentials; one iron pot to cook in, barely one plate for each member of the family and in families with small children the wardrobe consisted only of the clothes that were worn. In all these families the most expensive item owned was the 'bed', a sort of eiderdown. The wooden plates that were still common in the 17th century had, for the greater part, been replaced by earthenware. The plates were kept in wall racks and also served as wall decoration. Though these households were quite poor – most families lived in just one room – there were always paintings on the wall. The lower middle groups – with many craftsmen and shopkeepers – led a very sober life in the beginning of the century. Compared to the poor the quantity of household goods was greater and everyone owned some simple jewelry and some silver cutlery.

In rich families we find large quantities of porcelain and linen such as tablecloths, napkins (hundreds) and sheets. The amount of silver and jewelry is impressive,

particularly pearls and diamonds. The houses were full of paintings, including many portraits.

There was little change in the possessions of the rich during the whole century. In the final quarter of the century English tea-sets are a novelty, as well as games and mahogany furniture. Pearls went out of fashion and bracelets were beginning to be worn. The amount of household goods and linen decreased at the end of the century. The middle of the century must have been the most prosperous period for the middle groups. Furniture, earthenware and porcelain, linen and silver appeared in greater quantities. There was more luxury in the house and the amount of eating and cooking equipment increased. At the end of the century we see a decline in this group, not only of immovable property but also of household goods.

From the middle of the century more and more objects appeared in the houses of the poor. The amount of eating and cooking equipment in particular grew. The paintings were largely replaced by delft wall decorations and bibelots like delft cows and slippers. At the end of the century the decline in prosperity is less evident among the poor than among the middle groups.

In order to give a better contribution to the study of the material culture, all data obtained from studies of inventories of household goods, together with data about the material culture assembled by archaeologists and art historians, should be processed in a large data bank.

CHARLES T. GEHRING*

DUTCH MANUSCRIPTS RELATING TO NEW NETHERLAND IN U.S. REPOSITORIES

The history of New Netherland warrants a much more extensive analysis than it has had in the past. The colony's location between New England in the North and Maryland and Virginia in the South brought it into direct and constant conflict with English interests in North America for most of the 17th century in the struggle for control of Atlantic trade. Therefore, any records surviving from the New Netherland period form an essential corpus of primary source material necessary for a thorough evaluation of English-Dutch relations in North America and of the early development of the Middle Colonies. This paper presents a survey of those surviving Dutch manuscripts relating to New Netherland in United States repositories, reviews past attempts at translation of Dutch records and present translation projects, and suggests what potentials exist in the Netherlands for supporting the primary source material in America.

DOCUMENTS IN UNITED STATES REPOSITORIES

The most extensive source of Dutch manuscripts relating to New Netherland are held by repositories within New York State. At the New York State Archives in Albany are preserved the official papers generated by the central administration of New Nether-

land. They comprise the remains of the archives at New Amsterdam which were surrendered to the English in 1664 and again in 1674, then surrendered by the English to the Americans at the end of the War of Independence. Amazingly these Dutch records have survived two fires, storage in the hold of a leaky warship, seven relocations and many years of neglect. They contain the registers of the provincial secretary from 1638 to 1662 in which are recorded copies of powers of attorney, leases, building contracts, wills, inventories etc.; council minutes from 1638 to 1664, which are the executive, legislative and judicial proceedings of the director-general and council of New Netherland; correspondence from 1646 to 1664, containing communications with the directors of the *wic* in Amsterdam, the governors of neighboring colonies and the subordinate officers in New Netherland; laws and ordinances from 1647 to 1664; papers relating to the administration of the Delaware region of New Netherland from 1646 to 1664; land papers from 1630 to 1664, containing patents and conveyances of property throughout the colony; papers relating to the administration of Curaçao, Bonaire and Aruba from 1640 to 1665; and papers of the final administration of New Netherland from 1673 to 1674. Unfortunately, these papers do not represent a complete inventory of the records kept at New Amsterdam from 1626 to 1664. Missing are council minutes prior to 1638, with several one- to two-year gaps thereafter; correspondence prior to 1646; and various other record books, such as 'The Copybook of Petitions' and 'The Book of Resolutions'. Most significant is the loss of the letterbooks which contained copies of correspondence to the di-

* Charles Gehring received his Ph.D. from Indiana University in 1973. Since 1974 he has worked with the New York State Library in Albany, where he is the translator and editor of *Colonial Manuscripts*.

Consult the bibliography at the back of this issue for the complete titles of the published texts of the documentary sources.

rectors in Amsterdam and to other officials throughout the colony. In spite of these losses, the surviving manuscripts form a very complete record of this 17th-century colony, especially of the directorship of Petrus Stuyvesant.

The Manuscript and Special Collections section of the New York State Library in Albany holds the largest collection of papers relating to the patroonship of Rensselaerswyck on the upper Hudson. It contains 122 boxes of manuscripts, 29 rent ledgers, 45 boxes of leases and 9 boxes of survey returns, dating from the establishment of the patroonship in 1630 through the closing phases of the manorial system in the mid-19th century. The State Library also preserves numerous collections of papers from the descendants of the original settlers of New Netherland. Local records for the Fort Orange-Beverwyck jurisdiction can be found at the Albany County Clerk's Office, the Albany Institute of History and Art and the First Church in Albany. These collections contain court minutes, notarial papers, land papers and some private correspondence.

Moving down the Hudson to Kingston (formerly the Esopus region of New Netherland) there are two repositories of Dutch manuscripts: the Senate House Museum, which has miscellaneous land papers, and the Ulster County Clerk's Office, which holds the local records of this central Hudson area, including court minutes and secretary's papers. Further down the Hudson at Hyde Park, the Roosevelt Library has custody of the 'Livingston Papers'. Among this large collection are the texts of proposals made to the Iroquois during the interim English administration from 1664 to 1673; miscellaneous legal papers; instruction to the English commander at Albany; and correspondence between the last Dutch director-general, Anthonio Colve, and the magistrates at Willemstadt (Albany) from 1673 through 1674.

The next large source of Dutch manuscripts is in the New York City area. The Museum of the City of New York has a small collection of land papers, while the City Clerk's Office preserves the original records of New Amsterdam after it became a municipality in 1653. These records include court minutes, land papers, orphanmaster accounts and notarial papers. The New York Public Library has a large group of manuscripts called the 'Bontemantel Collection'. Hans

Bontemantel, an official of the wic, was responsible for screening all incoming correspondence from the colony, which he then summarized for presentation to the directors. He kept records of everything pertaining to this region including extracts of letters from Petrus Stuyvesant, memoranda on reports from the colony and copies of documents sent over for approval, such as the promulgation of New Amsterdam as a municipality and the articles of surrender to the Dutch of New Sweden on the Delaware. Among these papers is a group of manuscripts relating to the Dutch capture of New York in 1673, including the secret cipher and instructions of the Zeeland squadron commanded by Cornelis Evertsz de Jonge. The New York Public Library Annex has some land papers as well as the council minutes and protocol of New Harlem from 1662 to 1674. The Pierpont Morgan Library has a collection of land papers relating mainly to property along lower Broadway in New York City.

Next to the New York State Archives, the New York Historical Society has the largest holdings of Dutch manuscripts relating to New Netherland in the United States. Of special interest is a bundle of manuscripts recently found at the bottom of a trunk stored in a Manhattan warehouse since 1910. It contains correspondence between Govert Loockermans and the merchant family Verbrugge in the Netherlands. Loockermans eventually became one of the most prominent merchant-traders in New Netherland. Through his letters much information can be derived concerning 17th-century trading operations from Fort Orange to Virginia. His letters also contain many pieces of gossip, such as descriptions of the flight (for sodomy with his black servant) and death of the Fort Orange commissary, Harmen Myndertsz van den Bogaert, and the birth of a son to *Mevrouw* Stuyvesant. The Society also holds a large collection of land papers and some letters, such as Johannes Bogaert's account of Stuyvesant's expedition to the South River in 1655 to capture New Sweden.

In Brooklyn, the Long Island Historical Society has a collection of land papers for the village of Amersfoort, while Saint Francis College maintains custody of the town records of Midwout, New Utrecht, Boswyck and Flatlands. The Historical Society of Pennsylvania has the largest collection of Dutch manu-

scripts outside of New York State, including a portion of the surviving 'Bontemantel Collection', numerous land papers and extensive extracts from the Dutch records now in the New York State Archives which were made in 1740 to settle a boundary dispute between Pennsylvania and Maryland. The Massachusetts Archives, Massachusetts Historical Society and the Connecticut State Library each have a few letters from the correspondence between the Dutch colony and New England. At the New Brunswick Theological Seminary in New Jersey are preserved the correspondence from dominees in New Amsterdam to the classis of Amsterdam from 1648 to 1674. In Washington DC, the Library of Congress has land papers from the South River or Delaware region of New Netherland.

Moving away from the East coast, one of the most interesting collections of Dutch manuscripts can be found in California at the Huntington Library. The collection includes the 1625 instructions to the first director, Willem Verhulst, regarding the administration of New Netherland; instructions to the engineer, Cryn Fredericksz, for the construction of Fort Amsterdam; a letter from the first minister, Dominee Michaelius, in which he describes the colony on Manhattan Island in 1628; the journal kept by the barber-surgeon, Harmen Myndertsz van den Bogaert, while on a trading mission through the Mohawk Valley and beyond during the winter of 1634/35; and papers relating to Cornelis Melyn's possession of Staten Island.

Further details about the manuscript holdings of the above-mentioned repositories can be found in *A Guide to Dutch Manuscripts Relating to New Netherland*, which I compiled in 1977 and was published by the New York State Education Department the following year.¹

TRANSLATIONS AND PUBLICATIONS OF THE DOCUMENTS

The first concerted effort to make 17th-century Dutch records accessible for historical research in America was made during the second decade of the 19th cen-

tury, when Governor DeWitt Clinton of New York commissioned Adriaen van der Kemp to produce a translation of the archives of New Netherland then kept in the Secretary of State's Office. Already in his sixties and with failing eyesight he began the enormous task at his home in Barneveld, New York. Over a period of three years Van der Kemp produced 42 volumes of translations. Purported to be translations of all the surviving Dutch records of New Netherland, they were anything but complete. In Van der Kemp's haste to finish the task before his benefactor was voted out of office, he omitted long passages without comment and summarized other portions of the records wherever he saw fit. Although never published, his manuscript volumes of translations became the only access to the New Netherland period throughout the 19th century. Historians such as E. B. O'Callaghan and Samuel Hazard made extensive use of Van der Kemp's translations in their publications *History of New Netherland* and *Annals of Pennsylvania* respectively.² Unfortunately Van der Kemp's translations proved to be so unreliable that the secondary literature based on his work can now only be used with extreme caution. O'Callaghan became so disaffected with these 'Albany Records' (by which name they were known) that he suggested a new translation be undertaken. Following his own advice, O'Callaghan eventually translated the first four volumes of records before his death; however, as with Van der Kemp's works, they were also to remain unpublished. Before beginning his translations, O'Callaghan rearranged the 49 Dutch record books (which were identified by a single and double lettering system) into 23 numbered volumes, ordering them chronologically and according to type. He also provided each volume with a table of contents and an index before having them bound in leather. Although he acted out of a desire to preserve these neglected manuscripts the best way he could conceive, he destroyed their archival integrity in the process. In 1865 O'Callaghan compiled a calendar to his reorganization of the records, which is still used as a guide to the 'Dutch Colonial Manuscripts' in the New York State Archives.³

¹ Gehring, Ch., *A guide to Dutch manuscripts relating to New Netherland in United States Repositories*. Albany 1978.

² O'Callaghan, E. B., *History of New Netherland*. New York 1855;

Hazard, S., *Annals of Pennsylvania from the Discovery of the Delaware*. Philadelphia 1850.

³ O'Callaghan 1865.

O'Callaghan's major contribution to New Netherlandic studies, however, is his translation of the so-called 'Holland Documents' which represent the efforts of John Romeyn Brodhead to collect papers in Europe relating to New York's colonial history. When Brodhead returned to America in 1844 with 16 volumes or 4000 pages of transcripts of original records from the archives in The Hague and Amsterdam, O'Callaghan was given the task of editing and translating the material for publication. By 1851 the four volume set entitled *The Documentary History of New York* appeared in print.⁴ It consisted of selections from Brodhead's Dutch, English and French transcripts collected in Europe. A decision to translate and publish the remaining transcripts culminated in the monumental *Documents Relative to the Colonial History of the State of New York* in 11 volumes, of which the first two volumes are from Dutch records.⁵ Volume 2 of this series not only contains records from European sources, but also a translation of the 'Colve Papers' from volume 23 of the 'Dutch Colonial Manuscripts' in the New York State Archives. O'Callaghan decided to include these records of the Dutch administration of their recaptured colony from 1673 through 1674 because he found the final volumes of Brodhead's transcripts to be 'imperfect and incomplete'. In addition to the above-mentioned 'Holland Documents' O'Callaghan also translated and edited the *Laws and Ordinances of New Netherland* extracted from the 'Dutch Colonial Manuscripts' as well as *The Records of New Amsterdam* kept in the New York City Clerk's Office.⁶

O'Callaghan was followed by Berthold Fernow as translator and editor of New York's 'Dutch Colonial Manuscripts'. Fernow's plan was to produce a new series of translations drawn from the surviving Dutch archives of New Netherland. Instead of following O'Callaghan's rearrangement of the records as represented in his calendar, Fernow separated and reordered manuscripts according to three geographical locations: the Delaware, the Hudson River Valley and Long Island; in many cases displacing paragraphs from the same letter to three separate volumes. His translations were published in 1881 as *Documents Relating to the Co-*

lonial History of the State of New York; added to O'Callaghan's series they became volumes 12 through 14.⁷ After Fernow's retirement from State service, he also translated the records of the orphanmasters kept in the New York City Clerk's Office.⁸

Berthold Fernow was followed by A. J. F. van Laer at the New York State Library. Van Laer's plan was to produce a completely new series of translations beginning with volume one of the 'Dutch Colonial Manuscripts'. At first he intended to revise and edit O'Callaghan's translations of volumes 1-4 for publication. However, after comparing O'Callaghan's translations with the originals, he decided that a new translation was necessary. In 1911, when the disastrous fire broke out in the State Library, Van Laer had just completed his translation of the first volume. Unfortunately, the volume of manuscripts together with Van Laer's translation were on his desk the morning of the fire. Although everything in his office area was totally destroyed, he still had O'Callaghan's translation which fortunately survived the fire, and some 60 pages of transcripts of the Dutch which he had left at home the day before. Miraculously the Dutch records (except for volume 1) survived with varying degrees of damage. Because these Dutch records were infrequently called for in the Library, they had occupied the lower shelves in the manuscript storage area. When the upper shelves full of English manuscripts collapsed in the fire, they formed a protective cover for the archives of New Netherland. Also casualties of the fire were Brodhead's 80 volumes of transcripts of Colonial records which he had brought back from Europe and Van der Kemp's 42 volume translation of the 'Dutch Colonial Manuscripts'. Eventually Van Laer revised volume one of O'Callaghan's translation and produced his own translations for volumes 2-4. His translations, however, remained unpublished until 1974 when the Holland Society of New York supported their publication in the series entitled *New York Historical Manuscripts*.⁹

Publication of these first four volumes stimulated interest in reviving the Library's translation program after a lapse of over 50 years and culminated in the

4 O'Callaghan 1849-1851.

5 O'Callaghan 1855-1861.

6 O'Callaghan 1858; Fernow 1897.

7 Fernow 1877-1883.

8 Fernow 1902.

9 Van Laer 1974.

creation of the New Netherland Project with this paper's author as translator and editor. Since 1974 eight volumes of 'Dutch Colonial Manuscripts' have been translated and have appeared in print, i.e. four volumes of records pertaining to the Delaware region of New Netherland from 1648 to 1682; three volumes of land papers and a volume of council minutes from 1652 through 1654.¹⁰ Remaining to be translated are four more volumes of council minutes, five volumes of correspondence, and single volumes of laws and ordinances, Curaçao papers, and papers relating to the administration of Governor Colve. Presently volume 17 containing papers relating to the administration of Curaçao from 1640-1665 is being translated. This volume of translations will include the Dutch text and will be offered in commemoration of the 200 years of peaceful relations between the Netherlands and the United States.

EPILOGUE

In addition to producing English translations of the 'Dutch Colonial Manuscripts' in the New York State Archives, the New Netherland Project is also concerned with collecting copies of 17th-century Dutch manuscripts relating to New Netherland kept in other repositories. The centralization of such source material at the New York State Library will not only make it possible for New Netherland scholars to do most of their primary research at one location, but also support the translation project by making it possible to reconstruct lost or damaged portions of the 'Dutch Colonial Manuscripts' through the use of related manuscripts in other repositories. To date the following collections have been copied for use at the State Library: most of the manuscripts in us repositories from Massachusetts to California; the 'old' West India Company records at the State Archives in The Hague; the manuscripts relating to the City's colony of New Amstel; and Simon Hart's summaries of the notarial records relating to North America at the Amsterdam Archives.¹¹

Although most of the official records kept at the archives in The Hague and Amsterdam relating to New Netherland have been located and copied for our

purposes in the New Netherland Project, still lacking is the private correspondence from settlers in the colony to their relatives and friends back in the fatherland. Such personal letters and records would reveal a great deal about the texture of Dutch colonial society and add another dimension to the history of New Netherland. Our major problem is in the location of such sources, which would probably be found in local archives, historical societies or in private hands. Any assistance in locating such material would be greatly appreciated by us in America. It is hoped that in the near future historians will have at their disposal the primary source material necessary for a balanced and complete examination of the Dutch colonial experience in North America and a basis for understanding the particular problems of the later English colonies from Connecticut to Delaware Bay.

SAMENVATTING*

NIEUW-NEDERLANDSE DOCUMENTEN
IN AMERIKAANSE COLLECTIES

Gedurende bijna de hele 17e eeuw waren Nederland en Engeland in een voortdurend conflict gewikkeld om de controle op de Atlantische handel. Nieuw-Nederland, gelegen tussen New England in het noorden en Maryland en Virginia in het zuiden, was daarbij van strategisch belang. Overgeleverde documenten uit die tijd zijn het eerste bronnenmateriaal voor bestudering van de Nederlands-Engelse betrekkingen en van de oudste geschiedenis van de *Middle Colonies*. Dit artikel wil een overzicht geven van wat er nog bestaat aan Nederlandse documenten uit die tijd en van de verschillende vertaalprojecten, die in de loop der tijden zijn ondernomen.

In de New York State Archives in Albany worden de archieven van de staat New York bewaard. Hier vindt men, met enige hiaten, de registers van de provinciale secretarie 1638-1662, de notulen van de raad 1638-1664, ingekomen en uitgaande stukken 1646-1664, eigendomsoverdrachten van onroerend goed

* De auteur, Charles Gehring, studeerde Germaanse talen aan Indiana University, waar hij in 1973 promoveerde. Sinds 1974 is hij verbonden aan de New York State Library in Albany. Daar werkt hij bij het New Netherland Project als vertaler en uitgever van Nederlandse documenten uit de koloniale tijd.

¹⁰ Gehring 1977-1983.

¹¹ See the article by H. Ernst elsewhere in this issue.

1630-1664, stukken betreffende de financiële administratie van Nieuw-Nederland 1673-1674, stukken betreffende de Nederlandse nederzetting aan de Delaware 1646-1664 en stukken betreffende het bestuur op Curaçao, Bonaire en Aruba 1640-1665. In de New York State Library in Albany worden stukken bewaard betreffende het patroonschap Rensselaerswijck, van 1630 tot het midden van de 19e eeuw. Hier bevindt zich ook een collectie stukken afkomstig van afstammelingen van Nederlandse kolonisten. Verder bezitten de Albany County Clerk's Office, het Albany Institute of History and Art en de First Dutch Church in Albany enige Nederlandse documenten. In het gebied van de Hudson Valley vindt men verder nog Nederlands materiaal in het Senate House Museum in Kingston en in de Ulster County Clerk's Office.

In de stad New York zijn verschillende instituten die in hun collecties Nederlandse stukken herbergen: het Museum of the City of New York, de City Clerk's Office, waar de archieven bewaard worden van Nieuw-Amsterdam sinds die plaats in 1653 een stad werd, de New York Public Library, de Pierpont Morgan Library, de New-York Historical Society en in Brooklyn de Long Island Historical Society en het Saint Francis College. Buiten de staat New York zijn Nederlandse documenten te vinden in de Historical Society of Pennsylvania, de Massachusetts Archives, de Massachusetts Historical Society, de Connecticut State Library, het New Brunswick Theological Seminary in New Jersey, waar correspondentie wordt bewaard met de classis Amsterdam, de Library of Congress in Washington en de Huntington Library in Californië. Deze verspreide documenten werden verzameld en geëxcerpeerd in een in 1977 door Charles Gehring samengestelde gids (zie noot 1).

De eerste vertalingen van de Nederlandstalige archiefstukken werden in de tweede helft van de 19e eeuw ondernomen door Adriaen van der Kemp. In drie jaar tijd had hij 42 delen gereed. Ze werden niet uitgegeven en ze waren door de vele weglatingen en slechte vertalingen nogal onbetrouwbaar. E. B. O'Callaghan, die voor zijn uitgave *History of New Netherland* (zie noot 2) van deze delen veel gebruik had gemaakt, begon daarom aan een nieuwe vertaling. Eerst echter herordende hij alle Nederlandse archiefstukken, waardoor de oorspronkelijke orde verloren ging. Het re-

sultaat van deze ordening publiceerde hij in een *Calendar*, die nog steeds de toegang is tot deze documenten (zie noot 3). In 1844 keerde John Romeyn Brodhead terug van een reis naar Europa, waar hij een groot aantal transcripties van archiefstukken verzameld had betreffende de geschiedenis van koloniaal New York. O'Callaghan vertaalde ze en publiceerde ze in twee series (noot 4 en 5). Verder verzorgde hij uitgaven van de *Laws and Ordinances* en *The Records of New Amsterdam* (noot 6). Zijn opvolger Berthold Fernow begon een nieuwe serie vertalingen, waarbij hij de stukken ordende naar de gebieden waarop ze betrekking hadden: de Delaware, de Hudson River Valley en Long Island (noot 7). Na zijn pensionering vertaalde hij nog de archiefstukken van de weeskamer (noot 8). Zijn opvolger was A. J. F. van Laer, verbonden aan de New York State Library. Hij begon aan een compleet nieuwe vertaling van de Holland Documents. Bij een brand in de Library in 1911 ging deel 1 van de *Dutch Colonial Manuscripts* verloren, evenals de zojuist gereed gekomen vertaling, de 80 delen transcripties uit Europa van Brodhead en de 42 delen vertalingen van Van der Kemp. Van Laer was nu genoodzaakt deel 1 van de vertaling van O'Callaghan te herzien, voor de delen 2-4 maakte hij nieuwe vertalingen. Pas in 1974 werden deze uitgegeven (noot 9). Het vertaalprogramma kreeg hiermee een nieuwe impuls en met Charles Gehring als vertaler en redacteur werden in deze serie nog vier delen uitgegeven (noot 10). De uitgave van de Curaçao Papers is in voorbereiding.

Naast het vertaalprogramma van de Nederlandse archiefstukken verzamelt de State Library kopieën van documenten betreffende Nieuw-Nederland. De belangrijkste archieven uit het Algemeen Rijksarchief en het Gemeentearchief van Amsterdam zijn hiertoe gekopieerd. Maar andere documenten zoals correspondentie van kolonisten met vrienden en verwanten in het vaderland, die vaak in allerlei archieven en collecties verstopt zitten, ontbreken nog. Om deze lacune op te vullen roept de New York State Library graag de hulp in van onderzoekers en beheerders in Nederland. Uiteindelijk zal dan een zo compleet mogelijke collectie documenten ontstaan, die inzicht geven in de Nederlandse aanwezigheid in Amerika en in de geschiedenis van de Engelse kolonies van Connecticut tot de Delaware Bay.

HANS ERNST*

HET AMSTERDAMSE NOTARIEEL ARCHIEF ALS BRON VOOR DE GESCHIEDENIS VAN NIEUW-NEDERLAND

Het Amsterdamse notariële archief, bewaard bij de Gemeentelijke Archiefdienst aldaar, vormt zonder twijfel de omvangrijkste ongepubliceerde bron voor de geschiedenis van Nieuw-Nederland buiten de Verenigde Staten. In de jaren vijftig nam de archivaris dr. Simon Hart het initiatief tot de indicering van dit archief, een enorm werk gezien de omvang van 3 kilometer planklengte. Noord-Amerika was een van de onderwerpen waarnaar zijn bijzondere interesse uit-

Afb. 1. Dr. Simon Hart (1911-1981), Gemeentearchivaris van Amsterdam (foto Martin Alberts, Gemeentelijke Archiefdienst, Amsterdam).

Dr. Simon Hart (1911-1981), director of the Municipal Archives of Amsterdam.

ging en waarop het selecteren van de te indiceren akten mede werd gericht. Toen Hart in 1981 overleed was nog geen 10% van het totale aantal akten verwerkt. De ontsluiting van deze bron gaat tot vandaag de dag voort en aan Noord-Amerika wordt nog steeds bijzondere aandacht besteed, maar een opvolger van Hart op dit terrein is er tot dusver nog niet (afb. 1). Deze bijdrage bestaat uit enige algemene opmerkingen op grond van een oppervlakkige studie van dit door Hart opgezette systeem, voornamelijk om aan te geven wat voor gegevens notariële akten kunnen opleveren. Het oorspronkelijke doel van dit onderzoek was archiefstukken te vinden, die gebruikt konden worden voor de in het voorwoord genoemde tentoonstelling en die bij de voorbereiding hiervan enige achtergrondinformatie konden verschaffen over de materiële cultuur in Nieuw-Nederland (afb. 2).

DE NOTARIS

Om in een 17e-eeuwse Hollandse stad notaris te kunnen worden moest eerst een aanbevelingsbrief worden verkregen van het stadsbestuur, waarna de kandidaat examen moest afleggen bij het Hof van Holland, het hoogste rechtcollege in de provincie. Daarna kon hij

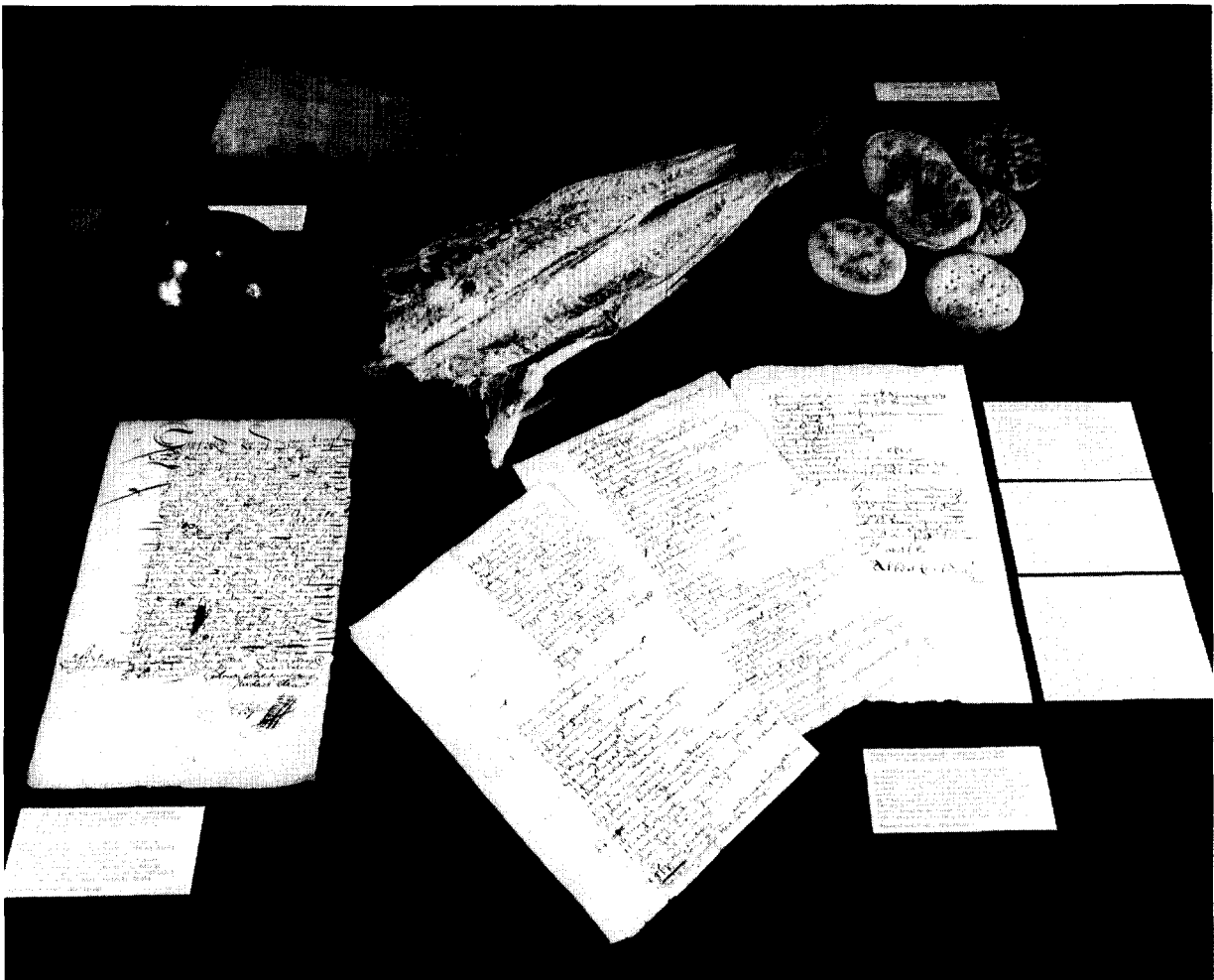
* Hans Ernst, geboren in 1945, studeerde geschiedenis aan de Rijksuniversiteit te Leiden. Hij was als medewerker verbonden aan verschillende wetenschappelijke projecten. Sinds 1977 is hij chartermeeester bij de Gemeentelijke Archiefdienst van Amsterdam, tegenwoordig als hoofd van de afdeling Archieven. Hij trad op als begeleider van het project 'notarial records', een regestenlijst van notariële akten, die halfjaarlijks in het Engels gepubliceerd wordt in de 'Studia Rosenthaliana'.

door de Staten van Holland notaris worden 'gecreëerd', en door de Staten van Holland worden 'geadmitteerd'.¹ Zijn werk bestond voornamelijk uit het opmaken van documenten op verzoek van anderen, die konden dienen als bewijs van wat in zijn bijzijn was gezegd of verhandeld.² Gewoonlijk bewaarde de notaris het concept van het document, ondertekend

¹ Schoolhouder, J., *Oeffenschoole der notarissen*, Thol, O. en P. van, 's-Gravenhage 1750, 1-16; Oldewelt, W.F.H., 'Notarissen te Amsterdam vóór 1600', *Jaarboek Amstelodamum* 26 (1929), 27.

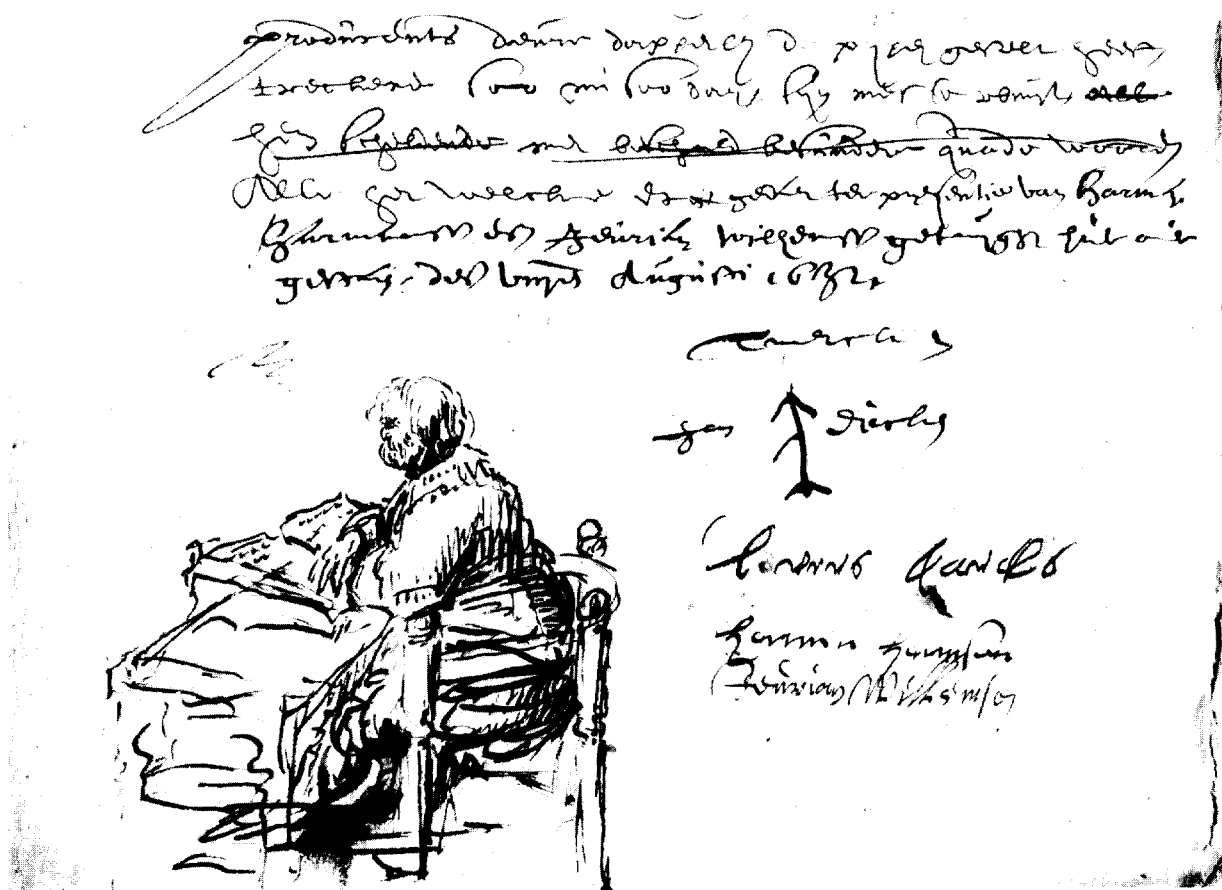
² vgl. Schoolhouder, 17.

door hemzelf en meestal ook door enkele getuigen (de 'minuut'). Op verzoek kon hij afschriften leveren met de volledige tekst ('grossen'). In het begin van de 17e eeuw kan van deze procedure wel eens zijn afgeweken, meestal echter bestaan van een akte minstens twee teksten, één bij de notaris en één bij zijn cliënt. Veel grossen zijn verloren gegaan, maar in familiearchieven kunnen ze zijn bewaard, evenals in archieven van instellingen die zich bezig hielden met erfenissen (weeskamers, weeshuizen) of van instellingen aan wie iets werd vermaakt (weeshuizen, kerken, kloosters). Als

Afb. 2. Twee originele notariële akten met gegevens over de lading van schepen naar Nieuw-Nederland op de tentoonstelling 'Van Nieuw-Amsterdam tot New York', Amsterdams Historisch Museum 1983 (foto Jan van Broekhoven, Gemeentelijke Archiefdienst Amsterdam).

Two original notarial instruments with information about the cargoes of ships destined for New Netherland, shown on the exhibition 'The birth of New York', Amsterdam Historical Museum, 1983.

Afb. 3. Notaris Pieter Perssen, onder een akte uitgetekend door een klerk, 8 augustus 1632, Amsterdams Notarieel Archief 751.

Notary Pieter Perssen, at the bottom of a minute, drawn by one of his clerks, August 8, 1632, Amsterdam Notarial Archives 751.

we van notariële archieven spreken gaat het om de minuten. De verzamelde minuten van een notaris heten zijn protocol; het woord protocol wordt echter ook gebruikt om een band of portefeuille met minuten aan te duiden (afb. 3).

HET AMSTERDAMSE NOTARIËLE ARCHIEF

De Amsterdamse notariële protocollen over de periode waarin Nieuw-Nederland bestond, 1624-1664, beslaan ongeveer 200 meter planklengte en bestaan uit meer dan 2000 delen of portefeuilles, die de minuten bevatten van ongeveer twee miljoen akten, opgemaakt door 135 notarissen. Dit is echter niet alles wat eens moet hebben bestaan. In het begin van de 17e eeuw

werd het protocol van een overleden notaris beschouwd als een onderdeel van zijn nalatenschap en kwam dus terecht bij zijn erfgenamen, die het b.v. konden verkopen. Zo was het geenszins zeker dat het protocol bewaard bleef. In 1656 echter besloot de stad Amsterdam van alle nieuw te benoemen notarissen de belofte te vragen, dat hun protocol na overlijden naar het nieuwe stadhuis (het huidige koninklijk paleis) zou worden overgebracht. Verscheidene oudere protocollen werden bovendien door de stad verworven; het oudste begint in het jaar 1578.³

De volgorde van de akten in een protocol is meestal chronologisch. Sommige notarissen maakten een in-

³ Oldewelt, 25-26. Inventaris van de notariële archieven van Amsterdam (getypt, z.j.) deel 2 pag. 278.

deling naar type document, b.v. testamenten, bevrachtingscontracten enz. apart.⁴ Voor de meeste soorten onderzoek heeft men daar niet veel aan. Als het moderne, onvolledige kaartsysteem geen uitkomst biedt, moet de onderzoeker nagaan welke notaris in dit soort zaken gespecialiseerd was, of van welke notaris of notarissen gebruik werd gemaakt door de firma of familie waarin men geïnteresseerd is. Het is bijvoorbeeld bekend dat de notaris Hendrik Schaef vele akten opmaakte die verband hielden met de Westindische Compagnie; sommige maakte hij zelfs op in het Westindisch Huis.⁵

Grossen van notariële akten in archieven van families en instellingen kunnen belangrijke aanwijzingen geven om een toegang te vinden tot de enorme hoeveelheid protocollen. Als eenmaal een relevante akte is gevonden, weet men de naam van de notaris en kan verder worden gezocht in de vaak aanwezige, door de notaris zelf samengestelde indices op persoonsnamen. Hiervoor kunnen ook korte vermeldingen van notariële akten, die alleen de naam van de notaris en een datum noemen, worden gebruikt; deze vindt men b.v. in het archief van de weeskamer, in transportakten van onroerend goed en uiteraard in historische literatuur.

DE INDEX VAN SIMON HART

Een eenvoudiger manier om iets in de Amsterdamse notariële archieven te vinden is raadpleging van het moderne, nog zeer onvolledige kaartsysteem, 'collectie Simon Hart' geheten. Dit bestaat uit uittreksels van de minuten, die zo vaak zijn gekopieerd als er trefwoorden aan zijn toegekend en die vervolgens op trefwoord zijn gesorteerd. Zo zijn er indices ontstaan op persoonsnamen, aardrijkskundige namen (ook scheepvaartroutes, bestaande uit een combinatie van aardrijkskundige namen), beroepen, handelsartikelen enz. De uittreksels leveren meestal zoveel context, dat kan worden bepaald of de gezochte akte al dan niet van belang is voor de onderzoeker. De onderzoeker kan het systeem niet zelf zonder meer raadplegen, maar de gedeelten waarin men geïnteresseerd is zijn over het

algemeen na een afspraak ter inzage. Voor men conclusies trekt dient altijd de originele akte te worden geraadpleegd.

De collectie Simon Hart bestaat uit vier delen: algemeen, periode 1701-1710 (volledig, doch zonder persoonsnamenindex), en de speciale systemen 'Portugese Joden tot 1639' en 'Noord-Amerika'.⁶ Drie vroegere speciale systemen, nl. 'West-Indië', 'Walvisvaart' en 'Zaanlandia' zijn geïntegreerd in het algemene systeem.

Het systeem 'Noord-Amerika' bevat gegevens over de periode 1598-1825; het gedeelte 1624-1664 betreft niet alleen Nieuw-Nederland maar ook Virginia (tabakshandel) en Canada (visserij). Het systeem 'Noord-Amerika' bevat meer dan 7000 chronologisch geordende kaartjes, waarbij ieder kaartje met een akte correspondeert. Het aantal kaartjes vóór 1624 bedraagt bijna zestig, van 1624 en 1664 ongeveer 2200, de rest ongeveer 5000. Vooral vanaf 1640 neemt de hoeveelheid kaartjes toe: ongeveer 50 per jaar daarvoor, ongeveer 150 per jaar daarna. Het systeem bevat toegangen op aardrijkskundige namen, persoonsnamen, beroepen (ongeveer 1000 kaartjes als men de schippers niet meetelt) en onderwerpen, waaronder ongeveer 2000 kaartjes over handelsartikelen.

Als we ervan uitgaan dat zeker tien procent van de akten over dit onderwerp is geïndiceerd, betekent dit dat er hoogstens 22000 Amsterdamse notariële akten op Nieuw-Nederland betrekking kunnen hebben; het werkelijke aantal zal dichterbij de 2200 reeds gevonden akten. Op twee miljoen akten voor de periode 1624-1664 betekent dit, dat eenduizendste tot eenhonderdste deel van de akten op Nieuw-Nederland betrekking heeft. Dit geeft een idee hoe onbelangrijk Nieuw-Nederland in het Amsterdamse handelsimperium moet zijn geweest. Het geeft ook een indruk van de hoeveelheid leeswerk die verricht zou moeten worden om een volledige lijst van akten betreffende Nieuw-Nederland samen te stellen.

Het aantal akten dat ons iets vertelt over de materiële cultuur is nog moeilijker te schatten. Een akte zou in die categorie vallen als een handwerksman of handelsartikel genoemd wordt, hoewel de handwerks-

4 Inventaris, deel 1 pag. 134-137, 157.

5 Inventaris, deel 1 pag. 140.

6 Inmiddels is ook het systeem 'Noord-Amerika' geïntegreerd in het algemene systeem.

man in Nieuw-Nederland van beroep kan zijn veranderd en de handelswaar de kolonie misschien nooit bereikt heeft. Eén akte noemt vaak meer handelsartikelen. Ik schat dat ongeveer tien procent van de akten betreffende Nieuw-Nederland gegevens bevat over de materiële cultuur. Akten die buiten deze categorie vallen zijn bijvoorbeeld procuraties waarbij het doel van de machtiging niet wordt aangegeven, allerlei financiële transacties zonder dat goederen worden genoemd en akten over personen die geen handwerksman waren. Veel interessante verbanden vindt men door persoonsnamen die in het systeem 'Noord-Amerika' worden gevonden nog eens op te zoeken in het algemene systeem.⁷

DE NOTARIËLE AKTEN

Om de informatie over Noord-Amerika in deze akten goed te kunnen interpreteren is het nodig iets te weten over de context waarin deze gegevens worden gevonden. Drie opmerkingen vooraf: 1 in het algemeen wordt iets genoteerd omdat er een geschil over is of omdat er geld mee gemoeid is; 2 de notariële akten beschrijven meestal de werkelijke gang van zaken, ook als die in strijd is met de officiële bepalingen en 3 in de 17e eeuw noemen vele akten het beroep van personen als een middel om hen te identificeren, een belangrijk gegeven voor onderzoek naar de materiële cultuur.

Ik geef hier een indeling van de vele soorten notariële akten, zonder enige wetenschappelijke pretentie, alleen om enig houvast te krijgen op de materie⁸: *a* eenzijdige verklaringen omtrent feiten; *b* eenzijdige wilsuitingen; *c* contracten en *d* akten waarbij de notaris meer doet dan alleen in correcte vorm noteren wat zijn cliënten zeggen.

Eerst de eenzijdige verklaringen omtrent feiten, opgesteld omdat de cliënt tegenover belanghebbenden

verantwoording wilde afleggen (b.v. tegenover de eigenaars van een schip). Daardoor was het vaak niet meer noodzakelijk persoonlijk te verschijnen op een voor de cliënt ongunstige plaats of tijd. De op schrift gestelde verklaring kon b.v. in een rechtszaak worden gebruikt, maar dat was zeker niet altijd het geval. Verklaringen omtrent de reis van een schip komen veel voor, uiteraard alleen als er iets bijzonders gebeurd was. Een voorbeeld: in 1619 kwam het schip 'De Swarte Beer' aan bij de rivier de Hudson. De bemanning begon met de Indianen te handelen, maar na een incident werden zij bijna allen door de Indianen vermoord. Er waren te weinig overlevenden om het schip nog te kunnen besturen. Een ander Hollands schip verscheen, maar de kapitein daarvan wilde geen hulp bieden. Hij begon zelf met de Indianen te handelen en gaf voor hun handelswaar messen en bijlen uit 'De Swarte Beer'. Nadat de kok van 'De Swarte Beer' in Holland was teruggekeerd, ging hij op verzoek van de reders van het schip naar de notaris om een verklaring af te leggen.⁹

Vergelijkbare verklaringen zijn: de bemanning verklaart dat de kapitein geen wijn uit de lading heeft ontvreemd, dat hij nooit dronken is geweest, dat hij zelfs de stadsherberg in Nieuw-Amsterdam niet heeft bezocht, hoewel iedereen na aankomst daar altijd heenging om te drinken en plezier te maken¹⁰; of een opsomming door de weduwe van een zeeman van artikelen in diens scheepskist teneinde de waarde daarvan uitgekeerd te krijgen.¹¹ Veel verklaringen hebben betrekking op smokkel. Andere gaan over het leven in de kolonie: een metselaar kreeg een ongeluk nadat hij op bevel hout was gaan halen¹² (natuurlijk wil hij een vergoeding); de molenmaker François Vesaert werd door de gouverneur erg dwarsgezet, maar ds. Michaëlius heeft hem met een lening geholpen (de dominee wil uiteraard zijn geld terug; een originele brief van Michaëlius bevindt zich als bijlage in het protocol¹³; afb. 4) een verklaring hoe onder gouverneur

7 Inmiddels zijn beide systemen geïntegreerd.

8 Hierbij is gebruik gemaakt van de lijst van benamingen van notariële akten in Bosma, A. I., *Handleiding op de collectie Simon Hart* (getypt, 1980) en van de door Schoolhouder behandelde akten.

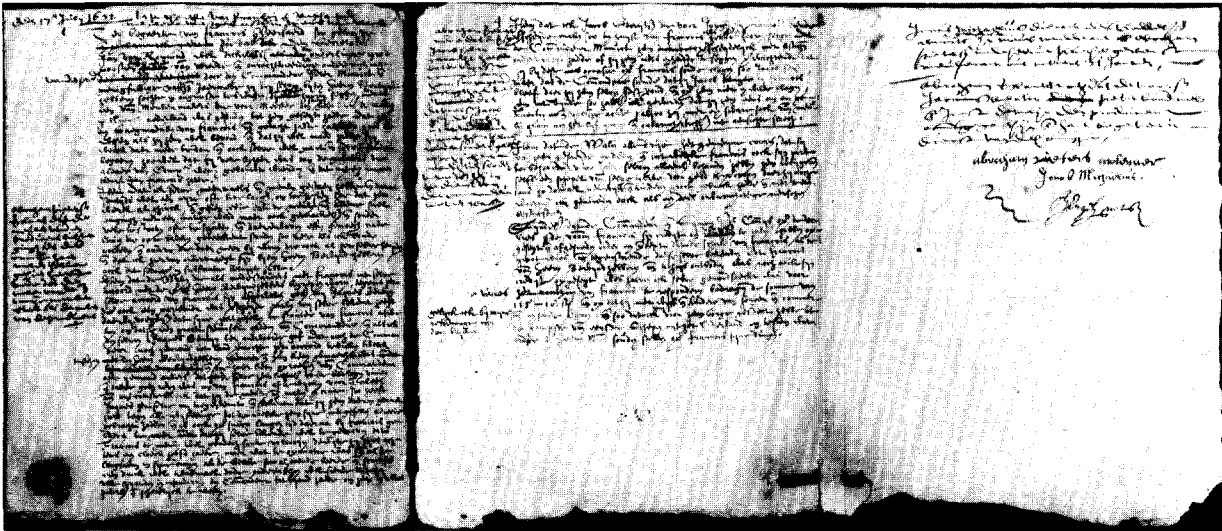
9 Not. Arch. 154 fol. 176v-177v, 8 november 1618, not. J. F. Bruijningh; Not. Arch. 654 pag. 820-821, 9 september 1619, not. S. Cornelisz; idem pag. 833-834, zelfde datum; idem, pag. 587-588, 5 november 1619; Not. Arch. 691 fol. 29v-31, 22-24 oktober 1622, not. J. Warnaeztz.

10 Not. Arch. 1946 fol. 26, 6 april 1645, not. D. Doornick; Not. Arch. 1293 fol. 37v, 28 maart 1646, not. H. Schaeff.

11 Not. Arch. 691 fol. 30v-31, 24 oktober 1622, not. J. Warnaeztz.

12 Not. Arch. 915 fol. 213v, 29 september 1633, not. B. J. Verbeeck.

13 Not. Arch. 943, laatste omslag, 17 september 1632, not. A. J. Engel (vgl. 3 en 11 november 1632).

Afb. 4. Eigenhandig door ds. Michaëlius uit Nieuw-Nederland geschreven brief, gevoegd bij een notariële akte van notaris A. J. Engel, 17 september 1632, Amsterdams Notarieel Archief 943.

Handwritten letter by dominee Michaëlius from New Netherland, attached to a minute of notary A. J. Engel, September 17, 1632, Amsterdam, Notarial Archives 943.

Kieft de oorlog met de Indianen uitbrak¹⁴ (mogelijk te gebruiken in de vergaderingen van de directie van de Westindische Compagnie); verklaringen over de prijzen van koeien, paarden en boter in Nieuw-Nederland en over de hoeveelheid boter die een koe daar produceert enz., als een middel om de waarde vast te stellen van een aandeel in een erfenis.¹⁵

Een ander soort verklaringen omtrent feiten zijn die, waarin wordt vermeld dat in de aanwezigheid van de notaris iets wordt overgedragen, of waarbij iemand erkent iets te hebben ontvangen. Dit kan zijn de overdracht van een schip¹⁶, van een vordering op een kolonist, overgedaan aan iemand die naar Nieuw-Nederland toeging en die dus gemakkelijker betaling kon verkrijgen¹⁷, van een deel van een patroenschap¹⁸ of het aan de verzekeraars overlaten van de rechten op een schip dat door zeerovers genomen was.¹⁹ Zeer algemeen zijn schuldbekentenissen door zeelieden en soldaten; de schuld moest worden betaald uit de eerste gage; op vertoon van zo'n schuldbekentenis kon de

schuldeiser zijn geld krijgen bij het Westindisch Huis in Amsterdam.²⁰ Een andere mogelijkheid is, dat iemand verklaart geld te hebben ontvangen op bodemerij²¹ (bij bodemerij is de geldgever zijn geld kwijt als de lading verloren gaat). En tenslotte kwitanties: een vertrekkend zeeman verklaart zijn deel van een erfenis te hebben ontvangen; iemand die uit Rensselaerswijck terugkeert verklaart geheel te zijn betaald voor de arbeid die hij daar verricht heeft.²²

Bij de wilsuitingen gaat het meestal om machtigingen en testamenten. Velen lieten vóór vertrek naar Nieuw-Nederland hun testament opmaken; in de notariële archieven bevindt zich zelfs een testament van Pieter Stuyvesant.²³ Machtigingen werden verleend door personen die overzee gingen, opdat hun zaken in Amsterdam behartigd zouden worden; ook Amsterdammers machtigden vertrekkende kolonisten, meestal om schulden te innen bij in Nieuw-Nederland woonachtige personen.²⁴ Schulden waren een belangrijke reden om naar Amerika te gaan en dat zou lang

14 Not. Arch. 1628 B, 28 juli 1643, not. D. de l'Hommel.

15 Not. Arch. 1187 blz. 2, 3 maart 1639, not. J. de Vos.

16 Not. Arch. 269 fol. 202v-203, 29 april 1613, not. F. van Banchem.

17 Not. Arch. 1335 blz. 12, 9 februari 1641, not. H. Schaeff.

18 Not. Arch. 1309, 13 juni 1659, not. H. Schaeff (Stateneiland door Cornelis Melijn).

19 Not. Arch. 802, 5 augustus 1639, not. J. D. Verheij.

20 Not. Arch. 760 pag. 149, 31 maart 1632, not. N. G. Rooleeu.

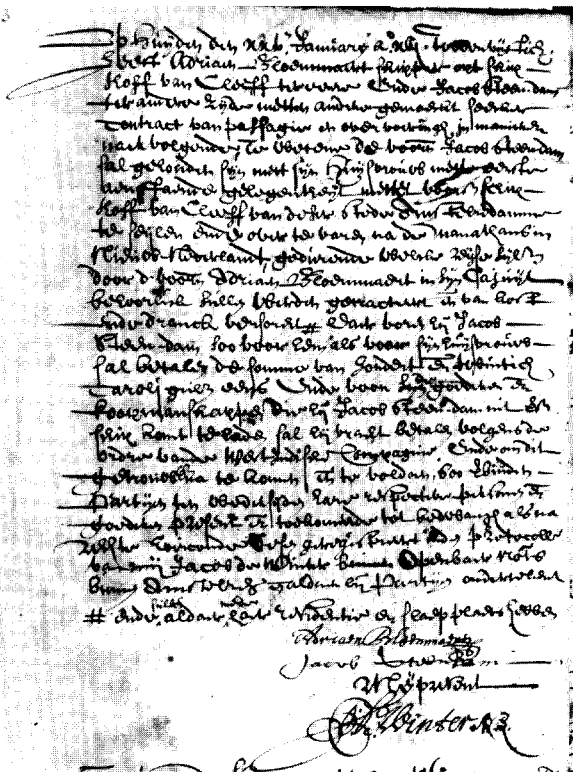
21 Not. Arch. 2207 fol. 548-549, 30 september 1659, not. A. Lock.

22 Not. Arch. 455 blz. 100, 12 april 1613, not. P. Mathijsz.; Not. Arch. 1054 fol. 90-90v, 101, 30 juli 1639, not. J. van de Ven.

23 Not. Arch. 1377 pag. 1, 4 januari 1639, not. H. Schaeff.

24 Not. Arch. 721 fol. 158, 7 mei 1627, not. P. Carelsz.; Not. Arch. 1620, 19 december 1645, not. J. de Graeff.

73

Afb. 5. Contract tussen Adriaen Bloemmaert, schipper op het schip 'Hoff van Cleeff', en de Amsterdamse koopman Jacob Steendam betreffende de overtocht naar Nieuw-Nederland, opgemaakt voor notaris Jacob de Winter, 25 januari 1652. Steendam en zijn vrouw worden ondergebracht in de kajuit van Bloemmaert en zullen behoorlijk van spijs en drank worden voorzien; de passageprijs bedraagt, zonder de vrachtprijs voor de bagage, 120 Carolus-guldens, Amsterdams Notarieel Archief 2279 III, 73.

Contract between Adriaen Bloemmaert, skipper of the ship 'Hoff van Cleeff', and the Amsterdam merchant Jacob Steendam concerning the journey to New Netherland, drawn up before notary Jacob de Winter, January 25, 1652. Steendam and his wife will be lodged in Bloemmaert's cabin and will be amply provided with food and drink; the price of the passage is 120 Carolus guilders, not including the freight-price for the baggage, Amsterdam Notarial Archives 2279 III, 73.

zo blijven; maar de Amsterdamse schuldeisers deden wat ze konden om betaling te verkrijgen. Andere wilsuïtingen zijn verzoekschriften, door de notaris voor zijn cliënt opgesteld. Er is bijvoorbeeld een verzoek-

schrift van iemand die zegt dat hij bevers kan villen en een lovend verhaal houdt over de overvloedige plantengroei in Nieuw-Nederland; in dit geval is het echter niet duidelijk wat hij wil.²⁵

Contracten zijn bijvoorbeeld:

- huwelijksvoorwaarden (b.v. tussen Wouter van Twiller en Maria Momma, 1642²⁶)
 - contracten van compagnieschap (b.v. tussen een Amsterdamse bakker en een kolonist, waarbij de een geld inbrengt en de ander allerlei goederen in de kolonie zal gaan verkopen, en ieder de helft van de winst krijgt²⁷; of tussen twee soldaten die uit Nieuw-Nederland terugkeerden met een 'wilde Indiaan', die de gouverneur hun gegeven had, en een derde, om die Indiaan tegen betaling op kermissen e.d. te vertonen²⁸)
 - dienstcontracten (voor personen die naar Rensselaerswijck gingen, met standaardvoorwaarden; voor handwerkslieden als smeden en brouwers, met speciale voorwaarden, b.v. betreffende de levering van brandstof en andere materialen²⁹)
 - huurcontracten (van een bouwerij; van geiten en een ram, die na enige tijd teruggegeven moesten worden met de helft van het fokresultaat³⁰)
 - een paar bevrachtingscontracten.³¹ Dat er zo weinig bevrachtingscontracten zijn zal samenhangen met het monopolie van de Westindische Compagnie. Wel is een contract bekend tussen een schipper en een passagier betreffende de voorwaarden voor de overtocht naar Nieuw-Nederland (afb. 5).³²
- De laatste categorie bestaat uit diverse akten waarbij de notaris meer doet dan alleen in correcte vorm noteren wat er gezegd werd. Het komt vaak voor dat de notaris op verzoek van zijn cliënt samen met getuigen naar iemands huis gaat om een verklaring voor te lezen over de rechten van zijn cliënt; het antwoord dat hij daarop krijgt wordt ook genoteerd. Voorbeelden: een wisselprotest, als een wissel niet werd geaccepteerd, met een kopie van die wissel; of een protest ingediend bij de Westindische Compagnie tegen speciale privi-

25 Not. Arch. 944, 11 april 1635, not. A. J. Engel.

26 Not. Arch. 1063 pag. 204-206, 13 november 1642, not. J. van de Ven.

27 Not. Arch. 734, 25 juni 1646, not. P. Carels.

28 Not. Arch. 1781 pag. 166, 3 september 1644, not. P. van Velzen.

29 Not. Arch. 1054 fol. 67-67v, 11 juli 1641, not. J. van de Ven; idem fol. 65-65v, 18 april 1639; Not. Arch. 1062 pag. 110-111, 7 juni 1642, not. J. van de Ven.

30 Not. Arch. 1083 fol. 43-43v, 30 september 1647, not. J. van de Ven; Not. Arch. 1334 pag. 2, 3 juli 1640, not. H. Schaeff.

31 Not. Arch. 226 fol. 63v-64v, 27 mei 1625, not. J. Meerhout; Not. Arch. 652 fol. 11v, 17 juni 1625, not. J. van den Ketel.

32 Not. Arch. 2279 pag. III, fol. 73, 25 januari 1652, not. J. de Winter (afb. 5).

leges voor nieuwe kolonisten, die schadelijk waren voor de oude.³³ Een ander geval is de opening, in aanwezigheid van de notaris, van een kist met waardevolle beverhuiden die aan een afwezige derde partij hoorde; de kist moest worden geopend omdat de bevers nat waren geworden aan boord en moesten drogen; de notaris verklaarde dat daarbij niets was weggenomen.³⁴ Een ander voorbeeld: een cliënt kon obligaties bij een notaris in bewaring geven zolang daar een rechtszaak over liep.³⁵ Boedelinventarissen, opgemaakt door een notaris, komen ook veel voor; maar inventarissen van boedels in Nieuw-Nederland werden uiteraard ter plekke opgemaakt en niet in Amsterdam. Wel kan men Nieuwnederlandse produkten in Amsterdamse inventarissen vinden, b.v. in die van een vrouw wier man in Nieuw-Nederland verbleef.³⁶ Voor verzekeringsdoeleinden werd zelfs een inventaris opgemaakt van de inhoud van een schip dat Nieuw-Nederland niet had weten te bereiken; dit stuk bevat vele artikelen die keer op keer een rol spelen bij discussies over de materiële cultuur in Nieuw-Nederland.³⁷

DE MATERIËLE CULTUUR

Al deze akten kunnen ons veel informatie verschaffen over de materiële cultuur. Ik zal alleen enige hoofdzaken opsommen. Aardewerk wordt vrijwel niet genoemd; misschien was de waarde te gering om ervan te spreken.³⁸ Materialen en beroepen in de bouw en de textielnijverheid worden genoemd; de stoffen die naar de kolonie werden uitgevoerd werden dikwijls buiten Amsterdam vervaardigd. Het gedeelte 'plaatsnamen, Nederland' in het systeem-Hart geeft een aanwijzing welke andere archieven geraadpleegd zouden kunnen worden bij verder onderzoek.³⁹ Het voedsel in de lading van diverse schepen (Franse en Spaanse wijn,

azijn, gedistilleerd) geeft een idee van de onderdelen van het voedselpakket, die voor de archeoloog geen sporen hebben nagelaten.⁴⁰ Gedistilleerd was bovendien een belangrijk ruilmiddel bij de handel met de Indianen, evenals geweren. Prijzen van geweren, zee-want en bevers (alle belangrijke betaalmiddelen) worden vaak genoemd. Over kralen wordt weinig gesproken, meestal vallen ze onder meer algemene aanduidingen.⁴¹ Veel akten vermelden in beslag genomen goederen, waarschijnlijk wegens smokkel. De invoerbelastingen waren hoog, zowel in Nieuw-Nederland als in de Republiek. De notariële archieven kunnen ook een indruk geven of de Acte van Navigatie inderdaad werkte.

BESLUIT

Wat zou er moeten gebeuren om de toegankelijkheid voor onderzoekers van het systeem-Hart te verbeteren? Het andere bijzondere systeem, 'Portugese Joden vóór 1639', wordt in de vorm van een regestenlijst in het Engels met verklarende noten in halfjaarlijkse afleveringen gepubliceerd in het tijdschrift *Studia Rosenthaliana*. Nu, zestien jaar nadat deze publikatie begon, beslaat de regestenlijst ongeveer tweeduizend nummers en is het jaar 1620 bereikt. Voordat hieraan kon worden begonnen moesten de protocollen worden doorgelezen, de paginanummers worden genoteerd waarop relevante akten voorkwamen, aanvullende bronnen worden onderzocht, literatuur verzameld en indices vervaardigd op al dit materiaal. Hiervoor is tijd, mankracht en geld nodig, plus een uitgever, die in dit project geïnteresseerd is. Het valt te overwegen om ook voor de akten betreffende Nieuw-Nederland een dergelijk project op te zetten. Hierdoor zou de informatie uit het notarieel archief ook buiten Amsterdam en met name in Amerika, voor verdere studie bereikbaar worden.

33 Not. Arch. 687, 15 oktober 1642, not. J. Warnartz.; Not. Arch. 1055 fol. 51v-52, 27 oktober 1639, not. J. van de Ven.

34 Not. Arch. 1686, 1 april 1645, not. P. de Bary.

35 Not. Arch. 1497 fol. 100-102, 11 mei 1638, not. J. V. Oli.

36 Not. Arch. 1915 pag. 930-936, 3 oktober 1658, not. F. Uijttengaert.

37 Not. Arch. 2880 pag. 80, 17 februari 1659, not. W. van Veen.

38 Aardewerk, aangevoerd uit of via Nieuw-Engeland, wordt genoemd in Not. Arch. 1093 fol. 271-271v, 5 maart 1650, not. J. van de Ven. Het is mogelijk dat in de akten meer vermeldingen

voorkomen; misschien is in het systeem-Hart 'aardewerk' zelden als trefwoord genomen.

39 Textiel o.a. uit Leiden en Osnabrück. Voordat het systeem 'Noord-Amerika' in het algemene systeem werd geïntegreerd werd een lijst vervaardigd van de daarin voorkomende plaatsnamen buiten Noord-Amerika met vermelding van het eerste en laatste jaartal en het aantal malen dat de plaats voorkomt. Hetzelfde werd gedaan voor de beroepen en de handelsartikelen.

40 Not. Arch. 2874 A pag. 33, 6 januari 1658, not. W. van Veen; Not. Arch. 1709 pag. 1019, 20 mei 1658, not. P. de Bary.

41 'Neurenberger waren' is b.v. een algemene omschrijving.

SUMMARY*

THE AMSTERDAM NOTARIAL ARCHIVES AS A SOURCE FOR THE HISTORY OF NEW NETHERLAND

The Amsterdam notarial archives are an important source for the history of New Netherland. Archivist Dr Simon Hart (1911-1981) (ill. 1.), for whom North America was one of the subjects that had his special interest, saw to it that an index was set up to these archives. The work on this index-system is still in progress. So far the North American system contains more than 7000 cards referring to ca. 2200 minutes covering the period 1598-1825. Since 10% of all minutes has now been indexed the total number of minutes may run up to 22000. This is 1/1000 to 1/100 part of the 2000000 minutes in the Amsterdam notarial archives of the period 1624-1664. This shows how relatively unimportant trade with New Netherland was within the Amsterdam trading empire. About 10% of all indexed minutes deal with the material culture.

The minutes drawn up by the notaries can be distinguished into four categories. First there are the one-sided statements of fact in which the notary records his client's statement. The document that was drawn up from this minute could e.g. be used in a law case, so that the client did not have to appear in court in person. Numerous incidents concerning life in the colonies were recorded in this way (e.g. the handwritten statement by dominee Michaëlius that was attached to the minute (ill. 2 and note 13) or incidents that took place during the journey of a ship (notes 9 and 10). There are also frequent statements in which something is conveyed or received, e.g. the conveyance of a ship (note 16), a claim (note 17), a receipt (note 22), or statements that are important for the insurance (notes 19 and 21).

The second category consists of one-sided statements of intention. These are mainly wills (e.g. Stuyvesant's, see note 23) and powers of attorney which often concerned the collection of debts (note 24).

Debts were an important motive for emigration to America but the creditors did all they could to collect anyway.

The third category consists of contracts. These are of various kinds, including contracts of partnership, e.g. to exhibit an Indian on fairs (note 28), indentures (note 29), freightcontracts or a contract between captain and passenger about the journey to New Netherland (ill. 4 and note 32).

The last category consists of all other minutes in which the notary does more than just record what is said. It often happens that at his client's request the notary, accompanied by witnesses, goes to someone's house to read out a statement about his client's rights; the answer he is given is then also recorded. These are often protests, e.g. against rights given to the new colonists that are detrimental to the old colonists (note 33). There are also inventories of estates, sometimes with products from New Netherland (note 36). For insurance purposes an inventory was even drawn up of the contents of a ship that did not manage to reach New Netherland; this minute records articles that frequently occur in discussions about material culture in New Netherland (note 37).

All these minutes are very informative about the material culture. Materials and professions in the building and textile industries are mentioned, as well as export products, foodstuffs (note 40) and spirits as an important bartering product with the Indians. Probably because of its low market value, there is hardly any mention of ceramics (note 38). Also beads generally only occur in more general descriptions (note 41).

A way of making these minutes more accessible would be to start up a series, analogous to the calendar of the Amsterdam minutes relating to the Portuguese Jews that is published in English in the journal '*Studia Rosenthaliana*' biannually. This would make the information from the notarial archives accessible to scholars from outside Amsterdam, in particular to Americans.

* The author, Hans Ernst, was born in 1945 and studied at the Rijksuniversiteit van Leiden. He worked on various projects as research associate. Since 1977 he has been senior archivist with the Municipal Archives of Amsterdam and is presently head of

the archives section. He further acted as consultant to the project 'notarial records', a calendar of notarial minutes that is published in English in *Studia Rosenthaliana* biannually.

RODERIC H. BLACKBURN*

DUTCH DOMESTIC ARCHITECTURE IN THE HUDSON VALLEY

Today the evidence of Dutch colonization in America is most obvious in the hundreds of houses and barns, built in the Dutch style, that dot the landscape of former New Netherland (subsequently New York and New Jersey), most serving the same purpose for which they were constructed two and even three centuries ago. Dutch immigrants originally imported the building traditions of Holland in their time. The architecture they and their descendants developed is nowadays known as the American-Dutch or Dutch style. Apart from the books by H. Reynolds and R. Bailly, little is written on the subject and hardly ever are these buildings described with an eye to Dutch architecture of that time, from which they were derived.¹ This paper tries to give some new information on the building and construction, based on contemporary documents and books, on remaining pictures and photographs and on the surviving houses themselves.

From the first settlements in New Netherland in the 1620s to the last use of Dutch construction two centuries later, Dutch architecture spread through the colony in a series of waves. Dugout huts, the temporary shelters of the first settlers, were followed, with a few notable exceptions, by small, one storey structures of rudimentary construction. Next came one-and-a-half storey houses, in the Dutch traditional style, with one

or two rooms. Larger, more commodious houses with stylistic pretensions closely resembling the houses in Dutch towns were built by newly affluent colonists. After the English gained control of the colony (1664) their architectural traditions slowly affected in part or in whole the houses built by people of Dutch descent throughout the 18th century. Each of these waves of change spread slowly from New Amsterdam, in some cases reaching remote or conservative areas decades later. Dutch housetypes, relatively unchanged from their Netherlands prototypes, continued to be built in New York, especially around Albany, until the 1760s, a century after the English took over the colony. Dutch architecture was the most conservative of all Dutch material culture in New York and New Jersey. Even as late as the 1830s Dutch features were still being built into some rural houses, as much as fifty years after Dutch characteristics had vanished from most of their household furnishings. Up to that time, however, the Dutch maintained their old style of building.

Most typical of that style is the interior wooden framing known in the Netherlands since medieval times. It consists of pairs of wooden posts delated by a horizontal beam, together forming the *jukken* or *gebinten*, supported by corbels (*korbelen*). Outer walls do

* Roderic H. Blackburn received his Ph.D. in anthropology from Michigan State University. He is working with the Albany Institute of History of Art as Assistant Director. This paper is a much altered version of that presented at the symposium. The author has greatly benefited from the generous assistance of his Dutch colleagues, H. Zantkuyl, Mr and Mrs J. Schipper, B. Bakker and M. de Roever.

Consult the bibliography at the back of this issue for the com-

plete titles of the published texts of the documentary sources. The floor plans are based on Historic American Building Survey plans done in the 1930's, when all these structures still existed.

1 Reynolds, H. W., *Dutch houses in the Hudson Valley before 1776*. New York 1965 (original ed. 1929); Bailly, R. S., *Prerevolutionary Dutch Houses and Families in Northern New Jersey and Southern New York*. New York 1968.

not have a supporting function in this type of construction and can be filled in with all kinds of material; most used were wood and brick. Being less expensive, the Dutch made an extensive use of wood, both in the Netherlands and America. In the middle ages brick had served for churches, townhalls, castles, gateways etc., but by the 16th century it had become quite a common material for housebuilding. In New Netherland bricks first had to be imported, later they were fabricated locally, in the same size the builders were used to. Iron wall anchors, to connect the wall to the frame, so popular in the Netherlands, are often used in New Netherland as well. Gable tops there resembled the 16th- and 17th-century step gable or the plain spout (straight) gables. Stone, rare in the Netherlands, was used in housebuilding only in some small parts of the country, but, being abundant in America, it was frequently used there, where available.

The windows usually follow in shape and size their Dutch prototypes quite closely. Known are *kruiskozijsen* or *kruisvensters*, a window divided by a heavy wooden cross into four parts, *bolkozijsen*, a broad window divided in two or three lights side to side and *kloosterkozijsen*, two lights placed under each other (see the article of H. Zantkuyf, elsewhere in this issue, ill. 6). Later, in the end of the 17th century, a new type of window was introduced, the sash-window (*schuif-raam*), first in richer buildings. This new type also came to America.

For roofs reed and straw were popular in most rural areas in the Netherlands in the 17th and 18th centuries. This was the same in New Netherland, but there also wooden shingles, very rare in the Netherlands, were used frequently. In Dutch towns such inflammable materials as reed and straw had been forbidden for roofing and tiles were used. Tiles also were imported and used in New Netherland but it was an expensive material.

Accounts from Manhattan describe the first dugout shelters as square pits in the ground built cellar-fashion with bark or sod roofs. These provided two to four

years of shelter while the more urgent necessities of clearing and cultivating the land were pursued. In 1628 Dominee Michaelius was able to note: 'They are meanwhile beginning to build new houses in place of the huts and sheds in which heretofore they nestled rather than dwelt'.²

FORT ORANGE AND RENSSELAERSWIJCK

At the same time the settlement of the colony of Rensselaerswyck in the upper Hudson River valley had begun, when in the year 1630 the patroon Kiliaen van Rensselaer sent to New Netherland his overseer, Wolfert Gerritsen and eleven settlers, including seven men, one woman and three children.³ In a letter to his director of the colony, Bastiaens Jansz Krol, written January 12, 1630, the patroon directed that 'the first house be made plain and simple, large and tight, and if tiles could be made ready, that the house be covered therewith'.⁴ The following year two farms were established and communal dwellings were built on each to house the new immigrants. One, built on a farm named Rensselaersburch, was built of brick, and the other, on the east bank of the river on the farm De Laetsburch, burned soon after erection and was replaced by 'another brick house, 80 feet long, the threshing floor 25 feet wide and the beams 12 feet high up to the ceiling'.⁵ Both farms were provided with barns, hay barracks fifty feet high, and other outbuildings. These first buildings seem to have been very substantial structures in light of the temporary shelters erected in other colonies, and indeed in New Amsterdam itself.

What was apparently the first private dwelling erected by Van Rensselaer in the colony was a house built for Marinus Adriaensz outside Fort Orange. Built in 1631, it was described as 'a dwelling of four cross beams, 36 feet long and 14 feet wide'.⁶ Thereafter under the terms of agreement between Kiliaen van Rensselaer and his colonists the patroon was to pro-

2 Men begint vast nieuwe huysen te bouwen in de plaetse van de hutten ende coten daerin men te voren meer genestelt dan gewoont heeft: Eekhof, A., *Jonas Michaelius, Founder of the church in New Netherland*. Leyden 1926, 103; Tienhoven, C. van, 'Information relative to taking up land in New Netherland in the form of colonies or private boweries, 1650', O'Callaghan 1951, IV, 23.

3 *Van Rensselaer Bowier* 1908, 308.

4 *Ibid.* 160. Tiles were probably not yet in use even in 1646 when Father Jogues described Albany.

5 *Ibid.*, 308-309.

6 *Ibid.*, 178.

vide each farm with a house, barn and hay barrack, the same to be kept in repair by the tenant, although the cost was divided equally. If a building was lost by fire, which appears to have been common, then the farmer must bear half the loss.⁷ To meet his obligations to his tenants Van Rensselaer, between 1630 and 1640, sent out to the colony fourteen carpenters, two masons, and four thatchers.⁸ Father Jogues, a Jesuit missionary, while passing up the Hudson Valley in 1646 remarked on these efforts: 'This colony is composed of about a hundred persons who reside in twenty-five or thirty houses built along the river, as each found most convenient. In the principal house lives the patroon's agent; the minister has his apart, in which service is performed ... All their houses are merely of boards and thatched, with no mason work except the chimneys. The forest furnishing many large pines, they make boards by means of their mills, which they have here for the purpose'.⁹

Van Rensselaer's continuing efforts to induce a brick and tile maker to come here were to go unrewarded until after his death. Although bricks were imported, they began to be made here by the 1650s. In 1652 Pieter Stuyvesant established a separate court jurisdiction at Fort Orange, apart from Van Rensselaer's Colony, which surrounded it. The first municipal building was soon erected being: '... 26 feet and 9 inches Rhineland measure in length and two stories high, built all around of one inch boards and having a pavilion shaped roof, covered with old shingles ... Underneath was a cellar, 19 feet wide and as long as the width of the house ... At the north end of the first floor was a room, 16 or 17 feet in width, and at the south end a vestibule, 10 feet wide. The second story consisted of a single room used by the court, without ceiling or chimney, and to reach this room one had to climb a straight flight of stairs through a trap door'.

By 1657 however, this old building had sagged at the north end in such a manner as to lean against an adjoining house, and its general condition was so dilapidated that repairs seemed useless. It was therefore removed and replaced by a larger brick building,

which was described as follows: 'A brick building was built with two cellars, each 21 feet square, separated by a two-brick wall. The foundation of the said cellar is 3 or 4 feet in thickness, built of substantial stone (hauled a distance of 16 miles), 6 feet high, to the level of the ground, and on top of this is a brick wall, two feet high and three bricks thick, upon which rest the cellar beams. The first story is divided into three parts: at the north end is a room 21 feet square, inside measure, with a brick chimney; at the south end a kitchen, 16 feet in width and 21 feet in length, also with a chimney and provided with a bedstead and a cupboard of wainscot; and in the middle a hallway 5 feet wide separated from the large room by a one-brick wall. The upper story is divided by a half-brick wall into two equal parts, each 21 feet square. At the north end is a room intended for the court; at the other end an office, in which are a wainscoted bedstead and a chimney. Access to this floor is by a winding stairway and a separate landing. On this landing there are three doors, one to the left, which gives access to the court room; another towards the front, which gives access to the office and which is faced by an oval window in the west wall; and a third door to the right, which gives access to the attic by means of a winding staircase. This attic extends over the whole house and above it there is a loft, suitable for the storage of powder and other ammunition. In short, it is a strong and substantial house ... provided at each gable end with a double chimney, braced by 42 anchors and built of choice clinker brick. The house is covered with well burned tiles and in every one's opinion makes a strong, commodious and handsome structure'.¹⁰

At the same time, a domestic house can be understood from the careful description which Jeremias van Rensselaer, son and agent of the patroon, gave of a dilapidated house in which he was living in 1658: 'I have not much to write, except that I am busy repairing the house in which I live, as it could not stand this way any longer, for this past winter I had to shore up several beams, both in the chamber and in the cellar ... I have had the chamber and the cellar torn down

⁷ *Ibid.*, 433.

⁸ *Ibid.*, 805-824.

⁹ Jogues, Father I., *Novum Belgium or A Description of New Netherland (1646)*. Jameson 1909.

¹⁰ Van Laer 1920b, 8-10. Note that first floor is ground level and second story is the above story.

to the ground. The roof I have had shored up, so that it will remain standing as it has always stood, but the cellar I am having thoroughly walled up all around with stone (*klipsteen*) [so as to be used] as a kitchen cellar, for I am having another cellar made toward the rear for a vegetable cellar, so that the fore part will be twenty-four feet long, [namely] the cellar kitchen as well as the chamber, which will likewise be of masonry all around, for I have had *moppen* [a large variety of brick] burned for the purpose, so that it will not cost more than if I had a framework put up. The rear part, which heretofore was used as a kitchen, I have had repaired somewhat and I have had another partition wall put in, so that I now live in it, but I hope to have the other work finished before the winter, so as to be able to live in it. Thank God, it begins [to go forward] rapidly, for the wall is already half built up . . . As you well know, there was nothing good about it [the house as it was]; neither the attic, the floor, the gable, the sides, the window panes, nor anything else in it was of much account'.¹¹ A return letter from his brother Jan Baptist reads: 'I also see [that you] are busy building, which was necessary, [though not] too heavy, as I understand that you have used such extra heavy beams for it, which only adds to expense. If the house has a good foundation, the size of the beams does not matter so much, as long as they are strong enough to support the floor. But every one follows his own taste in such matters. That in front there are to be no windows in the gable, nor any door frame, is entirely contrary to my notion and the arrangement of the case-ment windows [*bolkosynen*] will not look well'.¹² In the next year (1660) Jeremias sent another letter to his brother: 'In the first place, I have had a good foundation laid of stone (*klipsteen*), up to the cellar joists. And to the joists being too heavy, I never heard anyone say so, except that one beam, which lies before the chimney is a very thick and heavy timber. And they ought not to be much thinner, for owing to the extra width of the house all depends on the joists, which have not corbels [knee braces] to stiffen them. Furthermore, I have had the walls built up in *moppen*, up to the plate, the side walls two *moppen* thick and the

gable wall in front to the gable timber, one *mop* thick. The middle wall, on which the chimney rests, also one *mop* thick, as high as the square (*soo hoog als het vierkant comt*), to wit, to the plate, for at that height is the chamber story, which has also good beams, not too heavy, and of dressed lumber . . ., like all the rest of the woodwork. In the cellar, in the front wall, there is a door and beside it a window with three lights (*een bol Cosyn van drie lichten*) on the south side also a window with three lights. In the chamber, in the front wall, there are four cloister windows (*klooster Cosynen*); on the south side three ditto and on the north side one ditto, so that it is an airy room, at least five feet above the ground. How then would an outer door in the gable have looked, for the bottom of the cellar door is level with the ground? The structure, in my opinion, looks very well, but, as the saying is, no matter how one builds one's house, some will praise it and others condemn it. The roof I have had covered with tiles. The front gable above the plate, I intend to have filled in with brick also, as soon as there is any brick made, for the old [half timber] work is still in there (*want dat ouwe werk sit daer noch aen*)'.¹³

NEW AMSTERDAM

To return to New Amsterdam, the settlers there had not been idle since they built their first dugout 'houses'. They too clustered their houses under the protection of the fort. Many of the houses were of wood, quite similar to those seen even today in North Holland. One of these was built in 1642 by Jan Teunessen, a housecarpenter who agreed in a contract to provide: 'A house thirty feet long, eighteen feet wide, eight feet story under the beams; end beams with corbels, all hewn square; house [to be] enclosed all with clapboards and covered with a good thatched roof, and to have a tight ceiling of boards. Three four-light windows, two outer doors; a vestibule, a pantry, a bedstead, a cased-in stairway to the garret; the chimney with wood[en shaft] extending above roof and a mantel piece built around it, passageway three feet wide

¹¹ *Jeremias van Rensselaer* 1932, 176-177.

¹² *Ibid.*, 199; for *bolkozijnen* see the article of H. Zantkuyl elsewhere in this issue, ill. 6.

¹³ *Ibid.*, 223-224; for *kloosterkozijnen* see the article of H. Zantkuyl elsewhere in this issue, ill. 6.

Ill. 1. Detail of a view of New Amsterdam, c. 1650-53; detail of the map of New Netherland by Nicolaas Jansz. Visscher, Amsterdam c. 1655 (New York State Library, Manuscripts and Special Collections).

Detail van een gezicht op Nieuw-Amsterdam, ca. 1650-53; detail van de kaart van Nieuw-Nederland van Nicolaas Jansz. Visscher, Amsterdam ca. 1655.

with a partition. To be paid 350 Carolus guilders Holland currency¹⁴

In the next article Henk Zantkuyl from the Amsterdam Municipal Office for Preservation and Restoration of Historic Buildings and Sites gives a reconstruction of the floor plan of this house in ill. 5. This is a house probably characteristic of the early period of Dutch settlement, that is, before the English conquest. A number of those houses, most of them with wooden outer walls, appear on the Visscher view of 1650/53 (and on prints that have been made afterwards). The whole aspect of that place at that moment is rather Dutch, with the church, the post-mill and the low wooden houses. There are only a few more substantial buildings, like the municipal tavern (*Stads herberch*) at the right, a brick building with a step gable (ill. 1).

In the following year more substantial but completely Dutch houses were built in what was called

since c. 1664 New York. These houses were depicted by Jasper Danckaerts in his view of the city in 1679/80 (the so called Labadist view). Danckaerts was at that moment in the town together with Peter Sluyter. Both came from Holland and were looking for a new haven for their Labadist sect. They did not stay, because they found the 'wild worldly' character of New Yorkers too much for their flock.¹⁵ It is interesting to compare this view with the older one by Visscher. We recognize a lot of the old buildings. But the row of low wooden houses has nearly disappeared behind new buildings. We see also a lot of new buildings at the right side of the old place, houses with stepgables, that are bigger than the wooden ones described above.

Sarah Knight on her journey to New York City in 1704 described buildings which were like those in the Danckaerts view. Forty years of English rule had changed little of the general appearance of the city: 'The Cittie of New York is a pleasant, well compacted

14 Van Laer 1974, II, 13-14.

15 Danckaerts, J., 1913, 185-228.

Ill. 2. Drawing of Dutch houses in New York City by Pierre Eugène du Simitière, c. 1769. He wrote that the oldest house he found was dated 1678 though he felt certain that there were earlier ones, not dated (Library Company of Philadelphia).

Tekening van Nederlandse huizen in New York door Pierre Eugène du Simitière. Hij screef dat het oudste huis dat hij er aantrof uit 1678 stamde, maar hij vermoedde dat er zeker oudere waren, die niet gedateerd waren.

place, situated on a Commodius River w[hi]ch is a fine harbour for shipping. The Building Bricks Generally, very stately and high, though not altogether like ours in Boston. The Bricks in some of the Houses are of divers Coullers and laid in Checkers, being glazed look very agreeable. The inside of them are neat to administration, the wooden work, for only the walls are plastered, and the Summers and Gists [ceiling beams] are plained and kept white scow'r'd as so is all the partitions is made of Boards. The fire places have no jambs (as have ours). But the Backs run flush with the walls, and the Hearth is of Tyles and is farr out into the Room at the Ends as before the fire, w[hich] is Generally Five foot in the Low's rooms, and the piece over where the mantle tree should be is made as ours with Joyners work, and as I suppose is fasten'd to iron rodds inside. The House where the Vendue [auction] was, had Chimney Corners like ours, and they and the

Ill. 3. Though inscribed 'South Prospect' this engraving is actually a view from the east (Brooklyn) of Manhattan, engraved and published in London first in 1719. Made after a drawing by William Burgess c. 1717 (Metropolitan Museum of Art).

Hoewel op deze gravure 'South Prospect' wordt vermeld, geeft zij in werkelijkheid een gezicht vanuit het oosten (Brooklyn) op Manhattan; gegraveerd en voor het eerst uitgegeven in Londen in 1719. Naar een tekening van William Burgess, ca. 1717.

hearth were laid with the finest tile I ever see, and the stair cases laid all with white tile which is ever clean, and so are the walls of the Kitchen w[hich] had a brick floor.¹⁶

The specific features of some of these buildings are best illustrated by a house built in 1689, 3½ storeys high, though drawn in the 1760's by a Swiss traveler, Pierre du Simitière (ill. 2). That step gable of 1689 is somewhat old-fashioned compared with contemporary Dutch architecture! Note the stoop for it is about the only contemporary image we have of an original American-Dutch stoop, since nearly all of them have rotted away before the era of photography.

The most extensive view of New York was that done by William Burgess, showing the city as it ap-

¹⁶ Knight, S. K., *The Journal of Madam Knight*. Upper Saddle River, New Jersey 1970, 52-53.

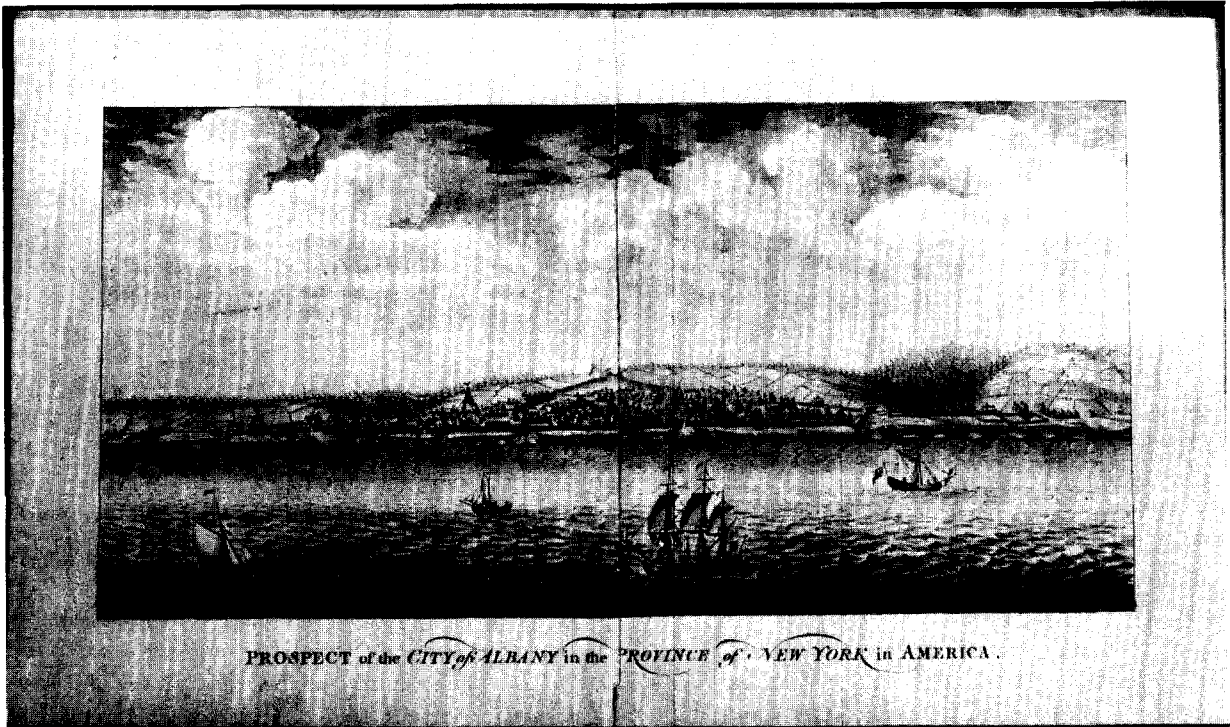
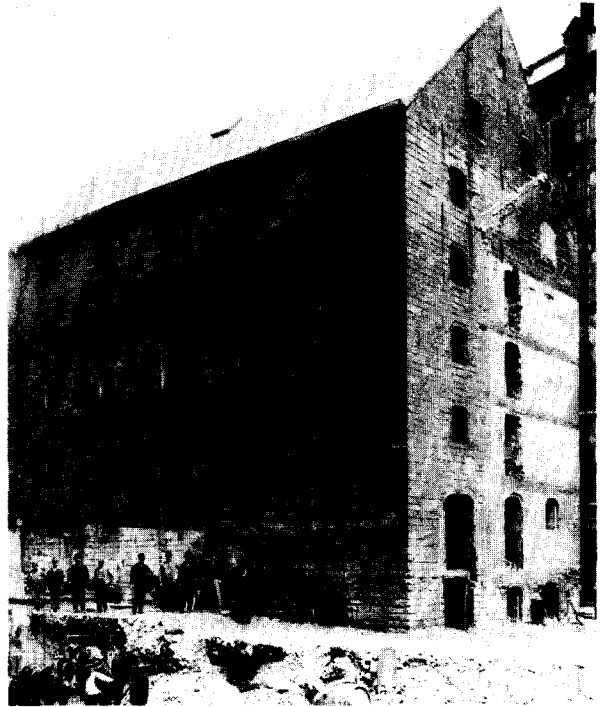
peared in 1717. Even then it was still full of Dutch-style houses, many newer and larger than in the previous view nearly 40 years earlier (ill. 3). It is surprising to realize that perhaps the largest Dutch-style building in America, the Rhinelander Sugar Warehouse, was built as late as the 1760s. This building, with walls of stone and brick, and wall anchors with building year, compares favorably in size and form to the warehouses of Amsterdam. Also, it was one of the last urban Dutch structures erected in America (ill. 4).

Ill. 4. The Rhinelander Sugar House, built on Rose and Duane Streets in New York City in 1763. It was demolished in 1892 (photo New-York Historical Society).

Het Rhinelanders Sugar House, gebouwd in 1763 op de hoek van Rose Street en Duane Street in New York City. Het werd in 1892 afgebroken.

Ill. 5. The only known view of Albany before the 19th century, this drawing was done by an unidentified person in 1763 copying an original of c. 1717 probably by William Burgess (Albany Institute of History and Art).

Het enige bekende gezicht op Albany van vóór de 19e eeuw; deze tekening werd in 1763 gemaakt door een onbekende tekenaar; het is een kopie van een origineel uit ca. 1717, waarschijnlijk van William Burgess.

ALBANY AND UPPER HUDSON VALLEY

The only view of Albany before the 19th century is a drawing done in the 1760s as a copy of an original which probably was done by William Burgess about 1717 (ill. 5). It shows the purely traditional fortified Dutch town on the eve of its most prosperous years (1714-1745), the only long duration of peace in what was otherwise over a century of intermittent warfare. Albany both prospered and yet lived in fear because of its strategic location at the junction of the only water level routes leading to French Canada in the north and to the Indian beaver grounds to the west. For nearly two centuries the Dutch of Albany managed to keep prosperous commercial relations going with the English, the Iroquois Indians and even the French when all three groups were almost perpetually engaged in the intrigues of commercial competition and political warfare. The best picture of a well preserved typical Dutch house in Albany is a photograph of Jacob Gerritse Lansing's house of 1710 (ill. 6). The house, with its characteristic brick spout (straight) gable, has been demolished by the end of the 19th century. Note the braid pattern in the form of triangles along the gable edge (*vlechtlingen*).

Today there are only a small number of urban houses surviving, and only one of them with its exterior mostly intact. Of a house of c. 1734, demolished in 1943, the floor plan is reconstructed. It is a small house, essentially a one room house, actually built outside of Albany, which later was included by the expanding city. With its entrance in the gable end it is like urban Dutch houses, though rural Dutch houses of one room are otherwise little different. The back wall was partially rebuilt in a later period. The fireplace type, with jambs, probably dates from the late 18th century. Like urban Dutch houses in smaller towns it has a brick front façade and board sides. Unusual is the brick rear wall (ill. 7).

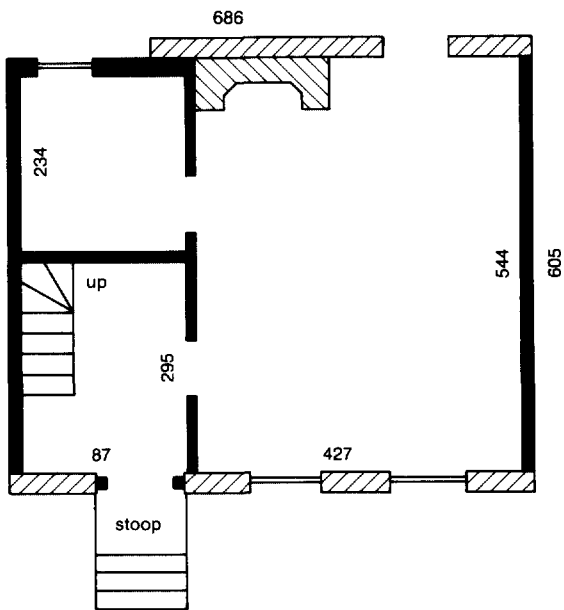
The Yates house in Schenectady, like Albany founded by the Dutch in the 17th century, is believed to have a floor plan of a type commonly built in the urban areas of New York up till the 1760s. The resemblance of its floor plan to Netherlands urban floor plan is quite apparent. The house, like most other urban houses had a brick front and wood sides and back (ill. 8).

Ill. 6. Jacob Gerritse Lansing (1681-1767) is said to have had this house built in 1710 for his home and silver making shop in Albany. Even 175 years later it remained nearly unchanged, but by the end of the 19th century it was demolished (photo Albany Institute of History and Art).

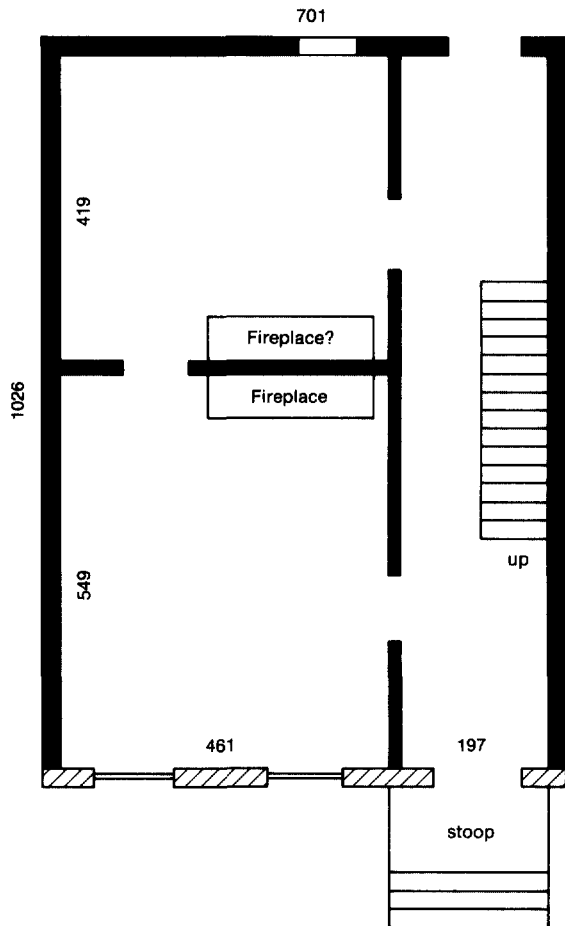
Jacob Gerritse Lansing (1681-1767) zou dit huis in 1710 hebben laten bouwen als woonhuis en zilversmidswerkplaats in Albany. Tot 175 jaar later verkeerde het in praktisch dezelfde toestand, maar het werd aan het einde van de 19e eeuw afgebroken.

In New York Province urban Dutch houses were different in significant ways from rural Dutch houses (of which hundreds still exist). While town houses had their short end (with the gable) facing the street and the entrance at this street side, rural houses had a different lay out. Entrances and windows are in the long wall, while fireplaces are with gable ends. The constraints of having to fit as many houses as possible within the confines of a walled perimeter account for these differences in the New World as in the old. Also the interior arrangement of rooms and halls differed

Ill. 7. Reconstruction of the floor plan of a Dutch house, c. 1734, formerly at 922 Broadway in Albany, demolished c. 1943 (dimensions in cm).

Reconstructie van de plattegrond van een Nederlands huis, ca. 1734, dat gestaan heeft op Broadway 922, Albany; afgebroken ca. 1943 (afmetingen in cm).

Ill. 8. Reconstruction of the floor plan of the Yates House, c. 1730, in Schenectady, NY (dimensions in cm).

Reconstructie van de plattegrond van het Yates huis, ca. 1730, in Schenectady, N.Y. (afmetingen in cm).

considerably between urban (ill. 8) and rural (ill. 14 and 15) houses as did the positioning of doors and windows. This was primarily a reflection of urban houses having to orient their narrow end to the street.

Although there exist early houses with some Dutch features throughout the Hudson River valley and in northern New Jersey, we must turn to what was the most conservative Dutch area, the upper Hudson River valley around present day Albany to find houses that are distinctly Dutch, relatively uninfluenced by English Georgian style. Such houses were built

throughout the Dutch culture area before the mid 18th century but few survive outside of the northern region. One of the earliest surviving rural Dutch houses is the house of Pieter Bronck (for whom the New York City burrough of the Bronx was named, where he had previously lived), built about 1663 south of Albany at Coxsackie in what was then an unsettled area (ill. 9). Though of stone, its interior construction and overall form derives from the Netherlands. As a pioneer house in what was then Indian country, it is characteristically small (one room), with a steep pitch roof, and made

Ill. 9. In 1662 Pieter Bronck purchased 352 acres west of Coxsackie from the Indians and soon moved there from Albany. He is presumed to have built this small house about 1663 (photo Greene County Historical Society).

In 1662 kocht Pieter Bronck van de Indianen 353 acres grond, ten westen van Coxsackie; korte tijd later verhuisde hij uit Albany daarheen en men neemt aan dat hij dit huisje ca. 1663 liet bouwen.

out of stone (limestone is very common on the west side of the Hudson River), with casement windows. It is unique today and was probably unusual when built, in having the gable façade wider than the side façade. The two windows on the ground floor are offset from the middle because the stairway is placed in the left corner.

The next generation of farmers, who may have started their first farm with a one room house, now built two room houses of the type constructed by Marten van Bergen in 1729 (ill. 10) not far away from Bronck's house. We know his house only by a unique painting, while the house is gone now, as are the other buildings on the painting. The painting itself has been preserved, we believe it to be done about 1733 by John Heaton, an Englishman who became quite Dutch by marrying a local girl (at Albany) and doing portraits and scripture painting for the Dutch of that city. This painting may have been made to fit over the mantel of a fireplace in the Van Bergen home. It is the earliest known New York landscape and the only known depiction of a Dutch farm. It is a marvelous example of a painting that you can actually 'read'. In it you can see Marten van Bergen and his wife (the proud owners in their best clothes), his brother and nephews coming to visit, his sons on horseback (one not quite still mounted), his four daughters demure and proper, his slaves busy at farm chores, and Indians wandering about. The

Ill. 10. The farm of Marten van Bergen at Leeds, Greene County. Reproduced here is the central section of a 2 meter long painting by John Heaton, c. 1733 (New York State Historical Association).

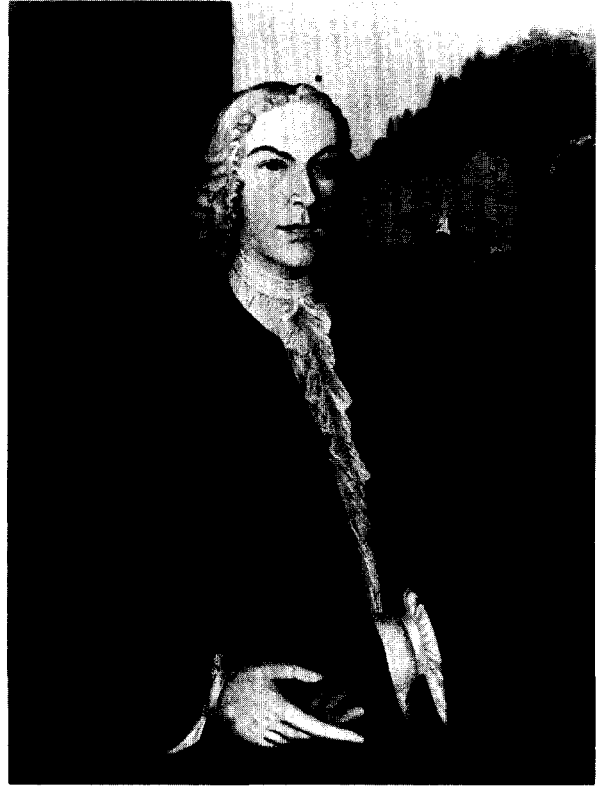
De boerderij van Marten van Bergen in Leeds, Greene County. Hier een reproductie van het middengedeelte van een schilderij van 2 meter lang, geschilderd door John Heaton, ca. 1733.

house is built on high ground overlooking the cultivated flats. The house is of stone, yet has parapet gables (the only stone house known to have this Dutch feature). Dormers are a rarity on American-Dutch rural houses and here they have a unique roll to their pediment. The section to the right is probably the kitchen. In this case it may have been built at the same time as the main section, since only four years have passed since the house was begun. The main house has a tile roof, quite elegant in a province where wood shingle roofs (as on the kitchen) were almost the rule in the countryside. Note the twolight windows, probably *bolkozijnen*, with one side shuttered and one side with a glass in lead casement.

To the left is a typical Dutch barn, two hay barracks, and to the right a small structure with chimney which is known to have been a blacksmith shop. Parts of one hay barrack in New York and others in New Jersey are known. They resemble Netherlands types which are still in use in many areas today. Hundreds of American-Dutch barns survive in New York and New Jersey, though most of them are much altered. They resemble prototypes in the Netherlands and have 3 to 6 bays and side aisles on either side of a wide center aisle.

A similar barn is described in a 1675 contract for Harmen Bastiaensen to build for Jan Martensen (van Alstyne) at Kinderhook not far from Albany: Harm will build 'a barn, fifty feet long and twenty-six feet wide with an extension on each side (*nytlaet*, meaning a space for bays and stall) ten feet deep and running the full length of the barn and at each end a gable with sloping peak (in some 17th-century barns this is specified); furthermore to make in said barn five bents with five loft beams, of which five bents three are to have brackets, a double door at the front end of the barn and one door in each of the extensions, a horse manger forty feet long and all the inside work that belongs to a barn, except the floor, and properly to put on the rafters of the roof'.¹⁷

This type of barn is especially well suited to crop farming. The Hudson Valley by the 1730s had become the principal wheat growing area of the colonies though a sufficient number of animals were kept for

Ill. 11. Abraham Wendell, 1737. It was the discovery, in his account book, of his payment to a John Heaton for portraits that the identity of the artist of this and several other paintings was established by Mary Black; note the mill (Albany Institute of History and Art). *Abraham Wendell, 1737. Door de ontdekking in zijn kasboek van een betaling aan een zekere John Heaton voor geleverde portretten, kon Mary Black de identiteit vaststellen van de schilder van dit en van verscheidene andere portretten; let op de watermolen.*

the needs of the farm family and workers. In the 19th century many of these barns were raised up on a new stone foundation providing ample room for a large herd of cows for dairy farming. Besides barracks and three-aisle barns, American-Dutch farms also had smaller one-aisle barns, corn cribs and other structures which do not survive today.

John Heaton, the painter of the Van Bergen farm picture, also did a portrait of merchant Abraham Wendell of Albany in 1737 in which in the background appears Wendell's mill (ill. 11), the only known picture of an early Dutch water mill in the Hudson Valley. It was a grist mill with, apparently, living quarters for the miller, judging by the curtains in the window, the bake oven protruding out of the wall, and the chim-

¹⁷ Pearson and Van Laer 1869-1919, 3, 424-425.

Ill. 12. The Luykas van Alen House, built in 1737. This was a two-room house, shortly after it was built the addition of a hall and room was made. This form of addition, placed on the end of a two-room house, was done with other Dutch houses as well (Columbia County Historical Society).

Het Luykas van Alen huis, gebouwd in 1737. Dit was een tweekamerhuis; kort na de bouw werden een hal en een kamer bijgebouwd. Op deze wijze, met een aanbouw aan de korte kant van het bestaande tweekamerhuis, werden ook andere Nederlandse huizen vergroot.

ney. Access to the garret or loft is by way of an exterior upper door in the Dutch manner.

The Luykas Van Alen house at Kinderhook was considered one of the most substantial rural houses in the region when it was built in 1737 (ill. 12). Built in the traditional Dutch brick style of which there were once hundreds of examples (and now about 12 in various states of preservation), the Van Alen house will remind the Dutch of farm houses in the province of Zeeland where the two room plan (often with a center hall) and separate barn, is common. The separation of house and barn was unusual in most provinces of the Netherlands, where farmers had for convenience and care the animals and family under one large roof. In Zeeland, as in early New York, crop farming was the mainstay in most areas. The interior of the Van Alen house has been restored to approximately its original

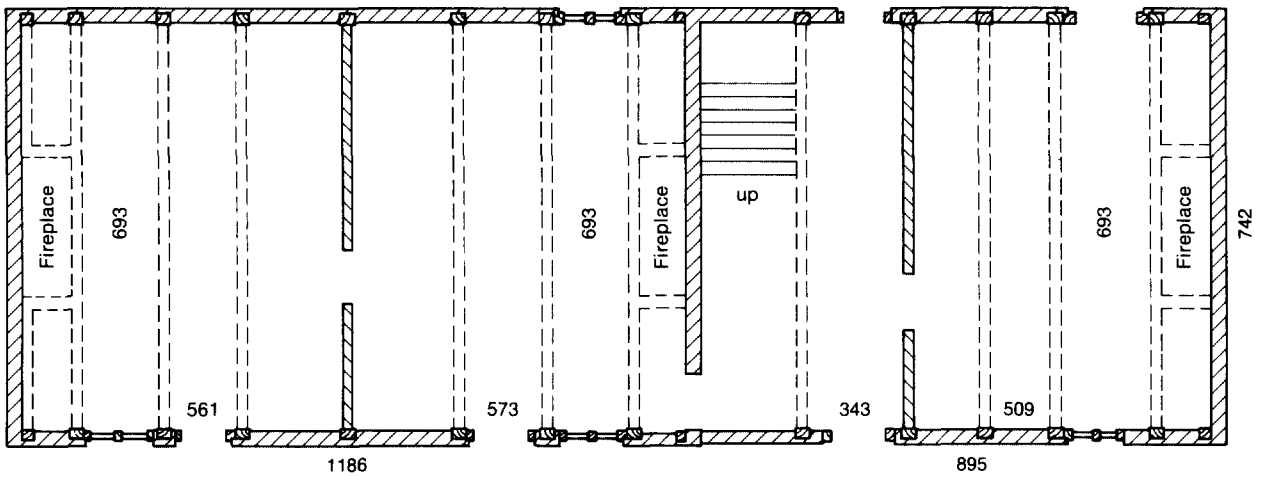

Ill. 13. Interior of the Luykas van Alen House with reconstructed fireplace. Despite New York cold winters and the inefficiency of the open Dutch fireplace, the Dutch continued to build them both in the Netherlands and in America during the 18th century. By that time the English had introduced their smaller, more efficient type (Columbia County Historical Society).

Het interieur van het Luykas van Alen huis met een gereconstrueerde open haard. Ondanks de koude winters in New York en het geringe rendement van de Nederlandse open haard, bleven de Nederlanders deze gedurende de hele 18e eeuw bouwen, in Nederland zowel als in Amerika. Tegen die tijd hadden de Engelsen al hun kleinere en efficiëntere type geïntroduceerd.

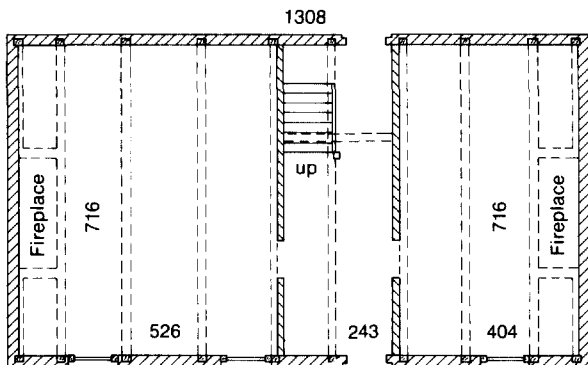
appearance, with painted red trim, whitewashed walls and Dutch fireplaces (ill. 13). It has a two-room floor plan, one a mirror image of the other, with fireplaces on end gable walls. The relative frequency of the two room house in New York, usually with exterior doors for each, as here, may be a New World characteristic. It was also common to add a wing, within a short period of years, in the manner seen here – as an extension to the end of the house. On a well-to-do farm such as this one, it was not unusual to have as many as 12 slaves (ill. 14).

Another example of a rural house is the Hendrick Briese house, c. 1720, south of Rensselaer, NY. The floor plan shows a characteristic rural Dutch house built of brick in the manner of the Van Alen house (ill. 13) but in this case with a central hall as numerous houses had in the countryside (ill. 15).

Ill. 14. Reconstruction of the floor plan of the Luykas van Alen House, c. 1737 (left two rooms) and c. 1750 (right hall and room). Dimensions in cm.

Reconstructie van de plattegrond van het Luykas van Alen huis, ca. 1737 (links twee kamers) en ca. 1750 (rechts hal en kamer). Afmetingen in cm.

Ill. 15. Reconstruction of the floor plan of the Hendrick Briese House, c. 1720, south of Rensselaer, NY, now demolished (dimensions in cm).

Reconstructie van de plattegrond van het Hendrick Briese huis, ca. 1720, ten zuiden van Rensselaer, N.Y.; thans afgebroken (afmetingen in cm).

EPILOGUE

Two centuries of housebuilding according to construction methods once imported from Holland are an outward and physical manifestation of an inward Dutch cultural conservatism, which is one of the most significant aspects of early New York. The Dutch maintained their separate identity for a long period despite the political and social domination of the En-

glish. It was only after the overwhelming presence of English and New England troops stationed in the Hudson Valley during the French and Indian War (1754-1763) that English culture so influenced the Dutch in the northern Hudson River valley that most began to adapt English fashions in their homes. This process had already started in the southern Hudson River valley and in northern New Jersey in the late 17th and early 18th century. The special conservatism of the upper Hudson Valley Dutch caused them to continue using seemingly outmoded traditions for generations, not only in architecture but in decorative arts, in their religion and especially their language. But of all their material culture, architecture changed most slowly. While one could easily import the latest fashions in clothing, silver or furniture from England, the Dutch did not see much of new architecture and so the old style persisted for generations after other objects had long since become 'modern'. Even today it is their architecture that persists longer than anything else characteristically Dutch that they made or used. Hundreds of Dutch houses and barns, in various states and condition but with the interior structural system mostly intact, survive in the Hudson Valley, the Mohawk Valley, Long Island and New Jersey.

Research in this field, seeking for contemporary descriptions and studying comparable Dutch prototypes,

has only just started. With descriptions given in American documents, H. Zantkuyl and others skilled in making reconstructions of 17th-century buildings in Holland, are able to make reliable reconstructions of colonial Dutch-American houses, as seen in the next article. But much more research has to be done, especially in America where there is no tradition for the study of houses in this way. Information on the builders of Dutch origin who learned building in the Netherlands and on those who learned building in America, on the influences of neighboring colonies, and on the later alterations still have to be examined.

SAMENVATTING*

NEDERLANDSE WOONHUISARCHITECTUUR
IN DE HUDSON VALLEY

De vroegere aanwezigheid van Nederlanders in de Hudson Valley – in het gebied dat toen Nieuw-Nederland heette, nu de staat New York en een gedeelte van New Jersey – blijkt nog altijd duidelijk uit de vele huizen en schuren uit de 17e en 18e eeuw, die de Amerikanen respectievelijk *Dutch Houses* en *Dutch barns* noemen. Opmerkelijk is het conservatisme van de Nederlandse kolonisten en hun afstammelingen in de Nieuwe Wereld; nog lang na 1664, het jaar waarin de Engelsen de macht overnamen, behielden zij hun uit het moederland meegebrachte tradities. Zo verrezen er nog tot in de jaren zestig van de 18e eeuw huizen en schuren met Nederlandse kenmerken. Hoewel in later tijd vaak onherkenbaar veranderd, blijken deze bouwwerken inwendig nog dikwijls een karakteristiek houtskelet te bezitten, bestaande uit diverse gebinten (jukken), zoals die ook in woonhuizen en schuren in Nederland uit die periode te vinden zijn. Voor de muren werd, net als in het moederland, hout of baksteen gebruikt. Daarnaast komt natuursteen voor, vooral op plaatsen waar dit materiaal voorhanden was. Als dakbedekking werden, net als in Nederland, riet, stro of dakpannen gebruikt. Bovendien werden op grote schaal houten dakspaanders toegepast.

* De auteur, Roderic H. Blackburn, studeerde antropologie en behaalde zijn doctorsgraad aan de Michigan State University. Hij is als *assistant director* verbonden aan het Albany Institute of History and Art.

De Nederlandse huizen in Amerika zijn nog maar een enkele maal onderwerp van bouwhistorische studie geweest. In dit verband moet met name het boek van Helen Wilkinson Reynolds uit 1929 genoemd worden: *Dutch houses in the Hudson Valley before 1776*. Dit artikel wil een eerste aanzet geven tot verdere studie op dit gebied, waarbij vooral Nederlandse bouwtradities de aandacht krijgen in verband met de bouw van *Dutch houses* in Amerika. Daartoe werd gezocht naar oude Nederlands/Amerikaanse documenten, die informatie verschaffen over deze huizen. Ook werden oude afbeeldingen en foto's in het onderzoek betrokken.

Aanvankelijk woonden de immigranten in tijdelijke kuilwoningen, later in echte huizen, die in het begin zeer klein waren en nog geen verdieping hadden. Later verrezen er grotere huizen met meer verdiepingen en van meer allure (afb. 1, 2, 3). Een van de laatste bouwwerken met Nederlandse kenmerken was een pakhuis bekend onder de naam *Rhineland Sugar Warehouse*, dat nog in 1763 in New York City werd gebouwd, honderd jaar na de overdracht van deze stad aan de Engelsen (afb. 4).

Behalve aan huizen in plaatsen als New York, Albany (afb. 5, 6, 7) en Schenectady (afb. 8) wordt ook aandacht besteed aan die op het platteland. Een van de oudste nog bestaande huizen daar is het huis van Pieter Bronck (afb. 9). Plattelandshuizen in Nieuw-Nederland vertoonden, net als hun prototypen in Nederland, doorgaans een wat andere opzet dan stadswoonhuizen. Zo bevonden zich deuren en ramen niet aan de korte kant, zoals bij oude stadshuizen gebruikelijk is, maar aan de lange zijde (afb. 10, 12, 14, 15). Van één van deze huizen bestaat een opmerkelijk schilderij uit 1733 van John Heaton (afb. 10). Deze schilder maakte in 1735 de enige bekende afbeelding van een Nederlandse watermolen in Nieuw Nederland (afb. 11). Woonhuizen stonden in de landelijke bouwkunst van Nieuw-Nederland altijd los van de schuur, een wijze van bouwen die in Nederland in de 17e en 18e eeuw lang niet overal gebruikelijk was. Wel kwam dit voor in grote delen van Zeeland, waar evenals in de Hudson Valley, landbouw het voornaamste middel van bestaan was. Een voorbeeld van dit type is het Luykas van Alen huis in Kinderhook, Columbia County (afb. 12).

De Nederlandse invloeden verdwenen het laatst uit

de Upper Hudson Valley, het meest conservatieve Nederlandse gebied. Dit gebeurde toen tijdens de *French and Indian War* troepen uit Engeland en Nieuw-Engeland in de Hudson Valley werden gelegerd (1754-1763). Beschouwt men de gehele materiële cultuur van deze streek, dan bleven Nederlandse invloeden in de architectuur het langst gehandhaafd, langer dan in b.v. kleding en woninginrichting.

Door de korte produktietijd van deze grote aflevering konden helaas de originele teksten van de do-

cumenten in Amerika, waaruit citaten gegeven worden, niet tijdig voor druk gereed worden gemaakt. Voor deskundigen op het gebied van bouwkunst bieden deze nog veel meer aanknopingspunten, die de geschiedenis van deze huizen kan verduidelijken. In het volgende artikel laat Henk Zantkuyl, hoofdadviser bij het Gemeentelijk Bureau Monumentenzorg Amsterdam, zien hoe, aan de hand van akten uit Amerika, verschillende huistypen gereconstrueerd kunnen worden.

HENK ZANTKUYL*

RECONSTRUCTIE VAN ENKELE NEDERLANDSE HUIZEN IN NIEUW-NEDERLAND UIT DE ZEVENTIENDE EEUW

De bestudering van de Nederlandse huizen in Nieuw-Amsterdam en omgeving uit de 17e eeuw, dateert voor mij van 1963. Te zamen met architect Daniël Hopping en Marvin D. Schwartz, conservator van het Brooklyn Museum, heb ik toen een studie gemaakt van het Jan Martense Schenckhuis. Dit huis stond oorspronkelijk aan de 63e straat in Brooklyn, waar het in 1952 werd opgemeten en afgebroken. In 1964 is het pand, in zijn gerestaureerde oorspronkelijke vorm van 1675, in het Brooklynmuseum opgebouwd. Het bijzondere van deze studie was de ontdekking dat de overeenkomst met het traditionele Noordhollandse houten huis en vooral met het Waterlandse houten huis erg groot was.

In 1983 werd in Amsterdam een symposium gehouden, getiteld: 'New Netherland Studies, an inventory of current research and approaches'. De contacten tijdens dat symposium gelegd, waren bijzonder waardevol. Via Charles Gehring (New York State Library) en later door bemiddeling van Roderic Blackburn (conservator aan het Albany Institute of History and Art) (van beiden staat elders in dit bulletin een bijdrage), kwam ik toen in het bezit van een aantal akten die betrekking hadden op de bouw van huizen in de 17e eeuw in Nieuw-Nederland. In deze akten kwamen bouwheer en aannemer overeen om onder bepaalde voorwaarden een huis te bouwen.

De gegevens in de akten betreffende de huizen zijn summier en hebben betrekking op de maten, soms ook op de constructie en het aantal ramen en deuren. Ook de wijze van betaling, aankoop en levering van de materialen kwamen ter sprake. Van deze akten zijn op het einde van de 19e eeuw beknopte vertalingen in het Engels gemaakt door Van Laer, die echter moeite had met de typisch Hollandse bouwtermen, zodat er soms verrassende Engelse teksten ontstonden. Bij een brand in New York State Library in 1911 zijn de oorspronkelijke akten verloren gegaan (voor nadere informatie over dit onderwerp zie het artikel van Gehring elders in dit bulletin). Wat rest, zijn de beknopte Engelse vertalingen en enkele van het origineel overgenomen Hollandse teksten.

Vooruitlopend op een uitgebreidere studie over dit onderwerp, zullen hier – aan de hand van bovengenoemde akten – enkele huizen besproken worden, die een goed beeld geven van de huistypen, die in de 17e eeuw door Nederlanders in Nieuw-Nederland gebouwd werden. Van deze huizen zullen bovendien reconstructietekeningen worden gegeven. Alvorens echter de verschillende, veel voorkomende, huistypen uitvoerig behandeld worden, zal eerst enige beknopte informatie gegeven worden over de eerste (tijdelijke) behuizingen van de Nederlanders die in Nieuw-Nederland aankwamen en over de eerste huizen van meer

* H. J. Zantkuyl volgde een bouwkundige opleiding aan de HTS te Utrecht. Van 1948 tot 1953 was hij werkzaam bij Monumentenzorg aldaar. Vanaf 1953 is hij verbonden aan het Gemeentelijk Bureau Monumentenzorg te Amsterdam. Hij is gespecialiseerd in woonhuisonderzoek in de meest ruime zin van het woord. Tevens is hij wetenschappelijk hoofdmedewerker aan de Technische Hogeschool te Delft, afdeling bouwkunde, sectie restaura-

tie, en gastdocent aan de Academie van bouwkunst te Rotterdam. Hij publiceert op het gebied van woonhuisonderzoek, het ambachtelijke bouwvak en de monumentenzorg. Sinds 1972 publiceert hij de serie 'Bouwen in Amsterdam' over de constructie, de woonontwikkeling en de vormgeving van het Amsterdamse woonhuis.

Zie voor de volledige titels van de tekstuutgaven van geschreven bronnen de bibliografie achter in dit Bulletin.

Afb. 1. Oudst bekende kaart van Manhattan en omgeving; anonieme tekening naar een verloren gegaan origineel uit 1639, ca. 1660 (Library of Congress, Washington DC).

Oldest known map of Manhattan and surroundings; anonymous drawing of ca. 1660 after a lost original of 1639.

permanente aard in het algemeen. Tot besluit wordt het Jan Martense Schenckhuis, dat ik twintig jaar geleden al eens bestudeerd had, aan de hand van toen nog niet bekende gegevens opnieuw bekeken.

DE BEHUIZING VAN DE EERSTE NEDERLANDSE IMMIGRANTEN

De allereerste Nederlanders die in Nieuw-Nederland aankwamen, woonden in een soort 'noodvoorzieningen', eenvoudige hutten, die vaak niet meer waren dan een dak boven een in de grond gegraven kuil. Dominee Jonas Michaëlius heeft in 1628 reeds dergelijke 'noodvoorzieningen' vermeld. Hij vertelde er bovendien bij, dat men een begin gemaakt had met het bouwen van de eerste 'echte' huizen.¹

1 Tekst dominee Jonas Michaëlius; zie artikel van R. Blackburn elders in dit Bulletin.

Afb. 2. Detail van afb. 1. De als vierkantjes aangegeven kuilwoningen zijn goed te onderscheiden van de echte - duidelijk herkenbaar getekende - huizen.

Detail of ill. 1. The pit-dwellings which are marked by small squares can be distinguished from the real, clearly recognisable houses.

Ook Cornelis van Tienhoven, secretaris van Nieuw-Nederland, maakte in 1650 in een officieel rapport aan Den Haag nog melding van de bovengenoemde 'noodwoningen'.² Uit zijn uitvoerige beschrijving krijgen wij het volgende beeld. In de grond werd een rechthoekig gat gegraven, zoals voor een kelder. De diepte was 6 of 7 voet, de lengte en breedte al naar behoefte. De wanden werden met hout beklampt en afgewerkt met boomschors. Op de vloer werden planken gelegd terwijl de zoldering bestond uit wagenschot. Het dak werd gemaakt van sparren, bedekt met schors of graszoden. Soms waren er ook deelwanden in deze kuilwoningen, al naar gelang de grootte van het gezin. Het is niet onmogelijk, dat deze kuilen de latere kelders vormden van de definitieve huizen. Op de oudst bekende kaart van Manhattan en omgeving uit 1639 zijn behalve de echte huizen en hooibergen, talloze kuilwoningen te onderscheiden (afb. 1 en 2).

DE BOUW VAN DE EERSTE ECHE HUIZEN
DOOR DE NEDERLANDERS IN NIEUW-NEDERLAND
(CA. 1630-CA. 1670)

De hierboven genoemde dominee Jonas Michaëlius vermeldde in 1628 dat de Nederlandse immigranten begonnen waren met de bouw van echte huizen. Aanvankelijk zullen dat voor het merendeel eenvoudige huizen zijn geweest. Het stadsgezicht van Nieuw-Amsterdam, dat Nicolaas Johannes Visscher ca. 1650-ca. 1653 vervaardigde, (een latere prent, naar de originele aquarel vervaardigd, is afgebeeld bij het artikel van Roderic Blackburn elders in dit bulletin), toont ons talloze eenvoudig ogende huisjes. Vele hebben houten wanden en rieten daken. Soortgelijke huizen staan ook afgebeeld op de z.g. Castello-kaart uit 1660 (afb. 3) en op de reconstructiekening die Paul Hendrikse aan de hand van deze kaart vanuit een lager perspectief vervaardigde (afb. 4). Deze tekening was o.a. te zien op de tentoonstelling 'Van Nieuw-Amsterdam tot New York 1624-1664' in het Amsterdams Historisch Museum in 1983.

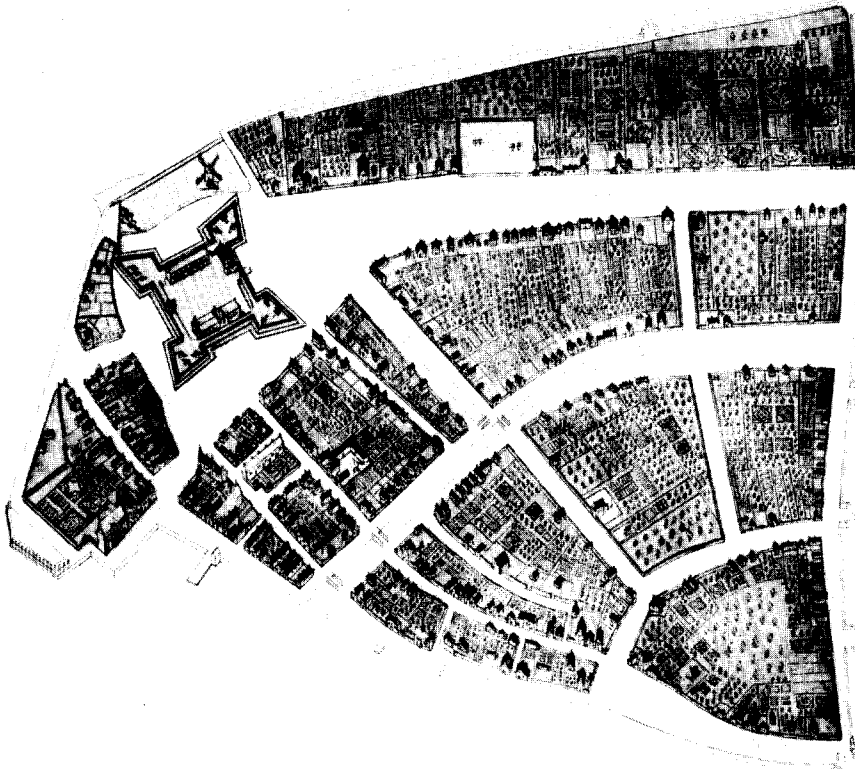
2 Reynolds, H.W., *Dutch Houses in the Hudson Valley before 1776*. Dover Publications, New York 1965 (ongewijzigde herdruk van de uitgave die in 1929 verscheen bij Payson and Clarke Ltd. voor de Hollandse Society of New York), 16.

Gegevens over de bouw en constructie van dergelijke woningen kan men o.a. vinden in diverse schriftelijke bronnen, zoals keuren en notariële akten. Zij worden verderop in dit artikel uitvoerig geciteerd. Uit de tot nog toe bestudeerde bronnen komt het volgende beeld naar voren: de bouwheer leverde meestal de materialen en zorgde voor eten en drinken voor de aannemer en zijn knechten. Zij ontvingen voor hun werk betalingen in geld of in bevervellen. Soms werd expliciet vermeld dat met 'winterbevers' betaald moest worden. De vachten van de bevers waren 's winters namelijk dikker, dus meer waard dan de dunnere zomervachten.

Alvorens met het eigenlijke bouwen begonnen kon worden, moest eerst de grond waar het huis zou komen te staan, steenvrij worden gemaakt. Vervolgens konden de daarbij verzamelde stenen gebruikt worden voor het maken van een voetingmuurtje en voor de schouw. Het voetingmuurtje is eigenlijk de stenen fundering voor de houtbouw (afb. 5). Het hout dat voor de bouw nodig was werd in de buurt gekapt door de bouwheer en bewerkt door de aannemer. Met paarden werd het hout naar de bouwplaats getransporteerd. Uit de balken werden de jukken samengesteld. Deze jukken werden voorzien van eenvoudige korbelen, maar soms bleven bij de eindjukken (waar de gevels tegen aan werden gespijkerd) de korbelen weg, wat dan ook expliciet vermeld wordt.

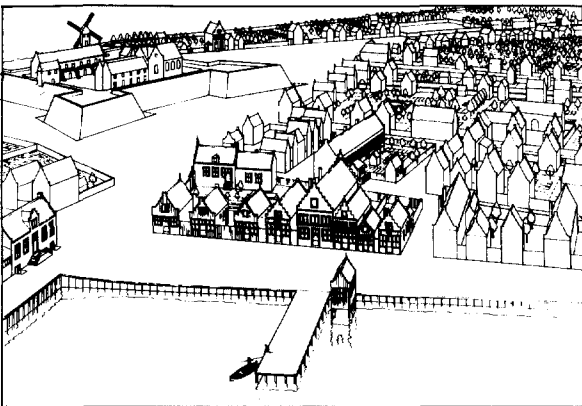
De zoldervloer werd belegd met z.g. 'clapborden', een term die in verschillende bronnen voorkomt en wellicht synoniem is met het oud-Nederlandse woord 'klaphout', dat gekloofd eikehout zou betekenen (mededeling van Herman Janse, hoofd afdeling onderzoek en documentatie van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg in Zeist). In de 18e eeuw duidt men met de term 'klaphout' wagenschot aan met een lengte van 5 à 5,5 voet. 'Bord' is ook een oud-Nederlandse benaming voor gekloofd hout.

Terzijde zij hier vermeld, dat het niet onwaarschijnlijk is dat het Engelse begrip 'clapboarding' dat thans 'getrapte weeg' (afb. 5) betekent, afkomstig is van de oudhollandse benaming 'clapborden'. Aanvankelijk werden de clapborden nog niet met groef en veer in elkaar gewerkt. Dit gebeurde pas later. Bij een verkoop van een eenvoudig huis verplichtte de verkoper zich de zoldervloer alsnog te 'ploegen' (voorzien van

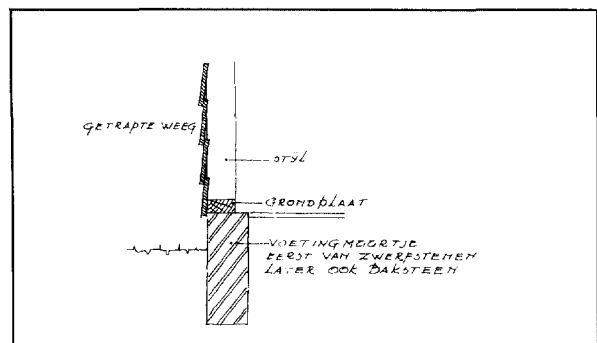
Afb. 3. De z.g. Castellokaart van Nieuw-Amsterdam uit 1660 of kort daarna (Bibliotheca Laurenziana, Florence).

The so-called Castellomap of New Amsterdam of 1660 or shortly afterwards.

Afb. 4. Gezicht op het centrum van Nieuw-Amsterdam; reconstructietekening door Paul Hendrikse uit 1982 (Gemeentelijke Archiefdienst, Amsterdam).

View of the center of New Amsterdam; reconstruction drawing by Paul Hendrikse from 1982.

Afb. 5. Doorsnede over voetingmuurtje en getrapte weeg, schaal 1:50 (tekening auteur).

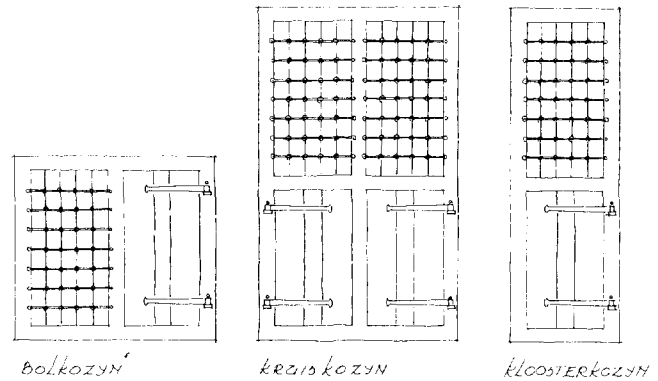
Cross section of foundation wall and clinch built wall, scale 1:50.

groef en veer). Dit soort fijnere bewerkingen kwamen in het begin niet voor.

De zijwanden of zijwegen werden met klapborden wind- en regendicht gemaakt. Dit gebeurde op de manier van de 'getrapte weeg', ook wel eens, maar ten onrechte, potdekselen genoemd. Het dak werd met riet of stro gedekt. Een enkele keer lezen wij in de oude akten dat een keuze gemaakt kon worden tussen riet of dakpannen. Overigens werd in Nieuw-Amsterdam, waar het brandgevaar groot was omdat de huizen dicht opeen werden gebouwd, al in 1656 een keur uitgevaardigd, waarin stro en riet als dakbedekkingsmaterialen werden verboden.³

In de akten die betrekking hebben op huizenbouw werd niet alleen gesproken over bouwmaterialen, maar ook over deuren en ramen. Er was veelal sprake van huizen die meer dan een deur kregen. Wat de vensters betreft paste men in Nieuw-Nederland dezelfde typen toe als in Nederland in de 17e eeuw gangbaar waren, zoals kruisvensters, bolkozijnen en kloosterkozijnen (afb. 6). De huizen hadden beneden vaak twee vertrekken met in de scheidingswand opgenomen de schoorsteen, die uitgevoerd was als dubbele schouw. De rookkanalen waren in het begin vaak van hout, tot buitendaks toe. Later werd deze brandgevaarlijke bouwwijze verboden, b.v. in Nieuw-Amsterdam in de al genoemde keur uit 1656. Soms werd de schoorsteen voorzien van een schoorsteenmantel. Meestal betekende dit alleen dat er een lijstwerk op de schouwkap werd getimmerd, zoals ook in eenvoudige huizen in Nederland in de 17e eeuw gebeurde.

We lazen hierboven dat de huizen meestal uit twee vertrekken bestonden. De scheidingswand werd in de akten 'deelwand' of 'middelschot' genoemd. Soms is een van de beide vertrekken nog nader ingedeeld. De verschillende vertrekken die aldus ontstonden hadden verschillende benamingen. In de akten lezen wij over 'voorhuys', 'spijskamer', 'poortaal', 'ganck', 'camer' en 'achtercamer'. Bij verschillende huizen was sprake van één of twee 'uytlaeten' (zijbeuken). Soms kreeg een van de kamers bij de bouw een extra betimmering aan de binnenzijde bij wijze van luxe afwerking. Men

Afb. 6. Drie raamtypen, genoemd in de 17e-eeuwse akten, schaal 1:60 (tekening auteur).

Three types of windows mentioned in the 17th century records, scale 1:60.

leest dan in de akten over 'in 't viercant beschieten'.

De trappen die in de huizen werden aangebracht, waren verschillend van vorm. In de akten is sprake van rechte trappen, wenteltrappen en van een 'verstecken trap' (wat een verstopte trap kan betekenen, dus een trap die uit het zicht is).

Nederlanders sliepen in de 17e eeuw vaak in bedsteden en dat deden ze ook in Nieuw-Nederland. In de akten die op huizenbouw betrekking hebben, is bijna altijd sprake van bedsteden, zowel in het voorhuis als in de kamer. Zelfs in de 'uytlaet' of zijbeuk waren ze te vinden.

Niet alleen oude akten en keuren, ook oude reisbeschrijvingen en brieven leveren soms verhelderende aanwijzingen aan ons over hoe de huizen die de Nederlanders in Nieuw-Nederland bouwden, eruit zagen. Zo beschreef de Zweed Peter Kalm de stookplaatsen in de Nederlandse huizen in Noord-Amerika in zijn dagboek uit 1749, dat later uitgegeven werd onder de titel 'Travels in North America'.⁴ Hij vertelde o.a. dat de Nederlandse schouw duidelijk anders was dan de Engelse. Er waren geen 'wangen' aan (zoals bij de Engelse schoorstenen) en men kon er aan drie zijden omheen zitten. Er was dus sprake van een vlakke achterwand, zonder uitsteeksels of hoeken. Als bijzonderheid werd vermeld, dat het rookkanaal gedragen

³ De teksten van deze en van enkele andere keuren die op dit onderwerp betrekking hebben, staan in het artikel van H. J. Zantkuyf, 'Het Jan Martense Schenckhuis te Brooklyn', *Bull. KNOB* 63 (1964), 58-79.

⁴ Kalm, P., *Travels in North America, 1749*. New York State Library, Albany.

werd door ravelingen. Ook de kleine gordijntjes onder de rookkap (de z.g. valletjes) die dienden om de rook niet te laten ontsnappen, trokken de belangstelling van Kalm. Soms worden, in plaats van valletjes, planken gebruikt. Ondanks deze bescherming gebeurde het vaak (mede door de vlakke achterwand), dat bij het openen van de deur, de rook de kamer binnen kwam. De breedte van de schouwen varieerde volgens Kalm van 6 tot 8 voet. Er wordt extra vermeld, dat er geen stenen kachelovens waren. Een andere auteur die over de stookplaatsen van de Nederlandse huizen in New York geschreven heeft is Sarah Kemple Knight. In *The Journal of Madam Knight* uit 1704⁵ lezen wij, dat ook zij zich erover verbaasde dat er geen wangen aan de Hollandse schouwen zaten. Zij vertelde voorts dat het schrijnwerk van de rookkappen net zo was als bij Engelse schoorstenen. De vrij uitstekende rookkap zou, zo vermoedde zij terecht, wel aan ijzers hangen.

Niet alleen schoorstenen in Nederlandse huizen in Amerika werden in dagboeken en reisverslagen vermeld. Ook andere zaken werden nog gememoreerd. Zo vertelde de al genoemde Peter Kalm in 1749 dat de bedsteden in de Nederlandse huizen in de grote steden in Amerika al voorzien waren van grote deuren, zoals ook in Nederland zelf gebruikelijk was geworden in de 18e eeuw. Opmerkelijk is ook dat Peter Kalm verklaarde dat de binnenwanden van de huizen allemaal gewit zijn en dat er nergens behangpapier is gebruikt. In Nederland werd de wand in de 18e eeuw steeds meer bekleed. Papierbehang was nog vrij zeldzaam maar kwam wel voor. In Engeland was het procedé van het drukken van papierbehang reeds ver ontwikkeld. Het is waarschijnlijk aan de traditionele inslag van de bewoners van de Hollandse huizen te danken dat Peter Kalm alleen nog maar de witte wanden zag.

Behalve over het interieur van de Nederlandse huizen gaf Peter Kalm ook informatie over de buitenkant. Hij vertelde bijvoorbeeld dat de Nederlandse huizen in New York vaak een plat op het dak hadden. Op dit plat zat men 's zomers in de avonden om uit te kijken over een groot deel van de stad, over het water en naar

de kust aan de overzijde. In de 17e eeuw waren er in Amsterdam eveneens zeer veel van deze getimmerde uitkijkplaten op de daken.⁶

Hoewel, zoals eerder verteld, veel Nederlandse huizen in de 17e eeuw in Nieuw-Nederland houten buitenwanden kregen en gedekt werden met riet en stro, waren baksteen en dakpannen er niet geheel onbekend. De baksteen en de dakpannen kwamen de eerste tijd met de schepen mee en een zuinig gebruik was dus op zijn plaats. Dat bouwmaterialen per schip van Nederland naar Nieuw-Nederland werden verscheept, blijkt o.a. uit de tekst van enkele notariële akten, die informatie geven over scheepsladingen. Zo vervoerde het schip 'De Wasbleecker' in 1657 o.a. 16000 dakpannen. Het schip liep echter onderweg naar Nieuw-Amsterdam, tijdens een zware storm in 1657 zoveel averij op, dat een groot deel van de lading waaronder 12000 à 13000 dakpannen, over boord gezet moest worden en de reis voortijdig moest worden afgebroken. In 1658 was het schip weer terug in Amsterdam, waar op 8 mei en 17 juni de notariële akte werd opgemaakt betreffende de verloren gegane lading.⁷

Een andere bron, waaruit blijkt dat bakstenen en dakpannen aanvankelijk werden geïmporteerd, is de correspondentie van Jeremias van Rensselaer uit de periode 1651-1674. Deze correspondentie werd – in vertaling – uitgegeven.⁸ In een van de brieven werd gesproken over het huis van Arendt van Curler, het meest belangrijke huis in Rensselaerswijck. Dit huis werd gebouwd met baksteen en dakpannen die uit Holland kwamen. De baksteen werd omschreven als 'moppen', een bekende 17e-eeuwse steenmaat die ook in de 17e-eeuwse bronnen, b.v. in Amsterdamse stadskeuren, te vinden is. De maat van de mop wisselde nogal eens in de loop der tijd, maar in 1720 werd de maat opnieuw vastgesteld op: lengte negen duim (23 cm), breedte vier en een halve duim (11,5 cm), dikte één en vijfzesde duim (4,7 cm).

Peter Kalm meende in 1749 nog dat de klei in de buurt van New York in de 17e eeuw niet goed genoeg was om dakpannen te bakken. Maar al in 1653 begon de bakkerij De Hulter in het naburige Albany goede

5 Knight, S. K., *The Journal of Madam Knight*. Literature House/Gregg Press, Upper Saddle River, New Jersey 1970.

6 Zantkuyl, H. J., 'De Kaart van Balthasar Florisz. uit 1625 als informatiebron voor uitkijktorentjes en uitzicht-platten in Amsterdam', *Jaarboek Amstelodamum* 70 (1978), 125-145.

7 Gemeentelijke Archiefdienst Amsterdam, notarieel archief 1125/349, 17 juni 1658, not. J. v.d. Ven en 2860/200, 6 mei 1658, not. Bernh. Coornhart.

8 *Jeremias van Rensselaer* 1932.

steen en pannen te leveren. Na 1660 begon de baksteen geleidelijk aan het hout te verdringen. Overigens werden niet alleen hout en baksteen gebruikt voor buitenwanden, maar ook wel in de zon gedroogde kleiblokjes. Peter Kalm vermeldde het gebruik van de blokjes, die tussen de stijlen van het houtskelet gestapeld werden. Al spoedig werden ze vervangen door baksteen.

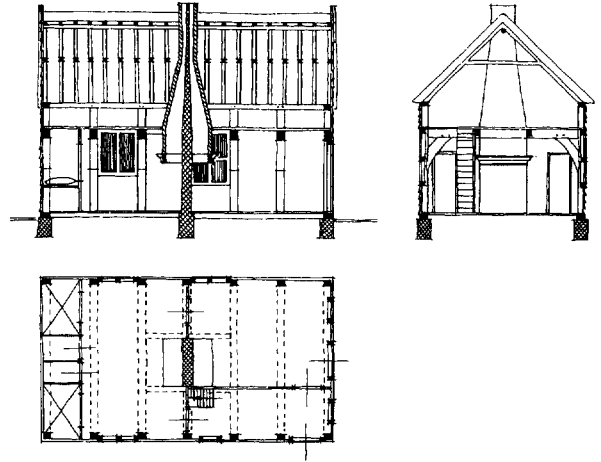
RECONSTRUCTIE VAN DRIE VERSCHILLENDE
HUISTYPEN DOOR DE NEDERLANDERS
IN NIEUW-NEDERLAND GEBOUWD
(CA. 1630-CA. 1670)

Aan de hand van gegevens uit de notariële akten is getracht tot een reconstructie te komen van een aantal huizen, die door Nederlanders gebouwd zijn gedurende de eerste decennia van hun verblijf in Nieuw-Nederland. Er kunnen drie huistypen onderscheiden worden, te weten: het smalle eenbeukige huis, het tweebeukige huis en het driebeukige huis. Al deze huistypen kwamen ook in Nederland in de 17e eeuw voor. De hier gereconstrueerde huizen hadden alle een houtskelet, zoals ook in Nederland in de 17e eeuw nog op veel plaatsen voorkwam. We behandelen achtereenvolgens het smalle eenbeukige huis, het tweebeukige huis en het driebeukige huis.

*Eenbeukig huis door Jan Teunessen, huystimmerman,
voor Adam Roelantsen (1642)*

In de reeks New York Historic Manuscripts Dutch, volume II, staat op pag. 13-14, Manhattan, een tekst van de notariële akte uit 1642 die als volgt luidt:⁹ 'Op huyden dato ondergeschreven compaereerde voor my Cornelis van Tienhoven secretaris' wegen de generale geoctroyeerde westindise Comp.^e in Nieuw-Nederlandt geadmittleert Jan teunessen huystimmerman ter eenre ende Adam Roelantsen van dockum ter andere syde dewelcke ten overstaen ende presentie vande naerbes. personen bekenden in min ende vrientschap geaccordeert ende verdragen te wesen over t' maken ende timmeragie van een huysinge ende dat op Conditien ende

⁹ Gehring 1977-1983, vol. II, 13-14.

Afb. 7. Reconstructie van het eenbeukige huis door Jan Teunessen gebouwd voor Adam Roelantsen in Nieuw Amsterdam, 1642; schaal 1 : 250 (tekening auteur).

Reconstruction of the one-aisle house built by Jan Teunessen for Adam Roelantsen, 1642. Scale 1 : 250.

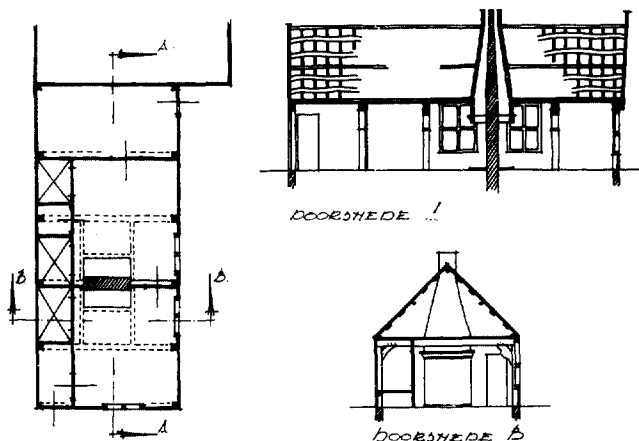
voorwaarden naebeschreven te weten, Jan teunessen voornoemt bekent aengenomen te hebben van Adam Roelantsen die oock bekent hem Jan teunessen aenbesteeft te hebben omme te maken een huysinge lanck dertich voet/achtien voet wijd/acht voet verdiepingh onder de balcken/de eynd binten met carbeels, alles viercant beslagen, t' huys rond omdicht met clapborden ende gedeck met een goet riedt dack soo als sal behooren, een soldering dicht van clapborden, 3 cruyscosijns/twee deuren om uyt te gaen, een poortael/een spijskamer/een bedsteede/een versteeken trap om op solder te gaen, de schoorsteen boven uyt met hout ende daerom te maken een schoorsteenmantel/een ganck 3 voet wijd met een middelschot welck voors. huys inde voors. forma by Jan teunessen belooft te leveren gemaect ende in behoren gedeckt den p^o augusto naestcomende ende dat voor de somma van eens drie hondert vijftick Carolus guldens hollants te betalen de helft door adam Roelantsen soo wanneer t' hout tot t' huys voorn.¹ behorende op de plaets sal gebracht wesen daer t' huys sal staen ende d'ander helft wannert' huys sal naer behooren voltoyt wesen... ondertekent desen 7e feb.^{rij} a^o 1652 int fort Amsterdam Nieuw-Nederlandt.⁷

Met behulp van de gegevens in bovengenoemde tekst is de volgende reconstructie te maken van het

huis (afb. 7). De omtrekmaten van het huis staan vast. Opmerkelijk is, dat hier de onderkant van de dekbalk van het houtskelet als hoogte wordt aangegeven. De schuinite van het dak is gerelateerd aan de helling van een rietdak (45°). Het aantal jukken is niet aangegeven. De tussenmaat is gelijk aan die huizen waar het aantal jukken wel is bepaald. Er staat uitdrukkelijk bij vermeld, dat de 'eijndtbinten' wel korbelen moeten hebben. Deze uitdrukkelijke vermelding klopt met de andere voorwaarden waar bijna altijd twee binten zonder korbelen beschreven zijn, of gewoon sprake is van twee 'losse binten'. De schoorsteen is in het midden geprojecteerd naar analogie van de andere voorbeelden (zie het later in dit artikel behandelde Jan Martense Schenckhuis) en de vergelijkbare voorbeelden in de provincie Noord-Holland. Er is hier nog duidelijk sprake van een houten rookkanaal tot buitendaks (bovenuyt). De twee deuren zijn op de in Noord-Holland bekende manier geplaatst, namelijk één in de voorgevel en één in de zijgevel tegen de voorgevel aan. Bij de Noordhollandse typen is hier ook het portaalteje aanwezig. De plaatsing van de drie kruiskozijnen is geheel naar eigen inzicht en discutabel. Een min of meer vergelijkbaar type huis is dat aan de Dorpsstraat 2 te Holysloot, dat eveneens dateert van de 17e eeuw¹⁰ (afb. 8). De schouw van dit huisje was nog nagenoeg origineel en aan beide zijden gelijk (afb. 9).

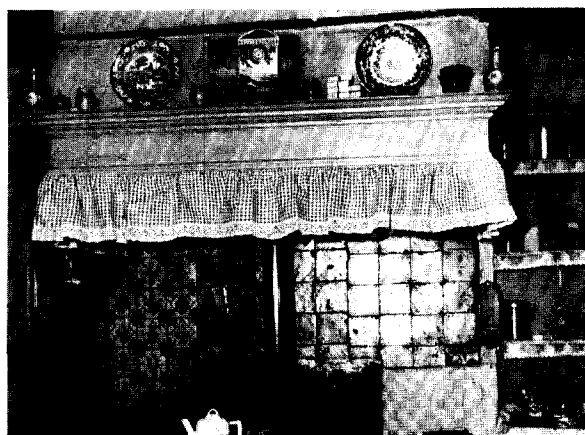
*Eenbeukig huis voor onbekende eigenaar
door onbekende aannemer (1649)*

In de bovengenoemde reeks New York Historic Manuscripts: Dutch, Volume III, bevindt zich op pag. 103 de volgende tekst van een notariële akte uit 1649¹¹, die handelt over twee huizen: '2 huysen lanck yder 32 voet, breed 18 dito, hooch van verdiepingh 9 voet: 3 voet borstwering/de treveel houten tot een dubbele schoorsteen met de romp/5 deuren buyten en binnen/3 cloosters kusijns, 1 kruyscusijn, 2 bolcosijns, drie middelschotten soo alst valt, de cap daerop met plancken gedeckt. Deuren en vensters na behoren. Den aenemer sal het greynenhout hacken en int bos beslaen om-

Afb. 8. Reconstructie van het eenbeukige huis Dorpsstraat 2 te Holysloot, 17e eeuw; schaal 1:250 (tekening auteur),
Reconstruction of the one-aisle house Dorpsstraat 2, Holysloot (17th c.).
Scale 1:250.

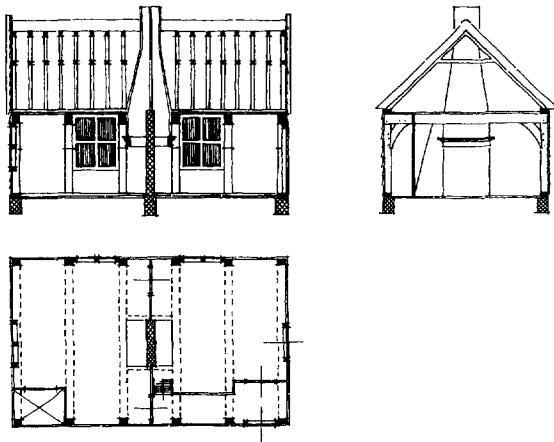
trent 200 treden van de plaets daer d'huysen sullen staen en omveer vellen. 2 Casten met plancken vant viercant af/2 bedtsteden. Den aenbestayer sal aende aannemer voort bovengesz. werck betalen alst werck gedaen is t'sestich winter bevers/sal mede den aenbestayer den aenemer met sijn maet en knecht vrij op de plaetse van de timmeringe leveren/gedurende het werck sal den aenbestayer den aenemer en syn maet

Afb. 9. Schoorsteen in Dorpsstraat 2 te Holysloot (foto C. P. Schaap, Gemeentelijk Bureau Monumentenzorg, Amsterdam).
Chimney in Dorpsstraat 2, Holysloot.

¹⁰ Zantkuyl, H. J., 'De houten huizen van Holysloot', *Bull. KNOB* 67 (1968), 11-26.

¹¹ Gehring 1977-1983, vol. III, 103.

Afb. 10. Reconstructie van een eenbeukig huis door een onbekende aannemer gebouwd voor een onbekende eigenaar in Nieuw-Nederland, 1649; schaal 1 : 250 (tekening auteur).

Reconstruction of the one-aisle house, built by an unknown builder for an unknown owner in New Netherland, 1649. Scale 1 : 250.

en knecht vrije cost en dranck geven/den aennemer met syn maet en knecht sullen op haer vertreck op haer eygen costen het werck gedaen na de Manahatan trecken/parthyen hiermede gecontenteert hebben dit onderteyckent: Manahattan den 30en May 1649.'

Uit deze omschrijving is de volgende reconstructie van het huis te maken (afb. 10). Er is hier duidelijk sprake van een ankerbalkconstructie met een borstwering van 3 voet. De drie middelschotten (soo alst valt) zijn op verschillende manieren te plaatsen. Hier is uitgegaan van een apart kamertje annex portaal en

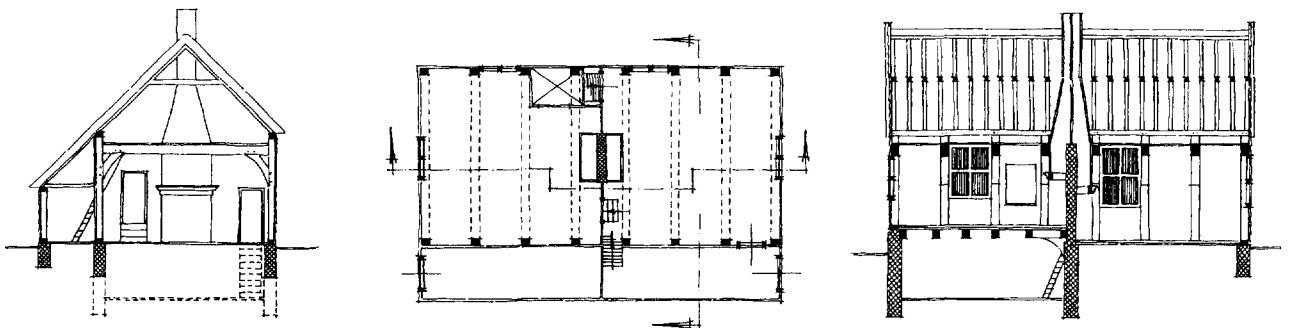
van een bedsteden- en kastenwand. Er wordt duidelijk gesproken van '2 casten met plancken vant viercant af.' Dit laatste kan betekenen: geplaatst in een wand dus buiten de overblijvende kamer. De kloosterkozijnen zijn gedacht in het voorhuis en zijportaalje. De plaats hiervan en van de twee bolkozijnen en het ene kruiskozijn is discutabel. De betaling van dit huis geschiedde niet in geld maar in zestig winterbevers.

Het tweebeukige huis

Gegevens over een tweebeukig huis vinden wij in de reeks New York Historic Manuscripts: Dutch, Volume III.¹² Daar staat op pag. 203, Manhattan, een korte Engelse samenvatting van een tekst (in het Nederlands) van een verloren gegane notariële akte uit 1649. Weer vertaald in het Nederlands door de auteur van dit artikel, luidt de samenvatting als volgt: 'Huis lang 40 voet, 20 voet breed, met aan één zijde een uytlaet van 6 voet breed, zo lang als het huis, zes balken met korbels, twee zonder, zes kelderbalken, stijlen als vereist 12 voet lang, vier kruiskozijnen, twee deurkozijnen, voorhuis 11 voet hoog, opkamer 9 voet, dak met pannen of riet'.

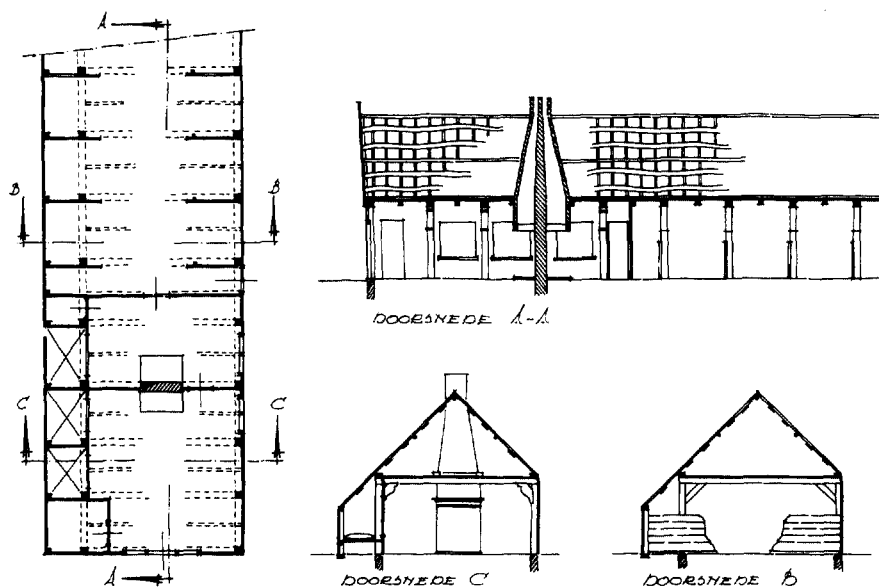
De reconstructie van het huis is als volgt (afb. 11). Het houtskelet was uitgevoerd als een ankerbalkconstructie met een borstwering van 1 voet. Er waren zes jukken met korbelen en twee zonder. De opkamer was 9 voet hoog met daaronder de kelder met zes balken. Over de indeling is niets bekend. De opkamer lag 2

¹² *Ibid.*, 203.

Afb. 11. Reconstructie van een tweebeukig huis door een onbekende aannemer gebouwd voor een onbekende eigenaar in Nieuw-Nederland, 1649; schaal 1 : 250 (tekening auteur).

Reconstruction of a two-aisle house by an unknown builder for an unknown owner in New Netherland, 1649. Scale 1 : 250.

Afb. 12. Reconstructie van het tweebeukige huis Dorpsstraat 18-20 te Holysloot, 17e eeuw; schaal 1 : 250 (tekening auteur).

Reconstruction of the two-aisle house Dorpsstraat 18-20, Holysloot. Scale 1 : 250.

voet hoger dan het voorhuis. Er moest dus een trapje zijn van het voorhuis naar de opkamer en naar de kelder. De kelderdeur wordt wel genoemd. In de reconstructie is de toegang tot de kelder gecombineerd met een bedstede. De toegang is gekozen door de zijbeuk bij wijze van portaal, iets wat bij meerbeukige huizen in Holland veel voorkomt. Bij andere huiscontracten staat bij de zijbeuk vermeld: twee deuren aan de einden en één in het midden. De plaatsing van de vier kruiskozijnen is door de zijbeuk wel beperkt. De maat van de zijbeuk was 6 voet. De Noordhollandse zijbeuken zijn vaak 4 voet breed, wat net de maat van de bedstede is. De maat van 6 voet kan erop wijzen, dat er een bedstede over de breedte (1,80 m) in stond. Er is een contract waar sprake is van een bedstede in de zijbeuk.

Een voorbeeld in Noord-Holland van een tweebeukig huis, echter zonder kelder, is Dorpsstraat 18-20, Holysloot, eveneens daterend uit de 17e eeuw (afb. 12). In het boek *Dutch Houses in the Hudson Valley before 1776*¹³ van Helen Reynolds staan zeer veel huizen afgebeeld met één zijbeuk, zowel 17e- als 18e-eeuwse huizen. Het is niet onwaarschijnlijk dat de latere, toe-

gevoegde waranda's mede onder invloed van de zijbeuken zijn ontstaan. In Reynolds' boek zijn enige voorbeelden aan te wijzen van gedeeltelijk opengewerkte zijbeuken, die als een soort waranda dienst doen (plaat 58, Bevier-Eltinghuis, eerste helft 18e eeuw; plaat 143 het huis van Cornelius van Vliet, 1783; plaat 122, het huis van David Johnstone ca. 1758).

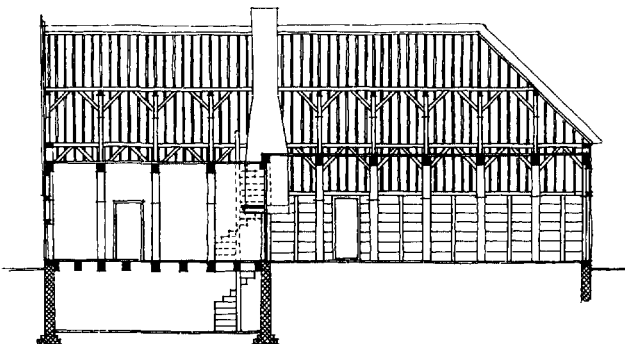
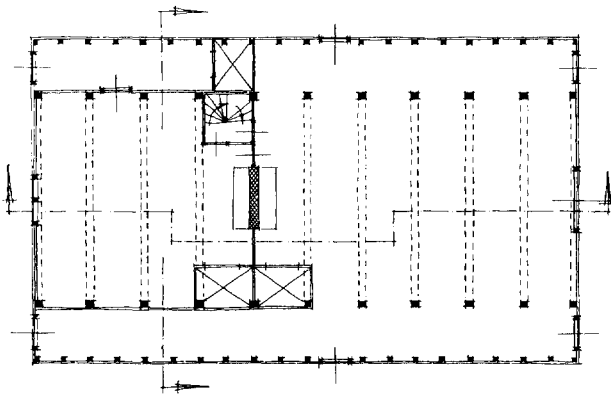
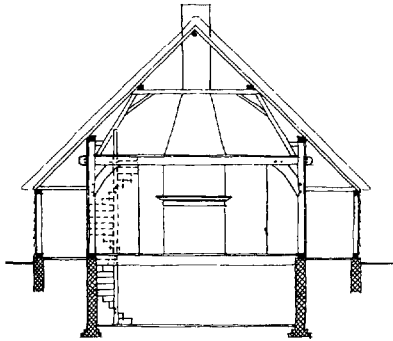
Het driebeukige huis

Gegevens over een driebeukig huis, gebouwd door Jeuriaen Hendricxsz. voor Jan Damen, staan in de reeks *New York Historic Manuscripts: Dutch, Volume III*, op pag. 63, in een notariële akte uit 1648.¹⁴ De tekst luidt als volgt: 'Jeuriaen Hendricxsz. neemt aan van Jan Damen een huys lanck 60 voet ende beyde syde een uytaet deurgaens, wyt vierentwintigh voet balicx, voor 11 voet hoegh, achter 12 voet hoogh/achter één voet verdiepingh/voor 2 voet verdiepingh, het voorhuys 24 voet int viercant met een kelder daeronder; de solderingh leggen ende voorts ploegen, het voorhuys uit viercant te beschieten, 2 bedstede een int voorhuys ende een inde camer, een wentel Trap dat men gaen

13 Reynolds, H. W., zie noot 2.

14 Gehring 1977-1983, vol. III, 63.

can uytte kelder opt solder, de voorgevel een staende gevel ende de achter een dwarsgevel, een cruys cosijn uit voorhuys, oock een schorsteenmantel. Moet Jeu-

Afb. 13. Reconstructie van het driebeukige huis door Jeuriaen Hendricxsz. gebouwd voor Jan Damen in Nieuw-Nederland, 1648; schaal 1 : 250 (tekening auteur).

Reconstruction of the three-aisle house, built by Jeuriaan Hendricxsz for Jan Damen in New Netherland, 1648. Scale 1 : 250.

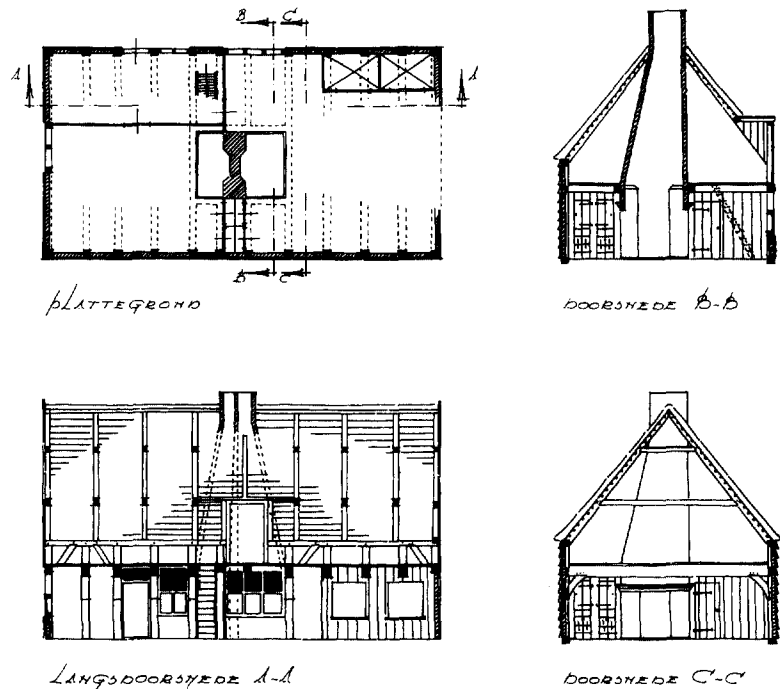
riaen hendricxsz. de Cap vant huys met gecloffde sperren versien, ende de latten te spijkkeren, op elcke balck een vlierbint. Jan damen is gehouden aen Jeuriaen hendricxsz. ende syn by hebbent volck te leveren de montkosten ende drancke soo lange het werck sal volbracht wesen. Naer voldaeenen arbeys is Jan damen gehouden te bet. aen Jeuriaen hendricxsz. de somme van vier hondert ende vijff en twintigh gulden eens/voorts is Jeuriaen hendricxsz. gehouden alles voorts naer behooren te maecken. Jeuriaen hendricxsz. is gehouden in acht weken te beginnen Ady 2 Octob^r 1648 int fort Amst. Nieunder!¹⁹

De reconstructie die men op grond van bovenstaande gegevens kan maken is als volgt (afb. 13). Het huis had jukken die als ankerbalk uitgevoerd zijn met een borstwering (verdieping) van 1 voet boven het stalgedeelte en 2 voet boven het voorhuis. Er is ook sprake van vlierbinten (kapjukken). Uit het expliciet genoemde beschieten van het voorhuis is op te maken dat de rest van het huis niet beschoten was. Het beeld wat dan ontstaat is dat van onze 17e-eeuwse driebeukige boerderijen met een onderkelderd voorhuis (het woongedeelte) en daarachter het stalgedeelte. Om de schouw speelde zich het daagse woongebeuren af. Er is ook nog sprake van een bedstede in de 'camer'. Hiervoor zijn twee mogelijkheden. Met kamer kan bedoeld zijn een gedeelte van de zijbeuk naast het voorhuis. De bestede is hier voor alle duidelijkheid ingetekend. Deze situatie kwam in de Nederlandse driebeuken veel voor. Met kamer kan ook bedoeld zijn het daagse woongebeuren in de stal, al of niet door een wand van de rest afgescheiden. In de reconstructie is de bedstede wel maar de wand niet getekend. In de Nederlandse driebeukige boerderijen kwamen altijd een of meer bedsteden voor in dit gedeelte. Opmerkelijk is, dat bij dit huis van een wenteltrap wordt gesproken, die van de kelder op gaat naar de zolder.

HET JAN MARTENSE SCHENCKHUIS IN BROOKLYN OPNIEUW BEKEKEN

Zoals aan het begin van dit artikel te lezen stond, heeft de auteur van dit artikel zich twintig jaar geleden al eens bezig gehouden met de bestudering van het Jan Martense Schenckhuis in Brooklyn. Daarover is toen

Afb. 14. Reconstructie van het Jan Martense Schenckhuis in Brooklyn, ca. 1675; schaal 1:250 (tekening auteur).
Reconstruction of the Jan Martense Schenck House in Brooklyn, ca. 1675. Scale 1:250.

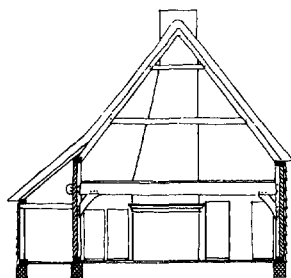
Afb. 15. Het Jan Martense Schenckhuis: gedeelte van de westgevel tijdens de herbouw. Let op de gaten voor de horizontale balkjes voor de zijbeuk op de foto en op de afgezaagde pennen van de ankerbalk (foto Brooklyn Museum).

The Jan Martense Schenck House: part of the western façade during reconstruction. Note the holes for the horizontal small beams for the side-aisle and the sawn-off pins of the anchorbeam on the photo.

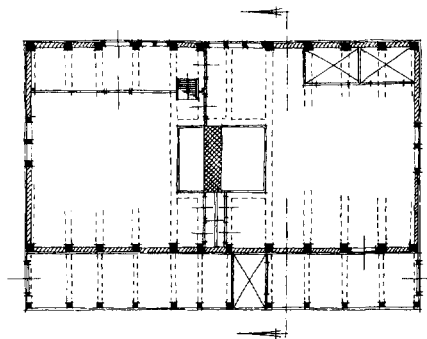
een artikel gepubliceerd in het *Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudbeidskundige Bond* in 1964 op pag. 57-80.¹⁵ Maar het is goed om nog eens terug te komen op het huis en de toen gemaakte reconstructietekening nog eens af te beelden (afb. 14).

Tijdens het onderzoek van de stijlen aan de westgevel zijn destijds pengaten gevonden onder de beschieting (afb. 15). Aangenomen werd toen dat het om een waranda of uitbouw ging, die in de 18e eeuw zou zijn aangebracht, dus lange tijd na de bouw. Met de huidige kennis van zaken moet overwogen worden, dat hier sprake kan zijn van originele pengaten van de horizontale balkjes van een zijbeuk. Op afbeelding 15 zijn de pengaten van de ankerbalk te zien in de stijlen. De enigszins doorstekende pennen schijnen afgezaagd te zijn en vertonen op de foto de sporen van de oude wigconstructie. Dit alles duidt sterk op een zijbeuk daar deze constructie beschermd moest blijven. Bij het wijzigen van een gesloten zijbeuk in een open waranda moesten deze doorschietende pennen

¹⁵ Zie noot 3.

Afb. 16. Herziene reconstructie van het Jan Martense Schenckhuis in Brooklyn, schaal 1 : 250 (tekening auteur).

Corrected reconstruction of the Jan Martense Schenck House in Brooklyn. Scale 1 : 250.

worden afgezaagd en de horizontale balkjes verwijderd worden. De oorspronkelijke opzet zou dus een tweebeukig huis zijn (afb. 16). De zijbeuk zou dan in de 18e eeuw gewijzigd zijn in een waranda die nog aanwezig was vóór de afbraak en reconstructie. In het boek *The New World Dutch Barn* van Joh. Fitchen dat in 1968 verscheen, staan diverse soortgelijke constructies van zijbeuken afgebeeld.¹⁶ Een nader onderzoek naar het Jan Martense Schenckhuis zou op zijn plaats zijn.

SUMMARY*

RECONSTRUCTION OF SOME 17TH-CENTURY DUTCH HOUSES IN NEW NETHERLAND

Besides the well known birdview maps, one way of finding out something about the first houses of the Dutch immigrants in New Netherland, are the building contracts that were drawn up between the owner and the builder. Through Charles Gehring (New York State Library) and Roderic Blackburn I acquired a number of deeds and a few summaries of itineraries and letters. In anticipation of further research a few houses will be discussed and reconstructed here, giving a picture of the type of houses that were built.

In the beginning there were the 'temporary houses', the so-called pitdwellings, rectangular holes in the ground with wooden walls and a simple roof. On the oldest known map of Manhattan of 1639 one can distinguish a considerable number of these pit-dwellings (ill. 1 and 2). In 1628 Dominee Jonas Michaelius mentioned that the Dutch immigrants were beginning to build real houses. These simple houses are depicted on the view of the town by Nicolaas Johannes Visscher (c. 1650) and on the so-called Castellomap of 1660 (ill. 3). The reconstruction drawing made by Paul Hendrikse on the basis of this drawing also depicts these houses (ill. 4). The first houses were made of timber that was cut and sawn in the neighbourhood. The side walls were built with horizontal boards, so-called 'clapboarding', which is probably derived from the term 'clapborden' used in the deeds. It is also remarkable that the deeds mention 'uytlaeten' or side-aisles.

One can distinguish three types of houses, namely the narrow one-aisle house, the two-aisle house and the three-aisle house.

1 The one-aisle house, built by Jan Teunessen, 'house carpenter', for Adam Roelantsen (1642). A reconstruction is given in illustration 7. On analogy of comparable examples the chimney is projected in the

¹⁶ Fitchen, J., *The New World Dutch Barn*. Syracuse University Press, Syracuse, New York 1968.

* The author, H. J. Zantkuyl, studied building engineering at the HTS in Utrecht. From 1948 till 1953 he worked with the Monument Board in Utrecht. Since 1953 he has been working with the Municipal Office for Preservation and Restoration of Historic Buildings and Sites in Amsterdam. He is a specialist in research concerning dwelling-houses in the widest sense of the

word. He is also a lecturer at the 'Technische Hogeschool' in Delft at the building engineering section and the restoration section, and is a visiting lecturer at the 'Academie voor Bouwkunst in Rotterdam'. He has published articles on research of dwelling-houses, the crafts of the building trade and the preservation of ancient monuments. Since 1972 he edits the series 'Bouwen in Amsterdam' dealing with the construction, the development in building and the design of the Amsterdam dwelling-house.

middle and the measurement between the beams is an average measurement. The outermost beams were to have corbels here, this in contrast to the other houses. A similar type of house is the one on Dorpsstraat 2 in Holysloot (Noord-Holland) (ill. 8 and 9).

2 Two one-aisle houses for an unknown owner from 1649. The reconstruction is given in illustration 10. Here we have an anchorbeam construction. The three middle partitions can be placed in different ways.

3 The two-aisle house, information from a deed of 1649. The reconstruction is given in illustration 11. Here we have an anchorbeam construction with a one foot parapet. The upper room was two feet higher than the front part of the house. Here the side-aisle had a width of six feet. The side-aisles of houses in North Holland often have a width of four feet. The measurement of six feet may indicate that the side-aisle was partly used as a hall and that the built-in bed may have been placed across the side-aisle. An example of a two-aisle house in North Holland, but without a basement, is the house on Dorpsstraat 18-20 in Holysloot (ill. 12).

4 The three-aisle house, information from a deed of 1648, built by Jeuriaen Hendricxz for Jan Damen.

The reconstruction is given in illustration 13. A peculiarity is the planking (extra trimming) of the front part of the house. The parapet above the front part of the house is two feet, above the stable one foot. In the Dutch farmhouse the front part of the house was only inhabited on special occasions. Everyday life was lived in the stable, near the fireplace.

The Jan Martense Schenck House. In 1964 I made a reconstruction of the Jan Martense Schenck House (see note 3; illustration 14). This reconstruction should be reconsidered in the light of more recently acquired information. In 1964 I was unaware of the existence of side-aisles to the houses. The pinholes in the posts of the western front were considered not to be original (ill. 15). From a closer look at the pinholes of the anchorbeam construction it appears that these pins were sawn off later. One can also see the impression of the original wedge construction with which the pin was secured more firmly. At the alteration of the closed side-aisle into an open veranda, the horizontal small beams were removed and the pins sawn off. The corrected reconstruction is given in illustration 16. A further study of the Jan Martense Schenck House seems to be indicated.

BIBLIOGRAFIE VAN GESCHREVEN BRONNEN

DOCUMENTARY BIBLIOGRAPHY

- Dingman Versteeg, trans.; P. R. Christoph, K. Scott and K. Stryker-Rodda, eds., *New York Historical Manuscripts: Dutch Kingston Papers*. 2 vols. Genealogical Publishing, Baltimore 1976.
- Fernow, B., *Documents relating to the Colonial History of the State of New York*. Vol. 12-14, Albany 1877-1883.
- Fernow, B., *Documents relating to the History of the Early Colonial Settlements, Principally on Long Island*. Weed, Parsons and Co, Albany 1883.
- Fernow, B., *The Records of New Amsterdam 1653-1674*. Knickerbocker Press, New York 1897.
- Fernow, B., *The Minutes of the Orphanmasters of New Amsterdam 1655-1663*. New York 1902.
- Gehring, Ch. T., *New York Historical Manuscripts: Dutch; Delaware Papers 1664-1682, Land Papers GG, HH and II, Delaware Papers 1648-1664, Council Minutes 1652-1654*. Genealogical Publishing, Baltimore 1977-1983.
- Jameson, J. F., *Narratives of New Netherland: 1609-1664*. Barnes and Noble, New York 1909.
- Jasper Danckaerts, Journal 1679-1680*. Ed. by B. B. James and J. F. Jameson, Scharles Scribner's Sons, New York 1913.
- Jeremias van Rensselaer, Correspondence 1651-1674*. Ed. by A. J. F. van Laer, The University of the State of New York, Albany 1932.
- Laer, A. J. F. van, 'Letters of Nicasius de Sille, 1654', *The Quarterly Journal of the New York State Historical Association* 1 (3) (1920).
- Laer, A. J. F. van, *Minutes of the Court of Rensselaerswyck 1648-1652*. The University of the State of New York, Albany 1922.
- Laer, A. J. F. van, *New York Historical Manuscripts: Dutch*. Genealogical Publishing, Baltimore 1974.
- O'Callaghan, E. B., *The Documentary History of New York*. Weed, Parsons and Co., Albany 1849-1851.
- O'Callaghan, E. B., *Documents Relative to the Colonial History of the State of New York*. vol. III, Weed, Parsons and Co., Albany 1853.
- O'Callaghan, E. B., *Documents Relative to the Colonial History of the State of New York*. vol. I-11, Weed, Parsons and Co., Albany 1855-1861.
- O'Callaghan, E. B., *Laws and Ordinances of New Netherland 1638-1674*. Albany 1858.
- O'Callaghan, E. B., *Calendar of Dutch Historical Manuscripts*. Albany 1865, Herdruk Gregg Press, Ridgewood, N.J. 1968.
- Pearson J., and A. J. F. van Laer, *Early Records of the City and County of Albany and the Colony of Rensselaerswyck*. University of the State of New York, Albany 1869-1919.
- Van Rensselaer Bowier Manuscripts*. Ed. by A. J. F. van Laer, The University of the State of New York 1908.

BOEKBESPREKINGEN

J. A. C. Tillema

VICTOR DE STUERS

Ideeën van een individualist

Van Gorcum, Assen 1982

(243 pp.; ISBN 90-232-1937-6; f 29,50)

Al in het zicht van 1975, maar vooral tijdens en ook nog na dat monumentenjaar werd cultuurhistorisch Nederland herinnerd aan het Gidsartikel *Holland op zijn smalst*, geschreven door het latere erelid van de Oudheidkundige Bond, over wie het hier te bespreken boek handelt. Herinnerd, laten we eerlijk zijn, tot vervelens toe. Het vervelende, zelfs irriterende, van vele verwijzingen naar dit toch zo gewichtige en baanbrekende artikel lag, althans wat mij betreft, vooral daarin, dat bij haast elke navraag bij degene, die zo nodig De Stuers' pennevrucht in lezing of geschrift weer eens moest noemen, het duidelijk werd dat de geachte spreker of schrijver de 'knap-georganiseerde woede-uitbarsting' (Tillema, *Schetsen uit de geschiedenis van de monumentenzorg in Nederland*, p. 259) wel van naam en algemene strekking, maar niet echt van inhoud kende, niet gelezen had. Laat staan, dat men ooit van andere, minder bekende publikaties van De Stuers had kennis genomen. Dat deze ook de musea en de archieven in zijn hart had gesloten, bleef (is?) tot ontstellens toe onbekend, ondanks Duparcs *Een eeuw strijd voor Nederlands cultureel erfgoed*. Zelfs heeft menig wakker monumentenbeschermer anno 1975, niet verder kijkende dan de vaderlandse grenzen, in de mening verkeerd, dat Het Jaar tot monumentenjaar was uitgeroepen ter herdenking van de verschijning van het Gidsartikel – ten rechte in 1873 – exact een eeuw tevoren. Wel begon in 1875 De Stuers zijn ambtelijk werk en dat was dan een gelukkig toeval voor de vierders van M 75.

Werd De Stuers' naam (nog) bekender dan tevoren, zijn werkzaamheden noch zijn persoon werden scherper dan nevelig zichtbaar, enkele pogingen tot het bereiken van het tegendeel ten spijt. Ik noem er twee. Ten eerste de toelichting (inleiding, nawoord en notenapparaat) op de heruitgave van *Holland op zijn smalst*

door de groep Amsterdamse kunsthistorici (Bussum 1975). En dan: het sprak vanzelf dat Tillema, in zijn genoemde *Schetsen* ('s-Gravenhage 1975), over De Stuers uitvoerig moest zijn. Die pogingen, zo heb ik de indruk, bereikten minder mensen dan wenselijk was geweest, ook in de kring van de Bondsleden. Men kan er overigens nog steeds kennis van nemen.

Een van de epitheta, die Tillema in zijn grote werk terecht aan De Stuers meegeeft, is: onafhankelijk. Dat woord komt en blijft in gedachten bij het lezen van Tillema's jongste boek. Daargelaten alle verdere eigenschappen en hoedanigheden, aangeboren of verworven, hoe onmisbaar ook voor het nastreven van wat hem voor ogen stond, het was De Stuers' onafhankelijkheid van geest, onafhankelijkheid in zijn optreden jegens ieder en elkeen, die het hem mogelijk maakte te zeggen wat hij te zeggen had, te doen wat hij meende dat gedaan moest worden. Dat geldt voor zijn ambtelijk functioneren, maar evenzeer voor zijn andere bezigheden ten algemene nutte. En zou het materiële welzijn van De Stuers zijn onafhankelijke handelen niet een weinig tot steun zijn geweest?

In een van de annotaties in de *Schetsen* schreef Tillema (p. 354): 'Het zou de moeite waard zijn eenmaal de biografie te schrijven van een der meest merkwaardige en meeslepande figuren uit het laatste kwart der vorige en het begin van deze eeuw. Van Victor de Stuers, *de creatieve rebel*.' Deze cursivering is van Tillema, die een en andermaal, vooral in de *Schetsen* maar ook in dit nadere boek, De Stuers met die andere rebel, Multatuli, vergelijkt, m.i. een onderwerp voor nog wat diepergaande behandeling. (Dat Tillema ook vroeg om – goede! – levensbeschrijvingen van P. J. H. Cuypers en J. C. Overvoorde, *Schetsen* p. 383, 447 en 587, zij hier pro memorie vermeld.) Het nieuwe boek, dat er – als ik wel zie – zonder de *Schetsen* niet gekomen zou zijn (van het een komt het ander), kan ook naar 'schrijvers eigen mening voor die gewenste levensbeschrijving niet doorgaan. Blijkens de inleiding (zie ook p. 222) is het 'geenszins bedoeld een complete biografie te zijn', maar dient het ter aanvulling van de *Schet-*

sen, waarin persoonsbeschrijvingen slechts ter illustratie van een tijdvak dienden. Tillema 'bepert'(!) zich tot De Stuers' 'jonge jaren, zijn bemoeienissen met de monumenten van geschiedenis en kunst te Maastricht en de Roermondse archiefkwesie, zijn theorieën betreffende de plaats van de volksvertegenwoordiger in de samenleving, de verkiezingsstrijd voor het lidmaatschap van de Tweede Kamer en tenslotte de zeer belangrijke periode van dat lidmaatschap'. Dat is toch heel wat en het dient neergeschreven, dat Tillema, die De Stuers veelal zelf met 'ongekende teksten', voornamelijk uit de Handelingen van de Tweede Kamer, aan het woord laat, erin geslaagd is van diens figuur ongekende, of beter: niet meer gekende, kanten te laten zien. Elk hiervan bewijst de verfrissende onafhankelijkheid van de beschrevene, ook in politicis, ook tegenover partijgenoten. 'Individuele onafhankelijkheid' maakt Tillema er zelfs van (p. 39), iets teveel van het goede. Héél mooi is De Stuers' 'iedereen en ook ik misschien' (p. 151).

Het boek, de (met opzet dus slechts fragmentarisch) beschreven persoon en de schrijver, ook niet de eerste de beste in de Nederlandse monumentenwereld, maken het onmogelijk in dit blad met het bovenstaande te volstaan. Ik houd de volgorde aan, waarin de onderwerpen in het boek voorkomen.

De Stuers' capaciteiten als tekenaar en schetser, door een aantal illustraties in het boek gelukkig aangetoond, blijken zich al heel vroeg te hebben geopenbaard. Op een Leidse studententijd, waarover, afgezien van de vaker gememoreerde muurtekening in het academiegebouw, niet heel veel bekend is, volgt een weinig opvallende periode als Haags advocaat, wellicht 'ter epatering van de Haagse kringen waarin hij placht te verkeren' schrijft Tillema, want Victor was immers toegelaten als 'advocaat bij de Hoge Raad'. Is hier geen misverstand? Tillema heeft, ondanks navraag bij de griffier van die Raad en bij het Algemeen Rijksarchief, over de advocatenpraktijk *bij de Hoge Raad* geen gegevens gevonden. Ik wijs echter op art. 4, par. 1, derde lid, van het van 1838 daterende Reglement III van orde en discipline voor de Advocaten en Procureurs, waarvan de tekst van 1844 tot 1875 (dus ook in 1869, het jaar van De Stuers' toelating) luidde: 'In de hoofdplaats der provincie Zuid-Holland geschiedt de inschrijving uitsluitend bij den Hoogen Raad, en

geldt tevens voor inschrijving, zo bij het provinciaal gerechtshof van Zuid-Holland, als bij de arrondissements-rechtbank te 's-Gravenhage' (cursivering van mij). Ook toen begon een proces gemeenlijk bij de rechtbank, zo het daar ook al niet eindigde. *Alle* Haagse pleitbezorgers waren (en zijn) 'bij de Hoge Raad', ook al kwamen ze na de eedsaflegging nooit meer in het gebouw, welks verbouwing door 'de man met den liefelijken naam van Rose' de Stuers zo verfoeide. Het archief van het hof is in 1945 verloren gegaan, maar van dat van de rechtbank, evenals trouwens van het kantongerecht, is het nodige over. Het is een onderzoekje waard.

De Stuers' bijzondere aandacht voor monumenten van zijn geboorteplaats Maastricht wordt en détail besproken. Bij het weergeven van 'de Roermondse archiefkwesie', nog vrij recent door C. Bloemen in zijn boek van die naam (Maastricht 1966) uitvoerig behandeld, bepaalt Tillema zich terecht tot De Stuers' betrokkenheid daarbij. Deze schreef in de NRC van 21 december 1894 ter zake een ingezonden stuk dat lang niet mals was en dat ik ter illustratie van Tillema's tekst graag integraal afgedrukt had gezien.

Vrij uitvoerig gaat de auteur in op De Stuers' be kroonde, in 1869 verschenen verhandeling over de verhouding van volksvertegenwoordigers tot hun kiezers. De belangwekkende tekst onthult zeker zoveel van Tillema's eigen denken als van dat van De Stuers (dit geldt trouwens voor het hele boek, zie hierna). Als inleiding tot De Stuers' optreden als lid van de Tweede Kamer is de beschouwing naar aanleiding van deze knappe, maar qua inhoud gedateerde brave scriptie zeker op haar plaats. Dat geldt ook voor hetgeen Tillema schrijft over De Stuers' verkiezingscampagne, waarin deze bekende 'dat hij geen boer is', evenwel 'als referendaris ... het beheer van de gebouwen voor landbouw in den lande' te hebben.

Het is vooral om het uit de vergetelheid halen van wat 'de geachte afgevaardigde uit Weert' van 1901 tot 1916 als Kamerlid zoal wilde, zei, herhaalde, bereikte en ... niet bereikte, dat ik Tillema's jongste boek waardeer. 'Dikwijls lieten (De Stuers') verontwaardiging, zijn hartstocht, de vrije loop aan zijn onnavolgbare woordkeuze, en dan was zijn sarcasme bijtend, zijn boosheid overdonderend, waren zijn beoordelingen soms ronduit denigrerend' (p. 50). En het ging lang niet altijd over monumenten, musea of archieven.

In bijna 50 bladzijden komen De Stuers' reacties op het militaire optreden in Nederlands Oost-Indië aan de orde, voornamelijk de 'pacificatie' van Atjeh en onderhorigheden, maar ook de ingrepen elders op Sumatra en op Midden-Celebes. De wijze waarop De Stuers, zijn tijd vooruit, herhaaldelijk de houding van de regering en van de legercommandanten bekritiseerde, is indrukwekkend en ... 'monomaan ... maar hij kon niet anders' (p. 87). Hij was bij zijn bestrijding 'het geweten van het vaderland ... en, aan de rechterzijde, hij alléén' (p. 96). Ik moge aan de vele gegevens, die Tillema verstrekt, er nog enkele toevoegen. De rede van Troelstra bij de begrotingsdebatten van 1904, waarin deze tegen zijn opponenten zei dat De Stuers 'voor het beste van Uw Christendom was opgekomen', is ook als brochure uitgegeven, onder de titel 'Nederland in het coalitiemoeras' (vgl. Troelstra's *Gedenkschriften*, II, 301). In een artikel in *Het Volk* (*De knuppel in 't boenderbok*, 29 november 1904, ook opgenomen in H. B. Wiardi Beckman, *Troelstra de ziener*, p. 19 v.) schreef Troelstra over 'die knuppel-De Stuers, die zoo fel en fors door de gezellige ruimte vloog, vlak op de regeering af, dat de kippen kakelend uiteen stoven en daarna in groepjes in hoekjes dicht op elkaar drongen, alsof een onweer op hen neerstortte en uit de hemel een stem neerdonderde, als vóór de zondvloed, dood en vernietiging verkondigend'. Ja, theatraal zal the Old Vic vaak zijn geweest.

De monumenten. Het Kamerlid De Stuers heeft, gelijk de referendaris, het behoud van vele verdedigd. Hij heeft de monumenten-inventarisatie, in 1901 door de (K)NOB bepleit, krachtig aanbevolen en op de totstandkoming van een monumentenwet aangedrongen. Van wat hij over afzonderlijke objecten te berde bracht lijkt mij het belangrijkste zijn strijd voor het behoud van het Oudezijds Huiszittenhuis en het Arsenaal in Amsterdam (1910), maar ook wat Tillema uit de Handelingen opdiept over De Stuers' vechten voor andere gebouwen is alleszins het lezen waard. 21 December 1915: 'Aan handdrukken hebben wij niets, ten slotte komt het neer op de duiten'. De rijksgebouwen krijgen van Tillema een eigen hoofdstuk, waarin o.a. aan de orde komen De Stuers' bemoeienissen – let wel: steeds *als Kamerlid* – met kazernes, gebouwen voor de rechterlijke macht, de zaal van de Staten van Holland (vergaderzaal Eerste Kamer) en andere delen van het

Binnenhofcomplex. Kostelijk is het relaas van het debat met minister Regout (21 november 1912), die vond dat De Stuers een 'hoogbegaafde antiquiteitenwellusteling' mocht heten. Onder het hoofd 'de rijksmuseuma c.a.' lezen we onder meer wat De Stuers alzo zei over 's Rijks Ethnografische Pakhuizen', over een leerstoel voor kunstgeschiedenis (een universiteit zonder deze is 'een Olympus, waar tevergeefs Venus en Amor gezocht worden'), over muziekscholen en, natuurlijk, over het Rijksmuseum. Af en toe komt de vraag op, waarom Tillema op bepaalde kwesties niet wat dieper is ingegaan. Enkele voorbeelden. Voor het schilderij van de Vredesmaagd in de Statenzaal zou 'een jonge dame uit den voornamen stand' model hebben gestaan, aan wie 'de Staten van Holland ... een douceur van f 1000,- hebben toegekend voor de moeite' (aldus De Stuers op p. 154). 'Waarheid of verlichtsel?' vraagt Tillema zonder antwoord te geven. Ik houd het voorschands op de waarheid (vgl. ook C. H. Peters, *De Landsgebouwen*, I, 49), maar misschien heeft iemand dit al eens uitgeplozen. Op 4 februari 1913 besprak De Stuers de organisatie van het Mauritshuis en, zegt Tillema, 'het is bij mijn weten de enige keer dat hij dit als Kamerlid deed' (p. 177). Ook dit is na te gaan. Lodewijk Napoleon kocht kunstwerken aan voor f 400.000,- (De Stuers op 18 december 1907), dan wel voor f 1.000.000,- (idem 21 december 1915); 'in een van beide gevallen moet hij zich vergist hebben' (p. 180).

De belangstelling van het Kamerlid uit Weert ging naar vele zaken uit: het leger, niet alleen in de Oost maar ook in Nederland, de spoorwegen, de achterstelling van katholieken, het tekenonderwijs, de opleiding in Delft, de zedelijkheid, de *pithecanthropus erectus* en nog meer. Steeds brengt Tillema's wijze van behandeling met zich mee, dat diens eigen oordeel over vele van de onderwerpen niet onvermeld blijft, wat bruikbaar materiaal levert voor diens latere verdiende biograaf. Hij gaat soms als 't ware alsnog met De Stuers in discussie en dat verhoogt de leesbaarheid.

Afgezien van opmerkingen over de arbeidsvoorwaarden van suppoosten van het Rijksmuseum ('Men moet met deze mensen oppassen, want zij zijn onbescheiden') zweeg het Kamerlid De Stuers bij sociale kwesties als b.v. vrouwen- en kinderarbeid. Aan een verdeling van werkzaamheden tussen hem en zijn geestverwanten lag dit niet, want De Stuers sprak in

beginsel over alles. Door dat zwijgen, aldus Tillema, 'openbaarde zich een tweeslachtigheid in zijn natuur, die mij nog steeds onbegrijpelijk is' (p. 51, ook p. 98). 'Het is moeilijk deze gecompliceerde man te doorgronden, een man die *au fond* een warm en meevoelend hart had en voor wie onrecht *vaak* onduelbaar was' (cursivering van mij). Typeren zulke zinnen niet méér de auteur dan de beschrevene? De auteur, die zo overduidelijk graag had gewild dat hij de gecursiveerde woorden ongeschreven had kunnen laten.

Jan Korf

december 1983

L. Lansink

GESCHIEDENIS VAN HET AMSTERDAMSE
STATIONSPLEIN
Amsterdam 1982

(129 pp.; 30 cm; ISBN 90-70665-01-8; f 24,90)

De Amsterdamse raden voor de stedenbouw en het verkeer brachten in 1979 en 1980 gezamenlijk opgestelde interim-adviezen uit over de inrichting van het plein voor het Centraal Station. Deze adviezen werden ingegeven door de vrees dat de – inmiddels grotendeels voltooide – reconstructie van dit visitekaartje van de stad voor de zoveelste maal in de geschiedenis een opeenvolging zou zijn van ad hoc beslissingen en maatregelen. De raden benadrukten de noodzaak om 'de talrijke historische componenten van het plein in samenspel met de nieuwe ontwikkelingen te beschouwen en in een totale harmonie op elkaar af te stemmen'. Hierbij tekenden zij aan dat een statisch eindbeeld niet realiseerbaar was, maar dat een visie op wat langere termijn toch te verkiezen zou zijn boven wat er tot 1982 gebeurd is met het plein. Op zichzelf beschouwd is het bovenstaande niets nieuws. Voortdurend brengen al dan niet ambtelijke commissies adviezen uit die dan in veel gevallen genegeerd en vergeten worden. Het bijzondere van de adviezen over het stationsplein is echter dat ze worden onderbouwd met de resultaten van een historisch onderzoek naar de wording van dit stukje stad. Dit onderzoek is verricht door de kunsthistorica Lydia Lansink, die al eerder een dergelijk onderzoek deed voor de advisering over de ontwikkeling van het Museumplein. Bij gelegenheid

van het 25-jarig bestaan van de Raad voor de Stedenbouw besloot men tot publikatie van dit onderzoek in een aantrekkelijk geïllustreerde en leesbare vorm, om zo te voorkomen dat – zoals in het verleden een aantal malen gebeurde – waardevol voorwerk verloren zou gaan.

De auteur vat het begrip Stationsplein ruim op. Er toe behoren niet alleen de gevelwanden van Droogbak, Singel, Damrak, Prins Hendrikkade en Oosterdok, maar ook torens en gebouwen die in de verte het silhouet bepalen. Met rijk illustratiemateriaal en veel gegevens uit bronnen en oudere publikaties wordt de historie geschetst van wat eigenlijk 'een belachelijk kleine driehoek, ingebed en overwoerd door de verkeersproblematiek en andere grote-stadsellende' is. Deze driehoek ontstond als een 'synthese van omstreeks 1869 aanwezige markeringen en objecten en een reeks van compromissen die de bouw van het Centraal Station in het Open Havenfront een haalbare zaak moesten maken'. In 1864 namelijk had minister Thorbecke aan de gemeente een tweetal voorstellen gedaan voor de bouw van een groot hoofdstation. Het eerste voorstel waarbij het Open Havenfront aan de IJzijde zou worden aangeplempt kreeg in de publieke opinie en de politiek de meeste aandacht. De Nieuwe Stads-herberg en het veelgeroemde uitzicht op het vroeger scheeprijke IJ zouden verloren gaan. Toch ging het stadsbestuur in 1869 met dit plan akkoord en tussen 1881 en 1889 verrees naar ontwerpen van P. J. H. Cuypers en A. L. van Gendt de markante façade die tot nu toe de noordkant van het stationsplein bepaalt. De overige straatwanden bestaan uit de vroegere bebouwing die naar aanleiding van de stationsbouw door cityvorming veranderde. Van het havenfront bleven enkele versnipperde watervlakken over. De strijd voor behoud van het Open Havenfront wordt door Lydia Lansink beschreven, waarna de veranderingen aan de gevelwanden aan de orde komen. Dan volgen de vele wijzigingen die, veelal om verkeerstechnische redenen, aan het plein plaats hebben gevonden. De controverse over het behoud van J. H. W. Lelimans Noord-Zuidhollands Koffiehuis neemt hier een belangrijke plaats in. Een reeks niet uitgevoerde plannen van het al in de 19e eeuw als ontoereikend ervaren plein passeert de revue, waarbij opvalt hoe uiteenlopend de ideeën achter stedenbouwkundige veranderingen waren, en hoe

vaak nuchtere realiteit prevaleerde boven utopische plannen van architecten en stedenbouwkundigen. Zo werd het plan voor een ruime boulevard tussen Centraal Station en Rijksmuseum uit 1892 niet uitgevoerd, evenmin als het zweeftram-project uit 1926 van Mart Stam en de herbouwplannen voor een ruimer stationsgebouw van Dick Greiner uit 1943-53 en van Carel Weeber uit 1966. Hòe ruim het stationsplein opgevat wordt blijkt wel uit de behandeling van diverse plannen voor de overbrugging van het IJ en de stadsontwikkeling van Amsterdam-Noord. Bij de overbruggingsplannen vallen het plan-Galman uit 1857 voor een brug begeleid door een reeks pakhuizen en de als april-grap door het tijdschrift *Het Leven* gepubliceerde IJ-slinger uit 1915 bijzonder op. Ten behoeve van de publikatie in boekvorm heeft de auteur tenslotte de stand van zaken in april 1982 weergegeven.

Op zeer leesbare wijze krijgen we in dit boek een goed beeld van het ontstaan van een plein, waar door interactie tussen bestaande bebouwing uit de 17e en 18e eeuw en cityvormingsprocessen uit eind 19e en vroege 20e eeuw een karakteristieke coulisse is ontstaan die in de ogen van de auteur monumentwaardig is. Opvallend is wel dat het gehele betoog een wat anekdotisch karakter draagt. Veel gegevens over bouwplannen, architecten en bouwjaren worden per onderdeel geordend, zonder dat er een rode draad door het betoog loopt. De vele afgebeelde plannen en projecten worden niet geplaatst in de theorievorming over stedenbouw aan het eind van de vorige eeuw. Wel wordt duidelijk dat er geen werkelijk samenhangende visie was op vorm en functie van een stationsplein in Amsterdam sinds 1869. Esthetische effecten stonden blijkbaar voorop, getuige het uitloven van premies voor de bouw van de mooiste huizen aan de nieuw gevormde De Ruijterkade, het toekomstige IJfront van de stad. De verzamelde gegevens roepen de vraag op of het niet tijd wordt voor een meer systematisch onderzoek naar het theoretisch denken over stad en stedenbouw in Nederland aan het eind van de 19e eeuw.

Toch heeft de auteur in dit boek zeker aan haar doelstelling voldaan, namelijk 'zonder erg diep te graven enige historische dimensie te geven aan een gebied dat nu, om verschillende redenen, sterk de aandacht trekt en onderhevig is aan een langdurig reconstructieproces waarvan men zich kan afvragen of het op alle pun-

ten (en vooral in stedenbouwkundig opzicht) voldoende doordacht is'. Blijkbaar is ook nu nog de vormgeving van het Stationsplein het resultaat van een reeks om politieke redenen gesloten compromissen, waarbij onder meer de aarzelende besluitvorming over het behoud van het Koffiehuis en het Lloyd-gebouw typerend is voor het gebrek aan visie van de stedelijke politici. Naar mijn mening is echter ook dit degelijk onderbouwde advies van de gecombineerde raden voor stedenbouw en verkeer niet geschikt om een langere-termijnvisie op te bouwen. Daarvoor is de relatie tussen het goede kunsthistorische voorwerk en de in een bijlage afgedrukte adviezen te los. Lydia Lansink slaat vermoedelijk in haar eindconclusie de plank niet ver mis: 'Misschien gaat van de kritiek die nu loskomt een heilzame invloed uit op de resterende maatregelen, misschien helpt het te blijven aandringen op zo weinig mogelijk diversiteit. Hoewel: 'orde' en 'eenheid van vorm en kleur' zijn ook geen typisch Amsterdamse fenomenen. In dat opzicht kan de stad zich geen beter visitekaartje wensen dan het Stationsplein'.

Wies van Leeuwen

mei 1983

LIBER CASTELLORUM

40 variaties op het thema kasteel

T. J. Hoekstra, H. L. Janssen en I. M. I. Moerman
(red.)

De Walburgpers, Zutphen 1981

(398 pp.; 29 cm; ISBN 90-6011-436-1; f 59,50)

Even snel een bezwerende opmerking vooraf, in het bijzonder bestemd voor diegenen, die zich met één oogopslag ervan vergewist hebben wie de euvele moed had zich nu nog aan een bespreking van het boven aangeduide boek te wagen. Toegegeven, de verdenking ligt voor de hand, dat hier iets heel onfatsoenlijks staat te gebeuren. Hebben wij niet van jongs af geleerd, dat het niet past een gegeven paard in de bek te kijken? En dat geldt zeker voor iemand, die een gedenkboek krijgt aangeboden. Het uitgeven van een feestbundel is een onderneming, waaraan als regel veel moeite en tijd besteed dient te worden. Door alle betrokkenen, tot en met de uitgever.

Goed, *de ontvanger* zou er zich niet over mogen uit-

laten hoe hij het nu echt vindt. Aan de andere kant zou men zich met recht kunnen afvragen, welke *recensent* de verscheidenheid van onderwerpen dermate beheerst, dat hij een oordeel over de geleverde bijdragen zou kunnen hebben. Let wel, een rechtvaardig, goed gefundeerd oordeel; het gaat immers om verhandelingen van wetenschappelijke standing! Misschien is degene, aan wie de bundel werd opgedragen toch welhaast de enige, die in staat moet worden geacht om te schatten, wat er van de onderscheidene goede bedoelingen terecht is gekomen. En wellicht schenkt de mildheid van de ouderdom juist hem het vermogen kleine ontsporingen met een welwillend gebaar en een vergoelijkend woord weg te wuiven.

Boven werd reeds een aspect van de moeilijkheden – gevolg van het multidisciplinaire karakter der verhandelingen – zelfs voor de recensent die de rubriek ‘cultuur’ onder zijn beheer heeft, voorzichtig aangeduid. Hoe zal zijn benadering dienen te zijn? Wat moet hij eigenlijk aan met deze heterogene verzameling van opstellen? Zij werden in feite geschreven door vrienden of op zijn minst gelijkgestemden. Sommige beoordelaars merkten dan ook op, dat *Liber Castellorum* even goed *liber amicorum* zou kunnen heten. Als hommage aan de ontvanger handelen de bijdragen over onderwerpen, die hem zeer na aan het hart liggen. En daarmee wordt derhalve tevens een stukje persoonlijkheid van de ontvanger uitgetekend. Jawel, zo’n partij dat niet noodzakelijk alleen maar aanleiding behoeft te geven tot vriendelijkheden. Iemand zou de gelegenheid kunnen gebruiken om duidelijk te maken, dat hij ten aanzien van bepaalde zaken met de jubilaris hartgrondig van mening verschilt. En dat zou dan best op een vriendschappelijke wijze kunnen gebeuren. Maar wat moet de buitenstaander daarmee aan?

Het moment schijnt gekomen, om te zien wat de kritiek met het boek gedaan heeft. Het is nu ruim drie jaar uit: het gerucht gaat, dat de uitgever praktisch door de voorraad heen is. Het zal dus niet in de winkels van De Slegte terecht komen. Ter stimulering van de afzet behoeft men geen nieuwe campagne meer op touw te zetten. Door nu ook de afwijzende kritiek onder de loupe te nemen kan de afzet niet meer geschaad worden. Maar, valt er wel iets negatiefs te signaleren? Het doorlezen van de stukken, die aan de verschijning van het werk gewijd werden, levert eigenlijk niets on-

vriendelijks op. Geen enkele recensent voelde zich geroepen – of in staat – een medewerker duchtig de oren te wassen. Eén schrijver herinnert eraan, dat de geleerden het vaak onder elkaar niet eens zijn om vervolgens te constateren: ‘dit vriendenboek lijkt me tamelijk vrij van zulke wetenschappelijke polemieken’. Dezelfde publicist vraagt zich een beetje ondeugend af, of er nu werkelijk veel mensen nieuwsgierig zullen zijn naar het tijdstip, waarop de grote toren van kasteel Hernen is verdwenen. Een echte retorische vraag, waarop men nooit een concreet antwoord mag verwachten. Ik kan de auteur van de betreffende bijdrage verzekeren, dat het mij om bepaalde redenen wel degelijk interesseerde; het is mij overigens bekend dat er meer zijn, die met de gepubliceerde gegevens weer een stapje verder in hun studiegebied konden doordringen.

Sommige kranten hebben de moeite genomen, een hele – kostbare – pagina aan het boek en zijn achtergronden te besteden. Die achtergronden bestaan dan voor het grootste deel uit een min of meer geromantiseerde levensschets van de jubilaris. Het is welhaast onvermijdelijk, dat ondanks alle ongetwijfeld goede bedoelingen onjuistheden en verkeerd gelegde accenten in deze verhalen geslopen zijn. Laat ik de lezer onmiddellijk geruststellen; zij hebben mij meer gemaused dan geërgerd. Overigens heeft iedereen zich beijverd om een overzicht van de inhoud van het boek te geven. Potentiële kopers waren aldus in staat om te beoordelen, of er voldoende van hun gading te vinden was ter rechtvaardiging van de toch vrij forse uitgave, die men zich moest getroosten om het boek te verwerven. Eigenlijk kan men over deze vorm van publiciteit alleen maar dankbaar zijn. Slechts de kenner van een bepaald vakgebied zal kunnen beoordelen of een wetenschappelijke verhandeling hem iets te bieden heeft. Want het mag niet ontkend worden: een populair-wetenschappelijk boek is het niet geworden. De titel alleen al werkt selectief. Vanzelfsprekend verschilt de wijze, waarop de medewerkers hun wijsheid aan de man brengen; daar is dan ook door sommigen op gewezen. De ondertitel verwijst naar een bijzondere voordracht van de jubilaris, hetgeen slechts in een beperkte kring bekend is.

Er staan in het boek niettemin artikelen, die in een prettig leesbare stijl geschreven zijn en die ook lezers

zullen aanspreken, niet behorend tot de groep van ingewijden. Uit een jarenlange ervaring weet ik overigens zelf maar al te goed, dat het onmogelijk is een ieder tevreden te stellen. Bij een bundel opstellen, aangeboden enz. enz. ... spelen trouwens allerlei factoren een rol. Tal van verhandelingen zijn – zoals men dat noemt – naar de jubilaris toegeschreven. Andere vrienden, zoekende in hun rommelkast, vonden wel eens een of andere kleinigheid, die haast een ‘winkeldochter’ in hun wetenschappelijke komenijswinkel dreigde te worden. En geloof mij, vaak komen die korte mededelingen van toevallig aangetroffen gegevens den jubilaris juist van pas. Van zoiets kan men als auteur meestal geen smakelijk stuk maken. Dat is slechts weggelegd voor de zeer getalenteerden, die zich geregeld in de zware kunst van het populariserend schrijven oefenen. In het verre verleden was Leopold zo iemand; zijn *Leerschool van de spade* – een verzameling van artikelen voor de Nieuwe Rotterdammer – wordt nog steeds met plezier gelezen.

Als ik de geruchten mag geloven, heeft de redactie zijn uiterste best gedaan om de artikelen een beetje op elkaar af te stemmen en een lijn in de wijze van behandeling der onderwerpen te brengen. Dat is altijd maar zeer beperkt mogelijk. Aan de zeggingswijze van een schrijver valt weinig te veranderen en wie ingewikkeld formuleert, kan men niet opleggen een moeiteloos leesbaar proza te produceren. De samenstellers hebben in elk geval het wijze besluit genomen om de verhandelingen in enkele groepen onder te brengen en dat alleen al heeft luchtgevend gewerkt. Dan blijft nog altijd het fundamentele verschil tussen artikelen, die een wetenschappelijke mededeling bevatten en artikelen, die een samenvatting van een hele reeks verwante verschijnselen beogen. Zo’n artikel is bijvoorbeeld dat van Hoek over ‘Begraven hofsteden in het Maasmondgebied’. Een zeer bruikbare samenvatting van velerlei onderzoek, waaruit wat grote lijnen te voorschijn komen. Wellicht ben ik het niet in alles met de auteur eens, maar dat houdt het leven in de brouwerij. De zogeheten begraven hofstede zal onderzoekers in de toekomst nog wel vaker bezighouden. Mooier kan men het zich eigenlijk niet wensen.

Het grote artikel van Jan Besteman over het *château à motte* – de heuvelburcht – behoort zeker tot de fundamentele verhandelingen. Een controversieel onder-

werp, want, wanneer spreekt men van ‘motte’? Een kleine ophoging van de kasteelplaats – gevolg van het opbrengen van de uit de gracht komende grond op het emplacement – kan sommigen er al toe brengen om geestdriftig van een motte te spreken. Besteman hanteert ten minste een maatstaf waarin ik mij kan vinden. Iedere belangstellende ziet verlangend uit naar de definitieve publikatie van deze studie.

Er zijn meer artikelen, die een belofte voor de toekomst inhouden. Zowel Schellart als Châtelain vestigen de aandacht op de principiële veranderingen, die de plattegrond van het kasteel in de 13e eeuw heeft ondergaan. Dit onderwerp zal in de komende jaren zeker nog uitgediept kunnen worden. Trouwens wat Hoekstra over Keldermans ten beste geeft, vormt eveneens een prikkel tot verdere raadpleging van de archieven. De behandeling van de fortificaties van Ter Eem gaven Janssen reeds gelegenheid op de activiteiten van Rombout Keldermans in te gaan. Eindelijk vindt men in dit artikel een reproductie van de opmerkelijke plattegronden, die in het Rijksarchief te Utrecht bewaard worden. Men kan zich slechts verbazen, dat deze niet reeds eerder door een onderzoeker werden benut. Velen zullen met de vreugde van de herkenning het artikel van D. J. Cathcart King, getiteld ‘Castles in England and Wales’ gelezen hebben. Dover en Pembroke – om maar enkele voorbeelden te noemen – zijn ook bij de Nederlandse bezoeker welbekend.

Het is ondoenlijk, om alle bijdragen met name te noemen. Laat ik volstaan met de vaststelling, dat de rijk gevarieerde inhoud van *Liber Castellorum* er borg voor staat, dat men het boek telkens weer ter hand zal nemen. De overweging, dat de samenstellers met dit prachtig uitgevoerde werk tal van onderwerpen betreffende het kasteel en zijn bewoners nader tot een breed publiek hebben gebracht, vormt een kostelijke bijdrage tot de vreugden van de oude dag.

J. G. N. Renaud

oktober 1983

MONUMENTENBERICHTEN

MAASTRICHT

SINT-JANSTOREN WEER ROOD

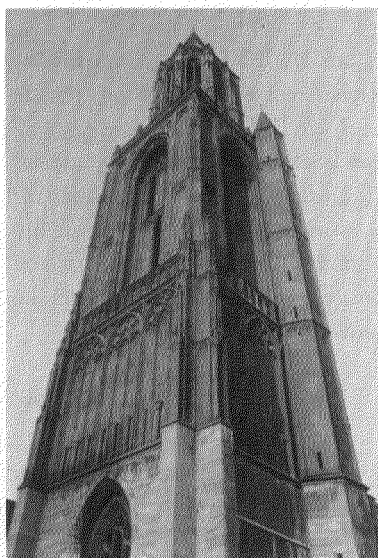
Met het terugplaatsen van de windhaan op de torenspits, wordt in het voorjaar van 1985 de restauratie van de toren van de Sint-Janskerk te Maastricht feestelijk afgesloten. Nochtans was het resultaat van deze restauratie al een tijdlang van ver buiten de stad voor iedereen zichtbaar, want sinds het wederom rood schilderen van de mergelstenen muurdelen is de Sint-Janstoren onmiskenbaar het meest dominerende bouwwerk in het Maastrichtse stadssilhouet (afb. 1).

Het Maastrichtse gemeentebestuur heeft nog getracht om het rood schilderen van de toren op welstandsgronden te voorkomen, nadat de minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur al eerder zijn goedkeuring aan het

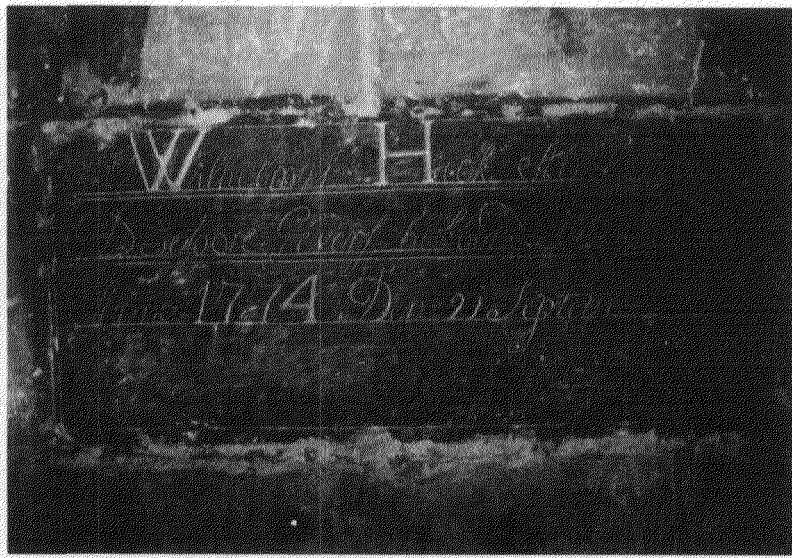
schilderplan had gehecht. Omdat van gemeentewege het schilderwerk werd stopgezet, startte de kerkvoogdij van de Nederlands Hervormde Gemeente als eigenaresse van de toren een AROB-procedure. Na de zitting op 9 december 1983 schorste de voorzitter van de Afdeling Rechtspraak van de Raad van State de beslissing van het college van Burgemeester en Wethouders, omdat de besluitvorming rond het wijzigen van monumenten aan de minister was voorbehouden; tevens werd de verbindendheid van de Maastrichtse Verordening op het Stedeschoon in twijfel getrokken. Deze uitspraak ging echter voorbij aan het hoofdargument van het college van Burgemeester en Wethouders, dat voorzag dat de toren door het schilderwerk zich zou laten isoleren ten opzichte van de kerk en de omgeving.

De juridische overwegingen van deze uitspraak zijn elders in voldoende

mate belicht.¹ Hier zal alleen nog aandacht besteed worden aan de bouwhistorische achtergronden van de torenbeschildering en enkele algemene aspecten van de restauratie, die tussen 1982 en 1984 werd uitgevoerd door de architectengroep Dingemans, de Vries en partners.² Het hoofdargument van architecten en opdrachtgever om tot rood schilderen over te gaan was van historische aard. De toren is vlak na de voltooiing al rood geschilderd en in de loop der eeuwen werd de kleur herhaaldelijk opnieuw aangebracht. Dit geschiedde voor het laatst nog in 1774, blijkens een inschrift dat op het benedendeel van de toren werd teruggevonden (afb. 2). De inscriptie werd in een rode verflaag gekrast en luidt: 'Wilhelmus Heck als leyendecker deze toore geverf hebbende in het jaar anno 1774 den 21 septem...' Door het volledig overschilderen van de toren wilden de

Afb. 1. Sint-Janstoren te Maastricht ná de restauratie (foto Afdeling Monumentenzorg Gemeente Maastricht).

Afb. 2. Sint-Janstoren te Maastricht. Opschrift uit 1774 in de eerste torenkamer (foto Architectenbureau Dingemans).

architecten tevens voorkomen dat de vernieuwde bouwdelen zouden contrasteren met het oude werk, dat overigens door verwerking, vervuiling en oxydatie al tal van kleurverschillen vertoonde. Het schilderplan streefde naar een herstel van de plasticiteit van de gehele toren.

De Sint-Janskerk werd in het begin van de 14e eeuw gebouwd als doopkerk van de naastgelegen kapittelkerk, die een achttal eeuwen eerder boven het graf van Sint-Servaas werd gesticht. In het jaar 1373 werd de toren van de Sint-Janskerk door een zware storm verwoest, waarna op het oude hardstenen basement een nieuwe mergelstenen toren werd opgericht door de bouwmeester Jacob Herts, die zichzelf op een der kraagstenen van het torengevel liet vereeuwigen (afb. 3), door een portretkop waaronder zijn naam op een banderol is beeldhouwd.³

De driedelige opbouw van de toren volgt het voorbeeld van de Utrechtse Domtoren, die toentertijd juist voltooid was. Het onderste bouwblok van de Sint-Janstoren wordt op de hoeken geschraagd door dubbele steunberen; het tweede bouwblok springt iets in en wordt op de vier hoeken door enkelvoudige, overhoeks geplaatste steunberen geschraagd. Pas in de tweede helft van de 15e eeuw werd de toren bekroond door een ranke achtzijdige lantaarn. In vergelijking met de Domtoren is de Sint-Janstoren rijkelijk met sculpturale elementen gedecoreerd, waardoor het elegante en rijzige karakter van de toren nog versterkt wordt.

De detaillering van de kruisbloemen en hogels van de pinakels is bij de laatste restauratie uitgevoerd naar een modern ontwerp van de beeldhouwer Frans Gast. Men kan blijven twisten over de al dan niet laakbaarheid van dergelijke ingrepen. Opmerkelijk is echter dat in het bestek van de restauratie uit 1713 bepaald werd: 'Nogh is den

aennemer gehouden geen ornamenten-cieraden hoe dan oock genaemt mochten worden af te breeken of sal alvorens eerst eenige diergelijcke ornamenten cieraden hebben volmaect nae de reets staende figuren en cieraden om dat den toorn voors. gemaect sijnde het selfde fatsoen heeft gelijk die nieuw sijnde is geweest alles tot genoegen en contantement van de Eed. Achtb. Raedt ofte derselver gedeputeerde.⁴ Gelet op het gave karakter van de toren kan men zich gelukkig prijzen dat de vernieuwingsdrang niet in voorgaande eeuwen al werd ingezet.

In hetzelfde bestek van 1713 wordt ook nog melding gemaakt van het beschilderen van de toren in okerachtige kleur: 'Ende omdat de gedaene reparatie niet lapaghtigh en soude toonen sal den aennemer gehouden sijn te maeken een dunne mortel een weynigh geelen ooker en een weynigh sant en sement ende daer deur mede overstrijcken alles gelijk aangeweesen sal worden'. Uit deze clausule blijkt dat de toren door verwerking weer een gelige tint had gekregen en dat de overschildering vooral bedoeld was om de kleurverschillen

tussen de bestaande en vernieuwde bouwdelen op te heffen. Waarschijnlijk werden tijdens deze restauratie alleen vernieuwde mergelstenen bijgekleurd, want zestig jaar later werd de gehele toren weer rood geschilderd. De restauratie die in 1774 op kosten van de Staat werd uitgevoerd voorzag blijkens de registers van de resoluties van de Staten-Generaal erin dat: '...het zig onaanzienlijk vertonen zoude als de kerke die rontomme bezet en op vele plaatsen met nieuwe tusschen oude stenen was ingemetseld ongeverfd bleef, anderdeels omdat het verven ook versterking en conservatie van alle gebouwen was verstrekkende.⁵ Deze laatste overweging is vooral interessant omdat hierin mogelijk ook de aanleiding schuilt om mergelstenen gebouwen te schilderen. Immers, vrijwel alle mergelstenen gebouwen te Maastricht zijn of waren ooit geheel in een dodekoprode kleur beschilderd, hetgeen thans nog zichtbaar is aan de zijkapellen van de Sint-Servaaskerk, de Dominicanerkerk, het Dinghuis en de achtergevel van het Spaanse Gouvernement. Mergelsteen heeft immers een sterke nei-

Afb. 3. Sint-Janstoren te Maastricht. Portret van de bouwmeester Jacob Herts op een van de kapitelen van het gewelf in de lantaarn (foto M. Wijnen).

ging tot verwerking. Door oxydatie ontstaat aan de oppervlakte van de mergelsteen een gipslaag, die almaar dikker wordt tot die laag uiteindelijk afkalft. De pigmentstoffen – voornamelijk bestaande uit ijzeroxyde – binden zich met het vrijgekomen gips en daardoor ontstaat een hardere oppervlaktelaag, die echter het noodzakelijke lucht- en vochttransport in de mergelsteen niet verstoort. Het afkalvingsproces wordt bovendien enigszins vertraagd. Blijkens een onderzoek van het Centraal Laboratorium te Amsterdam zijn in de verschillende verfsorten, die op de toren werden teruggevonden, geen bindmiddelen toegepast. De pigmenten werden altijd met water aangelengd. De rode pigmenten bestonden uit rode bolus of Venetiaans rood; de gele pigmenten bestonden uit goudoker.⁶

Op basis van chemische analyses van de oude verfresten, werden in september 1982 tien verschillende verfmonsters op de toren aangebracht. Daarbij werden diverse pigmentcombinaties getest. Naast mengsels van rode oker en dodekop werden ook proeven genomen met een mengsel van ijzeroxyde, klei en krijt. Deze rode aarde treft men veelvuldig aan in zogeheten orgelpijpen, die in de mergelformaties voorkomen. Wellicht werd in het verleden deze aarde tijdens de mergelwinning als nevenprodukt gedolven. Bij de proefnemingen werden de pigmenten gemengd in een oplossing van water en kalkwei, terwijl in enkele gevallen nog fixatieven, zoals waterglas en siliconen-hars werden getest. Gedurende het jaar 1983 werd de hechting, absorbering, verkleuring en fixering van de kleurvlakken gevolgd. Uiteindelijk werd besloten om de toren te schilderen met een mengsel, bestaande uit 100 delen water, twee delen dodekoppigment, één deel kaoline en voor de fixering vier delen oxaalzuur.

Nu de toren weer in een uniforme kleur geschilderd is, blijken zowel de

voor- als de tegenstanders van het schilderwerk gelijk gehad te hebben. De architecturale plasticiteit van het totale bouwwerk wordt thans weer als een eenheid ervaren omdat de onderscheiden bouwdelen niet meer door kleurcontrasten verstoord worden. Anderzijds vormt de toren een vrij geïsoleerd element in het kerkenensemble aan het Vrijthof.

Deze affaire heeft geleerd dat het welstandstoezicht zoals bepaald in de model-bouwverordening niet van toepassing is, indien de minister ten aanzien van het wijzigen van een monument al een vergunning heeft verleend. Of door het overhevelen van het vergunningstelsel naar de gemeenten die discrepantie wordt opgeheven, zal moeten worden afgewacht.

S. E. Minis

Gemeente Maastricht, Afdeling Monumentenzorg

NOTEN

- 1 Crince Le Roy, R., bericht in *Administratiefrechtelijke Beslissingen* (1984) no. 211, 633-635; Wohlgegem Kitselaar, N., 'Toren Maastrichtse St. Jan mag van kleur veranderen', in *Binnenlands Bestuur* (1984) no. 5, 15 en *De Gemeentestem* 6775 (1984) jaargang 134, 339-341.
- 2 Een zeer gedetailleerde en goed gedocumenteerde studie over de torenbeschikking werd ten behoeve van de vergunningsaanvraag opgesteld: Dingemans, W. J. en E. P. de Groot, *Rapport ten behoeve van aanvraag schilderwerk behorende bij de restauratie van de St-Janskerk te Maastricht*. Maastricht 1983.
- 3 Bax, W., *Gedenksboek der Nederlandsche Hervormde Gemeente te Maastricht 1632-1932*. Maastricht 1932, 260.
- 4 Bestekken en Conditiën 1713-1727, Band 263, Gemeentelijke Archiefdienst Maastricht. Zie Denslagen, W. F. en A. de Vries, *Kleur op historische gebouwen*. 's-Gravenhage 1984, 56.
- 5 Dingemans, W. J., en E. P. de Groot, *o.c.*, 4.
- 6 Hallebeek, P., *Verslag van onderzoek naar verfresten St-Janstoren*. 1982; gepubliceerd als bijdrage van het rapport van Dingemans en De Groot.

DORDRECHT

MIDDELEEUWS DICHTINGS- OF AFPLAKMATERIAAL

Een bezoek aan de St.-Jorisdoelen aan het Steegoversloot te Dordrecht bracht onlangs een merkwaardig materiaal aan het licht in de als tongewelf uitgevoerde middeleeuwse kap. Een exacte datering van deze kap is niet te geven. Bouwkundig gezien levert de kap interessante gegevens waaruit valt op te maken dat de kap 15e-eeuws is, ruw geschat 1475. De bouwkundige J. Metz heeft in 1983 een bouwhistorisch onderzoek verricht voor de Rijksgebouwendienst waarbij de hulp van de kappenspecialist H. Janse is ingeroepen.¹

Summiere archivalische gegevens duiden op de verplaatsing van de St.-Jorisschutters van de Grote Kerk naar het Steegoversloot in het jaar 1446. Verder zijn in het Dordtse archief geen gegevens aangetroffen. Op de kaart van Jacob van Deventer van ca. 1545 wordt de St.-Jorisdoelen als 'Schuttershuijs' aangeduid. Gezien de profilering van de gording op een derde van de gewelfhoogte, van standzoon, spantbeen, korbeel en bovenbalk, was het aanvankelijk de opzet het tongewelf van een betimmering te voorzien, doch dit is om onbekende redenen nimmer gebeurd. In de vijf traveeën tellende kap ontbreekt aan de zuidzijde (aan het Steegoversloot) in de tweede en vierde travee de naald, terwijl deze aan de noordzijde in de derde travee wel aanwezig is. Waarschijnlijk wilde men in eerste instantie een in bepaalde traveeën ononderbroken houten oppervlak benutten om eventueel gewelfschilderingen aan te brengen. In een later stadium zal besloten zijn het tongewelf niet van een beschieting te voorzien, waarna het gewelf met drie 'valse' naalden gecompleteerd is. Deze naalden zijn van een grovere profilering voorzien en zijn, constructief ge-

zien, op een weinig subtiele wijze aan de spanten bevestigd. De gehele profilering van spanten, reguliere naalden en nokribben is bedekt met een oorspronkelijk blauwe verflaag.

Merkwaardig is dat er bij de afwerking van het gewelf een ongeveer 0,5 mm dik materiaal is toegepast in strookjes van ± 80 bij meer dan 180 mm. Aangezien deze strookjes zich vooral bevinden op plaatsen waar het hout scheuren en naden vertoont is het aannemelijk dat we hier te maken hebben met een soort dichtings- of afplakmateriaal. Pas na het aanbrengen van genoemde strookjes is de blauwe verflaag aangebracht.

Het materiaal is erg vezelig en doet engszins aan grof papier denken. Een eerste onderzoek, verricht door de bioloog dr. W. Krommenhoek, waarbij het materiaal met de preparaten water, eosine en chloorzinkjodium is behandeld, heeft uitgewezen dat het hier zeer waarschijnlijk veenmos betreft. Gezien de sterk samengeperste toestand waarin het materiaal zich bevindt, is een inwendige structuur niet meer zichtbaar. Tijdens het onderzoek was een gelige verkleuring zichtbaar die waarschijnlijk veroorzaakt werd door het toegepaste lijmiddel (beenderlijm?) waarmee de strookjes veenmos op het hout geplakt werden. De achterzijde van de onderzochte fragmenten vertoont een enigszins glanzend oppervlak.

Omdat de 'valse' naalden niet met het genoemde materiaal bewerkt zijn zal het veenmos uit het vroegste stadium van de historie van de kap dateren. Nu doet zich het merkwaardige verschijnsel voor dat het betreffende materiaal zich op slechts twee van de zes contactvlakken tussen 'valse' naalden en spantbeen bevindt. Op vier plaatsen is het volledig afwezig terwijl daar tevens de verflaag ontbreekt. Een verklaring voor deze inconsequentie in de afwerking van de kap is moeilijk te geven. Het Dordtse dichtings- of af-

plakmateriaal is voor zover mij bekend het enige voorbeeld van dergelijk materiaal in Nederland.

I. Bakker,
TH Delft, Afdeling Bouwkunde, werkgroep Restauratie

NOOT

- 1 Voor een complete beschrijving leze men het zeer gedetailleerde onderzoeksrapport De Doelen te Dordrecht door J. Metz, Rijksgebouwendienst 's-Gravenhage.

ZWOLLE

GEWELFSCHILDERINGEN IN DE BROERENKERK

Bij de restauratie van de Broerenkerk in Zwolle zijn gewelfschilderingen aan het licht gekomen, die niet alleen van grote artistieke waarde zijn, maar ook in iconografisch opzicht belangrijk zijn.

De kerk bestaat uit een schip met even hoge, maar smallere zuiderzijbeuk en een diep koor. De restauratie van het koor is vrijwel voltooid. Helaas kon hier door de slechte toestand van de gewelven weinig van de schilderingen bewaard blijven. Momenteel worden schip en zijbeuk gerestaureerd. De bedoeling is om hier zoveel mogelijk van de schilderingen bloot te leggen en te conserveren. De drie meest oostelijke vakken van de zuiderzijbeuk zijn nu van hun witsellagen ontdaan. Wat te voorschijn is gekomen wekt hoge verwachtingen voor de overige gewelfvelden. De voorstellingen zijn talrijker en in artistiek opzicht van hogere kwaliteit dan vergelijkbare gewelfschilderingen uit dezelfde periode (zoals die in de kerken van Hal en Hattem). De meeste figuren rijzen op uit bloemertrossen en zijn tot hun middel afgebeeld. Onder andere zijn te zien de heiligen Catharina, Andreas, Laurentius

en Ursula. Ook pausen en bisschoppen zijn vertegenwoordigd. Onder hen bevindt zich Clemens 1.

De kerk behoorde bij het klooster van de Dominicanen en was gewijd aan Thomas van Aquino, de grote theoloog van de Dominicaanse orde. Het wekt dus geen verbazing dat de H. Dominicus verschillende malen is afgebeeld. We zien hem in aanwezigheid van Maria met Kind, zittend met een hond (Domini canes: honden van de Heer) en verder Christus aan het Kruis omarmend. In de meest oostelijke travee zijn Catharina en Andreas ten tweede male geschilderd. Dit is te verklaren doordat dit vak later aan de kerk werd toegevoegd, zeer waarschijnlijk in 1511. Het schip en de overige vakken van de zuiderzijbeuk kwamen tot stand tussen 1492 en 1500, zodat de datering van deze schilderingen tussen 1500 en 1511 valt. Die in het koor zijn vermoedelijk van iets ouder datum, namelijk kort na 1482. Het probleem van de datering van de schilderingen heeft te maken met de uiteenlopende meningen over de bouwgeschiedenis van de kerk. Het laatste onderzoek is van D. J. de Vries (documentatie-rapport van november 1978, aanwezig op de Rijksdienst voor de Monumentenzorg).

A. de Vries,
Rijksdienst voor de Monumentenzorg,
Zeist.

KNOB

Nieuws van de bond en actuele informatie

ALGEMENE

LEDENVERGADERING

gehouden op 9 februari 1985 in de Gemeentebibliotheek te Rotterdam

1 *Opening*

De voorzitter heet alle aanwezigen, volgens de presentielijst 76 personen, van harte welkom.

2 *Notulen*

De notulen van de ledenvergadering van 16 juni 1984 in Hoorn worden ongewijzigd vastgesteld.

3 *Ingekomen stukken en mededelingen*

Er zijn berichten van verhindering binnengekomen van ir. W. B. J. Polman, dr. ir. F. W. van Voorden, H. J. Jurriëns, G. H. F. Valk en W. F. Jansen.

4 *Rekening en verantwoording van de penningmeester en kascommissie*

Ondanks de sombere voorspellingen heeft de penningmeester 1984 met een klein batig saldo kunnen afsluiten, hetgeen vooral te danken is aan de grotere verkoop van Bulletins en een kleine winst op de excursies/vergaderingen.

De kascommissie, bestaande uit de heren W. Bosch en ir. G. W. van Hoogevest, deelt bij monde van de heer Bosch mede, dat zij alle stukken gecontroleerd heeft en in orde bevonden heeft. De vergadering gaat vervolgens accoord met het beleid van de penningmeester.

5 *Verkiezing nieuwe leden kascommissie*

De heer Bosch is niet herkiesbaar, de vergadering gaat accoord de heer G. H. F. Valk uit Rosmalen in zijn plaats te benoemen.

6 *Verkiezing nieuwe bestuursleden*

Het voorstel van het bestuur om drs. J. F. van Regteren Altena, drs. W. F. Renaud en drs. M. L. Stokroos te benoemen in de vacatures van drs. H. Sarfatij, dr. D. P. Snoep en ir. W. B. J. Polman wordt bij acclamatie aanvaard. De voorzitter heet de nieuwe bestuursleden van harte welkom en hoopt op een vruchtbare samenwerking. Hij dankt de heer Polman voor het vele werk dat hij in het bestuur verricht heeft met name bij de excursies en het totstandkomen van de brochure Monumenteninventarisatiemethodiek.

Van de heren Sarfatij en Snoep werd al afscheid genomen tijdens de zomerexcursie 1984.

7 *Mutaties redactie Bulletin*

De voorzitter dankt de heer Slechte voor zijn grote inzet, vooral bij het opzetten van de redactie 'nieuwe stijl', en verwelkomt drs. Ch. Dumas als nieuwe voorzitter van de redactie.

8 *Congres Onderwaterarcheologie 15 maart in Den Helder*

De heer Hylkema geeft in het kort een toelichting op de doelstellingen en het programma van deze dag.

9 *Rondvraag*

De heer Sypkens Smit wijst op het feit, dat het Van Dishoeckhuis in Vlissingen op het punt staat gesloopt te worden en dringt erop aan dat dit gebouw eerst nog goed gedocumenteerd wordt voordat men tot de sloop over gaat. De heer Bosch voegt hieraan toe, dat vele neogotische kerken reeds gesloopt zijn, zonder dat zij goed gedocumenteerd waren. Het bestuur belooft dit punt van de documentatie op de agenda van de volgende vergadering te plaatsen.

10 *Sluiting*

De voorzitter sluit de vergadering en dankt iedereen voor zijn/haar aanwezigheid. Na de vergadering vindt de uitreiking van de KNOB-lustrumprijsvraag 1984 plaats. Nadat de juryvoorzitter, drs. U. F. Hylkema, het juryrapport nader heeft toegelicht, reikt de voorzitter de gedeelde tweede prijs uit aan K. A. Ottenheym en F. J. van der Vaart. Ir. J. W. G. Witmer en S. W. Jager krijgen een eervolle vermelding.

VERSLAG
WINTEREXCURSIE
ROTTERDAM
9 februari 1985

Hoewel het onderwerp van de excursie, moderne bouwkunst en stadsvernieuwing, niet tot de dagelijkse programmapunten van de KNOB behoort hadden zich toch negentig deelnemers voor deze excursie aangemeld. De excursiegangers verzamelden zich in de kantine van de Gemeentebibliotheek, een schepping van de architect ir. J. Boot. Nadat iedereen zich verwarmd had met een kopje koffie, hield ir. J. Boot een korte inleiding over de bibliotheek, waarbij hij meer inging op het gebruik van het gebouw dan op de architectuur. Aansluitend werd een rondwandeling gemaakt door het gebouw zelf, dat een multifunctioneel karakter heeft. Doordat het koffieconcert in de theaterzaal wat uitliep, begon de ledenvergadering iets later dan gepland was. Na deze vlot verlopen vergadering spoedde iedereen zich weer naar boven om van een uitgebreide lunch te genieten.

Na de lunch hield ir. J. W. Vader van

de Dienst Stadsontwikkeling een lezing over het Oude-Havengebied. Zowel de historie van dit gebied als de ontwikkeling van de laatste jaren werden door de heer Vader belicht, waarbij de ontwerpen van Piet Blom ruime aandacht kregen. Aansluitend hield ons bestuurslid A. M. Meyerman, directeur van het Historisch Museum in Rotterdam een causerie over het Schielandhuis, dat na de restauratie het Historisch Museum moet gaan huisvesten. Zowel de restauratie zelf als de toekomstige inrichting en indeling van het museum kwamen in deze inleiding aan bod. Na deze beide boeiende lezingen was er gelegenheid tot theedrinken. Gezien de barre weersomstandigheden werd de middagwandeling langs de besproken objecten facultatief gesteld. Dank zij de door ir. Vader uitgereikte plattegronden met een rondwandeling erop aangetekend, kon ieder op eigen houtje door het gebied wandelen. Na de thee kon men dan ook enkele dappere lieden dik ingepakt met plattegrond in de hand zich langs de glibberige stoepen en trappen van Blomscheppingen zien schuifelen.

Alle mensen die meegewerkt hebben aan het doen slagen van deze dag, nogmaals hartelijk dank!

BOEKAANKONDIGING

STUCWERK

Ter begeleiding van een foto-documentaire tentoonstelling in het Kunsthistorisch Instituut van de Rijksuniversiteit Leiden, is – als eerste deel van een reeks kleinere publikaties van de stichting Leids Kunsthistorisch Jaarboek – een boekje verschenen over Italiaans stucwerk in Den Haag en Leiden. Als uitgangspunt diende de doctoraalscriptie van mevr. drs. G. W. M. Jager, terwijl enkele aanvullende gedeeltes werden geschreven door prof. dr. C. W. Fock.

Hoewel Italiaanse stucwerkers al gedurende de gehele 17e eeuw in Europa beroemd waren, kwam hun werk pas aan het einde van die eeuw en vooral in de 18e eeuw in Holland in de mode. Voor het eerst is in dit boekje het gedocumenteerde werk van deze stucwerkers in Den Haag en Leiden bijeengebracht. Na een inleiding en twee hoofdstukken over de technische aspecten en de opkomst van het stuc in Nederland, volgt het overzicht van het stucwerk in genoemde plaatsen. Behandeld worden o.a. in Den Haag de huizen Schuylenburgh en Huguetan, het stadhuis aan de Groenmarkt, het Huis ten Bosch, het Stadhouderskwartier, de Logementen van Amsterdam, Rotterdam en Leiden en de Lutherse Kerk; in Leiden de panden Rapenburg 16, 65 en Breestraat 18 en het H. Geest of Armeweeshuis en Kinderhuis. Tot de Italianen die hier werkzaam zijn geweest behoren o.a. Giovanni Battista Luraghi, Francesco Barberino, Carlo Castoldi, Carlo Laghi, Carlo Luraghi, Quirinus Emanuel Soldati, Jacobus Bianchi en Pieter Antonius Verda. Het boekje dat tot stand kwam onder auspiciën van de vereniging Dante Alighieri wordt besloten met een samenvatting in het Italiaans.

G. W. M. Jager en C. W. Fock, Italiaans Stucwerk in Den Haag en Leiden 1700-1800, Stichting Leids Kunsthistorisch Jaarboek, Delftsche Uitgevers Maatschappij BV, 2. pl., ISBN 90-6562-057-5, 88 pp., 46 ill., f 24,50.

TENTOONSTELLINGEN

EEN PLAN OM IN TE LEVEN

Vijftig jaar geleden werd in de Amsterdamse gemeenteraad het Algemeen Uitbreidingsplan aangenomen. In het voor die tijd voor Nederland revolutionaire ontwerp werd de basis gelegd voor de naoorlogse stadsuitbreidingen

als Slotermeer, Osdorp en Buitenveldert. Het Amsterdams Historisch Museum organiseert van 10 mei tot en met 20 oktober 1985 een tentoonstelling over dit belangrijke onderdeel van de stedenbouwkundige geschiedenis onder de titel 'Een plan om in te leven, Het Algemeen Uitbreidingsplan van Amsterdam 1935-1985'.

De Woningwet van 1901 verplichtte gemeenten met meer dan 10 000 inwoners onder meer om een uitbreidingsplan te maken. Een andere manier van denken over de stad werd daarmee noodzakelijk. Tot de jaren twintig werden nieuwe stadswijken in Amsterdam voornamelijk gezien als een esthetische ordening van pleinen en straten. Nieuwe opvattingen onder architecten en politici in binnen- en buitenland leidden in 1935 tot het eerste moderne ontwerp: het Algemeen Uitbreidingsplan van Amsterdam, het AUP.

Het AUP was grotendeels een produkt van de afdeling Stadsontwikkeling, een in 1928 opgerichte afdeling van de Dienst Publieke Werken. Nieuw voor deze gemeentelijke organisatie was het tot dan toe ongebruikelijke belang, dat werd gehecht aan wetenschappelijk onderzoek bij stadsontwikkeling. Er werd voor het eerst geprobeerd op basis van onderzoek een verdeling tussen woon-, werk-, verkeers- en recreatiegebied te maken. Het wetenschappelijk onderzoek als uitgangspunt voor stadsontwikkeling is dan ook het belangrijkste vernieuwende aspect van het Algemeen Uitbreidingsplan. Een tweede kenmerk van het AUP is het feit dat het werd gezien als 'eindplan'. Men legde in hoofdlijnen de ontwikkeling tot het jaar 2000 vast; tegen die tijd zou Amsterdam zijn definitieve vorm hebben gekregen.

Het gebied dat in het AUP wordt omschreven omvat ruwweg Slotermeer, Geuzenveld, Slotervaart, Osdorp en Buitenveldert. Er waren plannen voor

de – eveneens thans uitgevoerde – industrieterreinen langs de Amstel en in het westelijke havengebied. In het Algemeen Uitbreidingsplan werden tegenwoordig algemene moderne stedenbouwkundige opvattingen ontwikkeld over bijvoorbeeld de scheiding met groenvoorzieningen tussen woon- en werkgebied en scheiding van verkeerssoorten.

De tentoonstelling 'Een plan om in te leven' besteedt ruimschoots aandacht aan de voorgeschiedenis en inhoud van het AUP en aan de stedenbouwkundige ontwikkeling van Amsterdam in de laatste vijftig jaar. Daarbij wordt op grote schaal gebruik gemaakt van dia- en videopresentaties; meer dan de helft van de tentoonstellingsruimte is hierdoor in beslag genomen. Mede aan de hand van plattegronden, bouwtekeningen en foto's wordt in de expositie op twee onderdelen van het Algemeen Uitbreidingsplan dieper ingegaan. Als voorbeeld van de planning uit 1935 en de uiteindelijke bouw is Sloterveer gekozen. Van dit naoorlogse stadsdeel wordt tevens belicht hoe bewoners hun buurt tot nog toe hebben ervaren. Een tweede onderdeel dat in de tentoonstelling extra aandacht krijgt is verkeer omdat hieraan in het AUP uitvoerig aandacht wordt besteed. Bezoekers aan 'Een plan om in te leven' kunnen aan het eind van hun rondgang door het museum hun verkregen stedenbouwkundige kennis in een levensgroot stedenbouwkundig spel toetsen.

Gelijktijdig met de opening verschijnt een boek over de Amsterdamse stadsontwikkeling in de periode 1860-1984, waarbij de nadruk ligt op de periode van het AUP, *Vijftig jaar Algemeen Uitbreidingsplan Amsterdam*, f 35,-, mede in het museum verkrijgbaar. De uitgave is een initiatief van de Amsterdamse Raad voor de Stedenbouw.

Amsterdams Historisch Museum, Kalverstraat 92, Amsterdam. 10 mei t/m 20 oktober 1985. Dinsdag tot en met zaterdag

10.00-17.00 uur, zon- en feestdagen 13.00-17.00 uur.

Het museum is voor bezoekers die niet in Amsterdam wonen bereikbaar met NS-dagtocht no. 33 tegen gereduceerd tarief.

BOERDERIJEN BEKIJKEN

Ter gelegenheid van haar 25-jarig bestaan organiseert de Stichting Historisch Boerderij-onderzoek (SHBO) in het Nederlands Openluchtmuseum een tentoonstelling onder de titel 'Boerderijen bekijken, historisch boerderij-onderzoek in Nederland'. Hier wordt niet alleen aandacht besteed aan de grote verscheidenheid van boerderijen in ons land, maar wordt ook getoond hoe men door middel van historisch onderzoek de geschiedenis van de Nederlandse boerderijbouw probeert te ontrafelen. Verschillende facetten hiervan komen aan de orde, zoals:

- onderzoekers, die zich met de bestudering van boerderijen hebben beziggehouden (prof.dr. J.H. Gallée, de Rotterdamse architect J. Verheul Dzn. en de Twentse architect Jan Jans, die zijn leven lang tekeningen van boerderijen in Oost-Nederland maakte) en
- technische aspecten, zoals de ontwikkeling van de stookplaats, vormen van stalling en verschillende kapconstructies en bouwmaterialen.

Bij de tentoonstelling hoort een gelijknamig boek, samengesteld door P.A.M. van Wijk. Het omvat 120 bladzijden met korte, prettig leesbare teksten over onderwerpen die ook op de expositie worden belicht en is geïllustreerd met vele fraaie zwart-wit foto's en tekeningen.

Nederlands Openlucht Museum. Schelmseweg 89, Arnhem. t/m 31 oktober 1985 en april t/m oktober 1986. Dinsdag-vrijdag 9.00-17.00 uur, zaterdag en zondag 10.00-17.00 uur.

Het boek kost ingenaaid f 12,- en gebonden f 22,-. Het boek is verkrijgbaar bij het

Openluchtmuseum, bij de boekhandel en bij Uitgeverij De Horstink te Amsterfoort, telefoon 033-11523.

NA DE DOOD IN NOVIOMAGUS

In het Rijksmuseum G. M. Kam te Nijmegen is een tentoonstelling georganiseerd, getiteld 'Na de dood in Noviomagus, Romeinse opgravingen in Nijmegen-Hatert en Nijmegen-West'. Deze expositie is gewijd aan recente opgravingen in twee Nijmeegse grafvelden uit de Romeinse tijd en toont o.a. unieke vondsten van barnsteen en bergkristal.

Rijksmuseum G. M. Kam, Museum Kamstraat 45, Nijmegen.

4 april - 1 september 1985, dinsdag - zaterdag 10-17 uur, zon- en feestdagen 13-17 uur, maandag gesloten.

DIVERSEN

REPERTORIUM DEEL V

Zojuist is verschenen *Repertorium betreffende Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst, Deel V*, uitgegeven door de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond.

Te bestellen bij het secretariaat van de Bond, Huis de Pinto, St. Antoniesbreestraat 69, 1011 HB Amsterdam.

Kosten: voor leden van de Bond f 75,-, voor niet-leden f 95,-.